

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 190

Yıl: 16

Nisan 2010

Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

6 TL (KDV Dahil)

Hükümdarların El Kitapları

ASYA'DA DEVLET TEORİSİ

Şahnâme
Siyasetnâmeler

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM
Dr. Doğu PERİNÇEK
Yrd. Doç. Dr. H. Hüseyin ADALIOĞLU
Salih YAVUZ
Haluk HEPKON

Doç. Dr. Erdal TOPRAKÇI, Arş. Grv. İclal DAĞDEVİREN, Arş. Grv. Gülçin OFLAZ, Dil. Uzm. Ersin TÜRE:
Eğitim Fakültelerinde Bilim Anlayışı Araştırması

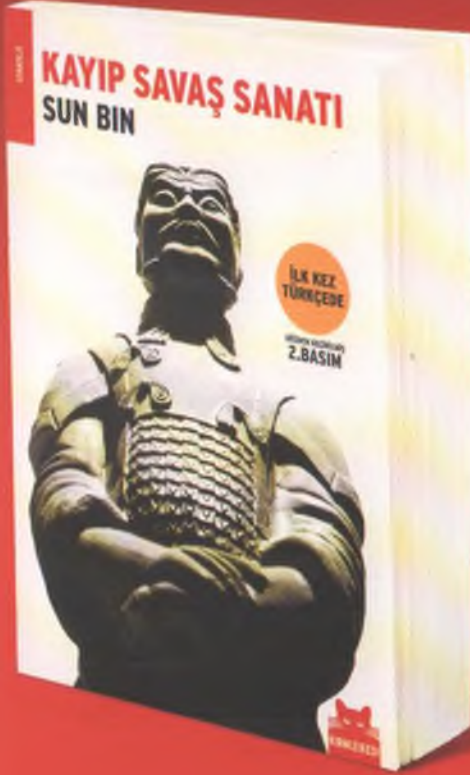
Feyziye ÖZBERK: İz Bırakanlar/ Uluğ Nutku: Bir Omzunda Felsefenin Güncelliği, Diğerinde Genelliği

Erkan İLDİZ: Antik Dönem Devletlerinin Borçlanması

Prof. Dr. Kürşat YILDIZ: Bizim Üniversitelerimiz/ Son İşaret Fişegi: Bir Rektörün İhtiharı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://rante.org>

HÜKÜMDARLARIN BAŞUCU KİTAPLARI

Çin askeri felsefesinin vazgeçilmez eserlerinden biridir. Bin yıldır kayıp olmasıyla tartışmalar yaratan en önemli Doğu klasiklerindendir.

Binlerce yıllık Çin kültürünün en önemli eserlerinden biridir. Bu kitap okunmadan Doğu kültürünü ve inceliklerini anlamak olanaksızdır.

Machiavelli'nin Hükümdar'ının da atası olan Sicilyalı Arap bilgin İbn Zafar'ın ölümsüz eseri 250 yıl sonra tekrar Türkçede...

Yagyu Munenori'nin eseri
HAYAT VEREN KILIÇ
Nisan ayında bütün kitapçılarda

Devlet Teorisi

Nasıl yönetmeli sorusuna cevap arayan onlarca Şah-nâme ve Siyasetnâme...

Yönetim bilimi, devlet teorisi denilince üniversiteleri-mizin ilgili bölümlerinde bu eserler maalesef görmezden gelinmiştir veya zihinleri işgal eden Batı merkezli bakış açısının sonucu olarak gereken ilgiyi görmemiştir. Özellikle, tüm dünya edebiyatı göz önüne alındığında, geçen yüzlerce yıla rağmen hâlâ bir başyapıt olma özelliğini koruyan Fırdevsî'nin Şahnâme'si ile ilgili Sayın Prof. Dr. Nimet Yıldırım ve Dr. Doğu Perinçek'in incelemelerini okuduğunuzda bu eleştirilerimizi daha iyi anlayacaksınız. Kendilerine katkılarından dolayı teşekkür ediyoruz.

Bu sayımızda neleri mi bulacaksınız: Şahnameler'in kaynaklarını, özgünlüklerini, elsaneler ile örülmüş evren ve insanlık tarihini ve kapitalizm öncesinin devlet teorisini; "... Zenginliğin birikmesi için, yağmanın yasaklanması gerekir. Sömürü, vergi yoluyla olacaktır. Ticaretin barış içinde yapılması, zenginliklerin değişilmesi, para ekonomisinin gelişmesi, imparatorluk olmanın şartıdır ve işlevidir. Her imparatorluk, barışı sağlama misyonuyla örgütlenir. Şahnâme'nin en önemli teması barış ve huzurun sağlanmasıdır. Hükümdarlar, sağladıkları barışın kapladığı iklimi ve güvenilirliği kadar büyüktür. Şahnâme, yeryüzü hükümdarlığının dayandığı şiddet ile adalet ve barışla sağladığı toplumsal rıza arasındaki diyalektiği bütün zarafetle anlatır... Feodal devlet teorisinde barış, çarşı ve pazarın barışının ötesinde, ülkede ve hatta cihanda barıştır. Fırdevsî'nin yeryüzü hükümdarlığı sıralarında en önemli kavramlardan biri, yeryüzü barışıdır. Yani kavimleri barış içinde bir arada tutmak..."

Ayrıca yönetme sanatının, devlet teorisinin işlendiği siyasetnameleri, Çin ve Japon strateji klasiklerini... Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin Adaloğlu'na siyasetnameler ile ilgili yaptığı bu ayrıntılı çalışma dolayısı ile ve katkıları için Haluk Hepkon ile Salih Yavuz'a teşekkür ediyoruz.

Genç bilinçler dipdiri!

Sina Akşin, Korkut Boratav, Remzi Demir, Semih Koraç, Kubilay Aysever, Cüneyt Akalın, Arslan Kılıç, Yıldırım Koç... Tarihte, felsefede, iktisatta ve sosyal mücadele tarihi alanında uzman olan akademisyenler ve yazarlar, 6-7 Mart'ta Ankara'da düzenlediğimiz Tarih Kursu'nda buluştular. Bilim ve Ütopya Kooperatifi tarafından düzenlenen ve 200'ü aşkın öğrencinin katıldığı kurs, çok yoğun bir tempoda gerçekleşti. Katılımcılar genel olarak duygularını şöyle ifade ettiler: Sivil toplumcu, Batı merkezli tarih anlayışlarının ve resmi tarih söylemi adı ile Cumhuriyet Devrimi'ne savaş açan bir tarih anlayışının hâkim kılınmaya çalışıldığı bir dönemde Bilim ve Ütopya Tarih Kursu'nun gördüğü bu ilgi, ülkemizde bilimsel ve yurtsever duyarlılığın büyük bir canlılık taşıdığının belirtisidir. Kurs öğrencilerinin de belirttiği gibi, Türkiye'ye karşı yürütülen emperyalizm merkezli ideolojik saldırıya karşı gençliğimizin hâlâ bilimsel bir temelde tarihin ele alınmasına olan açıklarını iki gün boyunca daha net kavradık. Kendisine, "Hayatta en hakiki yol gösterici bilimdir." söylemini ilke edinmiş olan Bilim ve Ütopya'nın düzenlediği, öğrencilerin sadece dinleyerek değil yoğun şekilde sorular sorarak da içerisinde yer aldıkları bu etkinlik, devrimlerin emanet edildiği gençliğin bilincinin dipdiri olduğunu bir kez daha gösterdi. Ders aralarında konuşmaların, tartışmaların, soruların yoğun olduğu kurs büyük bir dikkatle izlendi. Yurtdışından da katılım-

ların yer aldığı etkinlik, günümüzde tarih alanındaki çarpıklıklara da esaslı bir yanıt oluşturacak nitelikteydi.

Sosyal bilimlerde evrensel yasaların var olup olmadığından nesnellığe, Tarih'in ne olduğundan Antik-çağ'dan günümüze Tarih Felsefeleri'ne bakışa, Tarihsel Materyalizm'den Bilim'in Doğu'daki ve Batı'daki gelişme çizgisine, Uygarlık Tarihi'nden dünyayı sarsan devrimlere uzanan geniş bir konular alanında gerçekleştirildi etkinlik...

Bilim ve Ütopya Tarih Okulu'nun, başlangıç derslerini oluşturan bu etkinliğin ardından 60 civarında katılımcı Tarih Okulu'na kayıt yaptırdı. Okul'un programında, Türkiye'nin en yetkin tarihçilerinin katılımı ile gerçekleştirilecek olan derslere ek olarak Osmanlıca dersleri de yer alıyor.

Tarih Okulu, İstanbul'da da çalışmalarına başlıyor. İlk adımı 24- 25 Nisan tarihlerinde gerçekleştirilecek. Yerlerinizi şimdi den ayırtmanızı öneriyoruz.

Evrım Kursu İzmir'de!

Evrım Kursu'nu 5-6 Aralık 2009 tarihinde Ankara'da, 20-21 Şubat 2010 tarihinde de İstanbul'da gerçekleştirmiştik. İzmir'de de kurs yapacağımız illerden bir tanesi olarak ilan etmiştik. İzmir programının hazırlıkları tamamlanmış. Evrım Kursu 8-9 Mayıs 2010 tarihinde İzmir'de yapılacak. Kaçırma istemeyenler hemen başvuru yapınlar.

Herkes İçin Bilim ve Felsefe Dersleri

Geçen sayımızda İstanbul'da yeni bir çalışma başlatacağımızı ilan etmiş ve "Bilim ve felsefenin en merak edilen konularını, alanının en iyi bilim adamları ve felsefecileri ile herkesin anlayabileceği bir sadelikte anlatacağımız birer günlük toplantılar... 'Herkes İçin Kuantum Dersleri' ile bu çalışmamıza başlıyoruz. Bilim ve Ütopya, gerçek bilim adamları ile halkımızı buluşturmaya, bilimsel gerçekleri herkese ulaştırmaya ve bilimi kendi çıkarları için kullanan şarlatanlara geçit vermemeye kararlı." demiştik. İlk toplantımızı 11 Nisan günü gerçekleştireceğiz. Prof. Dr. Cihan Saçioğlu (*Sabancı Üniversitesi Fizik Bölümü*), Prof. Dr. Namık Kemal Pak (*ODTÜ Fizik Bölümü*) ve Prof. Dr. Bekir Karaoğlu (*İstanbul Aydın Üniversitesi*) ders hocalarımız. (*Dergi sayfalarından ayrıntılı bilgiye ulaşabilirsiniz.*)

Bilim Tarihi'ne Yolculuk

Bu sayımızdan itibaren "Bilim Tarihi'ne Yolculuk" başlıklı, her ay farklı bir konunun tarih içindeki seyrinin ele alındığı bir bölümümüz olacak. Hacettepe Üniversitesi Amerikan Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencisi Hazan Gencay ve AÜ DTCF Bilim Tarihi ABD yüksek lisans öğrencisi, Bilim ve Ütopya Yazı İşleri'nden Harun Çakan arkadaşlarımız bu bölümü hazırlayacaklar. Kendilerine emeklerinden dolayı teşekkür ediyor, Hazan Gencay arkadaşımıza Bilim ve Ütopya ailesine hoş geldin diyoruz. Necmi Dayday, rahatsızlığı dolayısı ile sayfasını hazırlayamadı. Kendisine geçmiş olsun dileklerinizi sunuyorum.

"Tarih Kursu" ve "Herkes İçin Bilim ve Felsefe Dersleri" çalışmamızı Eğitim- İş İstanbul 1 Nolu Şube'si ile birlikte gerçekleştiriyoruz. Önemli bir görevi birlikte yerine getirmekten onur duyduğumuzu belirtmek isteriz.

Keyifli okumalar...

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Prof. Dr. Semih KORAY

Genel Yayın Yönetmeni: Gani BAYER

Yazı İşleri Müdürü: Emrah MARAŞO

Yazı İşleri: Yarenkür ALKAN
İlyas KARATEPE
Harun ÇAKAN

Düzeltili: İlyas KARATEPE

Görsel Yönetmen: Uğur ALBAYRAK

Dağıtım Abone: Ergin ONAY

Yazı Kurulu: Dr. Cüneyt Akalın, Prof. Dr. Atilla Altunel, Dr. Bora Ataman, Zühtü Bayar, Dr. M. Kürşat Bozkurt, Dr. Necmi Dayday, Prof. Dr. Ercan Erç, Prof. Dr. Erbil Gözükrimi, Prof. Dr. Çağatay Güler, Efe Can Gürcan, Erkan İdiz, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu, Prof. Dr. Zafar Kars, Doç. Dr. Çağatay Keskinok, Prof. Dr. Semih Koray, Dr. Arda Odabaşı, Feyyaz Özbek, Sarper Özsan, Ömer Özbek, Cem İsmail Savaş, Dr. Hakan Seçkin, Prof. Dr. Kadri Yamaç, Prof. Dr. Osman Şadi Yenen

Yönetim Yeri: İstiklal Cad. Deva Çıkmaşı No: 7/2 Beyoğlu/İstanbul
Tel: (0212) 244 23 72 - 61
Faks: (0212) 251 51 22

e-posta: iletisim@bilimveutopya.com.tr
İnternet adresi: www.bilimveutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyyaz ÖZBERK
Konur Sok. 69/1 Kızılay/Ankara
Tel: (0312) 418 52 64

Edirne Temsilcisi: Umut AKAS
Tel: (0538) 453 80 47
umutakas@gmail.com

Hatay Temsilcisi: Hüseyin GÜLER
Büyük Çarşı İşhanı Kat:1 No:450 İskenderun
Tel: (0326) 613 41 33

İstanbul Temsilcisi: Canan ÜSKÜPLÜ
Tel: (0538) 590 55 54
bilimveutopya@gmail.com
cananuskuplu@bilimveutopya.com.tr

İzmir Temsilcisi: Nural GÜRAN
Tel: (0537) 843 55 19

Avrupa Koordinatörü: Filiz KARABULUT
filiz@bilimutopya.com.tr

Almanya Temsilcisi: Eylem DEMİREL BORAL
Frankenalle 39, 60327/Frankfurt
Tel: +4969-73918773 Faks: +4969-75009310

Belçika Temsilcisi: Ulaş SARITAŞ
Tel: +0032 48 413 08 19
E-posta: ulas.saritas@gmail.com

Çin Halk Cumhuriyet Temsilcisi:
Nuri TÜRKEŞ Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451587

İngiltere Temsilcisi: Murat METİN
Tel: +44 7939051882

İsviçre Temsilcisi: Gülay SINACI
Tel: +41 327245854 - +41 763023951

İtalya Temsilcisi: Zeynep GÜNEŞ
E-posta: zeynep-gunes@merck.com

Abone Koşulları: 6 Aylık: 35.00 TL.
Yıllık: 70.00 TL Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 50 Euro Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya Kooperatifi İş Bankası Beyoğlu Şubesi Hesap No: 1022 0778251

İsviçre Hesap Numarası
Gülay SINACI
Banque Cantonale Neuchâtelaise comite
Hesap No: 1003.00.733
gulaysinaci@romandie.com
gulay_sinaci@hotmail.com

Yurtdışı Satış Fiyatı
Avrupa: 4.5 Euro
Organizatör: Ulusal Haber Hiz. Prod. Of. San. Tic. A.Ş.
Basıldığı Yer: Analiz Basım 0212 5018287
Dağıtım: Merkez Dağıtım AŞ
ISSN 1301-6717

İçindekiler

BİLİM VE ÜTOPYA
ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU
atakanhatipoğlu@gmail.com (0 555) 475 82 45
Aydın Kocatepe Üniversitesi
Merve BEŞKARDEŞLER
m_beskardeşler@hotmail.com (0 506) 979 99 13
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENGİN
erengin@akdeniz.edu.tr (0 535) 852 74 15
Anadolu Üniversitesi
Deniz Eren ERİŞEN
denerer@gmail.com (0 555) 414 52 02
Ankara Üniversitesi
Yarenkür ALKAN
alkanyaren@gmail.com (0 537) 587 53 77
Beykent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim OK
ibrahimok@beykent.edu.tr (0 532) 234 34 49
Boğaziçi Üniversitesi
Cenk ÖZDAĞ
oezdath@yahoo.co.uk (0 534) 651 11 87
Cumhuriyet Üniversitesi
Hakan SERTAN
hakansertan@hotmail.com (0 532) 335 76 96
Çankaya Üniversitesi
Fırat KAYAÖNÜ
fıratkayaonu@hotmail.com (0 543) 944 57 32
Çukurova Üniversitesi
Bora YAĞRI
byagri@gmail.com (0 535) 942 45 25
Dokuz Eylül Üniversitesi
Serdar YURTÇİÇEK
serdaryurtcicek@hotmail.com (0 505) 298 90 70
Ege Üniversitesi
Hümmüz TUTKUN
hurmuztutkun@hotmail.com (0 555) 361 56 14
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Ömer ESEN
efsanebdb.91@hotmail.com (0 554) 715 27 10
Galatasaray Üniversitesi
Cem SAVAŞ
cem@bilimutopya.com.tr (0 533) 358 51 78
Gazi Üniversitesi
Nesimi Yiğit ERYILMAZ
yigijazz@hotmail.com (0 535) 311 81 05
Gaziantep Üniversitesi
Mehmet BALABAN
balli27b@hotmail.com (0 538) 889 45 89
Hacettepe Üniversitesi
Turgut SAYILIR
turgut06@hotmail.com (0 506) 470 95 36
Haliç Üniversitesi
Şahin KARABIYIK
sahinkarabiyik@hotmail.com (0 535) 215 77 26
İstanbul Üniversitesi
Kardelen YILAN
kardelen_fox@hotmail.com (0 536) 875 98 00
İstanbul Teknik Üniversitesi
Muzafer ENSER
muzafer_enser@hotmail.com (0 533) 654 18 70
İşık Üniversitesi
Güneş ÖZTÜRK
gunesozturk@gmail.com (0 505) 948 87 70
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Ercan ÖZKAN
ecoos1@hotmail.com (0 505) 289 64 30
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Mustafa AKDIŞ
makdis85@gmail.com (0 505) 880 67 77
Karadokya Üniversitesi
Celal SALMAN
celalsalman@gmail.com (0 543) 456 18 01
Kırıkkale Üniversitesi
Gürkan GENÇ
gurkangenc13@hotmail.com (0 544) 577 24 19

■	Çiviyazısı	1
■	Forum	4
■	Kapak Prof. Dr. Nimet YILDIRIM Şahnâme, kaynakları, içeriği ve özgün yönleri	6
■	Kapak Dr. Doğu PERİNÇEK Yeryüzü hükümdarlığının sırları: Şahnâme	14
■	Kapak Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU Hükümdarların el kitapları "Siyasetnâmeler"	29
■	Kapak Salih YAVUZ Batı'ya kalan büyük miras: Doğu'nun devlet felsefesi	36
■	Kapak Haluk HEPKON Uzakdoğu'nun strateji klasikleri	40
■	Doç. Dr. Erdal TOPRAKÇI – Arş. Grv. İclal DAĞDEVİREN – Arş. Grv. Gülçin OFLAZ – Bil. Uzm. Ersin TÜRE Eğitim Fakülteleri öğretim elemanlarının bilim anlayışları temelinde eğitimin bilimliliği	45

■ Dr. N. Filiz İRGE Aydın olmanın sorumluluğu	57
■ Dilim'e göre / Umay KIZILIRMAK	61
■ Bilim Tarihi'ne Yolculuk / Hazan GENÇAY – Harun ÇAKAN	62
■ İz Bırakanlar / Feyziye ÖZBERK Uluğ Nutku: Bir omzunda felsefenin güncelliği, diğerinde genelliği	64
■ Sağlıkta Ulusal Gündem / Dr. Ceyhan BALCI – Dr. Uygur ER Dr. S. Fehmi KATIRCIOĞLU – Dr. Mutluhan İZMİR	69
■ Arkeo - Görüş / Erkan ILDIZ Antik Dönem devletlerinin borçlanması	75
■ Bizim Üniversitelerimiz / Prof. Dr. Kürşat YILDIZ Son işaret fişeği: Bir rektörün intiharı	79
■ Bilim ve Teknoloji Güncesi	81
■ Kitap Kurdu / İlyas KARATEPE	85
■ Matematiğin B&Ü'sü / Mehmet Ali IRMAK	92
■ Bulmaca / Semra LARÇIN	96

Kocaeli Üniversitesi
Cem ŞAHUTOĞLU
cemsahutoglu@hotmail.com (0 542) 806 10 70
Koç Üniversitesi
Alp AKINCI
bakinci@ku.edu.tr (0 535) 952 30 60
Marmara Üniversitesi
Melis YALÇIN
melisyalcin89@hotmail.com (0 531) 370 47 77
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Çağrı ÖZSEMA
acagriossema@gmail.com (0 505) 749 41 36
Mersin Üniversitesi
Melike GÜNDOĞDU
melosum@hotmail.com (0 537) 729 67 46
Muğla Üniversitesi
Meltem ŞEN
melinsen42@hotmail.com (0 542) 510 96 22
Niğde Üniversitesi
Süleyman AÇIKGÖZ
suleymanacikgoz51@hotmail.com (0 505) 656 52
ODTÜ
Onurcan ÜLKER
onurcanulker@gmail.com (0537) 297 07 88
Pamukkale Üniversitesi
Gökhan GÖÇMEN
gocmengokhan@hotmail.com (0 505) 871 65 46
Sabancı Üniversitesi
Övünç UZUN
ovuncuzun@su.sabanci.univ.edu (0 505) 333 63 61
Sakarya Üniversitesi
Ahmet ÖZDEMİR
ahmet_3200@hotmail.com (0 537) 683 20 22
Selçuk Üniversitesi
Hasan GÜNER
hasangunermall@gmail.com (0 537) 272 36 17
Süleyman Demirel Üniversitesi
Can KARA
e-teori@hotmail.com (0 555) 828 80 12
Trakya Üniversitesi
İbrahim ÇERÇİ
cerci136@yahoo.com (0 543) 811 21 77
Uludağ Üniversitesi
Veli ÇOLAK
velico83@hotmail.com (0 505) 776 14 98
Yeditepe Üniversitesi
Talat YÖRÜK
talatyoruk@hotmail.com (0 535) 841 97 37
Yıldız Teknik Üniversitesi
Utku YILMAZ
diaboloz85@gmail.com (0 538) 895 17 92

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

ABD
Philadelphia Üniversitesi
Tolga KARAYAYLA
E-posta: tlgkryyl@yahoo.com
Almanya (Güney Bölgesi)
Ulm Teknik Yüksek Okulu
Hakan DAĞISTANLI (hakan.d@gmx.net)
Almanya (Kuzey Bölgesi)
Münster Üniversitesi
Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)
Çin Halk Cumhuriyeti
Guangdong Congshang Üniversitesi
Alican GÖKDENİZ
alican@billmutopya.com.tr
İngiltere
Queen Mary, University of London
Hatice BALLIKAYA
ballikaya18@hotmail.com
Polonya
Varşova Üniversitesi
Makgorzata PILCZUK bogorzata@wp.pl
Rusya Federasyonu
Saint Petersburg Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO
sotnik37@mail.ru
Suriye
Şam Üniversitesi
Canan Fatma CAN turkkan.turhan@gmail.com

Fotoğraflarla Bilim ve Ütopya

Tarih Kursu'nda iki gün boyunca yer alarak bizi yalnız bırakmayan Prof. Dr. Sina Akşin, katılımcıları tarihin ne olduğu konusunda aydınlattı.

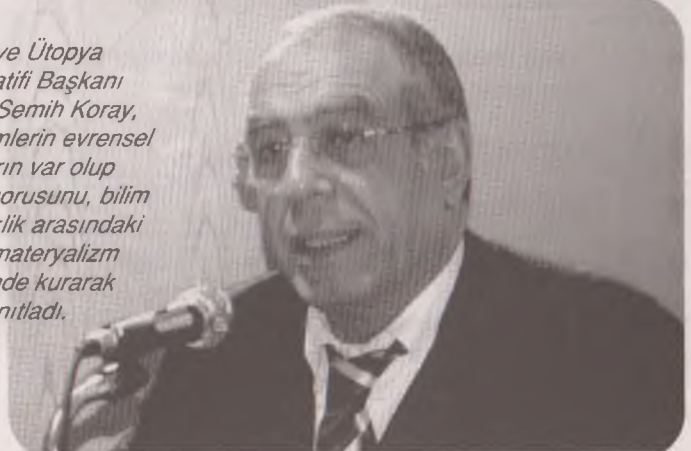
Prof. Dr. Ramzi Demir, Doğu ve Batı'da, bilimin neden gerilediği-ilerlediği noktaları üzerinde durarak, kısa fakat yoğun bilgilerle donatılmış bir sunum gerçekleştirdi.

Bol soru cevaplı ve tartışmalı geçen derslerden biri de Doç. Dr. Cüneyt Akalın'ın verdiği Uygarlık Tarihi'ydi...

6-7 Mart'ta Ankara'da düzenlenen Tarih Kursu'na 200'ü aşkın Bilim ve Ütopya dostu katıldı.

Bilim ve Ütopya Kooperatifi Başkanı Prof. Dr. Semih Koray, sosyal bilimlerin evrensel yasaların var olup olmadığı sorusunu, bilim ve gerçeklik arasındaki ilişkiyi materyalizm temelinde kurarak yanıtladı.

*Doç. Dr. Kubilay Aysevener,
Antikçağ'lardan Günümüze Tarih Felsefeleri dersinden önce
Tarih Kursu Katılım Belgeleri'ni imzalarken...*

*Prof. Dr. Korkut Boratav, Tarih Kursu'nda
Tamsel Materyalizm'i anlattı.
Genç katılımcılardan yoğun soruların geldiği
derste konuya olan ilgi dikkat çekiciydi.*

*Yeditepe Üniversitesi'nin ev sahipliğinde
gerçekleştirdiğimiz "Matematik Bilim midir?" başlıklı
panelin tartışmacıları Prof. Dr. Erdoğan Şuhubi,
Prof. Dr. Semih Koray ve Prof. Dr. Ömür Akyüz'dü.*

*Etkinliğe Prof. Dr. Doğan Özlem (Felsefe Bölümü),
Prof. Dr. Saffet Babür (Felsefe Bölüm Başkanı),
Prof. Dr. Atıl Bulu (Okan Üniversitesi),
Prof. Dr. Hasan Gümröl (Matematik Bölüm Başkanı)
gibi değerli bilim insanlarının da aralarında olduğu yüzü
aşkın akademisyen ve öğrenci katıldı. Dinleyicilerin de
görüşlerini sunduğu tartışmayı ileriki sayılarımızda dergi
sayfalarımıza da taşıyacağız. Fikirlerinizi iletmek isterseniz
adres: iletisim@bilimveutopya.com.tr'dir.*

Şahnâme, kaynakları, içeriği ve özgün yönleri

Şahnâme, eskilerin, öncekilerin, ilklerin tarihi; zaman sürecinde İran'ın serüveni; zamanın, İran topraklarındaki izleri olarak kabul edilir. Onun gerçek değeri eskilerin ve yenilerin bilgi birikimini değerlendirerek gerçek yöneticiliğin kurallarını, teorilerini, Pers ülkesini yönetmede siyasî düşüncenin temellerini atmış olmasındadır.

İran'ın en büyük şairlerinden biri, İran ulusal tarihi, ulusal rivayetleri ve kahramanlık anlatılarını sözlü rivayetlerden derleyerek yazıya aktarmasından dolayı "İran millî şairi" olarak kabul edilen Ebu'l-Kâsım-i Firdevsî'nin (Ö. 411/1020) kaleme aldığı Şahnâme, eskilerin, öncekilerin, ilklerin tarihi; zaman sürecinde İran'ın serüveni; zamanın, İran topraklarındaki izleri olarak kabul edilir. Şahnâme, İranlıların Araplara yenilmelerinden dört yüz yıl sonra IV./X. yüzyılda kaleme alındı. İranlıların yeni oluşan şartlarda, Bağdat halifelik yönetiminin karşısında siyasî ve kültürel kaderlerini belirleme ve yeniden yapılanma çalışmalarını sürdürdükleri günlerde, İran hanedanları bir süredir kurulmuş, dilleri Farsça din ve devlet dili olarak kabul edilmiş, kültürel altyapısının temelleri atılmıştı. Firdevsî işte böyle bir ortamda "İran ulusal tarihi"ni dizelerine aktardı.(1)

Şahnâme, bir bakıma yenilgi ve arzulara ulaşamama sonucu ortaya çıkmış bir eserdir. Samanîler'in tarih sahnesinden çekilmeleriyle (395/1005) aynı dönemlere rastlayan Araplar karşısında birkaç yüzyıllık yenilgi, İran tarihinde olum-

suz bir dönemin başlaması gibi etkenler, gerçek tarih alanında istenmeyen gelişmeler ve güç yetersizliği ortaya çıkınca rivayetlere ve hayallerdeki tarihe ihtiyaç daha da artar. Firdevsî ve diğer Şahnâme yazarları zamanın hoşla gitmeyen gelişmelerini yaşayınca geçmişin mutluluk ve zafer dolu günlerine yönelmiş, istedikleri gelişmeleri tasvir ederek, hayallerinde hayat vererek dizelerine atarmışlardır.

Firdevsî "İran ulusal tarihi"ni dizelerine aktardı.

Firdevsî İranlılık ruhunu Şahnâme ile yeniden canlandıran, onu harekete geçiren; Rüstem, Keykâvûs, Cemşîd, Behrâm, Câm-i Cem, Rahş, Surûş, Sîmorğ... gibi değerleri diriltten kişidir.

* Makaledeki minyatürler ŞahTahmasp'ın Şahnâme'sinden alınmıştır.

1) Meskûb, Şâhrûh, "Şâhnâme ve Târîh", İrânâme, (Bethesda 2002), XX/4, s. 388.

Bir bakıma Şahnâme, yaşanan zaman-
da üzerinde dik durabilmek için geçmişte
aranan bir temel, bir dayanak niteliğinde-
dir. Şahnâme, sözün eyleme üstün geldi-
ği, ona karşı kazandığı görkemli bir za-
ferdir.(2)

1. Şahnâme'nin kaynakları

İran ulusal kahramanlık anlatıları ve
tarihine yer veren Şahnâme'nin temelle-
rini oluşturan rivayetler, eski İran'a, Aves-
ta Dili'nde ve Pehlevice kaleme alınmış
dinî, edebî-dinî eserlere dayanmaktadır.
Ortaya çıkış zamanları da tamamıyla
Zerdüş't öncesine, MÖ. 3.000 yıllarına,
İranlılar ile Hintlilerin "İndo-Europeene"
adıyla bilinen kökenlerinden "İndo-İrani-
enne" adlı kolunun orta Asya'dan günü-
müz İran topraklarının doğu bölgelerin-
deki "İranvîc'e" göç ettikleri çağlara aittir.

Şahnâme'nin İran kökenli kaynakları
arasında Doğu İran ve Zâbulistân kay-
nakları da vardır. Bunlardaki bilgilerin
Şahnâme-yi Pehlevî / Hudâyname ve

Tahmuras Divs'i yeniyor... (detay)

benzeri eserlerde yer aldığı, onlardan
Arapça'ya ya da Farsça'ya aktarıldığı bi-
linir. Şahnâme'nin İran kökenli olmayan
kaynakları arasında, Yunanca'dan Sür-
yanice ve Arapça'ya çevrilerek İran hi-
kâyelerine karışmış Dâstân-i İskender
ile Müslümanlar ve Araplara ait eserler
de yer alır. Bu başyapıtın önemli kay-
nakları şunlardır:

A) Avesta

Şahnâme 'nin en önemli kaynakları
arasında Avesta ve Avesta tefsirleri yer
alır. Bu eserlerde yoğun olarak Tanrı,
Ehrişmen, Zerdüş't ve yaratılış des-
tanından bahsedilmektedir. Avesta, İran
dilleri ve edebiyatının en eski ve en
önemli yapıtıdır. Arapların İran'ı ele ge-
çirmelerinden (30/651) önceki dönem-
lerde İran'ın resmî devlet dinî olan Zer-
düş'tlîlik dinsel metinler mecmuası ola-
rak (MÖ. VII. yüzyıl) elimize ulaşmıştır.

Birçok açıdan çok değerli bir kaynak
olarak kabul edilen, olağanüstü öneme
sahip Avesta, Orta Asya ve çevre coğ-
rafyalarda yaşayan halkları çok yakın-
dan ilgilendiren başta tarih, kültür, me-
deniyet, din, siyasî ve sosyal konular,
inançlar, gelenek ve görenekler, mitolo-
jiler, kahramanlık anlatıları olmak üzere

birçok alanda başka kaynaklarda bulu-
namayacak bilgilere yer verir.(3) Böylesi-
ne bir bilgi hazinesi olması nedeniyle Fir-
devsî'nin başvuru kaynakları arasında
yer almıştır.

B) Hudâyname

Şüphesiz Sasanîler döneminin en
önemli tarih konulu eseri Hudâyname'dir.
Bu eser, İran hanedanları ile padişah-
larının adlarını, çeşitli dönemlerin tarihî
gelişmelerini, efsanelerle karışık olarak
kaydetmektedir. Sasanî saraylarında ge-
lişmelerin kaydedildiği, Sasanî kralları ve
dönemlerindeki olayları titizlikle kayda
geçiren resmî defterler bulunmakta ve
bunlar çok özenle korunmaktaydı. Büyük
bir ihtimalle bu tarih kayıtları, İranlılarca
insanlığın atası olarak kabul edilen Ke-
yûmers'ten itibaren kralların maceralarını
da içermekteydi.(4)

İran tarihi ve ulusal destanlar, ulusal,
dinsel ve tarihsel rivayetleri konu alan
Hudâyname ya da diğer adıyla Pehlevî
Şahnâmesi'ndeki anlatımlar, birbirlerin-
den kesin çizgilerle ayrılmış pasajlar ha-
linde değil genellikle karışık, iç içe girmiş
bir bilgi kaynağı halindeydi. Hudâyna-
me'nin kaynakları, Avesta ve eski sözlü
rivayetlerdir. Bu anlatımlar zamanla ge-

*Tahmuras Divs'i yeniyor... Şah Tahmasp'in
Şahnâme'si (Hükümdarların Kitabı)...
1522-24 civarı...*

2) Meskûb, Şahrûh, "Şahnâme ve Târîh", İranname, XX/4, s. 394.

3) Oranskii, İosif Mikhailovich, *Fıkh'u'l-luğa-yi İrânî*, Tahran 1367 hş., s. 66.

4) Safâ, Zebîhullâh, *Hemâseserâyî Der İrân*, Tahran 1367 hş., s. 78-79; Tefezûllî, Ahmed, *Târîh-i Edebiyyât-i İrân Pîş Ez İslâm*, Tahran 1376 hş., s. 269-270.

Melek Surosh Khusrau (Hüsrev) Perviz'i kurtarıyor. Şah Tahmasp'ın Şahnâme'si (Hükümdarların Kitabı)... 1530-35 civarı...

lişti ve birtakım dinsel renkler ve boyutlar da kazandı.(5) Şahnâmelerin temel çerkişirdeğini Hudâyname'de yer alan bilgiler oluşturmaktadır. Hudâyname'nin Pehlevi aslı ortada yoktur. Bu ve İran tarihyle mitolojisini konu alan kaynaklar özellikle Abdullâh b. Mukaffa (ö. 143/760) tarafından Siyeru'l-mulûk ya da Siyeru Mulûki'l-Furs adıyla Arapça'ya çevrilmiş, bu arada Hudâyname'nin Arapça çevirilerinde doğal olarak birtakım Zerdüş inancı unsurları da atılmıştır.(6)

İran tarihini yazıya geçirmek isteyen ve bu konuda girişimde bulunan ilk kişi, klasik İran'da adaletiyle ünlü Sasanî hükümdarı Enuşirvân'dır (eg. 531-579). Enuşirvân, egemenliği altındaki topraklarda İran, İran tarihi ve kahramanlarıyla ilgili olarak anlatılan sözlü halk hikâyelerinin, padişahlar ve yönetimleriyle ilgili bütün rivayetlerin toplanarak yazıya dökülmesini ve özenle korunmasını emret-

miş, bunun üzerine ünlü Hudâyname ortaya çıkmıştır.

C) Firdevsî'den önce yazılan Şahnâmeler

Şahnâmelerin yazılmasındaki temel amaçlar şöyle sıralanabilir: Ulusal duyguları dile getirmek. Vatan sevgisini daha da güçlendirmek, kamuoyunu eski ihtişamlı günlere özendirerek o gücü yakalama arzusunu ateşlemek. İslâm sonrası İran halkıyla eski İran değerleri arasındaki bağın kopmasını önlemek, var olan bağları alabildiğine güçlendirmek, eski İran'daki kahramanlıkları, fedakârlık ve yönetim tarzını, kamuoyunun bilgisine sunmak. Kamuoyunu uyandırarak millî bağımsızlık yolunda çalışmaya yönlendirmek. Tarihsel olayları kayda geçirmek, gelecek nesillere ibret almaları amacıyla kötülerin zararlarını, iyilerin ve adil yöneticilerin değerlerini aktarmak.(7)

a) Şahnâme-yi Mesûdî-yi Mervezî (IV./X. Yüzyıl)

Fars edebiyatında Şahnâme yazımcılığının temelini atan Mesûdî-yi Mervezî'dir. Firdevsî'nin Şahnâme'deki ifadelerinden anlaşıldığı gibi yaklaşık üç bin beyitlik bir manzûme olan (8), IV./X. yüzyılın ilk yıllarında yazılan eser, Fars şiirinin ilk örneklerinden biri olarak da ayrıca önemlidir. III./IX. yüzyılın ikinci yarısıyla IV./X. yüzyılın ilk dönemlerinde yaşamış Mesûdî-yi Mervezî hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Hem yazar ve hem de eseri IV./X ve V/XI. yüzyılın ilk dönemlerinde oldukça ün kazanmıştır.(9)

b) Şahnâme-yi Ebu'l-Mueyyed-i Belhî (IV./X. Yüzyıl)

IV./X. yüzyılda, Samaniler döneminde yaşamış İranlı edip şair ve yazar, ilk mensûr Şahnâme yazarlarından Ebu'l-Mueyyed-i Belhî'nin kaleme aldığı, Şahnâme-yi Mueyyedî, Şahnâme-yi Bozorg ve Şahnâme-yi Ebu'l-Mueyyed olarak da bilinen bu eser, eski İran rivayetleri, tarihi ve destanlarını konu alan önemli bir kaynaktır. İlk mensur Şahnâme olan bu eser, Târih-i Belâmî ve Şahnâme-yi Ebû Mansûrî'den daha önce kaleme alınmış olup Firdevsî'nin Şahnâme'siyle diğer eserlerde yer almayan birtakım rivayetler ve hikâyeleri, bazı efsanevî kahramanlar ve hükümdarlardan bahisleri de içermektedir. 352/963 yılından önce yazılmış olan eser, Dakikî'nin manzum Şahnâme'sine de kaynaklık etmiştir.(10)

c) Şahnâme-yi Ebû Alî-yi Belhî (IV./X. Yüzyıl)

Eski kaynaklarda adı geçen Şahnâmelerden biri de Şahnâme-yi Ebû Alî-yi Belhî adıyla bilinen Ebû Alî Muhammed b. Ahmed-i Belhî tarafından kaleme alınan eserdir. El-Âsârü'l-bâkiye'de bu Şahnâme'den söz edilirken başta Abdullâh b. Mukaffa'nın Siyeru'l-mulûk'u olmak

5) Safâ, *Hemâseserâyî*, s. 86.

6) Şibli-yi Nu'mânî, *Şi'ru'l-'Acem/Târih-i Şi'r ve Edebiyyât-i İran*, Tahran 1335 hş., I, 91, 102; Mahcûb, Muhammed Cafer, *"Firdevsî, ve Ferheng-i Âmme"*, İranşinâsi, (Bothesda 1990), II/2, s. 248.

7) Safâ, İbrâhîm, *"Şahnâme ve Şahnâmeserâyân"*, Huner u Mordom (Tahran 1354 hş.), sy.153-154, s. 129.

8) Gılânî, Ahmed İdâreçî, *Şâ'irân-i Hem'asr-i Rûdekî*, Tahran 1370 hş., s.20; Kerîmân, Huseyn, *Pejûhişî Der Şâhnâme* (nşr. Alî-yi Mir Ensârî), Tahran 1375 hş., s.19.

9) Safâ, Zübihullâh, *Târih-i Edebiyyât Der İran*, Tahran 1371 hş. I, 370-371; Safâ, Hemâseserâyî, s. 173; Mudebbirî, Mahmûd, *Şâ'irân-i Bidîvân*, Tahran 1370 hş., s. 11.

10) Mirzâ Muhammed Hân-i Kazvinî, *"Mukaddime-ye Kadîm-i Şâhnâme"*, Hezâre-yi Firdevsî, Tahran 1362 hş., s. 153-154; Safâ, *Târih-i Edebiyyât Der İran*, I, 611-612; Dilgin, Orhan, *"Ebu'l-Mueyyed-i Belhî"*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi/DİA*, İstanbul 1997, X, 337.

üzere o dönemin yazılı kaynaklarından yararlanılarak hazırlandığı belirtilir.(11)

d) Şahnâme-yi Ebû Mansûrî (IV./X. Yüzyıl)

Firdevsî'nin Şahnâme'sinin en önemli kaynağı olan Şahnâme-yi Ebû Mansûrî, IV./X. yüzyılın ortalarında Tûs şehri yönetiminde bulunmuş Samanî büyüklüğünden Ebû Mansûr Muhammed Abdur-rezzâk'ın (ö. 351/962) emriyle eski İran rivayetleri ve az da olsa yazılı metinlerine dayanılarak kaleme alınmıştır. İran'la ilgili millî destanlar, efsanevî rivayetler ve tarihî bilgileri derleyerek bir Şahnâme yazma amacıyla Avesta ve Hutâynamek gibi Pehlevce yazılmış eski önemli kaynaklar esas alınarak Tus, Herat, Nişabur ve Sistan gibi Horasan'ın diğer şehirlerinden muhtemelen Zerdüşî dinine inanan dihkânlar ve bilge kişilerden kaynaklar ve rivayetlerin toplanması, Pehlevî dilinden yeni Farsça'ya çevrilmesi ve der-

Sadeh'nin ziyafeti... Şah Tahmasp'ın Şahnâme'si (Hükümdarların Kitabı)... 1525 civarı...

lenmesi yoluyla en önemli mensur Şahnâme oluşturulmuş, Fars nesrinin en eski metni olarak kabul edilen bu eser, Fars dili, edebiyatı ve tarihini köklü temellere dayandırması ve Firdevsî'nin ünlü yapıtı Şahnâme'ye kaynaklık etmesi açısından da oldukça önemlidir. Önsözünde de belirtildiği gibi 346/957 yılında tamamlanmış olan eser, İran'ın eski dönemlere ait rivayetlerini, bizzat o dönemlerde yaşamış kişilerin direkt olarak aktarmasıyla elde edilen bilgileri içermektedir.(12) Kısa sürede çok hızlı bir şekilde yaygınlaşan ve ün kazanan bu eser, Dakikî tarafından nazma çevrilmeğe başlanmış, ancak tamamlanamamıştır. Firdevsî de eserini kaleme alırken söz konusu Şahnâme'yi kaynak olarak kullanmıştır.(13)

e) Goştâspnâme-yi Dakikî

Goştâsp hikâyesini, Ercâsp ile dinsel gerekçeli savaşlarını anlatan Goştâspnâme, Dakikî-yi Tûsî (ö. 368/978) tarafından kaleme alınmıştır. İranlı Zerdüşî dini bağlarından ve Samanîler dönemi en büyük şairleri arasındaki Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed-i Dakikî, şiirlerinde Samanîler hanedanından bazı sultanları da övmüştür. Rivayetlere göre Samanî emiri Nûh b. Mansûr'un (365-387) emriyle yazmaya başladığı eser, Şahnâme-yi Ebû Mansûrî'nin, şiire dönüştürülmüş şeklidir. 1.000 beyit, Hamdullâh-i Mustavfî'ye göre 3.000, Muhammed-i Avfî'ye göre 20.000 beyitlik kısmını tamamladıktan sonra ansızın öldürülünce eseri yarım kaldı. Şair bu yazdığı kısımlarda Zerdüşî'nin ortaya çıkışı ve Goştâsp-Ercâsp savaşlarını konu almaktadır. Bu eserin Goştâsp saltanatı ve Goştâsp-Ercâsp savaşlarından söz eden 1.000 beyitlik kısmı, Firdevsî'nin Şahnâme'sinde yer almaktadır.(14)

Sadeh'nin ziyafeti... (detay)

2. Şahnâme'nin içeriği ve özellikleri

Fars dilinin bir sözcük hazinesi, aynı zamanda fesahat ve belâgat örneği olarak kabul edilen Şahnâme, sadece bir hikâye kitabı değildir. Eserde; İran'ın tarihî ve efsanevî gelenekleri, İslâmî döneme kadar hemen hemen bütün olaylar hakkındaki bilgiler bir araya toplanmıştır. Şahnâme'de Eski İran'ın hikâyeleri yanında felsefî, ahlakî konulara değinilmiş, kahramanlık şiirlerinin yanı sıra diğer şiir türlerine de yer verilmiştir. Firdevsî bütün bu dallarda sözün hakkını gereğince vermiş, İran ulusal hikâyeleri ve tarihî değerlerini Şahnâme boyunca en güzel şekilde sergilemiştir.(15)

Tarihsel içeriğinin yanı sıra mitolojik aktarımlar ve kahramanlık anlatılarıyla da dikkat çeken Şahnâme'de elbette şairin temel amacı mitolojik rivayetleri derleyerek aktarmak değildi. O, İran'ı eski rivayetlerden hareketle yazmak istemiş ve eser bu içeriğiyle otaya çıkmıştır. Bu

11) Safâ, Hemâseserâyî TA's "Safâ, Hemâseserâyî", s. 116; Vezînpür, Nâdir, Medh, *Dâğ-i Neng Ber Sîmâ-yi Edeb-i Fârsî*, Tahran 1374 hş., s. 66; Kerîmân, Huseyn, *Pejûhişî Der Şahnâme* (nşr. Ali-yi Mir Ensârî), Tahran 1375 hş., s. 281; Rezmecû, Huseyn, *Kalemrov-i Edebiyyât-i Hamâsî-yi Îrân*, Tahran 1381 hş. TA's "Rezmecû, Kalemrov-i Edebiyyât-i Hamâsî", I, 79.

12) Safâ, *Târîh-i Edebiyyât Der Îrân TA's "Safâ, Edebiyyât"*, I, 617; Zerrînkûb, Abdülhuseyn, *Ez Guzeşte-yi Edebî-yi Îrân*, Tahran 1375 hş., s. 97-100, 123; Safâ, *Hemâseserâyî TA's "Safâ, Hemâseserâyî"*, s. 117, 120; Hatîbî, Ebu'l-Fazl, "Ebû Mansûr Muhammed b. Abdurrazzâk", *Dâ'iretu'l-ma'ârif-i Bozorg-i İslâmî/DMBİ*, Tahran 1375 hş. TA's "DMBİ", VI, 290-292.

13) Kerîmân, *Pejûhişî Der Firdevsî*, Şahnâme, s. 262-263, 280; Rezmecû, *Kalemrov-i Edebiyyât-i Hamâsî TA's "Rezmecû, Kalemrov-i Edebiyyât-i Hamâsî"*, II, 138; Hamîdîyân, Said, "Firdevsî", *Dânişnâme-yi Edeb-i Fârsî*, Tahran 1375 hş., I, 523.

14) Safâ, *Hemâseserâyî TA's "Safâ, Hemâseserâyî"*, s. 176-178; Rezmecû, *Kalemrov-i Edebiyyât-i Hamâsî TA's "Rezmecû, Kalemrov-i Edebiyyât-i Hamâsî"*, I, 109; Sefâî, İbrâhîm, "Şahnâme ve Şahnâmeserâyân", *Huner u Mermom*, sy.153-154, s. 130; Yazıcı, Tahsin, "Dakikî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi/DİA*, İstanbul 1997 TA's "DİA", VIII, 423-424.

15) Furûzânfer, Bediüzzamân, *Sohen u Sohenverân*, Tahran 1369 hş. XE "Sohen u Sohenverân", s. 46; Humâyî, Celâluddîn, *Makâlat-i Edebî*, s. 181-182; Zerrînkûb, Abdülhuseyn, *Bâ Kârân-i Hulle*, Tahran 1372 hş., s. 39.

İran Ordugâh'ına gece baskını... (detay)

açıdan Şahnâme her şeyden önce tarihî-sel bir manzume olarak kabul edilmelidir. Ancak bu tarihsel büyük manzume boyunca birkaç önemli kahramanlık anlatısının da yer alması dikkate değer bir özelliğidir. Bu açıdan Şahnâme kahramanlık destanlarına yer veren bir derlemedir.(16)

Şahnâme'nin beyit sayısı şairin kendi ifadelerine göre 60.000'dir. Eldeki Şahnâme yazmalarının bir kısmının bu sayının üzerinde, bir bölümünün de daha altında olması gerçeğinin yanı sıra yazmaların çoğu, 48.000-52.000 beyitten oluşur.

Şahnâme'de tarih ve dil birbirleriyle iç içe yer alır, ikisinin de temeli atılır, sınırları ve ölçüleri belirlenir.(17) Şahnâme İran'ın mitolojik tarihi, millî kahramanların kahramanlık anlatıları ve Sasanî İranı'nın kahramanlık tarihidir. Şahnâme'de mitoloji, kahramanlık anlatıları ve tarih; efsane, hikâye ve gerçek iç içe yer alır.(18) Sasanî hanedanının yıkılışından sonra geçen uzun bir aradan sonra Sasanîler döneminin sonlarına doğru İran tarihi yeniden yazılmaya başlanır. Ancak

bu kez bir hükümdarın eliyle değil, Firdevsî'nin eliyle. Ulu ve göklere erişen büyük bir saray gibi yükselir.

Şahnâme, bir taraftan bir halkın Pîşdâdîler, Keyânîler ve Sasanîler dönemlerini konu alan birbirine arda arda eklenmiş serüvenlerinden oluşmakta, diğer taraftan da insanî ve ulusal değerler, he-

*İran Ordugâh'ına gece baskını...
Şah Tahmasp'ın Şahnâme'si
(Hükümdarların Kitabı)...*

defler ve idealler uğrunda kahramanlar ve fedakârların mücadelelerini konu almaktadır. Bu bağlamda Şahnâme İranlılara göre gerçek tarihten daha gerçek bir tarih kitabı olarak kabul edilir. Firdevsî'nin Farsça'yı en güzel şekilde kullanması, bu konudaki olağanüstü yetenekleri ve gücü de burada önemli etkenler arasında yer alır.(19)

Firdevsî İranlılık ruhunu Şahnâme ile yeniden canlandıran, onu harekete geçiren; Rüstem, Keykâvüs, Cemşid, Behrâm, Câm-i Cem, Rahş, Surûş, Sîmorğ... gibi değerleri diriltten kişidir. Çok sayıda ünlü İranlı şair ve yazar arasında Firdevsî dışında siyasî düşünce ve iktidar sahibi olmadan yaygın bir şekilde sosyal reformlar başlatarak bir yöne kanalizetmenin mümkün olamayacağını tam anlamıyla kavrayan kimse yok gibidir. İran milleti, kimliği ve dilini hayata döndürmek için otuz yıl boyunca yaptığı çalışmalar da bunun kanıtı, bu derin düşüncesi ve engin ufkunun göstergesidir. Bu nedenle Şahnâme'ye sadece eski İran hükümdarlarının tarihi, İran kahramanlarının mücadelelerini tasvir eden sahneleri, mitolojik hikâyeleri anlatan, eskilerin yaşıdıklarını sonrakiler ibret alsınlar diye yeni kuşaklara aktaran bir eser gözüyle bakılmamalı. Bütün bu özellikleri de taşımakla birlikte, onun gerçek değeri eskilerin ve yenilerin bilgi birikimini değerlendiren gerçek yöneticiliğin kurallarını, teorilerini, Pers ülkesini yönetmede siyasî düşüncenin temellerini atmış olmasındadır.(20)

Pîşdâdîler hanedanının ilk hükümdarı Keyûmers'ten başlayarak Sasanîler'in son hükümdarı III. Yezdicerd'e kadar devam eden toplam "elli hükümdarlık dönemi"ni ele alan eserin giriş kısmında Allah'ın birliği, aklın övgüsü, dünyanın, insanın, güneş ve ayın yaratılışı, Hz. Peygamber, Hz. Ali ve ailesinin övgüsü yer alır. Ardından Şahnâme'nin kaynakları ve son olarak da Sultan Mahmud'un övgüsüne ayrılan bölümlerden sonra, asıl konuya geçilir. Tarih öncesi devirlerden başlanıp İran milletinin medeniyet

16) Zerrinkûb, Abdulhuseyn, *Bâ Kârvân-i Hulle*, Tahran 1372 hş., s. 40-41.

17) Meskûb, Şâhrûh, "*Şahnâme ve Târih*", *İrânname*, XX/4, s. 385.

18) Meskûb, Şâhrûh, "*Şahnâme ve Târih*", *İrânname*, XX/4, s. 388.

19) Meskûb, Şâhrûh, "*Şahnâme ve Târih*", *İrânname*, XX/4, s. 412.

20) Mohabbetî, Mehdî, *Sîmorğ Der Costucû-yi Kâf*, Tahran 1379 hş., s. 248.

İranlılar Ferud ve Jarira'nın ölümünün yasını tutuyorlar. Şah Tahmasp'ın Şahnâme'si (Hükümdarların Kitabı)... 1525-30 civarı...

serüveni, İranvîc bölgesine gelip orada yerleşik bir hayata geçerek devlet kurmaları, çevrelerindeki milletlerle, Turanlılar, Romalılar, Bizanslılar ve Araplarla savaşları, Tus'lu usta şairin olağanüstü akıcı ifadeleriyle canlı sahneler halinde işlenir. Bütün bu anlatımlar esnasında Firdevsî İran milletinin gelenek ve görenekleri, ulusal, dinsel, ahlaksal değerleri, üstün nitelikleri, aşkları, kahramanlık serüvenleri ve İran halklarıyla ilgili daha birçok birikimi dizeleriyle ölümsüzlüğe kavuşturur. Bu açıdan Şahnâme, İran milletinin bir kültür ve medeniyet ansiklopedisi niteliğindedir.

Firdevsî İran tarihindeki olayları tarihî kronolojisiyle ele almaktadır. İran'ın tarihinin birkaç bin yıllık tarihinin gerçek kahramanlarını bu devirlerde yaşamış ve belli sürelerle egemenlik sürmüş hükümdarlar olarak kabul etmekte, onların İran

tarihindeki temel rolleri, İran kültür ve medeniyetindeki etkinliklerini vurgular. Bu özelliğinin yanı sıra Şahnâme'nin dilinin her türlü süslemeden uzak arı bir dil olmasından dolayı Şahnâme çok büyük bir üne kavuşmuş ve çok önemli makamlar elde etmiştir. Firdevsî'nin ünü ve değeri de buradan kaynaklanmaktadır. O Fars dilini, İran mitolojik tarihini, İran kültürünün yapısal değerlerini, her İranlının anlayabileceği bir dilde aktararak diriltmiş ve ölümsüzleştirmiş, Şahnâme'yi sanki bir halk kitabı olarak kaleme almıştır.(21)

Firdevsî Fars dilini yeni bir aşamaya kavuşturmuştur. Belki de bu değerlendirmenin temelleri Firdevsî'nin son derece haklı olarak "Çok sıkıntı çektim bu otuz yılda/Acemi dirilttim ben bu Farsçayla" haklı iddiasına dayanmaktadır. O, tarihten haberler aktarmayı amaçlamakta, kahramanlık mesajlarını sonraki kuşaklara iletmeği hedeflemektedir. Bu yüzden Şahnâme'de halkın an-

lamakta zorlanacağı bir dili kullanmamış, tarih hazinelerinden İran mitolojik değerlerini günümüze taşıyan bir eser olarak ortaya çıkarmıştır.(22)

Mitolojik kahramanlar gerek batı ve gerek doğu kahramanlık destanlarının tamamında zekâ, fizikî güç, mal ve servet üçlüsüne her zaman sahip olmuşlardır. Bu üçlü güç, daha önce sözü edilen din adamı bilginler, savaşçılar ve çiftçiler diye tanımlanan üç sınıf ile yakın ilişkilidir. Şahnâme'deki efsaneler, eski İran'ın çevresindeki başta Abhâz, Çerkez ve Çeçenler olmak üzere komşularının efsaneleriyle şaşılacak derecede çok yakın benzerliğe ve ortak yönle sahiptir.(23)

Eski İran tarihini İran ırkının ve İran medeniyetinin tarih sahnesine çıktığı andan başlayarak egemenliğinin Araplar tarafından sona erdirildiği tarihe kadar ko-

nu alan Şahnâme'de üç süreç öne çıkmaktadır:

A) Mitolojik Çağ

İlk İran mitolojik hükümdarı Keyûmers'ten başlayarak Feridûn'un ortaya çıkışına kadar devam eden dönemi kapsayan bu çağın hükümdarları: Keyûmers, Hüşeng, Tehmûrs, Cemşîd, Dahhâk ve Feridûn'dur. Bu çağlar, ilkel şekilleriyle hükümetlerin ortaya çıkışı, insanların yiyecek, giyecek, ev gibi doğal gerekleri öğrenip sağlamaya başladıkları, ateşi, ziraatı ve meslekleri öğrendikleri dönemlerdir. Yine bu devirler, insanlar ile devler arasında anlaşmazlıklar ve savaşların yaşandığı, sonuçta insanların zafer kazandığı, özellikle Tehmûrs ve Cemşîd'in olağanüstü güçleriyle devlerin, insanların emrine girdiği ve medeniyetin gereklerinden birçoğunu öğrendikleri zamanlardır. Söz konusu dönemlerde hükümdarlar sadece dünya kralları değil, aynı zamanda medeniyet konusunda da insanların kılavuzlarıdır. Bu dönemde ulusal büyük kahramanlar da yoktur.(24)

B) Kahramanlık Çağı

Bu bölüm Şahnâme'nin kahramanlık anlatılarına ayrılmıştır. İyilik ve kötülük arasındaki yeni mücadelelerle başlayan bu çağ, Kâve-yi Âhenger ile Atbîn'in oğlu Feridûn'un, Dahhâk'ın adaletsiz tutumları karşısındaki mücadeleleriyle geçer. Kâve'nin, Dahhâk karşısındaki kıyamıyla başlayan bu dönem, Rüstem'in, kardeşi Şeğâd tarafından öldürülmesiyle sona erer. Bu kısım, İran millî kahramanlık destanlarının gerçek tarihle örtüştüğü devreleri kapsar. Bu dönemde İran millî rivayetlerinin en büyük kahramanları sahnedir. Feridûn'un yardımıyla Kâve'nin ortaya çıkışı ve Dahhâk karşısındaki kahramanlık serüvenleri; Kâren, Gerşâsp ve Sâm'in en parlak dönemleri, Menûçehr'in bunların yardımıyla elde ettiği başarılı sonuçlar. Sâm'in oğlu Zâl'in mücadeleleri ve Şahnâme'nin kahra-

21) Hanaway, William, L., "Firdevsî, Şahnâme ve İran" (trc. Hikmet, Hurmuz), İrânname, Bethesda 1989, VII/4, s. 625, 635.

22) Kâzîmî-yî Müsevî, Ahmed, "Nigâhi be Nakş-i Firdevsî Der Ruşd-i Zebân-i Fârsî", İrânname, Bethesda 2000, s. 401, 420.

23) Fâtîmî, Saîd, Fâtîmî, Saîd, "Cenbehâ-yi Esâtîrî-yi Şahnâme ve Tatbîk-i Ân Bâ Esâtîr-i Garbî", Sohenrâni ve Bahs Der Bâre-yi Şahnâme-yi Firdevsî, Tahran 1349 hş., s.152-153.

24) Safâ, Hemâseserâyî, s. 216-217; Safâ, Târih-i Edebiyyât Der İran, I, 384; Restigâr Fesâvî, Mansûr, Ferheng-i Nâmâ-yi Şahnâme, Tahran 1369 hş., s. 360; Rezmecû, Kalemrov-i Edebiyyât-i Hamâsî, II, 149, 153-154; Hamidiyân, Saîd, "Firdevsî", Dânişname, I, 523.

manlık sahneleriyle ilk aşk hikâyesinin harika bir uyumla anlatıldığı bölümlerini içerir. İran tarihinin Şahnâme'de yer aldığı şekliyle en önemli dönemi Goştâsp'ın hükümdarlığının sonuna kadar, Keyânîler dönemiyle devam eder. Çünkü bu dönem Rüstem'in ortaya çıktığı ve en parlak dönemini yaşadığı zamanları da içine alır. İran'ın ve Keyânîler çağıının en ünlü kahramanı Rüstem'dir. Onun yanı sıra Gûderz, Gîv, Bîjen, Behrâm, Ferâmûrz, Sohrâb, Kâren gibi daha birçok isim de bu dönemde ünlü kahramanlar arasında yer alır. Diğer taraftan doğal olarak İran millî tarihinin en önemli destanları da bu çağda yaşanmıştır. Bu çağ uzun ve büyük savaşların sürdüğü, her şeyin olağanüstü özellikler taşıdığı bir devre olmasıyla İran millî birliğini de en güzel şekilde simgelemektedir.(25)

C) Tarihi Çağ

Şahnâme'nin üçüncü bölümü; tarihi devirler olarak değerlendirilmektedir. Behmen, Humây, Dârâ, İskender, Eşkanîler ve Sasanîler'in ele alındığı bu bölümde; kahramanlık hayalleri, efsanevi anlatımlar, doğaüstü kişilikler ve sıra dışı olayların hemen hemen göreceli olarak ortadan kalktığı, tarihsel gerçek kişilikler ve gerçek olayların onların yerlerini aldıkları bu bölümlerde İran ulusal kahramanlık anlatıları gerçek tarihsel gelişmelerle örtüşmektedir. Kahramanlık anlatıları gerçek tarihle İsfendiyâr'ın oğlu Behmen döneminde karşılaşmakta ve ondan sonra mitolojik çağ gerçek tarihi çağa dönüşmektedir. Şahnâme'nin gerçek tarihi devresi Dârâ ile başlar. Bu bölümdeki ilk önemli destan İskender ile Dârâ'nın savaşlarındaki gelişmeleri konu alan İskender Destanı'dır. Dâstân-i Şâpûr-i Zu'l-ektâf, Dâstân-i Behâm-i Gûr, Heft Bezm-i Nûşîrevân Bâ Bozorgmihr, Dâstân-i Şatranc u Nerd, Pendnâme-yi Nûşîrevân, Dâstân-i Bozorg-i Behrâm-i Çûbîn, Dâstân-i Husrev u Şîrîn ve diğer

Zahhak'a (Dahhâk) kaderi bildiriliyor... Şah Tahmasp'ın Şahnâme'si (Hükümdarların Kitabı)... 1523-24 civarı...

destanlar bu bölümün önemli konularıdır. Tarihsel yönleri ağır basan bu destanlarda kahramanların çoğu gerçek kişiliklerdir. Bu yüzden bu bölümlerde sıra dışı, doğa ötesi tipler çok az görülür.(26)

Şahnâme'nin tarihi bölümü özgün nitelikleri açısından kahramanlık/pehlivanlık anlatımları içeren bölümlerinden oldukça farklı özellikler taşımaktadır. Burada şiirler daha az gösterişli, hikâye ve anlatımlar daha sade bir tarzda, kahramanlar normal insanlardan oluşmakta, olağanüstü yetenekteki efsanevi kişilikler yer almamaktadır. Örneğin Rüstem ile Behrâm-i Çûbîn karşılaştırıldıklarında, her açıdan aralarında alabildiğine aşırı derecede farklılıklar görülecektir. Aynı şekilde devlerle savaşan kahramanlarla normal sarayların kahramanları arasındaki fark kendiliğinden ortaya çıka-

caktır. Gerçekte bu dönemlere ait ve Şahnâme'nin bu üçüncü bölümünü oluşturan anlatımlarda daha çok mitolojik abartılı özellikler taşıyan efsaneler ve hikâyelerin yerini tarihî hikâyeler ve rivayetler almakta, Şahnâme, tarih kitaplarına benzeyecek kadar krallar, kahramanlar ve yönetimleri hakkında bilgi veren, ayrıntılara dalan tarih kitaplarına yaklaşır.(27)

Bütün bunların yanı sıra Şahnâme'nin en önemli konularından biri de aşk hikâyeleridir. Zâl ile Rûdâbe, Rüstem ile Tehmine, Sohrâb ile Gurdâferîd, Bîjen ile Menîje... aynı zamanda kahramanlık sahneleriyle de iç içe anlatılan ve kahramanlık dönemleriyle birlikte başlayarak tarihî dönemlerin sonuna kadar devam eden bu serüvenlerin en önemlileridir.(28)

Bu dört konu dışında Şahnâme'de şairin alabildiğine derinlikli hayal gücüyle dizelerine aktardığı hikâyeler, mistik içerikli anlatımlar, siyasî, sosyal, ahlakî ve felsefî pasajlar, hüznü serüvenler, gerçek gelişmeler, simgesel birtakım hikâyeler de önemli bir yekûn oluşturur. Şahnâme'deki bütün hikâyeler toplam

"altmış üç destan"dan oluşur.(29)

Firdevsî, Şahnâme'de Arapça kelimelere yer vermekten son derece kaçınmış, Farsça kelimeleri kullanmıştır. Eserdeki ustaca teşbihler de az değildir. Şahnâme, gerek İran ve gerek Türk edebiyatlarında kahramanlık mesnevileri için değişmez örnek olarak kabul edile gelmiş ve edebiyat tarihinde özgün yerini almıştır.(30)

Şahnâme öylesine yaygınlaşmıştır ki, kutsal kitaplar kadar ve belki de bazı yörelerde onlardan da çok okunmuştur. Günümüzde bile Nevruz törenlerinde, "Heft Sîn" sofralarında Kur'an yerine Şahnâme okunması bunu kanıtlamaktadır. Meliküşşuarâ Bahâr (ö. 1330 hş./1951) bir şiirinde bu konuyu şöyle ifade eder:

*Şahnâme hiç abartısız Kur'an'dır
Acem'in*

25) Safâ, Hemâseserâyî , s. 217-218, 219, 220; Rezmû, Kalemrov-i Edebiyyât-i Hamâsî, II, 190-191; Hamidiyân, Saîd, "Firdevsî", Dânişnâme, I, 523.

26) Safâ, Târih-i Edebiyyât Der İran, I, 384; Safâ, Hemâseserâyî , s. 221; Hamidiyân, Saîd, "Firdevsî", Dânişnâme, I, 523.

27) Safâ, Hemâseserâyî , s. 221-222.

28) Rezmû, Kalemrov-i Edebiyyât-i Hamâsî , II, 191-192.

29) Rezmû, Kalemrov-i Edebiyyât-i Hamâsî TA's , II, 192.

30) Ritter, H., "Firdevsî", İslâm Ansiklopedisi/DİA, İstanbul 1997, IV, 648.

Tûs bilgesinin rütbesi de peygamberlik rütbesi.(31)

Birçok edebiyatçının ünlü Tus'lu bilge Firdevsî'ye vermiş olduğu "millî şair" gibi unvanlar ve nitelermelerin kendisine ne denli yaraşır olduğu da Şâhnâme'de karşılıklarını bulmaktadır:

Olmayacaksa İran olmasın benim için ten,

Kalmasın bu topraklarda bir canlı ten.

Vatanımız ve çocuklarımız uğruna,

Namusumuz, küçük çocuklarımız ve yakınlarımız uğruna,

Vatanımızı düşmana teslim etmekten,

Daha iyidir hep birlikte gitmemiz ölüme.

3. Firdevsî'den sonra Şâhnâme yazımı

Firdevsî'den sonra da İranlı şairler ve yazarlar kahramanlık hikâyeleri yazmaya devam ettiler. Bunlar arasında en çok ün kazanalar, Esedî-yi Tûsî'nin (ö. 465/1072) Gerşâspnâme'si ile İranşâh b. Ebu'l-Hayr'ın (V./XI. yüzyıl) Behmennâme'sidir. VII-X. yüzyıllar arasında insanların daha çok dine yönelmeleri, millî duyguların zayıflamaya başlaması, millî kahramanlık destanlarından daha çok tarihî kahramanlık anlatılarını önemsemeleri, Cengiz Han (eg. 1206-1227), Timur (eg. 1369-1404) ve haleflerinin kahramanlıklarını konu alan eserlerin ortaya çıkması neden oldu. Bunun yanı sıra dinî içerikli kahramanlık destanlarının arttığı da görülmektedir. IX./XV. yüzyıl şairlerinden İbn Husâm'ın 830/1426 yılında kaleme aldığı Hâverânnâme'si ve benzeri diğer eserlerin yazıldığı dönemler de yine bu çağlardır.(32)

X. yüzyıldan Safevîler'in (eg. 907-1149/1501-1736) yönetiminde bulunduğu dönemlerde bu hanedanın Şii eksenli hareketlere ve dinî çevrelere esirgemediği destek ve teşvikler şairlerin, hükümdarları Şii mezhebinin en olgun liderleri olarak göstermelerine, onları mürşid ve övgülere yaraşan en yüce kişiler olarak

Zahhak'a (Dahhak) kaderi bildiriliyor... (detay)

görmelerine ve şiirlerinde alabildiğine yüce sıfatlarla nitelermelerine sebep oldu. Bütün bunların sonucunda Şâh İsmail (eg. 907-931/1501-1524), Şâh Tâhmâsp (eg. 930-984/1524-1576) ve Şâh Abbâs (eg. 996-1038/1588-1628) gibi Safevî hükümdarlarının fetihlerini, Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Hamza gibi din büyüklerini konu alan dinî içerikli manzûmeler yazılmaya başlandı. Bu dönemden sonra meşrutiyet çağına kadar yine tarihî ve dinî kahramanlık anlatılarının kaleme alınmasına devam edildi. Râcî-yi Kîrmânî'nin (XIII./XIX. yüzyıl), Hamle-yi Hayderî, Sabâ-yi Kâşânî'nin (ö. 1238/1822) Hudâvendnâme'si ve Surûş-i İsfahânî'nin (ö. 1285/1868) Ordîbehiştname adlı eserleri bu dönemlerde kaleme alınmıştır. Ancak meşrutiyetten sonra birtakım köklü siyasî, sosyal ve ekonomik değişimlerin yaşanması, millî değerleri öne çıkarmayı, millî geleneklere eğilmeyi ve İran millî kahramanlık hikâyelerine dönmeyi hızlandırdı. Kısa birtakım kah-

ramanlık manzûmelerinin ortaya çıktığı zaman da işte bu dönemdir.(33)

Sade bir tarzda kaleme alınmış olan eserin önemi edebî sanatlarda değil daha çok anlatım ve tasvir tarzında ortaya çıkmaktadır.(34) Şâhnâme, gerek İran ve gerek Türk edebiyatlarında kahramanlık mesnevileri için değişmez örnek olarak kabul edile gelmiş ve edebiyat tarihinde özgün yerini almıştır.(35) Osmanlı toprakları ve Hindistan'da da Farsça yazan birtakım şairler Osmanlı ya da Hint sultanlarının fetihlerini konu alan Şâhnâmeler kaleme almışlardır.(36)

Şâhnâme'nin birçok dünya dine çevrilmiş olması onun ne denli bir şaheser yapıt olduğunu açıkça gösterir. Avrupa dillerine yapılmış çok sayıdaki çevirileri, Avrupa toplumlarındaki önemini de göstermektedir. Böylesine önemsenmesi ve yaygınlaşması, özellikle de romantik edebiyat alanında olağanüstü etkili olmasını sağlamıştır.

31) Şâmlû, Ahmed, "Şâhnâme, Pânuh-i Firdevsî Be Zerûret-i Târih", İranşînâsî, Bethesda 1990, II/2, 304.

32) Restigâr Fesâyi, Envâ-i Şîr-i Fârsî, s. 361-362.

33) Restigâr Fesâyi, Envâ-i Şîr-i Fârsî, s. 362-363.

34) Furûzânfer, Sohen u Sohenverân, s. 451.

35) Furûzânfer, Sohen u Sohenverân, s. 51; Ritter, H., "Firdevsî", İA, IV, 648.

36) Sefâi, İbrâhîm, "Şâhnâme ve Şâhnâmeserâyân", Huner u Mirdom, sy.153-154, s. 133.

Yeryüzü hükümdarlığının sırları:

Şahnâme

Koca Firdevsî, evveliyatı hariç, bir çeyrek yüzyılını bu esere adanmış. Ama Şahnâme'yi çeyrek yüzyılın ürünü diye düşünmeyelim; çok yanlış olur. Aslında binlerce denebilecek bir tarih birikiminin, bir ideoloji birikiminin, bir sanat birikiminin ürünüdür. Şahnâme, yeryüzü hükümdarlığının dayandığı şiddet ile adalet ve barışla sağladığı toplumsal rıza arasındaki diyalektiği bütün zerafetiyle anlatır.

Giriş

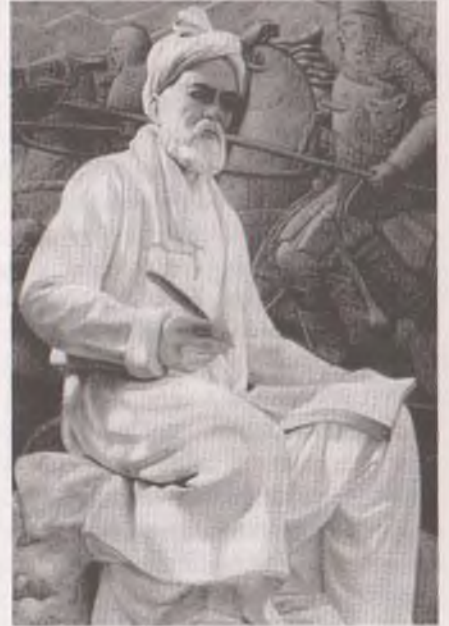
Tarih-devlet teorisi efsane-destan

Hükümdarların elkitaplarının kökü, İran Şahnâmeleridir. O Şahnâmelerin şahı ise, Firdevsî'nin Şahnâme'sidir. Firdevsî, Şahnâme'yi 1004 yılında tamamlamış. Yazmaya başladığı tarih, 981. Demek ki, 23 yıl emek vermiş. Koca Firdevsî, evveliyatı hariç, bir çeyrek yüzyılını bu esere adanmış. Ama Şahnâme'yi çeyrek yüzyılın ürünü diye düşünmeyelim; çok yanlış olur. Aslında binlerce denebilecek bir tarih birikiminin, bir ideoloji birikiminin, bir sanat birikiminin ürünüdür. Çünkü Firdevsî'ye gelinceye kadar ne Şahnâmeler yazılmış İran topraklarında. Şahnâme, bir yazın türü olmuş.(1)

İçeriği: Hükümdarların Elkitabı. Başka deyişle ideolojik bir eser: Feodal imparatorluk ideolojisinin şaheseri diyelim.

Biçim ise, siz şiir deyin, ben destan diyeyim. Şurada buluşalım: Destansı şiir!

Büyük şair, hangi birikimle yazdığını Şahnâme'nin içinde söylüyor: "Sözlerine güvenilir kişilerin yazdıkları tarihlerden topladığım bilgilerle bu eski İran tarihini meydana getirdim."(2)

Firdevsî, herkesin bilge olarak kabul ettiği çağının en derin âlim ve şairlerindendir; Şark dillerini bilmektedir ve kaynakları zengindir.

Tek bir toplumbilimi olduğu gerçeğiyle Şahnâme'yi incelerken bir kez daha karşılaşıyoruz. Acaba insanlığın devlet teorisi birikiminde ve dünya edebiyatında, feodal imparatorluk değerlerini dile getirmede Şahnâme'nin bir eşi var mı?

1) Türkçede benim bilebildiğim birkaç Şahnâme çevirisi var. Biri, Yakup Kenan Necetizade'nin Doğu Şaheserleri dizisinden çıkmıştı. Başkaları da var. Çalışmamızda Prof. Necati Lugal'in çevirisine gönderme yapacağız. Güzel bir Türkçesi var, manzum değil, ama şırl şırl akıp gidiyor. Çevirinin başında "Firdevsî ve Şahnâme" üzerine özlü bir inceleme de var. Prof. Dr. Nimet Yıldırım yazmış. Firdevsî, Şahnâme, çev. Prof. Necati Lugal, Kabalcı Yayınevi, Birinci basım, İstanbul, Nisan 2009.

2) Firdevsî, a.g.e., s.916.

Firdevsî, herkesin bilge olarak kabul ettiği çağının en derin âlim ve şairlerindendir; Şark dillerini bilmektedir ve kaynakları zengindir. Kendisinden önce yazılmış Şahnâmeleri, Avesta gibi din kitaplarını, Hudâyname denen eski İran tarih ve efsanelerini ve resmî hanedan kayıtlarını incelemiştir. Hudâyname’de, Pişdadiler, Kayâniler, Eşkaniler ve Sasaniler diye sıralanan İran hanedanlarının tarihleri, efsaneleri iç içe geçmiş olarak anlatılmaktadır.(3) Firdevsî Yunancadan Süryanice ve Arapçaya çevrilerek İran hikâyelerine karışmış Dâstân-i İskender’i de okumuş.(4)

Yazdıklarının neresi gerçek tarih, neresi efsane, neresi destan, bu hâlâ bilimin önündeki sorulardandır. Bilim dedik, yalnız tarih değil, yalnız mitoloji, yani efsane bilimi de değil, yalnız ideoloji, edebiyat ve sanat tarihi de değil, yalnız iktisat veya sosyoloji de değil, en iyisi toplumbilimi diyelim. Tek bir toplumbilimi olduğu gerçeğiyle Şahnâme’yi incelerken bir kez daha karşılaşırız.

Acaba insanlığın devlet teorisi birikiminde ve dünya edebiyatında, feodal imparatorluk değerlerini dile getirmede Şahnâme’nin bir eşi var mı?

Çin’in bilim tarihini ve edebiyatını, Türkiye’de pek bilmiyoruz. Batı’da da yeteri kadar bilinmediği görülüyor. Arka-

da kalan yüzyıllarda Atlas Okyanusu’nun iki kıyısından bakarsanız, Çin sanki dünyada değildi; dünyanın dışında sayılıyordu. Türk tarihi, Çin ile içli dışlıdır. Eski Orta Asya tarihinin yazılı kaynakları, neredeyse Çin imparatorluk kayıtlarıyla sınırlıdır. Bunlara rağmen, biz de Çin’in feodal imparatorluk edebiyatını bilmiyoruz. O nedenle adet olduğu üzere Çin’i bir kenara bırakarak söyleyebiliriz ki, Eski Çağ ve Orta Çağ devlet teorisinde Şahnâme ile karşılaştırılacak önemde ikinci bir eser yoktur.

Şahnâme, feodal devletin ve feodal toplumun Sümerlere uzanan en derin köklerinin Batı Asya’da olduğunu bir kez daha kanıtıyor. Devlete ilişkin Yunan ve Roma klasiklerinin, Firdevsî’nin eline su dökmeyeceğini söylediğimiz zaman, yalnız bir edebiyat karşılaştırması yapmıyoruz. Aynı zamanda devlet teorisinin kaynakları açısından da bir değerlendirilmedi bu. Kuşkusuz her edebiyat, bir tarih birikiminden filizleniyor. Eskiliği açısından, Şahnâme’yi 10. veya 11. yüzyılın eseri gibi görmek tam doğru olmaz. İki bin yıllık bir birikimin derlenmesidir. Bu özelliğiyle Yunan ve Roma’dan da eskidir.

Firdevsî, denebilir ki, medeniyetlerin yeryüzü hükümdarlık birikimini tarihten almış ve geleceğe bırakmıştır. Şahnâme, hatta günümüz devlet bilimi için de, çok önemli bir mirastır. Kendisinden sonra bu alanda üretilenlere baktığımız zaman, büyük etkisini görürüz.

Örneğin Yusuf Has Hacı, 1070 yılında tamamladığı Kutadgu Bilig’in Mukaddeme bölümünde kendi eserinin cihan ölçeğindeki yankılanmasını şöyle anlatır:

Çinliler Edebülmülk, İranlılar Şahnâme-i Türkî diye ad koymuşlar.

Yani: Türklerin Şahnâmesi!

Demek ki, hükümdar ideolojisine ilişkin kitaplar, o çağda Şahnâme’ye göre tanımlanıyor. Yalnız o çağda değil, bütün Ortaçağ boyunca. Kutadgu Bilig’in Mukaddeme’sinden daha önce de “Şahnâme-i Türkîler” yazıldığı anlaşıyor. Yusuf

Yavuz Sultan Selim’in kulağındaki küpeden Kanuni Süleyman’ın gazellerine kadar hepsinin esin kaynakları Şahnâme’de mevcuttur.

Has Hacı’nın bu eserleri yeni bir düzene soktuğu görüşleri vardır.(5) Ancak daha önceki “Şahnâme-i Türkîler” ne yazık ki bugünlere ulaşmamış.

Kutadgu Bilig, tam anlamıyla ve öncelikle bir devlet teorisi kitabıdır. Bu yönüyle işlenmemiş olması gariptir. Aslında Bilim ve Ütopya’ya Kutadgu Bilig’teki hükümdarlık teorisini yazacaktım. Topladığım malzeme yanımda olmadığı için bu görevimi ileriye bırakıyorum.

Selçuklu Sultanı Melikşah’ın Başveziri Nizamülmülk’ün Siyasetnamesi de, hükümdarlar için elkitabıdır. O da 11. yüzyıl sonlarında, Kutadgu Bilig’ten birkaç yıl sonra yazıldı.

Şahnâme’ye Hükümdarların Elkitabı dersek, sözü uzatmamış oluruz. Şahnâme, yalnız İran hanedanlığının değil, Selçuklu ve Osmanlı hükümdarlarının da başucu eseri olmuştur.

Selçuklu’nun doruk dönemi hükümdar isimleri Alaaddin Keykubad’lar, Gıyasettin Keyhüsrev’ler, İzzettin Keykavus’lar hepsi Şahnâme’denir. Yavuz Sultan Selim’in kulağındaki küpeden Kanuni Süleyman’ın gazellerine kadar hepsinin esin kaynakları Şahnâme’de mevcuttur.

Şahnâme’ye Hükümdarların Elkitabı dersek, sözü uzatmamış oluruz. Şahnâme, yalnız İran hanedanlığının değil, Selçuklu ve Osmanlı hükümdarlarının da başucu eseri olmuştur. Selçuklu’nun doruk dönemi hükümdar isimleri Alaaddin Keykubad’lar, Gıyasettin Keyhüsrev’ler, İzzettin Keykavus’lar hepsi Şahnâme’denir.

3) Prof. Dr. Nimet Yıldırım’ın “Firdevsî ve Şahnâme” başlıklı bilgilendirici sunuşu, Şahnâme, s.22 vd.

4) Aynı yerde.

5) Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, c.I, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1946, s.81.

Machiavelli'nin "Prens" veya "Hükümdar" başlıklarıyla Türkçemize çevrilen Prince kitabı da, aslında bir Şahnâme'dir. İtalya'nın Şahnâmesi diyelim. 15. yüzyılda İtalya'yı birleştirmede Türk imparatorluğundan esinlenirken, bir bakıma Şahnâme'nin hükümdarlık teorisini de Avrupa'ya taşımıştır. Bu açıdan ayrıca incelemeye değer.

Şahnâme'de tarih, devlet teorisi, efsane ve edebiyat iç içe geçmiştir. Biz, bu yazıda, Şahnâme'yi özellikle devlet teorisi açısından incelemeye çalışacağız. Ancak devlet, her zaman tarihin içindedir; daha doğrusu tarihin dışında ve tarihten ayrı bir devlet teorisi yoktur bile denebilir. Vardır dersek, ilişkiler ağı açısından değil, fakat yoğunlaşılabilecek bir alan olarak vardır.

I Şahnâme'deki tarih

Dünya ölçeğindeki hâkimiyet merkezleri: Turan, İran, Rum

Şahnâme, insanın ilk ortaya çıkışından başlar ve eski İran devlet tarihini anlatır.

Şahnâme'de üç hegemonya merkezi bulunmaktadır: Doğu'dan Batıya doğru sayarsak: Turan, İran ve Rum (Yunan). Bu üç merkezli dünya, Herodot'un Tarih'ine de yansıyan, İskitler-Persler ve Eski Yunan dönemini, yani MÖ 7. ve 6. yüzyılları hatırlatmaktadır.

Üç eksenle aynı ağırlıkta olmamakla birlikte, Çin ve Asur hükümdarlıkları da zaman zaman sahnede gözükür. İran-Asur/Arap ilişkileri, Şahnâme'nin başlarında çok az yer kaplar. İran-Yunan (ve Roma), İran-Çin ilişkileri de öyle. Turan padişahı, sık sık Türk padişahı veya Türk komutanı diye anılır. Çin fağfuru, yani imparatoru da Türk padişahına bağlıdır.

Firdevsî öncesindeki İran tarihi ne olursa olsun, Şahnâme, feodal imparatorluk ideolojisini İran-Turan savaşları ekseninde açıklar. Esere, damgasını vuran,

Şahnâme'nin İran-Turan eksenli içeriğine uygun olarak, iki kahramanı vardır. Yenilmez olan, İran kahramanı Zaloğlu Rüstem'dir.

ran, İran-Turan çelişmesidir. Şahnâme'nin neredeyse tamamı, İran-Turan savaşları üzerine kurulmuştur. Rum (Yunan ve Roma'nın ortak adı), bu savaşlarda genellikle iki eksenenden biriyle beraberdir.

Tarihe baktığımız zaman, MÖ 8. yüzyıl İskitler'den başlarsak, özellikle MÖ 2. yüzyılda Hunların yükselişi, MS 6. yüzyılda başlayan Türk hakanlığı (Göktürk) dalgası, İran Şahnâmelerine ve Firdevsî'nin eserine toplam olarak damgasını vurmuştur denebilir. Firdevsî'nin kaynağı olan İran Şahnâmeleri'nin bugünlere

Şahnâme'ye damgasını vuran, siyasal ve ideolojik gerçeği de hatırlamak gerekir. Firdevsî, İran üzerindeki Türk baskısının en yoğun olduğu yüzyıllarda yaşamıştır. Ayrıca Şahnâmeler, Doğu'da en güçlü tehdit odağı olarak Türk hakanlığını görmüşlerdir.

kalmamış olması, Türk tarihi açısından da talihsizliktir.

Şahnâme'nin İran-Turan eksenli içeriğine uygun olarak, iki kahramanı vardır. Yenilmez olan, İran kahramanı Zaloğlu Rüstem'dir. Memleketi İran'dan çok Zâbilistan veya Sistan diye anılan bugünkü Pakistan ve Afganistan sınırındadır. Ancak Şahnâme'nin isim dizinine bakınız, Türk padişahı Afrasiyâb'ın adı, Zâloğlu Rüstem'den daha çok geçiyor. Afrasiyâb, Med padişahlığının kurucusu Feridun'un üç oğlundan en ateşlisi olan Tûr'un soyundandır. Zâşem'in oğlu Peşeng'in oğludur. Şahnâme'de İran kaç padişah değiştirir, ama Türk padişahı Afrasiyâb hep tahtındadır. Şahnâme'ye göre Afrasiyâb ile savaşan İran padişahlarının bazıları'nın yüzyıl hükümdarlık yaptıkları dikkate alınırsa, Afrasiyâb yüzyıllar boyu değişmez. Bir bakıma Afrasiyâb, Turan padişahlarının toplamı gibidir. Mesudî, onun 400 yıl yaşadığını yazar.(6)

Kitap, Keyhüsrev'in Türk padişahı Afrasiyâb'ı en sonunda yenmesi, öldürtmesi ve arkasından kendisinin de dağlara çekilip kaybolmasıyla biter. Tarihçilerin belirlemelerine göre, MÖ 625 tarihinde, yani MÖ 7. yüzyılda, son nokta konmuş oluyor.

Şahnâme'deki Türk hükümlanlık coğrafyası

Şahnâme'de Ceyhun Irmağı'nın doğusu Türk hükümlanlığıdır. Hatta Şahnâme, Turan'ın "ilk padişahı" Tûr'u aynı zamanda "Çin padişahı" diye de anmaktadır. Yine savaş meydanını ansızın bırakıp gitmesi hikâyesinde ve başka yerlerde Türk padişahı Afrasiyâb'tan aynı zamanda "Çin padişahı" diye söz edilmektedir.(7)

Türk ve Çin imparatorluklarının Şahnâme'de tek bir imparatorluk olarak anılması veya Çin fağfurunun Turan padişahının vesayeti altında olması, tarihsel gerçeğe uymuyor. Çin, zaman zaman bölünse de, Asya'da her zaman bağım-

6) Mesudî, *Muruc-uz Zehep (Altın Bozkırlar)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2005, s.128 vd.
7) Firdevsî, a.g.e., s.141 ve s.950. Başka örnekler de verilebilir.

sız bir imparatorluk olarak vardır. Ancak Çin'in kuzey komşularından hanedanların zaman zaman Çin imparatorluğunun başına oturdukları da bir gerçektir. Zeki Velidî Togan, MÖ 11. yüzyılda Çin'de Türk olan Su/Şu/Çu (Chou) hanedanının kurulmasına dikkat çekiyor. Divanı Lügat-it Türk'te yer alan eski Türk rivayetlerine de dayanan Togan'a göre, Hazar denizinin doğusu ve kuzeyinde devlet kuran Su/Şu'lar, Ariyen yayılması nedeniyle Doğu'ya göçerek Çin'de Chou hanedanını kurmuşlardır. Sakalar da, bu Su/Şu'ların devamıdır.(8) Avusturyalı halkbilimcisi Koppers'in de aynı saptamalarda bulunduğu bilinmektedir.(9) Şahnâmeler de, o dönemin diğer destanları veya tarih kayıtları gibi, daha çok hanedan tarihleri olduğu için, Turan ve Çin hanedanlarının aynı olması gibi yanlışlıklar olabilir. Öte yandan İskitler, MÖ 625'te İran hükümdarı Keyhüsrev (Ki-

İlginc olan, Şahnâme'nin MÖ 7. yüzyıldaki Sakaları (İskitleri) ve İran'ın doğusundaki bütün hükümdarlıkları Türk ve Turan hâkimiyet alanı olarak anmasıdır.

yaksares) tarafından yenildikten iki yıl sonra, MÖ 623'te Çin imparatorluğu "Jong-Su"ların (Saka) 12 krallığını zapt ve işgal ediyorlar.(10) Çin kaynaklarının yazdığı bu olay, MÖ 623 öncesinde Sakaların Çin'in çevresindeki çok geniş alanlara hükmettiğini göstermektedir. Şahnâme, bu tarihsel gerçeğin bir kalıntısı olarak, Afrasiyâb'ı aynı zamanda Çin padişahı olarak anıyor olabilir. Ancak burada Şahnâme'ye damgasını vuran, siyasal ve ideolojik gerçeği de hatırlamak gerekir. Firdevsî, İran üzerindeki Türk baskısının en yoğun olduğu yüzyıllarda yaşamıştır. Ayrıca Şahnâmeler, Doğu'da en güçlü tehdit odağı olarak Türk hâkimiyetini görmüşlerdir. Bu ruh hali, Şahnâme'nin neredeyse bütün hikâyelerine sinmiştir.

İran-Turan savaşları

Burada ilginç olan, Şahnâme'nin MÖ 7. yüzyıldaki Sakaları (İskitleri) ve İran'ın doğusundaki bütün hükümdarlıkları Türk ve Turan hâkimiyet alanı olarak anmasıdır. Bilindiği gibi Helenlerin Skyth (Skit) dediğine Persler Saka diyorlardı. "-it" sonunun Moğolca ve eski Türkçede çoğul eki olduğu düşünülürse, Skyth sözcüğünün Saka'nın Helencedeki çoğulu (Sakait=Skit) olduğu da düşünülebilir.(11)

Gerçi Şahnâme, MS 10. yüzyılın sonlarında yazılmıştır; ancak anlatılan Med hükümdarları zamanında, bugün Türk diye andığımız halklar, Türk adıyla bilinmiyordu. Ancak Şahnâme ve dayandığı İran rivayetleri, Med hükümdarlarının doğudaki düşmanlarını bazen Türk, bazen Turan diye anıyorlar. Firdevsî'nin Şahnâme'sinde Türk ve Turan birbirini karşılayan

Şahnâme'nin MÖ 7.

yüzyılda Med hükümdarlığı ile savaşan Asyalı Sakaları (İskitleri) Türk diye anması, MS 6. yüzyıl sonrasında ortaya çıkan Türk adının geçmişe taşınmasıyla açıklanabilir.

kavramlardır.

Şahnâme'deki komutan Türük

Şahnâme'nin MÖ 7. yüzyılda Med hükümdarlığı ile savaşan Asyalı Sakaları (İskitleri) Türk diye anması, MS 6. yüzyıl sonrasında ortaya çıkan Türk adının geçmişe taşınmasıyla açıklanabilir. Ancak Şahnâme'de Türk sözcüğünün kökeni olan Türük adında büyük bir komutan da, Afrasiyâb'ın kahramanları arasında belirtilmektedir.(12) Afrasiyâb, İran'ın taht ve tacını ele geçirmek için, Türük'ün komutasındaki bir orduyu büyük bir çöle göndermiş ve çöldeki bütün emirler, Keyhüsrev'e karşı savaşarak yolları kapatma işini üzerlerine almışlardır.(13) "Savaş Aslanı Türük", Afrasiyâb'ın ordusunun Keyhüsrev'e karşı savaşında "tecrübeli ve kahraman süvarileriyle" sol kanada kumanda etmektedir.(14) İskitlerin MÖ 7. yüzyılın ortalarında Mısır'a kadar ilerledikleri dönemde Keyhüsrev ile savaşmaları, bu "çöldeki emirleri denetim altına alma" rivayetiyle buluşmaktadır. Ancak daha önemlisi, bu Türük adının o dönemden kalıp kalmadığı sorusudur. Bilindiği gibi, Türk beyleri kendi boylarının adıyla anılıyordu ve Bilge Kağan da Orhun Yazıtları'ndaki adıyla Türük Bilge Kağan idi.

Sakalarla başlatılan Türk tarihi

Son zamanlarda bazı önemli Çin tarihçileri, Türk tarihini MÖ 2000'lerden başlayarak Tiler, Beitiler (Kuzey Tiler),

8) Zeki Velidî Togan, a.g.e., s.14 vd, s.21, 33. Sakalar konusunda ayrıca bkz. s.38, 44, 160, 391 vd, 403.

9) W. Koppers, "Urtürkentum und Urindogermanentum", Belleten, V, s.481 vd.

10) De Groot, *Die Hunnen*, s.21'den aktaran Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, c.I, s.36.

11) Aynı görüş için bkz. Zeki Velidî Togan, a.g.e. ve İlhami Durmuş, *İskitler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Temmuz 2007, s.62.

12) Firdevsî, a.g.e., s.452, beyit: 9865.

13) Firdevsî, a.g.e., s.946, beyit: 22 550.

14) Firdevsî, a.g.e., s.948, beyit: 22 595.

Citiler (Kırmızı Tiler), Tieleler, Jonglar, Dinglinglerden gelip İskitlerle sürdürüyorlar.(15) Dayandıkları kaynaklar ise, Çin imparatorluk kayıtları ve bazı halkbilimi malzemeleridir. Eski Çin kayıtları ile İran Şahnâmeleri ve rivayetleri, Sakaların (İskitlerin) Türklüğü veya Turanlığı konusunda buluşmaktadırlar. Elbette burada kastedilen, Sakaların hâkim kesimidir. Şahnâme ve Şahnâmeler, kuşkusuz tarihsel olayların üst üste yığıldığı kitaplardır. Arayanlar içinde tarih malzemesi de bulmaktadırlar. Bu açıdan önemli bir kaynaktır. Ne var ki, İran ve Asya tarihinin yalnız Helen-Pers-Saka dönemi olayları değil, Firdevsî'ye kadar gelen 1500-2000 yıllık gelişmeleri, Şahnâme'nin içine kat kat yığılmış ve ideolojik tavırlarla kaynaşıp erimiştir.

Firdevsî, kendi çağına ve son yüzyılların tarihine yer vermemekle birlikte, içinde yaşadığı 10. yüzyıl ve son birkaç yüzyıldan kuvvetle etkilenmiş olmalı. Çünkü bu yüzyıllar, Türklerin İran'ı tehdit ettiği ve İran yaylalarında hâkimiyet kurdukları yüzyıllardır. 6. yüzyıldan başlayarak, Türk (Göktürk) Hakanlığı, Uygurlar, Karahanlılar, Gazneliler bölgenin güçlü devletleridir. Firdevsî de Şahnâme'sini Türk Hükümdarı olan Gazneli Mahmud'a sunmuş ve eserine ona methiye bölümüyle başlamıştır. Firdevsî, özellikle son yüzyıllarda İran'da yaşanan Türk ya da Turan baskısını, bütün İran tarihine yaymış gözüküyor. Aslında İran tarihi, doğu cephesine bakarsak, bir yönüyle Türklerle ilişkiler tarihidir. Bu açıdan Şahnâme'nin baştan sonra İran-Turan ilişkileri eksenine oturması, tarih gerçeğine uygundur. Eski Şahnâmelerde de aynı rivayetlerin yer aldığı anlaşılmaktadır.

Firdevsî'den doksan yıl sonra Kaşgarlı Mahmut ne diyor:

Teşbihte hata olmaz, baş ile börk Zaloğlu Rüstem ile Afrasiyâb'ın kumandasında bin yıl savaşırılar mı? Eğer, Asya'nın feodal çağıının Yeryüzü Hükümdarlığı ülküsü varsa, o da olur. Destanımızda da o vardır zaten.

Börksüz baş, Türksüz Fars olmaz.

Teşbihte hata olmaz, baş ile börk Zaloğlu Rüstem ile Afrasiyâb'ın kumandasında bin yıl savaşırılar mı? Eğer, Asya'nın feodal çağıının Yeryüzü Hükümdarlığı ülküsü varsa, o da olur. Destanımızda da o vardır zaten.

Herodotos ile Firdevsî'deki buluşmalar

Firdevsî çağıının İran'a doğru Türk yayılması durumu, İranlıların Saka dediği büyük kuvvetin Pers ve Med imparatorlukları üzerinde baskılarının yoğun olduğu MÖ 7.-6. yüzyıllarla da benzeşmektedir. Şahnâme'de geçen olayların, esas olarak o döneme oturduğu saptanmaktadır. Burada en önemli kaynak, kuşkusuz Herodotos'un *Historiai*'sidir.(16) Herodotos, Med Padişahlığı'nın kuruluşunu ve Darius'un ünlü İskit seferini tatlı tatlı hikâye etmiştir.(17) Herodotos'un MÖ 704-647'de hükümdar olan Deiokes'i Şahnâmelerdeki Dahhak olabilir. Öte yandan Herodotos'taki Phraortes'in Şahnâme'deki kurucu Padişah Feridun olduğu genellikle kabul görmektedir. Feridun, MÖ 647-625 arasında hü-

kümdar olmuştur. Arkasından tahta oturan Herodotos'taki Kyaksares ise, Şahnâme'deki Keyhüsrev'dir.(18)

Herodotos'ta Medleri yenen İskit komutanı Madyas'ın (19) Şahnâme'deki Turan/Türk padişahı Afrasiyâb olduğu birçok tarihçi tarafından kabul edilir. Sakalar, MÖ 654'te Kuzey'den inip Anadolu'yu işgal ediyor; hatta Medya içlerine, Suriye ve Mısır'a kadar ilerliyorlar. En sonunda Med Padişahı Kyaksares (Keyhüsrev), MÖ 625'te Madyas'ı (Afrasiyâb) bir ziyafete çağırarak sarhoş ettikten sonra öldürtüyor.(20)

Türk tarihçileri de, Şahnâme'de Türk padişahı diye anılan Afrasiyâb'ın İskit hükümdarı olduğu tahminlerinde bulunuyorlar.(21) Zeki Velidi Togan, Şahnâme'nin iki büyük kahramanından biri

Bir şeyh, Mahmud, Şah Abbas ve Melik Ayaz. Firdevsî de Şahnâme'sini Türk Hükümdarı olan Gazneli Mahmud'a sunmuş ve eserine ona methiye bölümüyle başlamıştır.

15) Çin tarihçilerinden Xue Zongzheng'in Göktürk tarihini inceleyen "Türk Tarihi" (Tujue shi) adlı eseri, Sakalardan (İskitlerden) başlamaktadır. Çin ve Rusya bilim dünyasında çok önem verilen bu eserin Kaynak Yayınları tarafından çevrilmekte olduğu bizi sevindirdi. Yine Çin'in Türk tarihçilerinden Li Sheng'in yönetiminde hazırlanan Türk tarihine ilişkin kitapta, Çin kayıtlarında Ti, Beiti, Citi, Jong, Tiele, Dingling diye anılan kavimlerin hepsinin aslında aynı kavim olduğu ve Türk kavminin Çin kayıtlarındaki çeşitli adlandırılışları olduğu belirtilmektedir. Bkz. Li Sheng, *Çin'in Xinjiang Bölgesi Geçmişi ve Şimdiki Durumu*, Xinjiang Halk Yayınevi, 2006. Yine Doç. Dr. Erkin Ekrem'in *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Kavimleri* (MÖ 2146-318) başlıklı doktora çalışmasında çok geniş bilgi bulunmaktadır. Bu çalışmanın bilgisayarda dizilmiş metnini inceledik, basılması çok yararlı olur.

16) Herodotos, *Historiai*, Eski Yunancadan çev. Furkan Akderin, yayına Hazırlayan: Yiğit Değer Bengi, Alfa Yayınları, Nisan 2007. Herodot'un Tarih'i'ni değerli ağabeyimiz Müntekim Öçmen de çok güzel çevirmiştir. Göndermeleri hep ağabeyimizin çevirisine yapıyorduk. Ancak bu yazıda, Eski Yunancadan olduğu için, bazı hatalar olsa bile (Örneğin iskeletin kaburga diye çevrilmesi vb) Furkan Akdemir çevirisini yeğledik.

17) Aynı eser, s.58-120 ve 297-357 (Birinci Kitap, XCV -CCXVI ve Dördüncü Kitap, I-CXLV).

18) Aynı eser, s.58 ve 61. S.58'de önemli bir çeviri hatası var. Deiokes, Phraortes'in oğlu değil. Tersine Phraortes, Deiokes'in oğlu. Nitekim s. 61'de doğrusu yazılmış.

19) Aynı eser, s.62.

20) Herodotos, a.g.e., s.63 vd.

21) Örneğin Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s.19, 36, 391, 403, 405.

olan Turan/Türk Padişahı Afrasiyâb'ın Herodotos tarihinde geçen Madyas olduğunu ve bu büyük hükümdarın Türkçe adının da Alp Er Tunga (Tunga Alp, Tunga Tegin) olduğunu birçok kanıt gösterek savunmaktadır.(22) Yine Laypanov-Miziev ve Ekber N. Necef gibi tarihçiler, Şahnâme'deki Afrasiyâb ile Alp Er Tunga'nın aynı tarihsel kişi olduğunu işlemişlerdir. Dayandıkları başlıca kaynaklar, Oğuz Destanı, Kaşgarlı Mahmut'taki Türk rivayetleri, Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig'i, Arap tarihçisi Mesudî ve diğer tarihçilerdir.(23)

Orhun Yazıtları'ndaki Tunga Tegin-Afrasiyâb ilişkisi

Orhun Yazıtları'nda anılan Tunga Tegin, kimi tarihçilere göre, Afrasiyâb'tır. Yazıtlarda geçen "Tunga Tegin'in yuğ merasimi", yani anma töreni, Afrasiyâb'ın Keyhüsrev tarafından öldürülmesinden (MÖ 625) beri bir gelenek olmuştur. Bu matemler Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lûgat-it Türk'ünde de geçmektedir.(24) Uyğuristan'da Bezeklik'te Budist mabedinin duvarı üzerinde ağızında ve elbiselerinde kan lekeleri bulunan bir şehit resminin bir yerinde "Tunga Tegin", diğer yerinde "Tunga ol" yazıları okunmaktadır.(25)

Orhun Yazıtları'nda anılan Tunga Tegin, kimi tarihçilere göre, Afrasiyâb'tır. Yazıtlarda geçen "Tunga Tegin'in yuğ merasimi", yani anma töreni, Afrasiyâb'ın Keyhüsrev tarafından öldürülmesinden (MÖ 625) beri bir gelenek olmuştur.

Mesudî'nin Firdevsî'den önceki Şahnâmelerden aktardıkları

Bu kaynaklar arasında Mesudî'nin Muruc-uz Zehep adlı eseri, ayrı bir önem taşır. Çünkü Mesudî, Firdevsî'den önce 893-957 yılları arasında yaşamıştır. Şahnâme, Mesudî'nin ölmesinden ancak 47 yıl sonra tamamlandı. O nedenle Mesudî'nin verdiği bilgiler, Firdevsî'den değil, daha önceki Şahnâmelerden ve diğer kaynaklardan. Mesudî, 400 yıl yaşadığını belirttiği Afrasiyâb'ın bazılarına göre, "diğer Türklerin atası" olduğunu belirtir.(26) Mesudî'nin anlattığı olaylar da, Herodotos'un İskit-Med savaşıyla ilgili olarak verdiği bilgilere oturmaktadır. Ferasiyab et Türkî, İran padişahı Menuşihri'yi yenerek Irak'ı tepeler; ancak daha sonra Türk topraklarına kaçmak zorunda kalır. En sonunda İran tahtına çıkan Keyhüsrev, ana tarafından dedesi olan Türk padişahı Ferasiyâb'ı öldürür.(27)

Mesudî, o çağda parlak dönemini yaşayan ve "Hakanlar Hakanı" diye anılan Karluk (Karahanlılar) hükümdarlarının Fâris hükümdarını mağlup eden Ferasiyâb ve Shabe soyundan geldiğini belirtir. Diğer Türk ülkeleri Karluk hükümdarına bağlıdır. Afrasiyâb ile birlikte anılan Shabe, Şane, yani Aşina olabilir.

Mesudî'de gelişmeler bulunmaktadır. Afrasiyâb, ona göre Türklerin cediti olmakla birlikte, aslında Türk değildir. Tarih kitabı yazarlar, Türk topraklarında doğduğu için onun Türk olduğunu belirtmektedirler.(28) Verdiği soykütüğü de, Şahnâme'de olduğu gibi, İran padişahı

Laypanov-Miziev ve Ekber N. Necef gibi tarihçiler, Şahnâme'deki Afrasiyâb ile Alp Er Tunga'nın aynı tarihsel kişi olduğunu işlemişlerdir.

Feridun'un ateşli oğlu Tûr'a kadar gitmektedir.

İncil'in Farsça çevirisindeki Afrasiyâb-Oğuz Han özdeşliği

İşveç tarihçiliğinin kurucusu kabul edilen Sven Lagerbring, Arap kaynaklarının, "İskitleri Türk olarak adlandırdıklarını" belirtiyor ve aynı zamanda İskitler ile Perslerin ortak yanlarına değiniyor. İncil'in Farsça çevirisinde, Oğuz Han'ın fethettiği ülkeler arasında İran'ın da bulunduğunu vurguluyor. "Türkistan'daki Türklerin kralı Afrasiâb aynı zamanda neredeyse İran'ın bütününün de sahibiydi."(29) Görüldüğü gibi, Afrasiyâb ile Oğuz Han arasında özdeşlik kurulması, Arap ve Fars kaynakları üzerinden 18. yüzyıl İşveç tarihçilerine kadar uzanmıştır.

22) Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, c.I, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1946, s.19, 36, 103, 160 vd, 391, 403, 40.5

23) Laypanov-Miziev, Selenge Yayınları, s.108; Ekber N. Necef, *Karahanlılar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2005, s.128 vd, 149 vd.

24) Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lûgat-it Türk*, III, s.110 vd.

25) Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, c.I, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1946, s.19, 36, 103, 160 vd, 391, 403, 40.5

26) Mesudî, *Muruc-uz Zehep*, s.129. Selenge Yayınları'nın basımı yer yer özet. Ancak Türk tarihiyle ilgili bölümlerin tamamı var. Diğer çeviriler yanımda olmadığı için Ahsen Batur'un titiz çalışmasına gönderme yapıyoruz.

27) Aynı eser, s.128 vd.

28) Mesudî, a.g.e, s.123.

29) Sven Lagerbring, *İşveççenin Türkçe ile Benzerlikleri- İşveçlilerin Türk Ataları-*. Çev. ve Hazırlayan Abdullah Görgün, Kaynak Yayınları, Birinci basım, Şubat 2008, s.36 vd.

Yusuf Has Hacip ve Kaşgarlı Mahmut'taki Alp Er Tunga-Afrasiyâb özdeşliği

Yusuf Has Hacip, 1070'te yazdığı ünlü eseri Kutadgu Bilig'te, Alp Er Tunga'ya İranlıların Afrasiyâb dediklerini yazar.

Dört yıl sonra, 1074'te, Kaşgarlı Mahmut, Türk hakanlarının kökünün Afrasiyâb'a dayandığını belirtir.(30) Kaşgarlı Mahmut'ta Afrasiyâb hakkında çok geniş bilgilere rastlanmaktadır. Bu bilgilerin bir kısmı Divan'dan 70 yıl önce bitirilmiş olan Firdevsî'nin Şahnâme'sindendir. Kaşgarlı, bugüne ulaşmayan bazı Şahnâmeleri de okumuş olabilir. Çünkü zamanının önemli eserlerini bilmektedir. Ancak Kaşgarlı'da Afrasiyâb hakkında Türk rivâyetlerine ve kaynaklarına dayanan bilgiler de bulunmaktadır.(31) Kaşgarlı Türk hakanlarının soykütüğünü şöyle açıklıyor: "Han adı, Afrasiyâb soyundan olanlara verilmektedir. (...) Ton-

1074'te, Kaşgarlı Mahmut, Türk hakanlarının kökünün Afrasiyâb'a dayandığını belirtir.

Şahnâme, Orta Asya tarihi üzerine bazı önyargıların üzerine soru işaretleri koymaktadır; hatta bu önyargıları geçersiz kılmaktadır. Bunlardan belki de en önemlisi, Orta Asya'nın binlerce yıldır kentleri olmayan bir atlı çoban kültürünü sürdürdüğü tezleridir.

ga Alper, Afrasiyâb demektir.(32) Yine Kaşgarlı, Firdevsî'nin yazdığının aksine, Siyavuş'un Afrasiyâb'ın öldürülmesine karşılık öldürüldüğünü belirtir.(33) En önemlisi, Divanı Lügat-it Türk'te "Alp Er Tunga Öldi mi" başlıklı yas şiirini buluyoruz.(34)

Afrasiyâb-Alp Er Tunga-Oğuz Han-Maotun

Türk hakanlıklarının kendilerini Afrasiyâb'a bağladıkları hemen hemen bütün kaynaklarca doğrulanmaktadır. O zaman en görkemli dönemlerini yaşayan Karahanlılar (840-121), Arap ve Fars kaynaklarınca, "Alp Er Tunga oğulları" anlamında "El-Afrasiyâb", "Nebire-i Afrasiyâb", "Al-i Afrasiyâb" adlarıyla anılmaktadır. Bu kaynaklar, belirttikleri adları Karahanlıların kendilerinden veya Batılı komşularından duymuşlardır.(35)

Selçuklular da, tıpkı Karahanlı hakanları gibi, sultan olduktan sonra "İranlı Afrasiyâb soyundan geldiklerini kanıtlamaya çalışmışlar. Oysa sultan olmadan önce "Türkmenlerin Kınık boyundanız" diyorlarmış. Bu bilgiyi, Türk tarihinin önemli kaynaklarından Ebulgazi Bahadır

Han'ın Şecerei Terakime'sinden (Türklerin Soy Kütüğü) öğreniyoruz.(36)

Özetlenecek olursa, Afrasiyâb, hem İran Şahnâmeleri'nde, hem de Türk kaynaklarında Türk hanedanının kökü olarak gösterilmektedir. Bu nedenle hükümdar sülâleri kendilerini Afrasiyâb'a bağlama çabasında oluyorlar. Bu açıdan Afrasiyâb, Türk destanlarında geçen Oğuz Han, Alp Er Tunga, Tunga Tigin adlı hükümdarlarla aynı kişi olarak görülmektedir.(37) Çeşitli efsane ve destanlarda değişik isimlerle anılan bu kahramanın, Hun hükümdarı Maotun olduğu da ileri sürülmektedir.

Turan'daki görkemli şehirler

Şahnâme, Orta Asya tarihi üzerine bazı önyargıların üzerine soru işaretleri koymaktadır; hatta bu önyargıları geçersiz kılmaktadır. Bunlardan belki de en önemlisi, Orta Asya'nın binlerce yıldır kentleri olmayan bir atlı çoban kültürünü sürdürdüğü tezleridir.

Oysa Şahnâme (Şahnâmeler), Turan'daki şehirlerden söz ediyorlar. Şahnâme'de sık sık Türklerin ülkesinde bulunan yerleşim merkezleri, kaleler, görkemli şehirler, saraylar anlatılmaktadır. Hatta Afrasiyâb'ın komutanlarından Pîran, Hindistan seferinde gördüğü şehirleri Turan ve İran'daki şehirlerle karşılaştırmaktadır.(38)

Kaşgarlı Mahmut da, Afrasiyâb'ın şehirler kurduğunu belirtir.(39) Kendisi, havasının iyiliği nedeniyle Ordukent denen Kaşgar'da oturmaktadır.(40) Zeki Velidî Togan, Türk rivayetlerine dayanarak, bu şehirlerin Çu havzasındaki Balasagun ve bugünkü Uygur bölgesindeki Kaşgar olduğu görüşündedir. Azerbaycan kuzeyindeki Şabıran ve güneyindeki Kazvin de, Tunga Alp'in (Afrasiyâb) şehirleri olarak gösterilmektedir.(41)

30) Divanı Lügat-it Türk, II, s.149.

31) Kaşgarlı Mahmut'un Divanı Lügat-it Türk'ünde Afrasiyâb hakkında yazılanları saptamaya çalıştık. Bkz. I, s.41, 44,94, 140, 164, 208, 341, 371, 388, 403, 466; II, s.149 vd, 184, 269; III, 74, 110 vd, 224, 272 vd, 308.

32) Kaşgarlı Mahmut, Divanı Lügat-it Türk, II, s.149.

33) Kaşgarlı Mahmut, Divanı Lügat-it Türk, II, s.150.

34) Kaşgarlı Mahmut, Divanı Lügat-it Türk, I, s.41.

35) İbnü'l Esir, c.x, s.252; Cuveynî, c.II, s.88'den aktaran Ekber N. Necef, a.g.e., s.128.

36) Ebul Gazi Bahadır Han, Şecerei Terakime, çev. Muharrem Ergin, Tercüman Yayınları, s.82.

37) Örneğin Ekber N. Necef, s.131.

38) Firdevsî, a.g.e., s.482, beyit: 10 575.

39) Kaşgarlı Mahmut, Divanı Lügat-it Türk, I, s.466.

40) Kaşgarlı Mahmut, Divanı Lügat-it Türk, I, s.341.

41) Zeki Velidî Togan, a.g.e., s.160.

Şahnâme'deki mazlum Kürtler

Kürt kavminin adının geçtiği önemli tarihsel metinlerden biri de Şahnâme'dir. Kürt, Şahnâme'de de ezilendir, vurulandır, kırılındır. Eski İran padişahlarından zalim Dahhak gençlerin beynini yiyerek yaşar. O gençlerden kurtarılanlara verilen öğüt şudur:

"Git bir yerde gizlen, canını kurtar! Ama mamur şehirlerde yaşama. Bundan sonra senin yurdun dağlar ve ovalardır."

Böylece her ay otuz gencin canını kurtarmaktadırlar. "İşte Kürt kavminin aslı bunlardan türemiştir ki, bunlar mamlur şehir nedir bilmezler. Bunların evleri çöllerde kurulmuş çadırlardan ibarettir. Kalplerinde hiç tanrı korkusu yoktur."(42)

II

Şahnâme'deki devlet teorisi

Yeryüzü hükümdarlıklarının sıralaması

Firdevsi, İran'ın o köklü imparatorluk geleneğinin denebilir ki bütün sırlarını Şahnâme'de şiirleştirmiştir. Şahnâme, bu yönüyle feodal devlet teorisinin billurlaştırılmasıdır. Bunun Ortadoğu'da yapılması, kuşkusuz devlet birikiminin köklülüğü ve yoğunluğu nedeniyledir. İmparatorluk pratiği ile teorisi arasındaki ilişkinin teorisi bu uygarlık coğrafyasında doğuşa ulaştırılmıştır denebilir.

Mesudî, Firdevsî'den hemen önce, 10. yüzyılda Şahnâmeler'i okumuş, geçmiş tecrübelerle dayanarak, hükümdarlıkları derecelerine göre şöyle sıralıyor:

1. Bâbil: "Çin, Türk, Hint, Zabıt (Zeng) hükümdarları ve dünyanın diğer ülkelerindeki krallar, Bâbil kralına saygı duyarlar. Çünkü o, Dünya hükümdarlarının en önde gelenidir."

2. Hint: Hikmetin ve fillerin hükümdarıdır. Çünkü hükümdarların çoğuna göre felsefenin vatanı Hindistan'dır.

3. Çin: Riayet, siyaset ve sanatın hükümdarıdır. Dünyada ordusu ve halkını bu kadar gözeten başka bir hükümdar

yoktur.

4. Türk: Yırtıcıların ve atların hükümdarı olarak bilinir. Çünkü onun adamlarından daha zorlusu, kan dökmeye aşırı isteklisi yoktur.

5. Rum: Dünya hükümdarları arasında onun erkeklerinden daha yakışıklısı yoktur.(43)

Bu sıralamada şu gözüküyor:

1. Geleneğin temeli: Babil, aslında Sumer'e uzanıyor.

2. Felsefe: Hint

3. Kurumlaşma ve siyaset: Çin.

4. Dinamizm ve ordu: Türk.

5. Sanat ve güzellik: Rum (Yunan ve Roma).

Bu sıralamada eksik olan, zenginliktir. Ancak zenginlik hepsinde var. Çünkü imparatorluğun olmazsa olmazı, mülktür; zenginliktir. Marks'ın dediği gibi nerede zenginlik varsa, orada devlet vardır. Bütün imparatorlukların temeli, olağanüstü zenginliklerin denetim altına alınmasıdır. Büyük zenginlikler, devletler ve giderek imparatorluklar halinde örgütlenmek zorundadır. Almanca Reich sözcüğünün hem zenginlik hem imparatorluk anlamına gelmesi, tarihsel gerçekliği özetler. Arapçada mülk ve eski Türkçedeki ogur sözcükleri için de aynı tarihsel saptama geçerlidir.

Şölenlerde "bütün yeryüzü padişahları anılarak, onlar adına içilir." Yine bu şölenlerden birinde, bir hafta yiyip içtikten sonra, sekizinci gün Turan ordusunun komutanı Pîran'a Türk Padişahı Afrasiyâb'tan bir mektup gelir:

"Yiğitlerden seçilmiş bir ordu hazırla da, kalk oradan Çin denizine kadar git!

İmparatorluğun olmazsa olmazı, mülktür; zenginliktir. Marks'ın dediği gibi nerede zenginlik varsa, orada devlet vardır.

Hindistan'a ve oradan geçip Sind ırmağına kadar in. Ordunu Hâzer ülkesine kadar yay ve bütün bu ülkelerden vergi topla!" diye buyurulmaktadır.(44)

İşte yeryüzü hükümdarlık teorisinin özü budur.

Ve bu ülküyle ateşlenen büyük örgütlenme, yenilgiye uğradığı zaman, Afrasiyâb'ın ağzından şunları söyleyecektir:

"İyisi mi ben bütün yeryüzünü ele geçirmek hevesinden vazgeçeyim de, bütün gücümle barışa çalışayım. Kâvus'a taç, taht, altın, gümüş ve birçok mücevher göndereyim."(45)

Yeryüzü hükümdarlığında, yenmek de taç, taht ve servet içindir; yenilmenin

42) Firdevsî, a.g.e., s.80.

43) Mesudî, s.60 vd.

44) Firdevsî, a.g.e., s.478, beyit: 10 500.

45) Firdevsî, a.g.e., s.437, beyit: 9 520.

bedeli de yine taç, taht ve servetle ödendir.

Devlet kuruculuğunu ateşleyen atlı çoban örgütlenmesi

Bu yeryüzü hükümdarlık teorisinin İran'da geliştiği, genellikle öne sürülmüştür. Tarihçi Vernadsky, Hunların hükümdarlığın kudreti konusundaki siyasal düşüncelerinin İranî kavramlardan etkilendiğini belirtir.(46) Hunlar, bir yandan İskit ve Sarmat hükümdarlarının otoritesinin kökenindeki göksel mirastan beslenmişler; bir yandan da zamandaşları olan Sasanî hanedanı tarafından yönetilen Pers hükümdarlık ülkesi okulundan öğrenmişlerdi. İran devlet teorisi, daha sonra Soğd kültüründen çok şey alan Göktürkler ve Uygurlar üzerinden de Asya'ya yayıldı.

Ancak bu imparatorluk ülkesünün, toplumsal-ekonomik kökeninin, MÖ 3 ve 4. bin yıllarda Hazar'ın ve Karadeniz'in kuzeyinde komşu olarak yaşayan atlı çoban halklarda olduğu ileri sürülmüştür.(47) İlk devlet örgütlenmelerinin Öntürklerin ve kısmen de Önindogermenlerin fetihleriyle oluştuğu birçok tarihçi ta-

Ünlü Alman devlet teorisini Oppenheimer de, fetihle kurulan devlet teorileri üretmiştir.

rafından geliştirilmiştir. Bunların başında Schmidt, Menghin ve öğrencisi Koppers'in oluşturduğu Viyana halkbilimi okulu gelir. Ünlü Alman devlet teorisini Oppenheimer de, fetihle kurulan devlet teorileri üretmiştir.(48)

Bu bilim adamları, devlet kuruculuğunun temelinde, atlı çoban kültürünün bulunduğu görüşündedirler.(49) Çünkü göçebe kültürünün en yüksek aşamasındaki atlı çoban halklar, geniş alanları örgütlenme ve güçlü bir dinamizm geleceği yaratmışlardır. Ne var ki, bu atlı çoban toplumlar, kendi içlerinde kaldıkları zaman, geliştirdikleri devlet kuruculuğu eğilimini sürekli devletlere dönüştüremiyorlar. Ancak yerleşik tarım yapan halkların ülkelerini fethettiler zaman, o ülkelerde büyük imparatorlukların kurulmasına önderlik etmektedirler.

Menghin'e göre, "En yüksek medeniyetler, çalışkan tarımcı, fakat devlet kurmada yeteneksiz halkların yerleştiği büyük ırmak ovalarında savaşçı göçebe halkların akınlarından sonra doğdu."(50)

Büyük imparatorluklar, atlı çoban fatihlerin örgütlenme birikimi ve dinamizmi ile yerleşik tarımcıların ekonomik gelişmişliklerinin karışımıyla oluşmaktadır. Birçok tarihçiyi ve devlet kuramcısını da etkileyen Viyana Okulu, devlet ve medeniyet yaratıcılığını bu karışımında görmektedir.(51) Viyana okulu, bu atlı çoban kültürü ilk geliştirenlerin Öntürkler olduklarını da çeşitli tarih öncesi verilere dayanarak göstermişlerdir. Önindogermenler, bu kültürü Öntürklerden almışlardır.(52)

İbn Haldun'un Viyana Okulu'ndan yedi yüzyıl önce fetihle devlet kuruculuğu teorisini geliştirmiş olması dikkat çekicidir. İbn Haldun, devlet kuruculuğunun aşamalarını, birinci dönem kabile örgütlenmesi (asabiye), ikinci dönem fetih yoluyla başka toplumların baskı altına alınması (kanbağının çözülmesi ve sınıflaşma ve devlet yönetimine geçiş) ve üçüncü dönem yerleşik kent medeniyetlerinin kuruluşu olarak sıralamıştır.(53)

Büyük tarihçilerden Barthold, büyük çapta hayvan yetiştiriciliği ile devletin oluşumu arasındaki bağlantının görmezden gelinemeyeceğini belirtir. Örnek olarak da Hun ve mirasçısı Göktürk büyük hakanlıklarının (Reich/imparatorluklarının) kuruluşunu gösterir. Ancak her iki olayda da daha önce varolan yüksek kültürlerin etkisi hesaba katılmalıdır. Ancak her şeyi "İran" sihirli sözcüğüyle açıklama girişimlerinden de uzak durulmalıdır.(54) Barthold, burada W. Bang gibi, Türklerin devlet örgütçülüğünü, daha önce devlet yönetimini ayrıntısına kadar işlemiş büyük bir devletçi kavimden (Ariyenler) aldıkları yönünde tezler üretten tarihçileri eleştirmektedir.(55)

Barthold'un yukardaki açıklaması, İbn Haldun, Marks-Engels, Oppenheimer, Viyana okulu tarafından geliştirilen devletin kuruluşu teorilerinin tarihsel

Büyük imparatorluklar, atlı çoban fatihlerin örgütlenme birikimi ve dinamizmi ile yerleşik tarımcıların ekonomik gelişmişliklerinin karışımıyla oluşmaktadır. Birçok tarihçiyi ve devlet kuramcısını da etkileyen Viyana Okulu, devlet ve medeniyet yaratıcılığını bu karışımında görmektedir.

46) Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, s.126 vd.

47) Laypanov ve Miziyeve de, MÖ IV. ve III. binlerde Öntürklerin vatanının İdil-Ural bölgesi olduğunu ve Asya ile Avrupa'nın birçok bölgesine buradan yayıldıklarını çeşitli bilimsel kanıtlara dayanarak göstermektedirler. Bkz. S.40 vd.

48) Oppenheimer, *Devlet*, Çev. Alâeddin Şenel, Yavuz Sabuncu, Kaynak Yayınları, İstanbul-1984, 228 s. Oppenheimer'in Devlet kitabı üzerine bizim de Saçak dergisinde bir incelememiz yayımlanmıştır. Saçak, sayı 8, s. 50.

49) Menghin, *Die Rolle der Ural-Altaiischen Völker in der Weltgeschichte*, Archaclogia Ertesitö 1928; Koppers, agy. Rasonyi, *Dünyada Türklük*, s.36.

50) Menghin'den aktaran, Rasonyi, *Doğu Avrupa'da Türklük*, s.36.

51) Koppers, a.g.y., s.504 ve 522.

52) Koppers, a.g.y. ve yine Koppers'in eseri: *Die Indogermanenfrage im Lichte der historischen Völkerkunde*, Wien 1935.

53) Turan Dursun-Ümit Hassan, *İbn Haldun'da Uygarlıkların Yükselişi ve Çöküşü*, Kaynak Yayınları, s.34.

54) Barthold, *12 Vorlesungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens*, s. 10 ve Koppers, a.g.y., s.504.

55) Aynı eleştiri için ayrıca bkz. Zeki Velidi Togan, a.g.e., s.33 vd.

köklerini de özetlemektedir. Fetih, bir dış olay olarak görülmemelidir. Fetih, sınıflara bölünmüş toplumun tepesindeki örgütlenmenin eylemidir. Öte yandan yine fetih, sınıflara bölünmüş tarım toplumlarındaki medeniyet filizleriyle buluşunca büyük devletler ve uygarlıklar ortaya çıkmaktadır. O nedenle Marks ve Engels'in devlet teorileri ile Viyana okulunun tezleri birbiriyle çelişmez. Nitekim Türkiye'de Hikmet Kıvılcımlı, bu buluşmayı görebilmiş ve medeniyetler ile fetih arasındaki ilişkiyi Bilimsel Sosyalist temelde açıklayan görüşler geliştirmiştir.

Sonuç olarak, Asya'nın kuzeyindeki atlı çoban halkların örgütlenme yeteneği, büyük ırmak kıyılarındaki tarımcı halkların üretme ve teknoloji birikimiyle birleşerek devletleri ve uygarlıkları kurmuştur. Devletin bir örgütlenme olması ile temelindeki zenginlik arasındaki ilişkidir bu. Aynı bağlantı, Asya bozkırları ile medeniyet havzaları arasındaki ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. Çin-Bozkır ve İran-Bozkır ilişkisi ve devletler de, bu diyalektik içinde açıklanabilir. Şahnâme, bu tarihsel süreçlerin malzemelerini sunmaktadır.

III

İdeoloji

Hükümdarların el kitabı

İmparatorlukların sağlam kazığı

Firdevsi'nin Şahnamesi'ndeki hükümdarlık ideolojisinin sırlarının da, tarihsel kökleri fetih ile kurulan medeniyetlere kadar uzanır. Avusturyalı halk bilimcilerinin de belirttikleri gibi, atlı çoban fatihlerin örgütlenme birikimi ile büyük akarsuların suladığı ovalarda verimli tarım yapan halkların üretim birikimi arasındaki birleşmeler, Sumer, Mısır, Çin, Anadolu gibi büyük uygarlıkları yaratan devletlerin kurulmasıyla oldu. Bu buluşmanın devlet teorisi, yine bu coğrafyalarda geliştirildi. İran merkezli devlet teorileri öyledir. Şahnâme'deki "Yeryüzü Hükümdarlığı İdeolojisi", bir bakıma o atlı çobanların örgütlenme birikimlerinin ve

yerli tarımcıların üretim yeteneklerinin büyük devlet tecrübelerine dönüşmesiyle filizlendi ve gelişti.

İran Şahnâmeleri'ndeki ve Firdevsî'deki hükümdarlık ideolojisi, Asya'da Yeryüzü Hükümdarlığı tecrübesine girenler tarafından neredeyse aynı formlarla tekrar edilmiştir. Bu formülün özeti şudur: Nasıl gökyüzünün tek bir hükümdarı varsa, yeryüzünün de tek bir hükümdarı vardır. Böylece göğün hâkimi olan tanrı ile o tanrının yeryüzü hükümdarlığı verdiği hakan arasındaki bağ, imparatorluk ideolojisinin merkezine yerleştirilmiştir. Buna imparatorlukların sağlam kazığı da denebilir.

Yeryüzünün tek güneşi

Hunların hükümdarı olan Şan Yü, yeryüzü hükümdarlığı ülküsünü Tanrı'ya dayandırıyor. Macar tarihçisi Rasonyi'nin belirttiği gibi Atilla, örgütçülüğü ve yüksek sınıfın hâkimiyeti ülküsünü doğudan batıya götürdü. Gotlar ve Vandallar gibi Roma'yı yağmalayacak kudreti vardı. Fakat hayır! Ülküsü yeryüzü hükümdarlığı idi. Roma'nın yerine oturarak, anarşi içindeki yağmacılık dünyasını genel bir barış birliği içinde toplamak istedi.(56)

Türk kağanı, Çin kaynaklarına göre, MS 585'te şöyle diyordu:

"Ben büyük Tuküelerin kağanı Şe-tu ve Suilerin vasalı I-li-kü-lu Şad Şa-po-lo-mo-ho Kağan, Gökyüzünde nasıl iki güneş yoksa, yeryüzünde de sadece bir

Hunların hükümdarı olan Şan Yü, yeryüzü hükümdarlığı ülküsünü Tanrı'ya dayandırıyor. Macar tarihçisi Rasonyi'nin belirttiği gibi Atilla, örgütçülüğü ve yüksek sınıfın hâkimiyeti ülküsünü doğudan batıya götürdü.

Türkiye'de Hikmet Kıvılcımlı medeniyetler ile fetih arasındaki ilişkiyi Bilimsel Sosyalist temelde açıklayan görüşler geliştirmiştir.

hükümdarın hüküm sürmesi gerektiğine inanıyorum. Ve tek gerçek imparator, Büyük Suilerin imparatorudur."(57)

Göktürk Kağanı, güçlü olduğu zaman, gökyüzündeki tek güneştir; Çin'e tâbi olduğu zaman da o güneş, Çin imparatorudur. Güneş, her zaman tektir. Güneşin tekliği, yeryüzü imparatorluğu ülküsünün esasıdır.

Bu yeryüzü hükümdarlığı ideolojisi, 8. Yüzyılda Orhun Yazıtları'na şöyle kazındı:

"Tengri tek tengri yaratmış Türk Bilge Kağan."

Abbasi Sultanı Harun Reşit, Veziri Bermekileri bertaraf ederken şu hükmü açıklıyordu:

"Gökyüzünde iki güneş olmaz."(58)

Kaşgarlı Mahmut, 11. yüzyılda, Divanı'na şöyle yazdı:

"Tanrı Türk Kağanlığını gökyüzünün katmanları arasına yerleştirdi. Onlara Türk adını ve egemenliğini verdi. Çağının kağanlarını Tanrı Türklerin arasından çıkardı."(59)

Ermeni tarihçisi Kiragos, Tatar imparatorlarını anlatırken, şöyle yazar:

"Hükümdarlarını Allahla eşit tutuyor-

56) Rasonyi, a.g.e., s.45.

57) Liu Mai Tsai, a.g.e., s.77.

58) Goethe, *Doğu Batı Divanı*, Senail Özkan'ın açıklamaları, s. 317.

59) Kaşgarlı Mahmut, *Divanı Lügat-it Türk*.

lardı. Dünyayı ikisinin paylaştıklarını, göğün Allaha, yerin hakanlarının payına düştüğünü kabul ediyorlardı.”(60)

Moğol imparatoru Mengü Han, Fransa Kralı IX. Louis'ye şu bildirimde bulunuyordu:

“Sonsuz Tanrının buyruğudur bu: Gökte ancak bir sonsuz tanrı vardır. Yeryüzünde de ancak bir efendinin olması gerekir. O da Cengiz Handır.”(61)

14-15. yüzyılda Timur'la noktayı koyalım:

“Nasıl gökyüzünde tek bir tanrı varsa, yeryüzünde de tek bir hükümdar olması gerekir.”

Yeryüzü hükümdarlıklarının çeşitli kavimlere hükmetme birikimi

Kabile konfederasyonları içinde çeşitli halklar bir arada örgütlenmekteydi ve feodal dönemlerin bütün imparatorlukları çok kavimliydiler. Hele Çin imparatorluğu ile Sakalar ve Hunlar gibi büyük alanlara hükmeden örgütlenmeler; değişik kavimleri kucaklıyordu. İskitler/Sakaların Karadeniz'in kuzey bozkırlarından Orta Asya içlerine kadar hâkimiyet alanlarında, Öntürk, Ariyen ve Mongolsu kavimlerin yaşadıkları da biliniyor. Zaten bu geniş bozkır, hangi boy-lar birliği hükmederse etsin, en sonunda genellikle aynı siyasal örgütlenme içinde olmuşlardır. Bu bozkırda, bir Yeryüzü

Feodal devlet teorisinde barış, çarşı ve pazarın barışının ötesinde, ülkede ve hatta cihanda barıştır. Firdevsî'nin yeryüzü hükümdarlığı sırlarında en önemli kavramlardan biri, yeryüzü barışdır. Yani kavimleri barış içinde bir arada tutmak...

Zaloğlu Rüstem, isterse Zâbilistan'lı olsun, İran kahramanıdır.

Hükümdarlığı ülküsünün ve devlete boy veren örgütlenme geleneğinin oluştuğu da çok önemli bir gerçektir.

Bu olgu, Yeryüzü Hükümdarlıkları'na büyük bir misyon yükliyordu: Çeşitli kavimleri bir arada yaşatmak. Bir bakıma imparatorluk, bu işi yürütebilmektir. Hun Kağanı, MÖ 176'da, Çin imparatoruna yazdığı mektupta, “26 ülkeyi fethettim; halklarını Hun yaptım.” diyordu. Farklı kavimler, Hun üst başlığı altında yaşıyorlardı. Çin, Pers, Saka, Türk vb üst başlıkları da böyledir.

Hükümdar kimliği

Şahnâme, bu imparatorluk kültürünü çok iyi yansıtır. Kavmiyetçilik yoktur; imparatorluğun yeryüzü hâkimiyeti her şeyin üstündedir. Zaloğlu Rüstem, isterse Zâbilistan'lı olsun, İran kahramanıdır. Zaloğlu Rüstem'in oğlu Zohrab ise, Türkler içinde büyümüş ve Türk kahramanı olmuştur. Kahramanın kimliğini belirleyen, hükümdarın kimliğidir; yoksa kavim kökeni değil.

Hatta hükümdarların kimliklerini belirleyen de hükümdarlıklardır. Rum, İran ve Turan padişahlarının üçü de, İran padişahı Feridun'un oğullarıdır: Selm, İreç ve Tûr. Ama onlar en sonunda hükmet-

tikleri hükümdarlıkların padişahıdır ve birbirlerini öldürmüşlerdir. Hükümdarlıkların savaşları, Şahnâme'de onlar arasındaki kan davaları ve oç alma eylemleri olarak anlatılır.

İşte yeryüzü hükümdarlığı ideolojisinin Asya imparatorluklar tarihindeki köşe taşları ve özeti budur. Firdevsî bu ülküyü tarihten alıp tarihe vermiştir. Şahnâme, bütün bu imparatorluklar mirasının ideolojisini ortaya koymuştur. Geleneğiyle, felsefesiyle, kurumları ve siyasetiyle, ordusu ve kudretiyle, güzellik ve sanatıyla teorisini yapmıştır.

Hükümdarlıkların “yeryüzü barışı” misyonu

Feodal devlet teorisinde barış, çarşı ve pazarın barışının ötesinde, ülkede ve hatta cihanda barıştır. Firdevsî'nin yeryüzü hükümdarlığı sırlarında en önemli kavramlardan biri, yeryüzü barışdır. Yani kavimleri barış içinde bir arada tutmak... Roma zamanında “Pax Romana” (Roma Barışı) denen olay.

Cengiz Han, Gök ile kendisi arasındaki bağlantının kişisel olduğuna inanıyordu. Ve bu inanç bir görev duygusuyla birleşmişti. “Cihanı kaplayan barışı sağlamak için dünyayı fethetmek.”(62)

60) Hasan Oktay, Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar, s.53.

61) Rasyonu, Tarihte Türklük, s.52.

62) Vernadski, Moğollar ve Ruslar, Selenge Yayınları, s.17 vd.

Bütün cihangirlerin barış misyonu-
nun ideolojisi, Şahnâme'de bulunmakta-
dır.

Feodal şiddete güzelleme

Yeryüzü hükümdarlığının sırları de-
dik. Bu sırların en başında feodal zorun
örgütlenmesi vardır. Zenginlikleri koru-
yacak ve büyütecek barış ortamı, ancak
o örgütlenmiş zorla kurulur.

"Yeryüzü ancak kılıcın vereceği hük-
me boyun eğer."(63)

Şahnâme, feodal hükümdarlık şidde-
tine bir güzellemedir. Feodal sömürünün
dayandığı çıplak zor, o kadar ballandırıl-
arak sunulur ki, feodal şiddete tapmak
bir mutluluk kaynağı olur.

*Şahnâme, feodal hükümdarlık
şiddetine bir güzellemedir.
(İran Ordugahı'na gece baskını-detay)*

Kadın olarak doğmayacaksın

Şahnâme'nin feodal ideolojisi, soy,
erkek evlat ve kadına karşı tutumunda
da kendini gösterir. Oğul, en büyük var-
lıktır:

"Bir baba bir serviden çıkan bir dalın
büyüyüp gelişmesi gibi kendi tohumun-
dan gelen oğlunun büyümesi, uyanık,
düşünceli, talihli olması ve büyük yerlere
geçip yeryüzüne yapacağı işlerden fay-
dalandırmasıyla sevinir."(64)

Şahnâme'deki yürekleri paralayan
trajediler de, baba oğul ilişkisi üzerine
kurulmuştur. Zâloğlu Rüstem'in, kendi
oğlu olduğunu bilmeden Sohrâb ile üç
kez savaşıması ve ilk savaşta Sohrâb'ın
kılıcından hileyle kurtulduktan sonra en

sonunda oğlunu öldürmesi hi-
kâyesini okumanızı öneri-
rim.(65) Hiçbir Yunan tragedyası,
Şahnâme ile boy ölçüşe-
mez.

Şahnâme'nin ataerkilliği,
kadına bakışta da kendini gös-
terir. Firdevsî, kötü karakterli
karısı Sudabe'nin sözüne uyan
Padişah Keykâvus'a, Şahnâ-
me'nin en büyük kahramanı
Zaloğlu Rüstem'in ağzından
şöyle seslenir:

"Bir milletin padişahı bir ka-
dının emri altına girmektense,
kefenin içine girsin daha iyi.
Çünkü (Şahzaden) Siyavuş bir
kadının sözleri yüzünden mah-
voldu. Dünyada en iyi kadın
anasından doğmayandır."(66)

Ve savaşlarda kadın, hasmı
aşağılama sıfatıdır. İran kahr-
manı Giv, Türk kahramanı Pi-
ran'a, teke tek savaş öncesinde
şöyle meydan okur:

"Önümden karılar gibi ka-
çan sen değil miydin? Sen kim
oluyormuşsun da pehlivanlık-
tan dem vuruyormuşsun? Se-
nin karşına karı gibi bir erkek
gerek!"(67)

Zâloğlu Rüstem'in, kendi oğlu
olduğunu bilmeden Sohrâb ile
üç kez savaşıması ve ilk savaşta
Sohrâb'ın kılıcından hileyle
kurtulduktan sonra en sonunda
oğlunu öldürmesi hikâyesini
okumanızı öneririm. Hiçbir
Yunan tragedyası, Şahnâme ile
boy ölçüşemez.

Kurtlar ve kuzulara aynı yerden su içiren barış ve adalet

Padişahların, beylerin feodal ideolo-
jisi, yalnız şiddet, yalnız soyluluğa övgü,
yalnız erkek üstünlüğü değildir; adalet
ve barıştır!

Şiddet, işte o adalet ve barışın yaptır-
ım gücü ve güvencesidir.

Hükümdarlar, yalnız şiddetle değil,
adaleti sağlayarak ve halka lütuflarıyla
hüküm sürerler. En cömert hükümdarlar,
en ulularıdır. Onların kurdukları düzende
"kurtlar ile kuzular", "kaplanlar ile koyun-
lar" aynı yerden su içerler.(68) Hacı Bek-
taş Veli'nin iki yüz yıl sonra "Arslanlarla
ceylanlar dosttur kucağımızda" dediği
olay!

Keykûbad, adalet anlayışını şöyle di-
le getirir: "Fil bile sivrisineğe düşmanlık
edecek olursa, bence din de, adalet de
yaralanmış olur!"(69)

Zenginliğin birikmesi için, yağmanın
yasaklanması gerekir. Sömürü, vergi yo-
luyla olacaktır. Ticaretin barış içinde ya-
pılması, zenginliklerin değişilmesi, para
ekonomisinin gelişmesi, imparatorluk ol-
manın şartıdır ve işlevidir. Her impara-
torluk, barışı sağlama misyonuyla örgüt-
lenir. Şahnâme'nin en önemli teması ba-
rış ve huzurun sağlanmasıdır. Hüküm-
darlar, sağladıkları barışın kapladığı iklimi
ve güvenilirliği kadar büyüktür.

Şahnâme, yeryüzü hükümdarlığının

63) Firdevsî, a.g.e., s.384.

64) Firdevsî, a.g.e., s.578.

65) Firdevsî, a.g.e., s.382-404.

66) Firdevsî, a.g.e., s.520.

67) Firdevsî, a.g.e., s.551.

68) Firdevsî, a.g.e., s.57, 195, 277, 976.

69) Firdevsî, a.g.e., s.277.

dayandığı şiddet ile adalet ve barışla sağladığı toplumsal rıza arasındaki diyalektik bütün zerafiyle anlatır.

İmparatorlukların doruğunda erken yurtseverlik

Firdevsî'nin Şahnâme'sinde hangi kavimden olursa olsun padişahlar padişaktır; beyler beydir; yiğitler yiğittir. Türk Padişahı Afrâsiyâb, "Servi gibi boyu, aslan gibi göğsü, pazısı, fil gibi kuvveti, bir kaç millik mesafeye kadar uzanan gövdesi, keskin kılıcı andıran dili, derya gibi geniş yüreği, yağmurlar yağdıran bir bulut kadar cömert eliyle", Şahnâme'nin 24 bin beyitinde, bastığı yeri titretir, kaldırdığı tozdan oralar görünmez, bir kükredi mi aslanlar çöllere kaçar.(70)

Firdevsî, İran'ın başındaki binlerce yıllık belayı övmeye alabildiğine cömerttir. Ancak Zaloğlu Rüstem'in yiğitliği karşısında Afrâsiyâb, çareyi hep kaçmakta, hep hile ve desiseye başvurmakta bulur. Afrâsiyâb, Farsça "Korkak kişi" anlamına geliyor.(71) İngilizcedeki "afraid", Almancadaki "fürchten", Türkçedeki "ürkmek" fiilleriyle aynı kökten.

Şahnâme'de kahramanlar kahramandır ama İran pehlivanları, bir başka kahramandır.

Feodal değer yargıları, elbette kavim bağlarının önündedir. Bununla birlikte, çok çarpıcı olan, Firdevsî'nin 11. yüzyılla açıklanamayan ateşli İran yurtseverliğidir. Ortaçağ Batı edebiyatında eşine rastlanmayan bir yurt sevgisi ve bağlılığı, Şahnâme'nin damarlarında dolaşır. Firdevsî, Şahnâme'yi yazarak yaptığı işi bir beyitte özetlemiştir:

Çok sıkıntı çektim bu otuz yılda.

Dirilttim İranlıyı ben bu Farsçayla.

Firdevsî de kanıtlıyor: Büyük şairin birinci özelliği kendi diline duyduğu karşılıksız aşktır; delice sevdadır.

Yalnız dile değil bu sevgi; yurda sevgidir. Firdevsî, İran için duyduklarını çok etkili bir dille anlatır:

Olmayacaksa İran, olmasın benim için ten

Kalmasın bu topraklarda bir canlı ten

Vatanımız ve çocuklarımız uğruna,

Namusumuz, küçük çocuklarımız ve yakınlarımız uğruna,

Turan padişahı Afrasiyâb dâhil, Türk pehlivanları, nice kahraman olsalar da, en sonunda Zaloğlu Rüstem'in kılıcına yenilmişlerdir.

Vatanımızı düşmana teslim etmekten,

Daha iyidir hep birlikte gitmemiz ölümüne.(72)

Şahnâme'de bu açıdan o feodal imparatorluk ihtişamı yanında, insanı nereden çıktı diye şaşırtan, erken gelen bir yurtseverliğin filizlenmesine de rastlanır. Bunu Şahnâme'den 70 yıl sonra Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lûgat-it Türk'ünde görebiliyoruz.

Kapitalizmin eşiğine gelmiş, çok gelişmiş bir feodalizm, gelişmiş meta ilişkileri, vatan ve kavim bağlarının da zeminini oluşturuyor. 8-15. yüzyıl İslam âlemi, bugün geriye dönüp baktığımız zaman, kapitalizm buradan fışkıracak düşüncesini ateşler.

Nitekim Gazneli Sultan Mahmut tarafından kabulünde de ilginç bir tartışma yaşanmıştır. Sultan Mahmut, "Bütün Şahnâme'de sadece bir Rüstem'den söz etmişsin, benim ordumda Rüstem gibi bin tane kumandan var." diyor. Firdevsî, kendi kahramanını sultanın önünde küçük düşürecek adam değildir. Şu cevabı veriyor: "Hükümdarımın ömrü uzun olsun. Ordusunda Rüstem gibi kaç adam var bilmiyorum? Ancak şunu biliyorum ki, yaratıcı Rüstem gibi birisini daha yaratmadı."(73)

Bu cevap, aslında Şahnâme'nin feodalizmin doruğunda ortaya çıkan erken yurtseverliğe uygundur. Turan padişahı Afrasiyâb dâhil, Türk pehlivanları, nice kahraman olsalar da, en sonunda Zaloğlu Rüstem'in kılıcına yenilmişlerdir. Şahnâme, 10. yüzyılda Turan baskısı karşısında İran'ın dik duruşudur. Feodal dönemin doruklarında dünyada eşine az rastlanıran bir kavim gururunu yansıtır.

70) Firdevsî, a.g.e., s.231.

71) Firdevsî, a.g.e., s.1046.

72) Firdevsî, a.g.e., s.20.

73) Prof. Dr. Nimet Yıldırım'ın sunuşu, Şahnâme, s.31.

Firdevsî: "Zâbilistan'da bir kıyamettir koptu. Yer ölümlere: 'Kıyamet günüdür, mezarlarınızdan kalkınız' diye bağırды. " Nâzım Hikmet: "Şehitler, Kuvayı Milliye Şehitleri, mezardan kalkmanın vaktidir."

IV Şahnâme'nin felsefesi Mutezile ve materyalizm

Hiç kimse göğе diri diri çıkamaz

Prof. Dr. Nimet Yıldırım, Şahnâme'ye yazdığı sunuşta, Firdevsî'nin varlık ve bilgi nedir soruları karşısındaki felsefî tutumuna da değinmiştir. Firdevsî, akla önem vermekte ve takiyyeyi hiç sevmemektedir.(74)

Bilgiye düşkündür: "Gücümüzle övünmeyi bir yana bırakalım da bilgisizliğimizi itiraf edelim" der.(75) Bu sözü,

onun aynı zamanda bilgi teorisinin ipuçlarını verir. Bilgiye ulaşılabilir, keşfedilebilir. Bilim, insan emeğinin ürünüdür.

Firdevsî, İslam dünyasının materyalist akımı olan Mutezile'ye bağlıdır.(76) Şu sözü herhalde Peygamberin göğе çıkmasıyla (miraç) ilgilidir:

"Hiç kimse göğе diri diri çıkamaz."(77)

Yer çekimi kanununun Firdevsî'yi dinsel dogmalardan daha çok yönlendirdiği görülüyor. Türk Komutanı Pîran'ın ağızından İran şahzadesi Siyavuş'a şu soruyu sorar:

"Senin şu dönen feleğin dönüşünden ve kanunlarından nasıl haberin olabilir?"(78)

Firdevsî'de resim yapmak özgürdür. Siyavuş, sarayına padişah babası Keykavus'un "Başında tacı, elinde gürzü ve bileğinde bileziğiyle resmini yaptırır." Yine sarayın duvarlarını "padişahların, onların içki meclislerinin ve savaş alanlarının resmiiyle bezeyen."(79)

Bunu zamanın yobazları da bilmektedir. Tûs şehrinin önde gelen din adamlarından Ebû'l-Kasım-i Gurgânî, İran'ın gelmiş geçmiş en büyük şairinin cenaze namazını kaldırmaz. Rafızî, yani din sapkını olduğu gerekçesiyle.

"Sonuçta hiç kimse bu dünyada kendi vücudundan daha büyük yere sahip olamaz."(80) saptamasında bulunan Firdevsî'nin cenazesi ortada kalmıştır.

Firdevsî'yi Müslüman mezarlığına gömmezler. Bedeni kendisine ait bir bahçenin toprağına verilmiştir. Dediği doğrudur. İsterseniz, İran'ın Tûs şehrine gidiniz ve ölçünüz: O koca Firdevsî'nin bile en sonunda sahip olduğu yer, kendi bedeninden daha büyük değildir.

Sahibine yetişemeyen kervan

Firdevsî, isyankârdır. Yoksulluk ve sıkıntı çekmiş (81) ama başını hükümdarlar karşısında bile dik tutmuştur.

Gazneli Sultan Mahmut, daha önce Şahnâme'yi okuyunca her beyiti için 1 dirhem olmak üzere, 20 bin dirhem ihşanda bulunmuştur. Üzülen Firdevsî hama giderek içki içmiş ve Sultan Mahmut'un 20 bin dirhemini oradakilere dağıtmıştır. Dahası Firdevsî devrin sultanı Mahmut'a hicviye de yazmıştır. Emir Şehriyâr, bu hicviyenin her beyitine bin dirhem vererek satın almış ve imha etmiştir.(82)

Firdevsî için yaşamak, erdemli olmak ve erdemle yaşamaktır. Erdem ise, Firdevsî'ye göre, emek ürünüdür; "insanlarla düşüp kalkarak ve zahmetler çekerek elde edilir.

Sultan Mahmut yıllar sonra Şahnâme'nin değerini anlamıştır ama yolladığı kervan Firdevsî'ye yetişememiştir. Tarih, hicri 411, miladi 1021'dir. Firdevsî'nin cenazesi Tûs'un Rejan kapısından çıkarılırken, şehrin bir başka kapısından da Sultan Mahmut Gaznevî'nin büyük şaire yolladığı armağanları taşıyan kervan girmektedir. Firdevsî'nin kızı da, babasının kızıdır; Padişah'ın kervan yükü hediye-lerini kabul etmez, "Benim bunlara ihtiyacım yok" der.(83)

Firdevsî için yaşamak, erdemli olmak ve erdemle yaşamaktır. Erdem ise, Firdevsî'ye göre, emek ürünüdür; "insanlarla düşüp kalkarak ve zahmetler çekerek elde edilir."(84)

Şairlerin şehinşahı, sorgulayan, araştıran, gerçeğе ve iyiliğе bağlı olan

74) Firdevsî, a.g.e., s.19, 31.

75) Firdevsî, a.g.e., s.1031.

76) Firdevsî, a.g.e., s.17, 30.

77) Firdevsî, a.g.e., s.235.

78) Firdevsî, a.g.e., s.478.

79) Firdevsî, a.g.e., s.479.

80) Firdevsî, a.g.e., s. 275.

81) Firdevsî, a.g.e., s.31.

82) Firdevsî, a.g.e., s.31.

83) Firdevsî, a.g.e., s.21.

84) Firdevsî, a.g.e., s.78.

Goethe, Şahnâme'yi okuyunca, öylesine mest olmuş ki... Derecesini Doğu-Batı Divanı'ndan anlıyoruz.

aydının acılarıyla yaşamıştır:

"Ey dünyal Sen baştan başa ısırapla dolusun, saadetten yana bomboşsun; hiçbir akıllı kimse sende mesut olmamıştır. (...) İster bir kul ister padişah olsun, bu dünyada mesut sayılabilecek kimse, öldükten sonra iyiliğini yadigâr bırakabilendir."(85)

V

Şahnâme'deki destan

Sumerlerden Farslara Asya'nın efsane ve destan birikimi

Yeryüzü hükümdarlığı büyük bir ülkü... Kökleri kuşkusuz Sumerlere kadar uzanır. Bu ülkü, kuşaklardan kuşaklara efsanelerle, destanlarla gelmektedir. Yeryüzü hükümdarlık ülküsünün tarihçesi ve uygulaması, kuşkusuz eski ve Ortaçağ tarihlerinin büyük işidir. Ancak işin edebiyatına veya başka deyişle destanlaştırılmasına gelince, dünyada Şahnâme ile yarışacak bir eseri biz bilmiyoruz. Gerçekten görkemlidir. Yeryüzü imparatorluk ideolojisi Ortadoğu'da ve İran'da doruğuna ulaştığına göre, destanlaştırıl-

ması da bu coğrafyada olmuştur. Çin'i bilmediğimiz kaydını tekrarlayarak söylüyoruz elbette.

"Acemin Kur'anı"

Şahnâme, binyılların tahtına oturmuş, büyük bir sanat ve incelik mirası bırakmış. Düşününüz, İran'da günümüzde bile Nevruz bayramlarında Kur'an yerine Şahnâme okunuyormuş.(86) Şahnâme, en büyük İran şairleri tarafından Kur'an'a gönderme yapılarak, anlatılıyor. Firdevsî'ye verilen rütbe ise, peygamberliktir. Melikuşşuara, yani "Şairlerin Hükümdarı" Bahar, şöyle diyor:

Şahnâme hiç abartısız Kur'an'dır Acemin

Tûs bilgesinin rütbesi de peygamberlik rütbesi.

Goethe'ye Doğu-Batı Divanı'nı yazdıran Firdevsî

Goethe, Şahnâme'yi okuyunca, öylesine mest olmuş ki... Derecesini Doğu-Batı Divanı'ndan anlıyoruz.(87) Şahnâme, Batı'nın usta yazarlarını derinden etkilemiş. Şahnâme, denebilir ki, Batı edebiyatının Doğu'daki beslenme kaynaklarının en verimlisidir. Batı'da sık sık duyulan "Ex oriente lux" (Aydınlık doğudan gelir) diye bir özdeyiş var. Firdevsî'nin bu özdeyişi yaratan etkenlerdeki yeri baş köşededir. Aynı söz, Doğu'da şöyle söylenir: "Güneş şarktan doğar, garp istifade eder." Anadolu'nun erenlerinden Agah Tüfekçi'den duymuştum.

Şahnâme ne büyük ustaları emzirmiş

Şahnâme'nin Türk edebiyatı üzerindeki etkisi üzerine kapsamlı bir inceleme yapıldı mı, bilmiyorum. Ama kendi okuduklarımdan bazı sıradan saptamalar yapabilirim. Divan ve Halk Edebiyatı üzerindeki etkisi çok derindir. Çağdaş yazarlarımızdan Yahya Kemal Beyatlı'dan Nazım Hikmet, Enver Gökçe, Ah-

met Arif, Atilla İlhan, Cemal Süreya, Yaşar Kemal'e kadar birçok yazarımızı emzirmiştir O Tûs'lu bilge. Derinlerdeki etkileri bir yana, betimlemelerde ve imgelerde bile sık sık Şahnâme'ye rastlarız.

Firdevsî: "Zâbilistan'da bir kıyamettir koptu. Yer ölümlere: 'Kıyamet günüdür, mezarlarınızdan kalkınız' diye bağırdı."(88)

Nâzım Hikmet: "Şehitler, Kuvayı Milliye şehitleri, mezardan kalkmanın vaktidir."

Yaşar Kemal'in hatırladığıma göre, Ağrı Dağı Efsanesi'nde olacak, bir kılıç tasviri vardır: "Kılıcı karanlıkta bir su damlası gibi parlıyordu." Bu karanlıkta ışıldayan kılıç betimlemesi, Şahnâme'de sık sık geçer; yine hatırladığıma göre Nizamülmülk'ün Siyasetnamesi'nde de olacak.

Günümüzün Şahnâmesini yazan ise, Hüseyin Haydar'dır. "Doğu Tabletleri", "Şahnamei Türkîler" tahtında ayrıcalıklı yerine oturacaktır.

Şahnâme, 1070 sayfa diye gözünüz korkmasın. Hemen okuyup bitirmek zorunda değilsiniz. Her bölüm, birbirinden ayrı bir güzelliştir. Eliniz değdikçe okuyabilirsiniz.

Şahnâme bahsi kolay bitmez; tarihin derinliklerinden geleceğe doğru durmadan akar gider.

85) Firdevsî, a.g.e., s.150.

86) Prof. Dr. Nimet Yıldırım'ın sunuşu, Şahnâme, s.22.

87) Goethe, Doğu-Batı Divanı, Yayınlayan ve notlarla açıklayan: Senail Özkan, Kabalıcı Yayınları.

88) Firdevsî, a.g.e., s.264.

Hükümdarların el kitapları “Siyasetnâmeler”

Siyasetnâmeler, yönetim sorunlarını, hükümdar çerçevesinde çözümlemeyi amaçlayan, bilgeliğe dayalı bir düşünce biçimini içerirler. Hemen bütün siyasetnâmelerde temel düşünce, adaletli bir toplum düzeni oluşturmaktır. Bunun yolu da hükümdarın adaletli olmasından geçer.

Giriş

Bu makalede “Hükümdarların El Kitapları” olan siyasetnâmelerin yazılış nedenleri, kaynakları ve felsefi içerikleri üzerinde duracağız.

‘Siyaset’ kelimesi, Arapçada birçok anlama gelmekle birlikte, daha ziyade, devlet işlerini yürütme sanatı, insan topluluklarını yönetme becerisi anlamında kullanılmaktadır. Siyasetnâme ise, bu anlamda kullanılan “siyaset” kelimesi ile Farsça yazı-mektup anlamına gelen “nâme” kelimelerinden oluşan bir terktir. İslamî literatürde, devlet yönetimi ve hükümdarlara dair yazılan eserlere genel olarak siyasetnâme adı verilmektedir. Bu tür eserlerin yazılış amacı, devrin idarecilerine ve devlet adamlarına pratik tavsiyelerde bulunmak ve adaletli bir yönetim oluşturmalarını istemektir. Muhtevaları, öncelikle siyasî, ahlakî ve dinî içeriklidir.

Ancak, İslam dünyasında siyaset ile ilgili eserleri özelliklerine göre sınıflandırdığımızda farklı biçimlerle karşılaşırız. Bunların ilki, siyaset ve devlet idaresi konusunu felsefî ve idealist açıdan ele alan eserlerdir. Örneğin, Platon’un Devlet’inde tahayyül edilen ütopyik anlayıştan daha realist bir devlet tasavvuru olan Fârâbî’nin el-Medînetü’l-fâzıla’sı ile Füsûlü’l-medîne adlı eserlerdir. Bu eserlerde iyi bir şehir devletinin nasıl olması gerektiği tasavvur edilir. İkincisi, siyaset ve devlet idaresi konusunu nazarî olarak ele alıp, konu üzerinde İslam’ın görüşünün ne

olabileceğini tespit etmeye yönelik eserlerdir. Bunlar kamu hukukunu işleyen fıkıh kitaplarıdır. Mâverî’nin el-Akâmu’s-sultâniyye’si veya İbn Teymiyye’nin es-Siyâsetü’ş-şer’iyye’si gibi eserler buna örnektir. Üçüncüsü, dönemin sultan, vezir ve devlet adamlarına siyaset sanatı konusunda pratik yol gösteren, idarî aksaklıkları gidermek için siyasî ve ahlakî nasihatlar veren eserlerdir. Nizâmü’l-mülk’ün Siyerü’l-mülûk’ü ile Keykâvus’un Kâbusnâme’si veya Gazzâlî’nin Nasîhâtü’l-mülûk’u buna örnek verilebilir. İslamî literatürde en yaygın olan tür budur. Bu eserlerde, devlet adamlarına siyaset sanatı konusunda pratik yol göstermek veya idarî aksaklıkları gidermek için siyasî ve

İslam dünyasında siyaset ile ilgili eserleri özelliklerine göre sınıflandırdığımızda farklı biçimlerle karşılaşırız. Bunların ilki, siyaset ve devlet idaresi konusunu felsefî ve idealist açıdan ele alan eserlerdir.

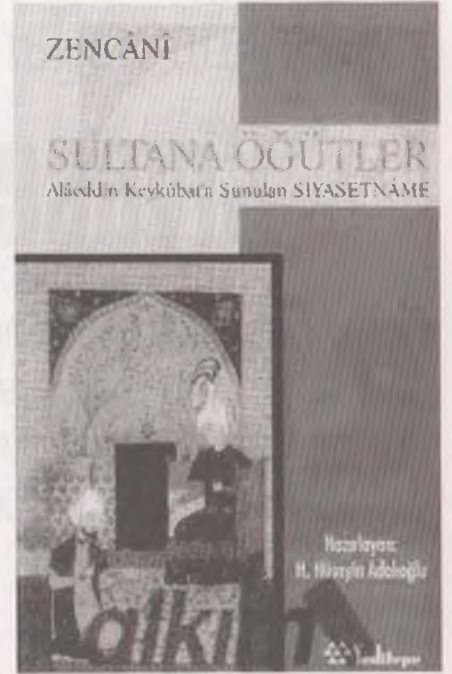
ahlakî nasihatlar vermenin yanı sıra ibadet, ahlak, âdâb-ı muâşeret gibi dinî ve sosyal içerikli konular da yer alır. Bunun nedeni, siyasî uygulamalarda ideal olan ve emredilenlerle, tatbik edilen politika arasında ılımlı bir yol bulmaktır. Bu türün ilk örneklerine eski Hint ve İran kültür dünyasındaki "Hüdaynâme" adlı kralların hikayeleri ile "Buzürg Mihr Risalesi" ve "Tensor'in Mektubu" gibi hükümdarlara öğütler veren "Andarznâme" ve "Pendnâme" türü eserlerde rastlamaktayız. Sonuncusu ise, Osmanlı devletinin duraklama ve gerileme dönemlerinde genellikle padişahın veya vezirlerin istekleri üzerine kaleme alınan Lâyhalar'dır.(1) Görüldüğü gibi İslam dünyasında, içerik olarak farklılık göstermelerine rağmen siyasete dair yazılan bu eserlerin tümüne, genel olarak siyasetnâme adı verilmiştir.

İslam dünyasında siyaset tartışmaları, Halifelik kurumunun ortaya çıkması ile erken bir devirde başlamıştır. Ancak, devlet adamlarına, sultanlara ve yöneticilere siyaset sanatını öğretmek ve nasihat etmek gayesi ile yazılan siyasetnâme geleneğinin 8. yüzyılın ortalarından itibaren yani Emevîler döneminin sonlarına doğru başladığını söyleyebiliriz.(2) Emevîler devrinde yönetimin Hanedanlık

Bu eserlerde, siyasî ve ahlakî nasihatlar vermenin yanı sıra ibadet, ahlak, âdâb-ı muâşeret gibi dinî ve sosyal içerikli konular da yer alır. Bunun nedeni, siyasî uygulamalarda ideal olan ve emredilenlerle, tatbik edilen politika arasında ılımlı bir yol bulmaktır.

(Patriarchal) şekline dönüşmesinde Bizans yönetim şeklinin tesiri görülmektedir. Çünkü Emevî hükümeti eskiden Bizans'ın hakimiyetinde bulunan Suriye'de kurulmuştu. Emevî Halifesi Hişam'ın (724-743) geniş boyutlu İslam fetih hareketinden sonra devleti kurmak ve organize etmek amacıyla, İran ve Bizans gibi kadim devletlerdeki yönetim metodlarına ilgi gösterdiği ve devletin katiplerine bu konuda faydalı olabilecek kitapları tercüme ettirdiğini biliyoruz. Halife Hişam'ın önde gelen bürokrati Mevlâ Ebû'l-'Alâ Sâlim, Aristo'nun İskender'e yazdığı zannedilen ve hemen hemen büyük bir bölümü Grek menşeli, fakat Fars kültüründen de etkiler alan, risaleleri tercüme etti. O'nun, Horasan'da artış gösteren yönetim zorluklarına çözüm bulmak amacıyla Emevî vâllilerine yazdığı pratik amaçlı Kitâbu fi's-siyâseti'l-'âmmiyye adlı risalesi özellikle önemlidir.(3) Bu devirde yalnızca Yunan kültürüne ait eserlerin değil, İran krallarının hikayelerini içeren eserlerin de tercüme edildiğini biliyoruz. Ebû'l-'Alâ Sâlim'in halefi ve Emevîlerdeki Dîvân-ı r-resâil'in meşhur bürokratlarından Abdülhamid b. Yahya el-Kâtib, son Emevî Halifesi Mervan b. Muhammed'in (744-750) oğlunu vâliatlığa tayin için Risâletü Abdülhamid el-Kâtib fi nasîhati veliyyi'l-ahd adlı uzun ve detaylı bir risale yazdı. Bu risale, adaletli bir yönetim oluşturabilmek için gerekli ahlakî yeterlilikleri içeren, siyasî ahlak bölümü ile askeriyenin organizasyonu üzerine ayrıntılı pratik bilgilerden oluşmaktaydı.(4)

Abbâsîler'in iktidara gelişinden, Me'mûn'un halifeliğine kadar geçen sürede, yani 750-813 yılları arasında, çoğunluğunu Farsça, Hintçe ve Yunanca kitaplar olmak üzere felsefe, tıp, matematik, astronomi ve gramer gibi tabii ilimlerin yanı sıra, devlet ve siyaset gelene-

Zencânî'nin, Alâeddin Keykubâtî'a Sunulan Siyasetnâme alt başlığını taşıyan ve Hasan Hüseyin Adaloğlu'nun hazırladığı, Sultana Öğütler adlı kitap. (Yedigöller Yayınevi, 2005)

ğine ait bilgi ve tecrübeler de İslam dünyasına intikal etti. Abbâsîler, siyaset konusunda özellikle İran Sâsânî siyaset geleneğinden etkilendiler. Abbâsî hükümeti eski İran'ın büyük imparatorluk sahasında kurulmuştu. Bu yüzden, aydın zümre ve siyasi düşünürler İran'ın siyasî mirasına yöneldiler ve onlardan esinlendiler. Müslüman mütefekkirler Pendnâme/Nasihatnâme'lerden ilham aldılar ve onlardan nakiller yaptılar.(5)

Abbâsîler devrinde, Fars kültürüne ait geniş bilgi birikimi ile devlet başkanlarına tavsiyelerde bulunarak, iyi idarenin yollarını gösteren siyasî ve ahlakî içerikli eserler yazma geleneğini başlatanların öncüsü, Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un katipliğini yapan Abdullah b. el-Mukaffa'dır (öl. 757).(6) O'nun Emevîler'in son ve Abbâsîler'in ilk dönemlerinde yüksek

1) Agha Sırrı Levent, "Siyasetnâmeler", TDA. Belleten, Ankara 1963, s. 168-171; Mehmet Arslan, "Osmanlı Devlet Yönetimine Ait Siyasetnâme Özelliği Taşıyan Küçük Bir Risale: Gelibolu'lu Âlî'nin "Hakâyiku'l-ekâlim" Adlı Eseri, Osmanlı-Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 419; Hasan Hüseyin Adaloğlu, *Zencânî Sultana Öğütler*, Alâeddin Keykubâtî'a Sunulan Siyasetnâme, Yedigöller Yayınevi, 2005, s. 11-12. Coşkun Yılmaz, "Siyasetnâme - Osmanlı Siyasetnâmeleri" mad. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2009, c. 37, s. 306-308.

2) Fuad Abdulmun'im, et-Tuhfetü'l-mülûkiyye fi'l-Âdâbi's-siyâsiyye, Müessesetü Şebâbi'l-İslamiyye, İskenderiye Tarihîsiz., s.2; Erwin I. J. Rosenthal, Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi, çev. Ali Çakus, İstanbul 1996, s. 99.

3) A. R. Gibb Hamilton, İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s. 78; Hasan Hüseyin Adaloğlu, "Siyasetnâme" mad., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2009, c. 37, s. 304. (304-306)

4) C. E. Bosworth, "Nasîhât Al-Mulûk", El, New Edition II, vol. II, p. 985; Adaloğlu 2009, aynı yer.

5) Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyaset-nâmeleri*, Kültür ve Sanat Yayınları Tarihîsiz, s. 73-74.

6) Maverdi et-Tuhfetü'l-mülûkiyye fi âdâbi's-siyâsiyye, Dr. Fuat Abdulmun'im, İskenderiye 1977 s. 2; Rosenthal, 1996, s. 99; W. Montgomery Waat, *Islamic Political Thought*, Edinburgh University Press 1999, p. 81.

bürokrat olarak devlet hizmetinde bulunmuş olması, İslam toplumunda yaşanan problemlerin farkına varmasını sağlamış ve bu problemlere çözüm yolları aramıştır. Bu düşünceyle yazdığı eserlerin, geniş İslam ülkesi ve devletinin içinde bulunduğu sosyal, siyasî ve kültürel meselelerin çözümü için önerilmiş bir ıslahat projesi niteliğinde olduğu söylenebilir. Arapçaya yaptığı çeviri ve telif eserler, Sâsânî devlet geleneğiyle çağının İslamî anlayışları arasında bir köprü oluşturmuştur. Ayrıca Fars ve bir ölçüde de Grek kültürüne dair geniş bilgisiyle Arap, Fars, Hind ve Yunan kültürlerini kaynaştırmış ve Müslüman ilim ve fikir adamlarının bu kültürlerle erken bir dönemde buluşmasını sağlamıştır.(7)

İbnü'l-Mukaffa'dan sonra bu türün karakteristik özelliklerini taşıyan ve günümüze ulaşanlardan Câhiz'in Kitâbu't-tâc'ı, Seâlibî'nin Âdâbu'l-mülûk'u, Mâverî'nin, Teshîlû'n-nazar ve ta'cîlû'z-zafer fi ahlâki'l-melik ve siyâseti'l-mülk, Kavânî-nü'l-vizâre, Nasîhâtü'l-mülûk ve et-Tuhfetü'l-mülukiyye fi'l-âdâbi's-siyâsiyye adlı eserleri ile Büyük Selçuklu Devleti veziri Nizâmü'l-mülûk'ün (1065-1092) Siyerü'l-mülûk adlı Siyasetnâme'si, diğeri yine Büyük Selçuklu Devleti'nin vasalı olarak güney Hazar bölgesinin bir kısmını yöneten Ziyârî hanedanının bir üyesi olan Keykâvus'un (1021-1082) yazdığı edeb ve siyasî ahlaka dair Kabusnâme'si, Ebû Hâmid Gazzâlî'nin Nasîhâtü'l-mülûk'u, Muhammed b. Turtuşî'nin Sirâcü'l-mülûk'u, Yusuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig'i en meşhurlarıdır. Bunları müteakiben Selahaddin Eyyûbî'ye takdim edilen Şeyzerî'nin en-Nehcü'l-meslûk fi siyâseti'l-mülûk'ü ile Ebû'n-Necîb Sühreverdî'nin Nehcü's-sülûk fi siyâseti'l-mülûk'u ve Nizâmeddin Yahya b. Saîd b. Ahmed tarafından Sultan I. Alâeddin Keykûbat'a takdim edilen Hadâiku's-siyer fi âdâbi'l-mülûk'u, Necmüddîn Râzî'nin Mirsâdü'l-'ibâd'i ve Zencânî'nin el-Letâifü'l-'Alâiyye'si gibi eserler de bu türün örnekleri

arasındadır.(8) Bu eserler İslam dünyasında o derece yaygınlaşmıştı ki, Türkistan'dan Endülüs'e, Hindistan'dan Mısır'a her bölgede onlarcası kaleme alındı. Bunlardan bazıları Osmanlılar döneminde Türkçeye tercüme edilerek, Osmanlı siyasetnâmelerine numune teşkil ettiler.(9)

Siyasetnamelerin yazılış nedenleri

Bilindiği gibi, modern öncesi toplumların hemen hepsinde, siyaset sorunları, büyük ölçüde siyasetnâme tarzı eserlerde ele alınmıştır.(10) Kadim devlet geleneklerinde, tecrübeye dayanan bilgilerin dışında teorik siyasi bir doktrin mevcut olmadığından devlet, hükümdarın güç ve otoritesine dayanmaktaydı. Adaletin sağlanması ve doğru siyaset, tamamen hükümdarın şahsi ve ahlaki meziyetlerine dayanıyordu. Geçmişte bilge insanlar, hükümdarların kötü siyaset gütmelerine karşı onlara, iyi idarenin yollarını göstermek için bu tür eserleri kaleme almışlardır.(11) İslamî dönemde yazılan nasihatnâmelerin/siyasetnâmelerin yazılış amaçlarından ilki ve önemlisi budur.

Diğer bir neden, Müslümanlar tarihinde az görülen bir hızla Suriye, İran, Irak ve Mısır gibi bölgeleri feth ettiler. Bu fetihlerle Mezopotamya, Asur, Bâbil, Fars ve Grek (Yunan) gibi kadim kültürlerin önemli merkezlerini ele geçirdiler. Böylece Müslüman Araplar, medeniyet bakımından farklı birikimleri olan bu toplum-

Müslümanlar başta İran devlet geleneği ve siyasi tecrübeleri olmak üzere Hint ve Uzakdoğu kültürlerinden esinlendiler.

Birçok siyasetnâmede, bu kültürlerin referans alındığını görmekteyiz.

Siyerü'l-mülûk'ün yazarı Nizâmü'l-mülk.

ları egemenlikleri altına aldılar ve bu milletler ile ilmî, kültürel ve felsefî yönden temasa geçtiler. Bu temas, Müslümanların özellikle siyasi tecrübelerini arttırdı. Müslümanlar başta İran devlet geleneği ve siyasi tecrübeleri olmak üzere Hint ve Uzakdoğu kültürlerinden, gerek tercümeler gerekse de bürokraside görev yapan devlet adamları aracılığı ile esinlendiler.(12) Günümüze gelen birçok siyasetnâmede, bu kültürlerin referans alındığını aşağıda örneklerle göstereceğiz.

Siyasetnâmelerin birçoğu hükümdarların talebi ya da herhangi bir sultana sunulmak üzere kaleme alınmışlardır. Devlet yönetiminin aksayan yönlerini gören bilge kişiler bu aksaklıkların giderilmesi için hükümdarların isteği üzerine veya kendi önerilerini yazıp sunmuşlardır. Hükümdarlara kitap sunma Ortaçağda bir gelenek haline gelmişti. Örneğin, Nizâmü'l-mülk siyasetnâmesini Sultan Melikşah'ın isteği üzerine yazmıştır. Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Melikşah (1072-1092) ve babasına otuz yıl kadar vezirlik yapan Nizâmü'l-mülk, Sultan Melikşah'ın bilginlerden, devlet görevlilerin-

7) İhan Kutluer, "İbnü'l-Mukaffa" mad., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, c. 21, s. 134.

8) Adalıoğlu, 2005, s. 19.

9) Adalıoğlu, 2009, s. 304; Yılmaz, 2009, 306-308.

10) Ayhan Bıçak, *Türk Düşüncesi I Kökenler*, Dergah Yayınları, İstanbul 2009, s. 345.

11) Hasan Hüseyin Adalıoğlu, "Siyasetnâmelerin Klasik Kaynakları", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 5, sayı: 2, Eskişehir, Aralık 2004, s. 15.

12) Hitti, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi I-IV*, çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1989, c.I, 266-267.

den ve vezirlerden; "...Ülkeyi en iyi şekilde idare edebilmesi, din ve dünya işlerinde gerekli tedbirlerin alınması, kendi hayat düsturlarını, siyasî, sosyal ve dinî davranışlarını ayarlayabileceği bir kitap yazmalarını ..." istemesi üzerine, geniş devlet deneyimi ve engin tecrübelerine dayanarak sultanların (meliklerin), emirlerin, vezirlerin, kadıların, hatip ve benzeri idarecilerin siyaset, ahlak ve davranışlarını tanzim etmek için elli bir fasıldan oluşan Siyeru'l-mülûk veya Siyasetnâme adlı eserini kaleme aldı.(13)

Yine meşhur İslam bilgini Gazzâlî (1050-1111) siyasete dair yazdığı Nasihâtü'l-mülûk adlı eserini, dönemin Selçuklu Sultanı Sencer (1097-1157)'e takdim etmek için yazmıştır. Sultan Sencer 21 yıl Horasan Melikliği , 38 yıl Büyük Selçuklu Devleti sultanlığı yapmış tecrübeli bir devlet adamıdır. Sultan Sencer, ünlü İslam bilgini Gazzâlî ile görüşmek istedi ve ona bir çok defa mek-

Melikşah'ı tasvir eden bir resim.

Siyasetnâmelerin öncelikli kaynakları, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde vurgulanan devlet yönetimine dair temel ilkelerdir. İkinci derece kaynaklar ise, devlet yönetimine dair eski İran, Hint, Yunan ve Çin kültürlerine ait kitaplar veya uygulamalardır.

tuplar yazdı. Ancak sultanın ayağına gitmek istemeyen Gazzâlî, devlet idaresi ile ilgili düşüncelerini yazılı olarak bildirmeyi uygun gördü. Çünkü Gazzâlî, alimlerin sultanların kapısına gitmesini uygun görmüyordu. Bu yüzden Nasihâtü'l-mülûk adını verdiği siyasetnâmesini yazdı ve Sultan Sencer'e takdim etti.

Diğer taraftan bazı bilginler nüfuz elde etmek, hediye veya bahşiş almak düşüncesiyle sultanlara siyasi yol göstericilik yapmışlar ve siyasetnâmeler yazmışlardır. Örneğin kendisine en çok siyasetle ilgili kitap sunulan hükümdarlardan biri Anadolu Selçuklu hükümdarı Alaeddin Keykubat'tır. İbn-i Bibi'nin bildirdiğine göre, Alaeddin Keykubat'ın okuduğu kitaplar arasında, Nizâmülmülk'ün Siyasetnâme'si, Gazzâlî'nin Kimyâ-yı Saadet'i ve Nasihâtü'l-Mülûk'u, Keykavus'un Kâbusnâme'si gibi eserler vardı.(15) Bunlarla birlikte, siyaset, ahlak ve edele ilgili konuları ele alan başka eserlerin de sultanın adına ithaf edilip ve bizzat kendine takdim edildiğini biliyoruz. Bunlardan biri Necmüddîn Râzî'nin Mirsâdü'l-'ibâd'ı, diğeri, Nizâmeddin Yahya b. Saîd b. Ahmed'in Hadâiku's-siyer fi âdâbi'l-mülûk'i ve bir diğeri Ahmed b. Sa'd b. Mehdi b. Abdüssamed b. el-Osmânî ez-Zencâ-

nî'nin el-Letaifu'l-Alaiyye fi'l-fezâilî's-se-niyye adlı eseridir.(16)

Her ne nedenle olursa olsun, İslam dünyasının muhtelif bölgelerinde hükümdarlar adına veya hükümdarların isteği üzerine çok sayıda siyaset ile ilgili eserler yazılmıştır. Kütüphanelerde mevcut olanların listeleri bilimsel araştırma konusu yapılarak yayımlanmıştır.(17)

Siyasetnâmelerin kaynakları

Siyasetnâmelerin öncelikli kaynakları, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde vurgulanan devlet yönetimine dair temel ilkelerdir. Bununla birlikte Hz. Peygamber ve Dört Halife devri başta olmak üzere Emevî ve Abbâsî halifelerinin ve vezirlerinin hayatları, ünlü edip, mutasavvıf ve bilginlerin veciz sözleri, çeşitli dönemlerde gerçekleştirilen uygulamalar, siyasi ve idari mektuplar ile sözlü rivayetler referans alınmıştır. İkinci derece kaynaklar ise, devlet yönetimine dair eski İran, Hint, Yunan ve Çin kültürlerine ait kitaplar veya uygulamalardır. Doğu kaynakları dediğimiz Hint, İran ve Çin'e ait nasihat/pendname kitaplarının, bu tür eserlerin kaynakları arasında önemli bir yeri vardır. Birçok siyasetnâmede Hakîmu'r-Rum, Feylezofu'r-Rum, Hakîmu'l-Hint, Fağfur-u Çin, Sokrat, Eflatun, Aristo, Galen, Hipokrat ve İskender'in hikmetli sözlerinden örnekler verilir. Birçok siyasetnâme yazarı eserlerinde bunları açıkça belirtmişlerdir.

Örneğin Câhiz (18), Kitâbu't-tâc adlı eserine İran kralları ile başladığını, çünkü onların bu tür görgü kurallarını ortaya koyduklarını ve Müslümanların onlardan siyasi yönetim ilkelerini aldıklarını söyler.(19) Meşhur siyasetnâme yazarı Muhammed b. Turtûşî (öl 1123) Sirâcü'l-mülûk adlı eserinin mukaddimesinde, eserini kaleme alırken, kadim kültürlerin siyasi tecrübelerini, geçmiş milletlerin ve hükümdarların devlet idaresine dair siya-

13) Nizâmü'l-Mülk, Siyeru'l-mülûk, Siyasetnâme, terc. Nurettin Bayburtluğil, Dergah Yayınları, İstanbul 1987, s. 5-22.

14) Gazzâlî, Nasihâtü'l-mülûk Devlet Başkanlarına Nasihatlar, (Tercüme, İlah ve Dipnotlar, Doç. Dr. Osman Şekerci), İstanbul 1995, s. 6-15.

15) İbn-i Bibi, el-Evâmiru'l- 'Alaiyye fi'l-Umuri'l-'Alaiyye (Selçukname), c. I-II, Haz. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996, c. I, s. 246; Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazî'ye (1071-1328), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, s. 392.

16) Adalıoğlu, 2005, s. 25.

17) Mehmed Tahir Bursalı, Siyasete Muteallik Âsar-ı İslâmiyye, İstanbul 1332; Levent, 1963, s. 170-176; Gürbüz Deniz, Bir Osmanlı Aydını Bursalı Mehmed Tahir, İslami Araştırmalar Dergisi, c.12, sayı 1, Ankara 1999, s. 58-63.

18) Câhiz (768-869), Siyasetnâme türü eser yazarların ilklerinden olup, kendisinden sonrakilere örnek olmuştur. Geniş bilgi için bkz. Ramazan Şeşen, " Câhiz" mad. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 7, s. 20-24.

19) Cahiz, Kitâbu't-tâc., Tahkik Ahmed Zeki Başâ, Birinci Baskı, Kahire 1914/ h. 1332, s. 5 ve Mukaddime Bölümü; Rosenthal, 1996, 112 ve 52. dipnot.

setleri konusunda kural ve kanunlarını araştırdığını, içlerinden örnek olacak güzel yaşayış ve sözleri derlediğini söyler. Sözünü ettiği geçmiş milletlerin ise Arap, Fars, Rum, Hind, Sind ve Sind-i Hind olduğunu ilave eder.(20) Kitabın kırk sekizinci bölümüne başlarken; "Bu bölüm Hind, Çin, Sind ve Rum meliklerinin hayatlarından ve uygulamalarından seçildi" der. Turtûşî kitabının altmış üçüncü bölümünü beş fasıla ayırmış, sırasıyla İran, Hind, Rum, Çin ve Arap filozoflarının siyasete dair hikmetli sözlerine yer vermiştir. Aynı eserin farklı bir nüshasında, eserin ismi "Kitâbu sirâci'l-mülûk ve'l-hulefâ ve minhâci'l-vulât" yazıldıktan sonra, bu eserin Arap, Fars, Hind ve Rum kaynaklarından yararlanılarak yazıldığı ifade edilir.(21)

Seâlibî'nin Âdâbu'l-mülûk adlı eserini neşreden Dr. Celîl el-Atıyye, kitabın kaynaklarını tespit ederken İslam tarihi kaynaklarının yanı sıra, İbnü'l-Mukaffa'nın muhtelif eserleri ile Yunan kültüründen Aristo'nun İskender için yazdığı bir risaleyi kaynak olarak göstermektedir.(22)

Eyyübîler devri yazarlarından Abdur-

Müslümanların Fars, Hind ve Yunan kültürleriyle teması sonucunda tıp, matematik, astronomi, felsefe, din, siyaset ve ahlak gibi konularında karşılıklı tesir uyanmıştır.

rahman b. Nasr eş-Şeyzerî'nin (öl. 1193) Selahaddin Eyyûbî'ye takdim ettiği en-Nehcû'l-mesbûk fi siyâseti'l-mülûk adlı eseri yayınlayan Dr. Muhammed A. Demec eserin kaynaklarından bahsederken "Bu kitap hazırlanırken, Fars ve Hind alimleri ile Yunan filozoflarının hikmetli sözlerinden ve hikayelerinden yararlanılmıştır" demektedir.(23)

Leyla H. Saadeddin, Arap Edebiyatı'nda Kelîle ve Dimne'nin Yeri adlı eserinde, Siyasetnâmelerin nüvesini oluşturan İbnü'l-Mukaffa'nın (öl. 759) yaşadığı dönemde Basra'da Nabat, Hind, Fars ve Yunan kültürleri ile İslam öncesi dinlere ait her millettten insanların toplandığını ve bu insanların, uyanış devrinde olan İslam kültürüne tesir ettiğini ifade eder.(24)

Görüldüğü gibi, bir çok siyasetnâme-de bu tür eserlerin klasik kaynakları arasında Fars, Hind ve Yunan kültürüne dair tecrübe ve bilgi birikiminin bulunduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte diğer siyasetnâmelerde kaynaklar açıkça zikredilmemiş olsa bile, metin içerisinde geçen kadim kültürlerle ait bilgilere rastlanmaktadır. İran krallarının, Hind ve Yunan filozoflarının siyasete dair gelenekleri İslam dünyasında İbn-i Kuteybe, Câhiz, Beyhakî, Mes'ûdî, Mâverdî, Nizâmülmülk, Seâlibî, Turtûşî, Gazzâlî, İbn-i Abdî'r-Rabbih, Zencânî, Şeyzerî gibi birçok Siyasetnâme ve tarih yazarı tarafından kullanılmıştır.(25) Bu yazarlar, klasik siyaset geleneği ile İslam siyaset teorisini başarılı bir şekilde sentezlemişlerdir.

Müslümanların adı geçen kadim kültürlerle teması sonucunda tıp, matematik, astronomi, felsefe, din, siyaset ve ahlak gibi konularında karşılıklı tesir uyanmıştır. İslam düşünürlerinin yazdığı siyasetnâmelerdeki siyaset sanatı ve siyasî ahlak konusu üzerinde, daha ziyade Hind-İran siyaset geleneğinin tesiri görülmektedir. Özellikle İran ve bir ölçüde de Hind devlet ve yönetim kavramlarının ve bazı kurumların, İslam idare sisteminde müteakip zamanlarda devam ettiği kabul edilmektedir. Bununla birlikte vezirlik kurumunun ihdası, haciplik makamı gibi müesseselerin ya da mezalim divanı gibi uygulamaların İran devlet geleneğinden intikal ettiği yapılan araştırmalarda ifade edilmektedir.(26)

Siyasetnâmelerde, eski İran-Hind idare kavramlarının yanı sıra yönetim anlayışlarının da tesirini hissetmekteyiz. Örneğin, Kadim kültürlerde "Din-Devlet" ilişkilerinde din temelli bir devlet anlayışı hakimdir. İslam öncesi İran, Hind ve Yunan kültürlerinde dinin devlet tarafından korunması kanaati yaygın ve temel bir anlayıştı. İslam dünyasında yazılan birçok siyasetnâmede önceki kültürlerle ait bu anlayışın tesiri görülmektedir.

Siyasetnâmelerin kaynakları arasında devlet yönetimine dair Çin kültürlerine ait kitaplar veya uygulamalar yer alır.

20) Turtûşî, *Sirâcü'l-mülûk*, Tahkik Muhammed Fethi Ebû Bekr, Ürdün 1994, I-II. s. 9; Turtûşî-URTÜŞİ, *Sirâcü'l-mülûk* (Siyâset Ahlakı ve İlkelerine Dair), Haz. Said Aykut, İstanbul 1995, s. 30.

21) Turtûşî, *Kitâbu sirâci'l-mülûk ve'l-hulefâ ve minhâci'l-vulât*, Çorlulu Ali Paşa Nüshası, No: 363. Çorlulu Ali Paşa Nüshası No: 363; Adalıoğlu, 2004, s. 5.

22) *Seâlibî Âdâbu'l-mülûk*, Tahkik Dr. Celîlü'l-Atıyye, *Daru'l-Garbil İslami*, Beyrut 1990, Giriş Bölümü; Adalıoğlu, 2004, aynı yer.

23) Şeyzerî, *en-Nehcû'l-mesbûk fi siyâseti'l-mülûk*, Tahkik Dr. Muhammed A. Demec, Beyrut 1994, s. 35; Adalıoğlu, 2004, aynı yer.

24) Leyla H. Saadeddin, *Kelîle ve dimne fi edebi'l-Ârab, Mektebetü'r-Risale*, Amman Tarihsiz, s. 19, 42-48.

25) Rosenthal, 1996, 99; Adalıoğlu, 2004, s. 5.

26) Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 13-14; Adalıoğlu, 2004, s. 14.

Siyasetnâmelerin felsefi içeriği

Siyasetnâmeler tam bir siyaset felsefesi değildir. Yaşadığı çağın anlayış ve hukukuna göre en uygun idareyi ve bu amaca nasıl ulaşılacağını gösterirler. Soyut kavramlar üzerinde durmazlar, tecrübeye dayanan pratik bilgiler ve tavsiyeler sunarlar. Siyasetnâmeler, yönetim sorunlarını, hükümdar çerçevesinde çözümlemeyi amaçlayan, bilgeliğe dayalı bir düşünce biçimini içerirler. Hemen bütün siyasetnâmelerde temel düşünce, adaletli bir toplum düzeni oluşturmaktır. Bunun yolu da hükümdarın adaletli olmasından geçer. Bu nedenle siyasetnâmeler, yönetim erkini elinde bulunduran hükümdarlarda bulunması gereken özellikleri ve saltanatın esaslarını açıklarlar.

Pratik gayeler güden siyasetnâmeler, siyaset teorisinden ziyade, siyaset sanatı yönünden önem arz ederler. İslam dünyasından sahabelerin, halifelerin ve devlet adamlarının hayatlarından örnek hikayeler anlatırlar. İran krallarının davranışları, saray ve idare hayatları model olarak alınır. Makedonya Kralı Büyük İskender'in hayatından ve siyasi uygulamalarından, ünlü tabipler Galen/Calinus ve Bukrat/Hipokrat'tan, antikçağ Yunan filozofları Sokrat, Eflatun/Platon ve Aristo'nun hikmetli sözlerinden pasajlar sunarlar. Bununla birlikte eski Hint ve Çin filozoflarından veya krallarından hikmetli sözler naklederler.

Siyasetnâmeler genel olarak ahlak literatüründe yer alan eserlerdir. Ahlakın kaynağı da dindir. Bu yüzden Siyasetnâ-

Her ne kadar tarihi süreç içerisinde siyasetnameler görevlerini tamamlamış olsalar da, modern toplumlarda sıkıntısı çekilen birçok sosyal, siyasi, idari veya ekonomik sorunun çözümünü, onlarda bulmak mümkündür.

Siyasetnâmeler Makedonya Kralı Büyük İskender'in hayatından ve siyasi uygulamalarından da pasajlar sunarlar.

melerde dinî temalar ağırlıklıdır. Dünya hayatının geçiciliği, ahiretin ebedi olması temel inancından dolayı dünyayı yerme, ona rağbet etmeme ve ahirete yönelik hazırlığı teşvik etme en fazla vurgulanan tema olarak karşımıza çıkar.

Siyasetnâmeler, toplumu dönüştürme yerine, bireyi terbiye etmeyi esas almışlardır. Siyaset felsefeleri, ahiret hayatını dışarıda bırakıp, bu dünyadaki mutluluğu, eşitliği ve özgürlüğü öne çıkararak, toplumu dönüştürmeyi amaç edinmişler ve bu amaçla çeşitli siyasal yapılar önermiş ve onların özelliklerini tartışmışlardır. Siyasetnâmeler ise, bireysel eylemleri ahlaki bir zeminde denetleyerek, toplumun yönetim sorunlarını çözebileceklerini kabul etmektedirler. Böylelikle toplumun, iktisadi, siyasi, tarihi sorunları gibi kurumsal sorunları ikinci plana itilmiştir.(27)

Siyasetnâmeler, iyi idarenin gerçekleşebilmesi ve devletin ayakta durabilmesi için olmazsa olmaz prensipleri dört ana başlık altında sunarlar. Bunlar Adalet, Meşveret, Ehliyet ve Liyakat'tır. Siyasetnâmelerin en temel konularından biri olan adalet kavramı klasik devlet anlayışının merkezinde yer alır. Siyasetnâmelerde, hükümdarların adaleti nasıl yerine

getirecekleri konusunda iki farklı düşünce vardır. Birincisi, eski İran adalet anlayışının bir tezahürüdür ki, buna göre, suçun cezasını vermek adalettir, ama suçu affetmek fazilettir. Bu bakımdan affedici olmak, suça ceza vermekten daha faziletli ve üstündür. İkincisi, Kutadgu Bilig'de anlatıldığı şekliyle, Türk devlet geleneğindeki adalet anlayışıdır ki, buna göre adalet, hükümdarın bir bağışlama fiili değil, törünün (kanun, yasa) doğru ve tarafsız bir şekilde uygulanmasıdır.(28) Hükümdar, devletin temellerini adalet ve hakkı sahibine vermekle kuvvetlendirip, büyük küçük herkeste uygulayarak hiç zulme sapmazsa, memleketi düzen içinde olur. İnsanlar onun adaletine ve ihsanına müteşekkir olurlar ve ona karşı gelmekten çekinirler. Bazı siyasetnamelerde her iki anlayışa da yer verilmektedir.

Meşveret, hükümdarın yardımcılarını ve bilge insanlarla istişare etmesi, insanlara danışmasıdır. Siyasetnâmelerde hükümdarların işlerini istişare ile halletmeleri tavsiye edilir. Bu konuda bir siyasetnâmede şunlar söylenir. "...sırf kendi görüşü ile yetinen tehlikeli bir iş yapmış olur. Zira tek görüşle yetinmek çoğu kere insanı tehlikeye atar."(29) Bir başka yerde hükümdara, "İşler sana karmaşık gel-

27) Ayhan Bıçak, "Siyasetnameler ve Siyaset Felsefeleri" Teoman Duralı'ya Armağan, Dergah Yayınları, İstanbul 2008, s. 128. (100-129)

28) Halil İnalcık, 2000, s. 21.

29) Adalıoğlu 2005, s. 203-206.

diğinde ve çoğunluğun görüşü de açık değilse akıllı insanların görüşüne başvur ve âlimlerle istişare et. Yardım dilemekten burun kıvrıp, yüz çevirme. Senin bir kimseye danışıp, verilen tavsiyeye uyma, tek başına kalıp pişman olmaktan daha iyidir." denir. Yine başka bir yerde "Görüş sahiplerinin sultanlara ihtiyacını bildiği kadar, sultanlar da ehl-i reye ihtiyaçları olduğunu bilseler, sultanların binitlerinin ulemanın kapısı önünde, ulemanın binitlerinin de sultanların kapısı önünde görülmesine hayret edilmezdi." (30) denir.

Siyasetnâmelerin iyi yönetim konusunda önemle üzerinde durduğu temel kavramlardan biri de Ehliyet'tir. Siyasetnâmeler, devlet işlerinin ehil kimselere verilmesi konusunda tavsiyelerde bulunurlar. Birçok eserde, hükümdarın, etrafındaki yardımcıları beceri, bilgi ve tecrübelerine göre görevlendirmesi yetenekli insanlara imkan verilmesi tavsiye edilir. Bir siyasetnâmede, yetenekli insanların mertebelerini düşürüp, sefil ve alçak insanların mertebesini yükseltmekten daha çirkin bir şey yoktur. Başların kuyruk, kuyrukların baş olduğu bir memlekette hiçbir hayır yoktur (31), denilir.

İnsanlar arasında derecelerin gözetilmesi ve sultanların, halka sınıf ve derecelerine göre davranması konusu yani Liyakat, siyasetnâmelerin ele aldığı temel kavramlardan biridir. Bazı siyasetnâmelerde, hükümdarın bir insana liyakatinin üzerinde görev vermesi hoş olmadığı gibi, yeteneği ile bir işi hak eden kişiyi rütbesinden düşürmesi veya görev vermemesi de doğru değildir. Zira bu durumda onun yeteneğini köreltmüş ve iş yapamaz hale getirmiş olur.(32)

Siyasetnâmeler, hükümdarla birlikte başta vezir olmak üzere diğer devlet görevlileri için de tavsiye ve nasihatlar içermektedirler. Hükümdarların akıllı, dirâyetli ve ileri görüşlü bir yardımcıya (vezir) sahip olmaları gerektiğini savunurlar. Vezir ve devlet görevlilerinde bulunması gereken bazı özellik ve erdemler konusunda bir siyasetnâmede şunlar söylenmek-

Siyasetnâmeler, hükümdarla birlikte diğer devlet görevlileri için de tavsiye ve nasihatlar içermektedirler.

tedir. "Vezir akıllı, yumuşak huylu, edepli, mutedil ahlaklı, uygun davranışlı, çabuk kavrayışlı, düzgün görünümlü, çok görüşlü, doğru düşünceli, ihtirassız, hüsn ü tedbir sahibi olmalıdır. Bütün bunlar hem olgunluk, hem de yücelik sıfatlarıdır. Az da olsa bunların hepsinin bir şahısta bulunmuş olması, ulaşılmaz bir nimet ve büyük bir saadettir. Bunlardan biri eksik olsa bile akıl çokluğu, görüş isabetliliği, âlim, dindar, öngörülü ve emin kişi olması gerekir."denir.(33)

Siyasetnâmeler, vezirler dışındaki idarecilerde (vâli, kadı) ve diğer memurlarda bulunması gereken siyasî ve ahlakî özellikler üzerinde de dururlar. Hükümdarın, bütün devlet görevlilerini teftiş etmesinin gerekliliğini vurgularlar. Daha sonra halkı âlimler, meşâyih (süleha), esnaf (tüccar) ve çiftçiler diye meşrep ve mesleklerine göre zümrelere ayırırlar. Bunların ilki âlimlerdir. Onlar, dinin direği, hukukun yardımcısıdır. Onlar olmasaydı, zayıf kuvvetliden, sağlam sakattan ayrılmazdı. Sultan, memleketin düzenini kurarken âlimlerin hakkını gözetmesi gerekir. Onlar dinin muhafazasında sultanın nâibidirler. Onlara mükafat verip, ihsanını gösterebilirsin ve onlarla fikir teatisine önem

versin. Çünkü ihsana en layık olan, âlimlerdir. Onlar dünyada yol gösteren, ahirette şefaat edici olanlardır. Sultan onları yücelterek, dinin izzetini artırsın, âlimleri zillete düşürmekten sakınsın.(34)

Beytül mâl, yani devlet hazinesini korumak ve tasarrufa önem vererek, görevlileri kontrol etmek siyasetnâmelerin önemle üzerinde durduğu konulardandır. Her devirde devletin temel dayanağı olan ekonominin düzgün işleyişini sağlamak, hazinenin dikkatli ve tasarruflu kullanılması ile mümkündür. Bu yüzden ekonomik konular da siyasetnâmelerde yer almaktadır.

Her ne kadar siyasetnâmeler, toplumun iktisadi, siyasî ve sosyal sorunlarını ikinci plana itmiş gibi görünse de aslında bu kurumsal konularda da öneriler sunarlar.

Sonuç olarak, siyasetnâmeler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de idarecilere yön verecek, yol gösterecek bilgi ve hikmet dolu rehber eserlerdir. Her ne kadar tarihi süreç içerisinde onlar görevlerini tamamlamış olsalar da, modern toplumlarda sıkıntısı çekilen birçok sosyal, siyasî, idari veya ekonomik sorunun çözümünü, onlarda bulmak mümkündür.

30) Adalıoğlu 2005, aynı yerler.

31) Aynı eser, s. 65.

32) Aynı eser, aynı yer.

33) Aynı eser, s. 204-205.

34) Aynı eser, s. 220.

Batı'ya kalan büyük miras:

Doğu'nun devlet felsefesi

Siyasetnâmeler esas olarak devletlerin yönetim sorunu üzerinde durmuştur. Devlet, insan ya da herhangi bir canlının yaşamıyla büyük benzerlikler gösteren bir yapıdır. Her canlı gibi doğar, büyür, gelişir ve ölür. Bu nedenle yaşadığı dönemde sağlıklı olması hem yönetenler hem de yönetilenler açısından çok önemlidir.

Devrim ve siyaset

İnsanlık, tarih boyunca dünya coğrafyasında devrimler yaparak ilerlemiştir. Her devrim, gerçekleştiği bölgede kendine has bir siyaset alanı yaratmıştır. Yarattığı bu siyaset coğrafyası, mutlulukların, eşitliklerin, geleceğe ilişkin ütopyaların daha büyük kalabalıklar tarafından paylaşıldığı yaşam alanları olmuştur.

Bu çerçeveden bakıldığında Doğu toplumlarının tarihi adeta bir devrimler tarihidir. Gerçekleşen kimi devrimler günümüze kadar etkisini devam ettirmiş, kimileri sadece bir ayaklanma olarak anılmış, kimileri de tarihin tozlu sayfalarında kaybolmaya mahkûm olmuştur. Sayısız peygamberin, sayısız halk kahramanının bu coğrafyadan çıkması, aynı zamanda bu topraklarda sayısız devrimin gerçekleştiğinin de işaretidir.

Çin, Hint, Arap, Türk ve Fars dünyası gibi tarihin köklü medeniyet merkezleri, bütün insanlığa büyük bir kültürel miras bırakmıştır. Çetin mücadeleler sonucunda pek çok devrim gerçekleşmiştir. Bu coğrafyada nice devletler

doğmuş ve batmıştır. Doğu toplumlarının bu dinamik hareketi aynı zamanda çok zengin bir düşünsel dünya yaratmıştır. Doğal bilimlerde, sanatta, felsefede, tarih ve coğrafya bilgisinde, siyasal ve toplumsal bilimlerde ciddi ilerlemeler sağlamış, gelecekteki pek çok gelişmenin temelini atmıştır. Sayısız bilim adamı yetiştirmiştir. Etkisini günümüze kadar sürdüren bol miktarda eser meydana getirmiştir. Doğu toplumlarının hareketi Batı coğrafyasına doğru kaydıkça devrimci atılımlar da beraberinde Batı'ya yönelmiştir. Avrupa'nın güney kısımları uzun süre Arap hâkimiyetinde kalmış, Bizans'a karşı Osmanlı'nın yıllarca süren mücadelesinin sonucu gerçekleşen

Hükümdar adlı eserin diğer örneklerden en büyük farkı, din konusundaki tavrıdır. Amaca ulaşmak için dini karşıya almayı göze almıştır. Siyaset mekanizmasının dinden arınmasını hedeflemiştir.

Anadolu devrimi, merkezi İstanbul olan yeni bir imparatorluğun dünya hâkimiyetiyle doruk noktasına ulaşmıştır.

İnsanlığın coğrafyadaki bu dinamik hareketi, devrimlerin yanı sıra yeni siyaset ve devlet örgütlenmelerini de beraberinde getirmiştir. Derin bir tarihsel mirasa sahip uygarlıkların köklü bir devlet geleneği vardır. Her uygarlık farklı bir devlet örgütlenmesiyle hayatına devam etmiştir. İnsanlığın yeryüzünde belirmesiyle başlayan ve sınıflı topluma geçişle beraber yakıcı bir sorun ve ihtiyaç haline gelen yönetim meselesi de bu devletlerin çözmesi gereken en önemli konulardan biridir.

Yazımızın konusu bu yönetim usullerinin ortaya çıkış koşullarını ve özelliklerini saptamak ve Batı coğrafyasında ortaya çıkmış olan bir Doğu siyaset geleneğinin dinamiklerini incelemektir. Bu incelemeyi, 12. yy.'da yaşamış olan İbn Zafer'in Adil Hükümdar adlı eseri üzerinden yapacağız. Çünkü *Adil Hükümdar* da devrimci bir durumun ürünüdür. Bu durumun en iyi şekilde yönetilmesi için yöneticilere —genellikle sadece hükümdara— öğütler veren bir siyaset el kitabıdır. Ancak İbn Zafer'in eserini incelerken, başka siyasetnamelere de kısaca bir göz atmak gerekecektir. Hangi ihtiyaçtan doğdukları, aralarındaki benzerlikler ve farklar bize *Adil Hükümdar*'la ilgili önemli bilgiler sağlayacaktır. Bu kıyaslama, sadece eserlerle ilgili değil, onları yaratan toplumlarla ilgili farklı özellikleri de ortaya çıkartacaktır.

Siyasetnameler ve Adil Hükümdar

Siyasetnâmelerin tamamının temel meselesi yönetimdir. Yönetime ilişkin pratik öğütler verme amacıyla yazılmış olan bu eserler, yönetim sanatı ve siyaset felsefesi alanında çok büyük katkılar sağlayan kılavuzlar olmuşlardır.

Bu yazın geleneğinin ilk temsilcilerinden biri, Sun Tzu'nun Savaş Sanatı (1) adlı yapıtıdır. Antik Çin döneminin bir klasiği olan bu eser, politik, fizikî ve psi-

kolojik yönleriyle bir savaşı, savaşmadan kazanmanın yöntemleri üzerinde durur. Askerî, siyasî, ekonomik ve politik alanda benzerleriyle hâlâ boy ölçüşebilecek kadar güncelliğini korumaktadır. MÖ. 500 yıllarında Çin'de yaşanan karışıklıklar döneminde bir komutan olduğu sanılan Sun Tzu, yazdıklarıyla orduların yönetimine ilişkin önemli stratejiler geliştirmiştir.(2)

Firdevsî'nin Şahnâme (3) adlı eseri de bu türün en önemli eserlerinden birisidir. Firdevsî, derin bir milli tarihi olan İran'ın en önemli şairlerindendir. 981 yılında yazmaya başladığı bu eseri, 23 yıl süren bir çalışmanın sonunda 1004 yılında bitirebilmiştir. Şahnâme'nin yazıldığı dönem, İran'ın yabancıların siyasal, askerî ve kültürel baskısıyla karşı karşıya olduğu bir dönemdir. Bağdat yönetiminin ırkçı politikaları ve başta Türkler olmak üzere başka bazı milletlerin İranlı yönetimleri birer birer alaşağı etmesi Şahnâme'nin yazılmasını zorunlu kılmıştır. Firdevsî, tarihten aldığı güce dayanarak, geçmişin zafer ve mutluluk dolu günlerine tekrar dönmeyi hedeflemektedir. Firdevsî'nin Şahnâme'sini diğerlerinden ayıran en temel özellik ise, İran tarihini dayanak almasıyla zorluklarla mücadele etmeyi seçmesidir. Diğerlerindeki aksine yönetimde dinsel değil tarihsel koşullar ve milli duygular daha öndedir. O kadar ki, Arapça sözlerle bile yer vermekten kaçınmış ve dil konusunda da milliyetçi tutum alarak Farsçayı kullanmaktan vazgeçmemiştir. Diğer bir özelliği ise, Firdevsî'nin bu eseri herhangi bir hükümdara sunmak için yazmamış olmasıdır. Varlıklı bir aileden gelmesine ve iyi bir eğitim almasına rağmen Şahnâme'yi yazmak uğruna bütün servetini harcamıştır. Ancak bu zaman zarfında yakın dostları ve daha önce onu destekleyenler tarafından terk edilmiş ve geçim sıkıntısı içine düşmüştür. Eserini tamamlamasının ardından, Sultan Mahmud'a sunmuştur.

Geleneğin bir diğer temsilcisi de Nizamülmülk'ün yazdığı Siyasetnâ-

Nizamülmülk, Alparslan'a 10 yıl ve ardından da oğlu Melikşah'a 20 yıl vezirlik yapmıştır.

me'dir.(4) Önce Alparslan'a 10 yıl ve ardından da oğlu Melikşah'a 20 yıl vezirlik yapan Nizamülmülk, Selçuklu Devleti'nin en önemli fikir adamlarından birisidir. Alparslan'ın ölümü üzerine tahta 18 yaşında geçmek durumunda kalan Melikşah'ın yönetim işlerinde tecrübesiz ve zayıf olması, Nizamülmülk'ü devlet idaresi ile ilgili tezlerini hayata geçirebileceği uzun bir vezirlik dönemi yapma şansına kavuşturmuştur. Alparslan döneminde Selçuklu Devleti'nin altın çağını yaşamasının da etkisiyle çok parlak bir vezirlik dönemi geçiren Nizamülmülk, Melikşah döneminde aynı başarıyı yakalayamamıştır. Melikşah'ın iktidarının ilk yıllarında devlet yönetimi tamamen Nizamülmülk'ten sorulmaktadır. Fakat yönetimi süresince yakınlarına tanıdığı ayrıcalıklar ve çocuklarıyla beraber kazandığı iktidar gücü Melikşah'la arasını açmaya başlamıştır. 1091 yılında, yaşının ilerlemesiyle beraber yönetiminde etkisini hissettirmeye başlayan Melikşah, gidişattan hoşnut olmayacak ki, aralarında Nizamülmülk'ün de bulunduğu devlet büyüklerine bir ferman buyurur. Bu ferman, kendi saltanatı dönemindeki aksaklıkları, daha önceki dönemlerde uygulanıp tekrar uygulanması gereken ku-

1) Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev. Adil Demir, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2001

2) Haluk Hepkon, "*Savaş Sanatı, Siyasetname ve Prens*", Bilim ve Ütopya, İstanbul, Nisan 2002, s.15

3) Firdevsî, *Şahnâme*, çev. Necati Lugal, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2009

4) Nizamülmülk, *Siyasetname*, çev. Mehmet Taha Ayar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009

ralları gözden geçirmeyi amaçlamaktadır. Siyasetnâme'nin bu türdeki diğer eserlere göre en belirgin özelliği, iktidar dönemine denk gelmesidir. Bu özelliği ile yönetimde reform yapmanın öncülerinden olmuştur.

Şimdiye kadar verdiğimiz örneklerin tamamı Doğu uygarlıklarının ürünü olan siyasetnâmeler ve yönetim biçimlerine ilişkindir. Batı'da da bu konuda pek çok eser yazılmıştır. Bunların en önemli temsilcisi Niccolo Machiavelli'nin *Hükümdar*'ıdır.(5) Bu türde yazılmış hemen hemen her örnek Machiavelli'nin bu eseriyle kıyaslanmıştır. Bu durum, onun ününe ün katmıştır. Machiavelli, 17. yy.'ın politik olarak büyük karışıklıklar yaşayan İtalya'sında yaşamış bir fikir adamıdır. Kent devletlerinin savaşlarından dolayı bölünmüş olan İtalya'yı Fransız ve İspanyollardan da kurtarmayı amaçlamaktadır. Machiavelli'ye göre Papalık, İtalyan Birliği'nin önündeki en önemli engeldir. Machiavelli'nin ortaya çıktığı koşullar, Avrupa'nın toptan köklü değişimler yaşadığı bir dönemdir.(6) Feodalizme karşı burjuvazinin devrimci mücadelesinin sarsıntıları *Hükümdar*'ın da çerçevesini belirlemiştir. Bu nedenle mücadelenin okları öncelikle dine çevrilmelidir. *Hükümdar*'ın, türünün diğer örneklerinden en büyük farkı, din konusundaki tavrıdır. Amaca ulaşmak için dini karşıya almayı göze almıştır. Ancak Machiavelli, din olgusunun orduda çok önemli bir yerinin olduğunu da kabul etmektedir. Siyaset mekanizmasının dinden arınmasını hedeflemiştir. Günümüze göre oldukça laik bir devlet örgütlenmesini amaçlamıştır. Bu talepleri onun sansürlenmesi ve baskı görmesine neden olmuştur.

Siyasetnâme geleneğine vereceğimiz son örnekse yazımızın da konusu olan İbn Zafer'in *Adil Hükümdar* adlı yapıtıdır.(7) İbn Zafer'in bu eseri yazmasının nedeni, uyrukları devrimci bir durum ızdırapları altında acı çeken bir hükümdara öğütler vermektir.

İbn Zafer, 1104 yılında, Norman hâkimiyeti altındaki Sicilya'da doğmuş bir

Müslüman'dır. Eğitimi atalarının kenti olan Mekke'de aldığı sanılmaktadır. Genellikle Arap kentlerinde geçen hayatının neredeyse tamamını göçebe bir bilgi birikimine sahip olan Zafer, Mu-sevi ve Hristiyan kutsal kitapları konusunda da uzmandır.

Adil Hükümdar, Sicilyalı Arap bilginin başyapıtı olarak kabul edilmektedir. Eserin asıl adı *Sülvânü'l-muta fi 'udvanil-etba'*'dır. Uyrukların düşmanlığı hakkında yöneticiye öğütler anlamındadır. 12. Yüzyıl, Müslüman Arap dünyasında hızlı bir çöküşü beraberinde getirmiştir. Uzun süren Arap hâkimiyeti, Afrikalı Araplarla, İspanya Arapları arasındaki anlaşmazlıklar, Sünni kabilelerle Şii kabilelerin şiddetli çatışmaları sonucunda 11. yy.'ın ortalarında sona ermiştir. Müslüman âleminin yaşadığı bu kriz İbn Zafer'in çalışmalarının çerçevesini belirleyen temel unsur olmuştur. *Adil Hükümdar*'ın doğuşu da bu döneme rastlamak-

tadır. İktidar boşluğundan faydalanan Normanlar, Sicilya'yı işgal etmiş ve hâkimiyeti ele geçirmiştir. Fakat Norman sarayında hala Müslümanlar kilit görevler almaktadır. İbn Zafer eserini, Norman yönetiminde askeri bir rütbe arayışıyla Sicilya'ya geri dönen nüfuzlu bir Sicilyalı Arap ailesinin çocuğu olan Ebu el-Kasım'a sunmuştur. Ancak Müslüman nüfusun giderek artan hoşnutsuzluğunu gideremeyen Kral II. William yönetimi, sorunların daha da derinleşmesini engellememiştir. Ebu el-Kasım'ın talip olduğu görev bu nedenle çok kırılgan bir zemin üzerindedir. İbn Zafer'in amacı da Kasım'ın bu görevi lâyıkıyla yerine getirebilmesi için ona rehberlik etmektir.

Siyasetnâmelerin konusu

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi, bütün siyasetnâmelerin temel düsturu yönetimin sınırlarını çizmektir. Esas olarak da devletlerin yönetimi üzerinde durmuştur. Devlet, insan ya da herhangi bir canlının yaşamıyla büyük benzerlikler gösteren bir yapıdır. Her canlı gibi doğar, büyür, gelişir ve ölür. Bu nedenle yaşadığı dönemde sağlıklı olması hem yönetenler hem de yönetilenler açısından çok önemlidir. Ne kadar sağlıklı bir yapılanma yaratılırsa siyaset hayatında ömrü de o kadar uzun olacaktır. Siyasetnâmeler, devlet yönetiminde söz ve yetki hükümdarın elinde olduğu için de genellikle onlara öğütler vermek üzere kaleme alınmışlardır. Yönetim usülleriyle ilgili olmalarının yanında ahlâkî eserler arasında da çok önemli bir yer kaplar. Dinin, ahlâk meselesinde her zaman önemli bir olgu olması nedeniyle de siyasetnâmelerin hemen hemen hepsi dini özellikler taşımaktadır. Özellikle Müslüman kökenli siyasetnâmelerde bu özellik daha öne çıkar. Çoğu kez Kur'an'dan ayetlere ve hadislerle başvurulur. Zaman zaman tarihi olaylara ve yurt davalarına da değinildiği olur. Bazen anlatılan fikri destekleyici hikâyeler de uydurulur. Amaç, eski refah dolu günlere dönmek için yollarını bulmaktır.

Niccolò di Bernado dei Machiavelli (1469-1527).

5) Niccolo Machiavelli, *Hükümdar*, çev. Ayşe Çavdar- Gaye Demircioğlu, Dergah Yayınları, İstanbul, 2008

6) Haluk Hepkon, age. s.16

7) Joseph A. Kechichian-R. Hrair Dekmejian, *Adil Hükümdar*, çev. Barış Doğru, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2009

Siyasetnâmelerin genel olarak hangi konuları kapsadığını birkaç başlık altında toplamak mümkündür.

Yönetimle ilgili temel meseleler, yönetenlerin ve yönetilenlerin durumu.

İktidarın temelleri.

İktidarın devamı açısından hükümdarın özellikleri.

Dini kuralların emrettikleri ve ahlaki meseleler.

Hükümdarlığın devamı açısından danışmanın faydaları.

Halkın isyanının yönetim açısından taşıdığı tehlikeler.

Savaşlarda uyulması gereken temel kurallar.

Bir devletin çökmesinin nedenleri.

Bu ortak noktaları saptadıktan sonra *Adil Hükümdar*'ı diğerlerinden ayıran temel meseleye geçebiliriz. Ancak, bunun için İbn Zafer'in bu eseri kim için ve hangi koşullarda yarattığını incelemek yerinde olacaktır.

“Adil Hükümdar”

Adil Hükümdar'ın en ayırt edici özelliklerinden biri taşıdığı tarihsel bakış açısidir.(8) Kendisinden önceki İslamî düşünce yapısında böyle bir tarihsel bakış olmadığı gibi sonrasında da buna pek rastlanmaz. İbn Zafer, siyasal düşüncesini İslami kurallara göre şekillendirmesine rağmen, tarihe bütünlüklü yaklaşır. Öğütlerine, Arap halifelerinin, Fars kralarının ve Bizans imparatorlarının hayatlarından seçtiği örnekleri dayanak yapar.

Yüzyıllardır halkın isyan hareketlerinin temelinde her zaman adalet arayışları yatmaktadır. İbn Zafer de bu gerçekten yola çıkarak halkın içindeki hoşnutsuzluğu gidermek için öncelikle adil bir hükümdar arayışına girer. Ona göre adil bir hükümdarın sahip olması gereken beş düstur vardır.

Tevekkül: “Kim ki adaletsizliğe hız verir, o gelişme gösteremez. Kim ki fessattan güç alır, o dayanamaz. Kim ki saltanatını şiddet yoluyla sürdürür, o hükümdar olarak kalamaz.” (9) İbn Zafer'e

göre hükümdar, Allah'a güvenerek ve tevekkül ederek ilerleyebilir. İbn Zafer'e göre adalet, meşruluğun tek ve en önemli temelidir. Ona göre tutku kolay başlar ve berbat bir şekilde son bulur. Tutku, hükümdarlığına aldığı kişiyi ölüme sürükleyen bir zorbadır. Ateş gibidir ve bir kere tutuştuğunda çok zor söndürülür.

Metanet: “Hiçbir şey, cehaletle yalancıdan daha büyük bir uyum gösteremez çünkü yalancı, duylarla algılanabilecek olay ve nesneler konusunda cehaletin arkasına sığınır. Gerçeklerin tam karşısında bir yalan hayal ederek, yalancı, yanlış yol için doğru yolu terk eder. Cahil insan ise, durumlara başka türlü bakar. Çünkü güzellikte çirkinlik ve çirkinlikte kötülük görür. Nihayetinde yalancıyla arasındaki tek fark, yalancının yaptığına yanlış olduğunu bilmesi, diğerininse bunu farkında olmadan yapmasıdır. Dolayısıyla, cahil bir insan, kendisine ve komşularına karşı çok daha büyük bir günah işler.”(10) Bu nedenle eğer amaç adilsen, hükümdar bu amaca ulaşmakta bütün zorluklarla cesurca mücadeleden kaçınmamalıdır. Hiçbir şey onun azmini yenmemeli ve dayanma gücünü amaca olan bağlılığından almalıdır.

Sabır: İbn Zafer'e göre, miknatısın demire sarıldığı gibi başarı da sabra sarılmaktadır. “Dayanıklılık, ölçülülük ve azimle birleşen sabır, diğer tüm erdemleri yöneten en üstün erdem olarak görülür.”(11)

Rıza: “Kim ki kendi seviyesinin üzerinde bir konfora ulaşır, artık eski arkadaşlarını tanımayacaktır... zenginlik ve refah kadınları mahveder çünkü onların

tutkuları mantıklarına hükmeder.”(12)

Hükümdar, bütün öğütlere uyduğu ve elinden gelenin en iyisini yaptığı halde yine de başarılı olamazsa, duruma rıza göstermelidir. İbn Zafer'e göre bu Allah'ın arzusu sonucudur.

Zühd (Meyletmemek, yüz çevirmek): İbn Zafer dünyayı, herşeyin geçici olduğu bir barınak olarak tasvir etmektedir. Tevekkülle başlayan süreç gerektiğinde iktidardan vazgeçmeyi

göze alan zühd ile sonuçlanmaktadır. “Allah bilir, bir ülkeyi bulaştığı hastalıklardan koruyacak olan sadece şehvetten feragattir... bırakın zühd, kalkanınız olsun.”(13)

İbn Zafer'in *Adil Hükümdar* adlı eseri, Batı coğrafyasında Doğulu bir siyaset geleneğinin teorisini yapması bakımından önem taşımaktadır. Avrupa'nın göbeğinde İslamî temellere dayanan bir devlet örgütlenmesinin çökmekte olması bu eserin konusudur. Yönetim usulleri bakımından diğer siyasetnâmelerle büyük ortaklıklar taşımasına rağmen, Batı coğrafyasındakilerden ayrıldığı temel nokta budur. Ayrıca İbn Zafer çökmekte olan bir sistemin devamına çalışırken, Batıdaki bir diğer örnek olan Machiavelli ise dönemin devrimci sınıfı olan burjuvaziye yol gösterme çabasıdadır. İbn Zafer, Norman hakimiyetindeki bir devlet içinde yetki sahibi olmaya çalışan bir Müslüman askere öğüt verip mevki ararken, Machiavelli çağının gerektirdiği devrimci seçimi yapmış ve bunun bedelini sansür ve baskı ile ödemiştir. Ancak İbn Zafer'in bu eseri tıpkı atası olduğu Machiavelli'nin *Hükümdar*'ı gibi çağının çok ötesinde bir bakış açısına sahiptir ve evrenselliğini korumaktadır.

8) Joseph A. Kechichian-R. Hrair Dekmejian, age. S.54

9) Joseph A. Kechichian-R. Hrair Dekmejian, age. S.58

10) Joseph A. Kechichian-R. Hrair Dekmejian, age. S. 190

11) Joseph A. Kechichian-R. Hrair Dekmejian, age. S. 59

12) Joseph A. Kechichian-R. Hrair Dekmejian, age. S. 263

13) Joseph A. Kechichian-R. Hrair Dekmejian, age. S. 289

Uzakdoğu'nun strateji klasikleri

Günümüzde birçok araştırmacı strateji kavramının Uzak Doğu kökenli olduğu noktasında birleşmektedir. Daha önce gelişenin ve devletleşenin, yani yağmanın dışında savaşlar yapmaya başlayanın, strateji kavramını daha önce keşfetmesi akla uygundur.

Strateji nedir? Kuşkusuz bu soruya verilecek çeşitli yanıtlar var. Ama bunlardan hiçbirisi Sun Bin'in başından geçen ünlü hikâye kadar

kavratacılığı değildir. Hikâyeye göre Sun Bin'i himayesine alan General Tian Ji at yarışlarına düşkündür. Qi devletinin bütün ileri gelenleri gibi Tian Ji de at beslemekte ve yarıştırmaktadır. Ama Tian Ji'nin atları yeterince iyi değildir. Qi devletinin hükümdarının atları, daha hızlı oldukları için, her yarışta Tian Ji'nin atlarını geçmektedir. Bu da doğal olarak Tian Ji'nin sürekli para kaybetmesi anlamına gelmektedir. Günün birinde Sun Bin, Tian Ji'ye yardımcı olmak ve ona olan hürmetini göstermek ister. Bütün bir gün boyunca at yarışlarını izler. Dikkatini bir şey çekmiştir. Atlar, sahipleri tarafından, hızlılar, orta hızdakiler ve yavaşlar biçimindeki üç kategoride yarıştırılmaktadır. Sun Bin bunu gördükten sonra Tian Ji'nin yanına gider ve ondan kendisinin söylediği biçimde yarışmasını ve bu kez yarışlara bütün parasını yatırmasını ister. Tian Ji önce tereddüt eder. Sun Bin ondan en yavaş atını hızlı atlar kategorisinde, en hızlı atını orta hızdaki atlar kategorisinde ve orta hızdaki atını yavaş atlar kategorisinde yarıştırmasını istemektedir. Sonunda Tian Ji bu planı uygulamayı kabul eder ve o günkü at yarışlarına bütün parasını yatırır. Gün sonunda Tian Ji'nin yavaş atı hızlı atlar kategorisindeki yarışta kaybetmiş, ama diğer iki atı kendi dallarındaki yarışları birinci olarak bitirmişlerdir. Tian Ji günün sonunda büyük para ödülünü kazanır. Bizler de stratejik düşüncenin öne-

mine dair çok kıymetli bir öyküye kavuşmuş oluruz. Sun Bin meselenin özünü görerek bin defa girse kaybedeceği bir yarışta kazanmıştır. Bu örnek bize güçlü olanın her zaman yeneceği iddiasının kofluğunu gösterir. Dolayısıyla kabaca şu tanımı yapmak mümkün görünmektedir: Azı ve güçsüzü çoğa ve güçlüye karşı muzaffer kılan, kritik zamanlarda yenilgiyle zafer arasındaki farkı yaratan derinlikli bakışa strateji denir.

Strateji konusunda bu müthiş hikâyenin kaynağının Doğu olması hiç kuşkusuz bir tesadüf değildir. Günümüzde birçok araştırmacı strateji kavramının Uzak Doğu kökenli olduğu noktasında birleşmektedir. Örneğin bunlardan Harro von Senger Batı'da ve Doğu'da strateji kavramına yüklenen anlamların farklı olduğunu söyler. Senger'e göre strateji kavramının Batı'da ortaya çıkışı, Çin'e nazaran, çok daha geç olmuştur. Bu durum

Azı ve güçsüzü çoğa ve güçlüye karşı muzaffer kılan, kritik zamanlarda yenilgiyle zafer arasındaki farkı yaratan derinlikli bakışa strateji denir.

Sun Bin'i tasvir eden bir çizim...

Kung'un Altı Gizli Öğretisi'dir.

T'ai Kung, Mencius'un da söylediği gibi, halkın refahının yükseltilmesi gerektiğini söyler. Tarımı canlandırmalı ve tarım sezonundaki karışıklıklar ve müdahaleler bilinçli bir çabayla önlenmelidir. Ülke ancak sistemli kurallar ve ilkeler çerçevesinde, ödüller ve cezalar verilerek yönetilebilir. Bu ilkeler, eşit bir değerlendirmenin ardından seçilmiş yetenekli ve zeki devlet adamları tarafından güçlü bir bürokrasiye bağlı şekilde uygulanmalıdır. Ödül ve cezalar net, doğrudan olmalıdır ve herkese uygulanmalıdır. Yönetici hoşgörü, doğruluk, sadakat, güvenilirlik, samimiyet, cesurluk ve bilgelik gibi değerleri bir araya toplamalı ve halkına benimsetmelidir. T'ai Kung'a göre bir general dikkatli bir şekilde seçilmelidir. Savaş emri verdiğinde yönetici onun kararlarına ya da hareketlerine müdahale edemez.

T'ai Kung ayrıca sefer stratejileri, general ve askerlerin seçimi, askeri eğitim, tüfek çeşitleri ve hazırlanışları, yeni tüfeklerin yapılışı, iletişim, savaş taktikleri ve örgütlenme gibi birçok konuda tavsiyeler de vermektedir. Komutanların hareketlerine rehberlik etmek ve düşmanın tarzına, mıntikanın konumuna ve karşı birliklerin gücüne bağlı olarak uygun taktikler belirlemek için sayısız savaş durumunu inceler ve bazı genel prensipleri formüle eder.

Üzerinden bin yıllık bir dönem geçmesine rağmen, Altı Gizli Öğreti'nin aldatma ve baskın gibi konulardaki pren-

sipleri, stratejileri ve taktikleri geçerliliklerini koruyarak iş ve askeri hayatta kullanılmaya devam etmektedir.

Bir diğer askeri klasikse T'ang T'ai-tsung ve Li Wei-Kung Arasındaki Sorular ve Yanıtlar diye bilinir. Bu askeri klasikte soruları soran ve kısa gözlemler sunan T'ang T'ai-tsung, Konfüçyüsçü bir eğitimden geçtiği için askeri klasikleri çok iyi biliyordu ve savaş sanatlarında çok yetenekliydi. On beş yaşından itibaren birlikleri idare etmeye başlamıştı ve stratejist ve komutan olarak T'ang'ın kuruluşuna yardım ettikten sonra yeni eyaletteki pek çok zorluğun aşılmasını sağladı. Bu zorluklar arasında Batı'daki Türklerin çıkardığı isyanların bastırılması da yer alıyordu. Sonunda babasının yerini alıp imparator oldu ama bunun için ağabeyini öldürmesi gerekti.

Sorular ve Yanıtlar aslında Li Ching'in T'ang T'ai-tsung'la yaptığı sohbetlerdir ve bu sohbetlerin büyük kısmı sadece teorik olarak tartışılan askeri stratejiler değil, onlar tarafından kritik savaşlarda uygulanmış stratejilerdir. Li Ching 571 ile 649 yılları arasında yaşamıştır. Li Ching kariyerine Sui döneminde başlamıştı. Sonunda T'ang kuvvetlerine katıldı ve başkent Ch'ang-an'ın düşüşünden hemen sonra T'ang T'ai-tsung'un destekçilerinden oldu. Sonrasında T'ang ordularını iç ve dış tehditleri bastırmak amacıyla yönetti, Batı Türklerine karşı büyük zaferler elde etti ve güneye barış getirdi.

Kitap kendisinden önce gelen askeri

klasiklerden farklıdır, onların incelemesi gibidir. Önceki kitaplarda sunulan teorileri hem takdir eder hem de onlara ters düşen öneriler sunar. Karakterler kendi askeri deneyimlerinden örnekler sunarlar ve sohbetleri döneme egemen olan askeri stratejileri ve taktikleri ortaya koyar. Her ne kadar çoğu tarihçi kitabın sahte olduğunu ve geç T'ang veya Kuzey Sung döneminde yazılmış olduğunu düşünse de kitabın gerçek bir çalışmaya ve kaydedilmiş notlara dayandığı varsayılmaktadır.

Bir başka askeri klasikse Wei Liao Tzu tarafından, Savaşan Devletler Dönemi'nde (M. Ö. 403-221) yazılmıştır. Wei Liao Tzu'nun adına eklenen ve usta anlamına gelen "Tzu" karakteri saygı göstergesi olarak daha sonra kitabı derleyenler tarafından eklenmiştir. Onunla ilgili bilgilerden bazıları Wei'nin bir zamanlar meşhur yasa teorisyeni ve merkezi hükümet sisteminin güçlü savunucusu Lord Shang'ın öğrencisi olduğuna işaret eder. Başka söylentilere göreyse Wei Liao ilk Ch'in imparatorunun danışmanıdır ve onun Çin'i kontrol altına almasına yardım etmiştir. Ama bu görüşü destekleyecek tarihi deliller yoktur.

Hikâyesi ne olursa olsun Wei Liao parlak bir stratejist ve Savaşan Eyaletler Dönemi'ni atlatmak için sivil ve askerlerin bir araya getirilmeleri gerektiğini gören iyi bir gözlemciydi. Konuşmalarında asla şahsi askeri deneyimlerinden yararlanmazdı, tarihe bir komutan olarak geçmemiştir ve bu kitap tamamen taktiklere dayanır. Ancak yetkin askeri bilgisi, Altı Gizli Öğreti ve Savaş Sanatı'nda yer alan pasajlardan ve ordu düzenlenmesi ve disipliniyle ilgili detaylı açıklamalarından anlaşılmaktadır.

Wei Liao'ya göre eyaletin refahı tarım kaynaklarının geliştirilmesinde ve bu kaynaklardan yararlanılmasında yatmaktadır. Üretimi artırmak için yeni topraklara ekim yapmalı ve iyi çiftçiler yetiştirilmelidir. Tarıma yoğunlaşan ve sağlıklı göçmenleri çekecek öneriler getiren hükümet politikaları, her iki hedefi de elde etmek açısından önemlidir. İyi hasatlar insanların beslenmesini sağlarken ekonomiyi de güçlendirir. İnsanlar iyi beslenmiş ve iyi giyinmişlerse, evleri iyiye,

sağlıklı ve güçlü olur ve onları besleyen hükümdara sadakatlerini sunarlar. Bu şekilde sağlam değer yargıları olan erdemli ve sadık vatandaşlar yetiştirilir.

Her ne kadar Wei Liao-Tzu Konfüçyüs'ten veya Konfüçyüs okulundan bahsetmese de hükümet Konfüçyüsçülükle bağdaştırılan insani değerleri kucaklamalıdır. Hükümdar Tao'nun bir örneği olmalı kişisel olarak erdeme sahip olmalıdır. Arzularını dizginlemeli ve alçakgönüllülüğe dayanan bir yol seçmelidir. Eylemleri doğru, gerekçeleri haklı olmalıdır. Tarım mevsimlerine saygı duyulmalı, hükümet az vergi almalı ve zorunlu görevleri en aza indirmelidir. O zaman halk erdemli davranır. Hükümetlerine olan inançları geliştikçe eğitilebilir ve uygun eylemleri için ödüllendirilebilirler. Hükümet, halkını sömürmediği sürece ahlaklı davranışın ve sosyal sadakatın ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Her ne kadar Wei Liao insani erdemleri savunsa da bu erdemlerin korunabilmesi için gaddar önlemler alınması gerektiğini söyler. Bu yüzden aykırı davranışlar kesinlikle yasaklanmalı ve tarımı ya da savaş sanatlarını, yani eyaletin iki temelini tehdit eden eğilimler hemen bastırılmalıdır. Yetenekli yöneticiler, özellikle de halkın iyiliği söz konusuysa hem eyaletin hem insanların işlerini denetlemekle görevlendirilmelidir. Ticari şirketler ve kâr peşinde koşmak her ne kadar eyaletin ekonomik gücü ve hayat standardı açısından önemli olsa da insanlara ve değer yargılarına zarar vermeyecek şekilde kontrol altında tutulmalıdır.

Eğer hükümet erdemi yerleştirip halkın yaşam standardını düzeltebilirse, devlet silahların gücüne başvurmaksızın düşmanlarını yenecek iç güce kavuşur. Her ne kadar askeri zaferin önünü hazır-

layan pek çok koşul olsa da, düzgün bir hazırlık ve detaylı planlama, düşmanın dikkatli bir değerlendirmesi ve savaş alanının durumu bunların aralarında en önemlileridir.

Zafer elde etmenin üç yolu vardır. Bunlar Tao yoluyla, korku yoluyla ve kaba kuvvet yoluyla zafer elde etmektir. Dikkatli askeri tartışmalar yapmak ve düşmanı değerlendirmek, düşmanın enerjisini kaybetmesini sağlamak ve güçlerini korkutarak, planı iyi olsa bile uygulayamamasını sağlamak Tao aracılığıyla zafer kazanmaktır. Yasalar ve kurallar konusunda kesin davranmak, ödülleri ve cezaları açıkça sunmak, silahları ve donanımı geliştirmek, insanların zihinlerini tamamen savaşa vermelerini sağlamak, bu korku aracılığıyla zafer kazanmaktır. Orduları yok etmek ve generalleri kesmek, kuleler dikmek ve mancınıklarla saldırmak halkı bezdirmek ve toprakları ele geçirmek, ancak zafer kazandıktan sonra dönmek, bu kaba kuvvet aracılığıyla zafer kazanmaktır.

Wei Liao orduları idare ederken insani değerlere önem verdi. Cezalandırma ya yönelik askeri eylemlerin, silahlı yetişkinler söz konusu olmadığı sürece, halka karşı yönlendirilmemesi gerektiğini savundu. Askeri politika olarak bu düşünce kasabaları yıkmamayı ve halkı katletmemeyi içeriyordu. İnsanların yaşam alanları asla yok edilmemeliydi. Sun Tzu'nun savunduğu yağmalamanın aksine Wei Liao ordunun düşmanın düşmanlığını en aza indirecek ve teslim olmasını sağlayacak yöntemler izlemesi gerektiğini sa-

vunuyordu. Böylece halk, bu insani hükümdara topraklarını teslim edecekti. Her ne kadar Yedi Askeri Klasik'te bunu savunan tek kişi Wei Liao Tzu olmasa da bir düşünür olarak çağının düşünme biçiminden farklı olmasıyla dikkat çekicidir. Ama bunun nedeni erdeme olan bir bağlılık değil, bu stratejinin avantajlarını görmesidir.

Wei Liao Tzu'ya göre cezalar ağır, ödüller cömert olmalıdır. Ayrıca cezalar rütbe yükseldikçe sertleşirken ödüller de rütbe alçaldıkça artar. Asla hiçbir suç affedilmez. Ödül sadece ve sadece savaş alanında elde edilen başarılar nedeniyle verilir ve terfi de savaş alanında çarpışarak kendini ispatlayanların hakkı olmalıdır. Cezalandırma ve ödüllendirmede yaşanacak gecikmelere izin verilemez çünkü bu gecikmeler cezanın ve ödülün etkisini azaltır.

Wei Liao'ya göre halk hükümdardan korkarsa düşmanı küçümser. Düşmandan korkarsa da hükümdarı... Küçümsemenin yenilecektir; diğeri korku yoluyla zafer kazanacaktır. Genel olarak bir general savaşın yöntemini biliyorsa komutanları ondan korkar. Komutanlar generalden korktuklarında halk komutanlardan korkar. Halk komutanlardan korktuğunda düşman, halktan korkar. Bu nedenle zaferin ve yenilginin Tao'sunu bilmek isteyenler önce korku ve küçümseme arasındaki güç dengesini öğrenmelidir.

Askeri klasiklerden bir diğeri de Si-ma'nın Yöntemi adını taşımaktadır. Kitap milattan önce 4. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Kitaba göre askeri ve sivil hayat ara-

Wei Liao'ya göre halk hükümdardan korkarsa düşmanı küçümser. Düşmandan korkarsa da hükümdarı... Küçümsemenin yenilecektir; diğeri korku yoluyla zafer kazanacaktır.

sında bir fark vardır. Askeri hayatta disiplin ve düzen, sivil hayatta saygı ve cömertlik önemlidir. Halk eğitim ve geleneklerle yetiştirilmelidir. Sadece mükemmel bir biçimde birleşmiş bir ordu başarı şansına sahiptir. Bu da imparatorun işidir. Kanunlar açık, kapsamlı olmalı ve taraf-sız uygulanmalıdır. Ayaklanmalara ve fitneye karşı uyanık olunmalıdır. Komutanlar dedikodulara inanmamalı, liderlik özelliklerine sahip olmalıdır. Silahlar ve taktikler konusunda azami derece dikkat gösterilmelidir. Düşman silahları, eğer üstünseler, taklit edilmelidir. Kitapta disiplinin doğasıyla da ilgilenilmiştir. Ödül ve ceza ordunun yönetilmesinde önemlidir. Bol keseden dağıtılan ödüller ordunun ahengini bozar. Cezalar da dikkatli bir biçimde ele alınmalıdır.

Bir diğer klasik en az Sun Tzu kadar büyük bir stratejist olarak kabul edilen Wu Qi'nin Wu Zi'sidir. Bu kitapta savaşın beş nedeni olduğu söylenir. Bunlar ün isteği, maddi kazanç, birikmiş kötü hisler, iç kargaşa ve kıtlıktır. Buna karşılık beş tür ordu vardır. Bunlarda erdemli, güçlü, disiplinli, vahşi ve isyankâr ordulardır. Kitap ayrıca savaşa hazır olmanın önemi-ne de değinir.

Bir diğer klasik de Huang Shigong'un Üç Stratejisi ismini taşımaktadır. Kitabın asıl yazarı tartışma konusu olmuştur. Kimileri bu kitabın T'ai Kung'un izleyicileri tarafından yazıldığını da öne sürer. Üç bölüme ayrılan kitap farklı yönetim durumları için farklı stratejilerin kullanılması gerektiğini ileri sürer. Kitap daha çok yönetim ve kontrol meselelerine eğilmektedir. Ama yine de bazı taktiklerden bahsedilir. Buna göre generaller her şeyi yönetebilmeli ve savaş zamanı hiç sorgulanmamalıdır. Saldırıları hızlı ve kararlı yapılmalıdır. Komutanlar yerine göre farklı bakış açılarına başvurulabilmeli, doğru ve yetenekli insanları kullanmayı öğrenmeli ve var olan koşullara göre davranmalıdır. Hayallerine ve geçmişin alışkanlıklarına önem vermemelidirler.

Sun Bin'in Kayıp Savaş Sanatı

Sun Bin ismi binlerce yıl Çin'de bir efsane gibi dilden dile dolaşmıştır. Söz konusu efsane atasözlerinden siyasete kadar birçok alanı etkilemiştir. 36 Strate-

ji'den birisi olan "Zhao'yu kurtarmak için Wei'i kuşatmak" Sun Bin'in hayatından türetilmiştir. Sun Bin'e ve stratejilerine Mao Zedung'un yazılarında bile rastlamak mümkündür.

Sun Bin'in adı onun hayatındaki trajik bir olaya gönderme yapmaktadır. "Bin" ideogramı hem diz kapağı hem de diz kapağının kopartılması anlamına gelmektedir. Kusurlu birisinin komutan olması zamanın geleneklerine aykırı olduğu için, kendisini kıskanan Pang Ju-an tarafından dizlerinden sakatlanmıştır.

Sun Bin'in yazdığına inanılan Savaş Sanatı binlerce yıl önce kaybolmuştur. Söz konusu kitap, bambu tabletler halinde, 1972 yılında bir arkeolojik gezi esnasında bulunana kadar, bu eserin varlığından bile şüphelenilmiştir. Sun Bin'in Savaş Sanatı'ndaki stratejik bakış açısı, hem akrabası hem de kültürel açıdan selefi olan Sun Tzu'nunkinden önemli farklılıklar gösterir. Örneğin Sun Tzu bir kente saldıranın ve kuşatma savaşına girişmenin en son çare olması gerektiğini söylerken, Sun Bin'in eserinde kuşatma hakkında birçok strateji önerilmektedir. Bu durum, her ne kadar iki stratejist de Savaşan Devletler Dönemi'nde yaşadılarsa bile, Sun Bin'in zamanında kuşatma ve şehir fethini sağlayan askeri teknolojinin geliştiğini göstermektedir.

Japon strateji klasikleri

Stratejik bakış geleneği Japonya'da da güçlü etkiler bırakmıştır. Bu etkinin oluşumunda hiç kuşkusuz Çin strateji geleneğinin büyük bir etkisi bulunmaktadır. Ama yine de Japon strateji ve savaş sanatı ustalarının da önemli olduğunu söylemek gerekiyor.

Japon strateji geleneğinin en önemli isimlerinden birisi, hiç kuşkusuz, efsanevi kılıç ustası Miyamoto Musashi'dir. Nitekim Japon dilinde stratejist ile kılıç ustası kelimeleri aynı anlamda kullanılmıştır. Gerçekten de Musashi'nin kılıç kullanma konusundaki yeteneği olağanüstüydü. Rivayete göre otuz yaşına geldiğinde altmıştan fazla kılıç dövüşünü kazanmış ve rakiplerinin hepsini öldürmüştü. Musashi'nin stratejiyi öğrenmek için bir rehber olarak tasarladığı ünlü eseri Beş Çember Kitabı, 1645 yılında yazıl-

Musashi'nin kılıç kullanma konusundaki yeteneği olağanüstüydü. Japon dilinde stratejist ile kılıç ustası kelimeleri aynı anlamda kullanılmıştır.

mış olmasına rağmen günümüzde hâlâ popülerliğini korumaktadır.

Japon strateji geleneğinin bir başka ünlü ismiyse Yagyu Munenori'dir. Munenori'nin dikkat çekici kariyeri o daha on üç yaşındayken başlamış, iki Shogun'a kılıç öğretmeni, politik ve askeri danışman hizmet sunmuştur. Bu, arkadaşı ve kılıç ustası Miyamoto Musashi'nin çok istediği ancak asla elde edemediği bir pozisyonudur. Aynı zamanda Shogun tarafından feodal bir lordun bölgesine görevli olarak da atanmıştır. Munenori, Japon tarihinde bu konuma sahip tek kılıç ustasıdır.

Munenori ünlü kitabı Hayat Veren Kılıç'ı 1630'lu yıllarda kaleme almıştır. Kitaptaki fikirler, sadece dövüş sanatlarında değil, aynı zamanda iş ve insan ilişkilerinde de kolaylıkla uygulanabilir.

Japon strateji geleneği, Çin geleneğinin yanında ilk bakışta sönük gibi görünse de, onun basit bir tekrarı olmaktan öteye geçmiş ve yer yer bu muazzam geleneği daha da derinleştirmeyi başarmıştır. Bu yüzden Doğu'nun strateji kültürünü incelerken Japon strateji klasikleri kesinlikle göz ardı edilmemeli ve dikkatle incelenmelidir.

Eğitim Fakülteleri öğretim elemanlarının Bilim anlayışları temelinde eğitimin bilimliliği

Eğitim Fakültesi öğretim elemanları, bilimin belirleyiciliğine ve eğitimin bir bilim olduğuna (eğitbilime daha fazla olmak üzere) söylemsel olarak da olsa inandıklarını belirtmişlerdir. Nedeni yanlılık da dâhil ne olursa olsun Eğitim Fakültesi öğretim elamanlarının eğitimin bilimliliğine inanma düzeylerinin yüksekliği sevindiricidir.

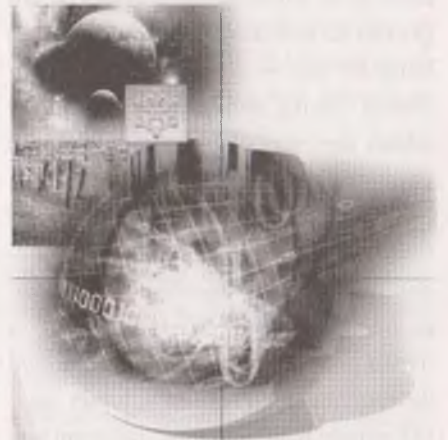
Giriş

Bilim, bilmenin yoludur ve bilimsel bilginin gelişimine özgü inanç ve değerleri içerir. Bilme, bilgi, bilim kavramlar; evren, toplum

ve kendisi üzerinde düşünen insanın hayatı algılayışı, onu keşfi, ona katılması ve doğaya uyum sağlaması süreçlerinde oldukça önemlidir. Bilim, evrensel olarak varlığından şüphe duyulmayan "doğrular" keşfetme sürecinde modern insanın en önemli kılavuzu olmuş ve işleyişi anlamasında, analiz etmesinde, kavramsallaştırmada başvurduğu bir pratik olarak felsefeden ayrılmış ve bağımsızlığını kazanmıştır (Işık, 2003, s.25). Bilim, bilimsel bilginin gelişmesiyle birlikte etkinlik, konu ve bir ölçüde de yöntem bakımından olgusal bilimler ve formel bilimler olmak üzere kategorilendirilmiştir. Formel bilimler, soyut nesne ve ilişkilere yönelik çalışmalardır. Mantık ve matematik bu kategoride ele alınır. Olgusal bilimler ise dünyada olup bi-

tenleri betimleme, açıklama ve öndeme arayışı içinde olan çalışmalar olarak kendi içinde doğa bilimleri (fizik, kimya, biyoloji vb.) ve sosyal bilimler (psikoloji, sosyoloji, tarih vb.) olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Yıldırım, 1994, s. 4).

Bilimin toplumlarda etkili ve uyumlu ortamlar yaratmak çabası ve bu çabanın sistemli ve örgütlü olarak çeşitli kurumlarda yapılması "eğitim" adı verilen kurumu ön plana çıkarmıştır. Eğitimin

Bilim, olgusal bilimler ve formel bilimler olmak üzere kategorilendirilmiştir.

Eğitbilim, birey, toplum ve uluslar arası toplum için insan davranışlarının planlı olarak değiştirilmesi ve geliştirilmesinin yasa ve ilkelerini bulmaya ve bu amaçla teknikler geliştirmeye çalışan bir bilim dalıdır.

akademik bir disiplin olarak örgütlenmesi ve bu alanda bilimsel araştırmaların yapılması ile eğitim bilimsel bir nitelik kazanmış ve eğitbilimin çalışma nesnesi haline gelmiştir (Sayılan ve diğerleri, 2005, s. 179). Eğitim araştırmaları eğitim süreç ve sonuçlarına ilişkin olan insan davranışlarını konu edinir. Bu nedenle eğitim araştırmaları sosyal ve davranış bilimleri genel kategorisi içinde ele alınır ve benzer yöntem ve teknikleri izler (Varış, 1988, s. 61).

Eğitbilim, birey, toplum ve uluslar arası toplum için insan davranışlarının planlı olarak değiştirilmesi ve geliştirilmesinin yasa ve ilkelerini bulmaya ve bu amaçla teknikler geliştirmeye çalışan bir bilim dalıdır. Eğitbilim, kişilerin davranışlarının değiştirilmesine etki eden bütün etmenlere ve bu etmenler arası ilişkileri sistemleştirmeye, davranış oluşturma ve değiştirmenin en verimli ve etkili şekilde yapılması için "araştırma ve geliştirme" çalışmalarına ağırlık verir (Toprakçı, 2008a, s. 72). Bu çalışmalarda bilimsel yöntemi esas alır. Öncelikle bir problem hissedilir ve bu problem tanımlanır. Sonra problemi çözmek için olası çözüm yolları ortaya konur ve bu çözüm yollarından en makulü için hipotezler üretilir. Daha sonra veriler toplanır -bunun için nitel-nicel veri toplama teknikleri kullanılır- bu veriler bulgulara dönüştürülerek birtakım sonuçlar elde edilir. Elde edilen sonuçlar temel bir bilgi veya kuramı oluşturabileceği gibi herhangi bir bilgi veya kurama katkı da getirebilir. Sonra, yeni araştırmalarla elde edilen yeni sonuçlara bağlı olarak bilgi veya kuramlar değişir ve gelişir.

Eğitbilim, içinde yer aldığı sosyal bilimler topluluğunun başat tartışmalarından her zaman etkilenmiştir. Bunlardan en önemlisi, sosyal bilimlerin bilim olup olmadığına dönük tartışmalardır. Eğitim kavramının uygulama boyutunun ağırlıklı olması bundan dolayı da kuram kısmının ihmali toplum bilimlerinin "bilim" olmadığı yönündeki kötü yazgısını, eğitbilimin de yaşamasına yol açmış olabilir.

bilimin de yaşamasına yol açmış olabilir (Toprakçı, 1995, s. 8). Eğitbilimle ilgili çabaların bilimselliği bu çabayı gerçekleştirenlerin eğitim ve bilim anlayışlarından etkilenir. Başka bir anlatımla, eğitbilimin bilim olup olmadığı eğitimden ve bilimden ne anlaşıldığına bağlı olarak değişecektir. (Ünal ve diğerleri, 2005, s. 194). Buna göre, eğitbilimi, Toprakçı (1995, 1997, 2002, 2008a, 2008b) ve Alanyaz'ında vurgulandığı haliyle (Sellar, 1963; Smart, 1963; Mandelbaum, 1964; Anchisten ve Barker, 1969; Kolakowki, 1972; Hançerlioğlu, 1978; Sencer, 1978; Can-gızbay, 1989; Hume, 1902; Martindin 1993; Alan, 1994; İnal, 1994; Keat ve Urry, 1994; Yıldırım, 1994; Yıldırım, 2004; Can, 2005; Sayılan ve diğerleri, 2005; Fırat, 2006; Şimşek, 2010) üç bilim anlayışı çerçevesinde irdelemek, "o"nun bilimliliği konusunda bir fikir verebilir.

Pozitivizm gerçeği olgularda, deneyde arayan ve bilimsel araştırmaya gerçeği ve pratiği yeniden biçimlendirme işlevi yükleyen bir bilim anlayışıdır. Olguculuk geleneği, teori ile pratik, gerçekler ile değerler, bilgi ile eylem arasında katı ikilikler dayatan deneyci epistemolojiyi temel almaktadır. Bu anlayışın ismine bakarak (pozitivizm=olguculuk) "madde" dışındaki gerçekliğe prim vermeyeceği söylenebilir. Bu pozitivistlerde, gözlenemediği için atomların veya atom al-

Pozitivizm düşüncesini ortaya atan Auguste Comte (1798-1857).

tı dünyanın reddine kadar bile gidebilmektedir. Nitekim pozitivizm karmaşık toplumsal süreçleri toplumun gözlenebilir ve ölçülebilir yönleriyle açıklamayı yeterli görür. Dahası, pozitivistler fen bilimlerindeki gerçeğin, doğru ölçüm ve dikkatli bir sayılaştırma (quantification) ile bilinebileceğini varsaymışlardır. Kesin ve açıkça ifade edilmiş teoriler kesin gözlem önermelerini ön şartıdılar. Bu anlamda teoriler gözlemden önce gelirler. Pozitivistlere göre, bilimde teori, şartları önceden belirlenmiş bir çevredeki düzenli ilişkileri ifade etmek için oluşturulan genel önermelerdir. Bilimin amacı nicel yollarla elde edilen veriler elde etmektir ve elde edilen bu veriler yalnızca pratiğe dönük ve var olan durumu ortaya koyar nitelikte olmalıdır. Buna göre pozitivist bir anlayış fen bilimlerinde bilimin üç işlevini kullanırken (anlama, açıklama, kontrol) aynı anlayışın sosyal bilimlerdeki işlevi, gözlem ve deneyin dışındaki şeyleri kabul etmediğinden betimleme işlevinde kalmaktadır. Yani pozitivistlerce bilim olarak görülmeyen bir sosyal ya da eğitbilim anlayışı hâkimdir.

Diğer bir bilim anlayışı olarak gelecekselcilik kendi içinde üç kısma ayrılmaktadır. Bunlardan ilki gerçeğin hiçbir

Eğitim kavramının uygulama boyutunun ağırlıklı olması bundan dolayı da kuram kısmının ihmali toplum bilimlerinin "bilim" olmadığı yönündeki kötü yazgısını, eğitbilimin de yaşamasına yol açmış olabilir.

zaman bilinmeyeceğini bilim yapmanın saçmalığını savunan "bilinmezci"dir. İkinci "araççılar", teori ile gözlem arasında farklılık olmadığını, farklı teorik çerçeveler arasından rasyonel bir seçim yapmak için kullanılabilecek evrensel ölçülerin bulunmadığını böyle bir seçimde etik, estetik veya araçsal değerlerin özsel bir rol oynayacağını ileri sürer. Yani gözleyen gözlediğini etkiler ve artık bulunan son gerçek o etkilenenden oluşan gerçektir. Buna göre tek gerçek yoktur. Bilmeye çalışan kadar gerçek vardır. Bu gerçektir diyen için o gerçektir. Bu yüzden araççılara göre bilimler ancak bilmeye çalışır ama hiçbir zaman bilemez. Gelenekselcilerin üçüncü ve son kısmı olan "teoriciler" ise, teorik inanç ve kavramlardan bağımsız bir dışsal gerçekliğin olduğu fikrini reddederler. Gözlemin tek başına teorinin doğru veya yanlışlığını belirleyemeyeceğini, teori ile gözlem arasında işe yarar bir farklılaştırma yapılamayacağını ileri sürerler. Onlara göre, bilimde bilgi, sadece akıl yürütmeyle elde edilebilir. Bilgiyi kanıtlama çabası bilinenlerle sınırlı olmalıdır. Geçmişten bize kalan etik, estetik ve toplumsal değerler bilime yön vermedir. Bilimde öneriler gözlemle değil, geçmiş deneyim veya sadece akıla dayalı geliştirilmelidir. Görüldüğü gibi bilinmezci bilim "hiçbir" işlevine gönderme yapmamakta, araççılar "açıklama" işlevinde takılıp kalmakta son olarak teoriciler ise ilk iki işlevi (ya da aşamayı) atlayarak doğrudan "kontrol" işlevini dik-

kate almaktadırlar. Yani gelenekselcilik üç alt anlayışı temelinde genel olarak sosyal bilimleri özel olarak ise eğitilimi bilim platformuna oturtmamaktadır.

Realist bilim anlayışına göre ise bilim ya da teoriler; gözlenebilen olayların ve bunlar arasında var olan ilişkilerin nedensel açıklamasını yapmayı ve onları kontrol etmeyi mümkün kılmaktır. Realistler pozitif fen bilim anlayışında olduğu gibi bilimin rasyonel ve objektif bir girişim olduğunu kabul ederler. Realistlerin paylaştığı diğer bir anlayış da bilimin amacının, ilgili altta yatan yapıların ve mekanizmaların bilgisini elde ederek olaylar arasındaki zorunlu bağlantıları keşfetmek olduğudur. Bunun için topluma, insana ve evrene ilişkin olay/olguların altında yatan nedenleri ortaya çıkarmada akıl, duyu organları ve bunlara bağlı sezgi gibi yollar kullanılabilir. Elde edilen bulgular yalnızca nicel verilerle değil nitel verilerle de elde edilmiş olabilir. Realistlere göre bilimselliği salt gözlem ve deneyle elde edilmiş verilerle sınırlandırmak, çıkarımcı ve yaratıcı bilimsel uğraşları bilim dışı saymak kaba ve yanıltıcıdır. Çünkü gerçek, yalnızca gözlem ve deneyle elde edilenlerle sınırlı değildir. Toplum bilimlerinin konusu olan insandaki bilincin, bilimdeki düzenliliği ortadan kaldıracağını öngören pozitivistlerin aksine realistlere göre toplum bilimlerinin konusu olan insanın bilincin varlığı, bilimdeki düzenliliği ortadan kaldırmaz, tam tersine bu bilinç düzeyiyle toplumsal olaylar hiçbir zaman

Realizm, bilimin inceleme, açıklama ve kontrol işlevlerinin üçünü de aşamalı olarak kullanır. Yani realizm hem sosyal bilimleri hem de eğitilimi bilim perspektifinden değerlendirir.

durağan kalmaz ve yapılan çalışmalarla her an yeni bilgilere ulaşılır. Buna göre realizm, bilimin inceleme, açıklama ve kontrol işlevlerinin üçünü de aşamalı olarak kullanır. Yani realizm hem sosyal bilimleri hem de eğitilimi bilim perspektifinden değerlendirir.

Alt söylemleriyle birlikte üç bilim anlayışı, bilimsel bir faaliyetin işlevleri bağlamında değerlendirildiğinde, pozitivistlerin (sosyal bilimler açısından) "olanı incelemede" belki kısmen de olsa "olanı açıklamada" kaldığı, diğer yandan gelenekselciliğin ya hiç bir şey yapmama (umursamama, kendi haline bırakma vb.), ya "olanı inceleme" ya da doğrudan "olanı kontrol etme"ye yöneldiği, son olarak realizmin ise "olanı inceleme, açıklama ve kontrol etme" işlevlerinin tümünü birden ve aşamalı olarak gerçekleştirdiği söylenebilir. Bu söylemler temelinde herhangi bir alanda yapılan faaliyetler toplamının bilimsel olabilmesi için eğer bu üç işleve birden ve aşamalı olarak ihtiyaç varsa, az önce de belirtildiği üzere bunu gerçekleştiren de "realizm" ise, realist bilim anlayışının bilime daha yakın bir anlama sahip olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Her ne kadar bilim yapmayı öznesi, ortamı vb gibi yönleriyle sınırlandırmak gerekse de bugün eğitim ile ilgili bilimsel çalışmalar, daha çok üniversiteler içerisinde ayrılaşmış birer yapı olarak eğitim fakülteleri öğretim elemanları (aynı zamanda enstitülerde de çalışmaktadırlar) tarafından yapılmaktadır. Bugün itibarıyla, Türkiye'de 139 tane üniversite 72 tane eğitim fakültesi vardır

Realizm sosyal bilimleri bilim perspektifinden değerlendirir.

(YÖK, 2010). Bu fakülteler 10 Bölüm-den, 29 ABD'nden oluşmaktadır (YÖK, 1998, s. 37). Bilindiği üzere eğitim fakülteleri eğitime uygulamacı (öğretmen, müdür vb.) yetiştirmek ile uğraşmakta (YÖK, 2007): aynı zamanda yaptıkları akademik çalışmalarla da bu uygulamanın bilgisini geliştirmektedirler. Türkiye ekseninde eğitimin bilim olup olmadığını anlayabilmek için eğitim fakültelerinde çalışanların bilim anlayışlarını ortaya koymak bir yol olabilir. Çünkü bir bilimle uğraşan herhangi bir bilim adamının sahip olduğu bilim anlayışı, söz konusu uğraşın bilimsellik anlamı ve sonucu ile paralellik gösterecektir. Eğitibilimciler yaptıkları işin ne olduğunu, yani eğitibilimin ne olduğunu (ve dolayısıyla ne olmadığını) tanımlayamazsa, bu işi eğitibilimciler yerine başkaları yapar ve bunu yaparken eğitibilimin bilimsellik normlarını ve standartlarını değil, kendi norm ve standartlarını kullanırlar. Eğitibilimciler, diğer disiplinlerde çalışan bilim insanlarının kavram ve yöntemlerini, bilme tarzlarını ve kültürlerini benimseyen ve bu nedenle de kendine özgü bir kimliğe sahip olmayan bilim insanları olarak görülmek istenmiyorlarsa onlardan olan farklılıklarını ortaya koymak ve eğitibilimin ne olduğunu, niçin var olduğunu ve bilimselleşme sürecini bilim anlayışları çerçevesinde bir temele dayandırmak zorundadır (Ünal ve diğerleri, 2005, s. 195).

Bu çalışmada eğitibilimin "bilimselliği" konusundaki tartışmalardan yola çıkılarak, Eğitim Fakültelerinde görev yapan öğretim elemanlarının hangi bilim anlayışına daha yakın oldukları temelinde Türkiye'deki eğitimin bilimselliğini saptanmaya katkı getirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma tarama modeline (Karasar, 2006) dayalı nicel bir çalışmadır. Eğitim fakültelerinde görev yapan öğretim elemanlarının bilim anlayışlarının

belirlenmesi ile ilgili var olan durum ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın örneklemini, e-posta aracılığıyla gönderilen anketlere cevap verenler oluşturduğundan, belirli bir örneklem alınma yoluna gidilmeyip "kendini örnekleyen evren" (Çilenti, 1984, s. 137) temelinde oluşan bir çalışma grubu ile çalışılmıştır. Veriler toplanırken, öncelikle 1-30 Mayıs 2008 tarihleri arasında, Yüksek Öğretim Kurumunun web sayfasında yer alan eğitim fakültelerinin web adreslerine ulaşılmış, burada bulunan öğretim elemanlarının e-posta adresleri elde edilmiştir. Buna göre araştırmanın çalışma evrenini 2007-2008 eğitim-öğretim yılı itibarıyla Türkiye'deki eğitim fakültelerinde görev yapan ve e-mail adreslerine ulaşılabilen 2659 öğretim elemanı oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında, hazırlanan anket formu adreslerine ulaşılan 2659 öğretim elemanına gönderilmiştir. Geri dönen 511 anket formlarından yanlış ve eksik doldurulan 67 anket formu geçersiz sayılmıştır. Araştırmada geçerli kabul edilen anket sayısı 444'tür. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğretim elemanına ilişkin kişisel bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğretim elemanlarının %39,2'si kadın, %60,8'i erkektir. Katılımcıların

%7,7'sinin lisans ve yüksek lisanslı (araştırma görevlisi, öğretim görevlisi, okutman vb.), %31,8'inin doktoralı (araştırma görevlisi, öğretim görevlisi, okutman), %45'inin yardımcı doçent, %9,5'inin doçent, %6,1'inin profesör olduğu görülmektedir. Araştırmanın çalışma grubunun, %31,5'i ilköğretim bölümünde, %23,2'si eğitim bilimleri bölümünde, %12,6'sı ortaöğretim bölümünde (fen-matematik ve sosyal alanlar) ve %32,7'si diğer bölümlerde (Türkçe eğitimi bölümü, orta öğretim sosyal alanlar eğitimi bölümü, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretimi bölümü, Güzel Sanatlar bölümü ve yabancı diller eğitimi bölümü) görev yapan öğretim elemanlarından oluşmaktadır. Araştırma grubunu oluşturan öğretim elemanlarının; %2,9'unun yüksek lisans yapmadığı, %66,4'ünün eğitim alanında yüksek lisans yaptığı ve %30,6'sının da eğitim dışı alanlarda yüksek lisans yaptığı; ayrıca öğretim elemanlarının %7,7'sinin doktora yapmadığı, %65,8'inin eğitim alanında doktora yaptığı ve %26,6'sının da eğitim dışı alanlarda doktora yaptığı görülmektedir.

Araştırmada verileri toplamak üzere üç bölümlü bir form kullanılmıştır. Birinci bölümde, öğretim elemanlarının cinsiyeti, çalıştığı bölüm, akademik unvanı, doktora ve yüksek lisans çalışma alan-

Değişkenler Türleri	N	%
Cinsiyet	Erkek	174 39,2
	Kadın	270 60,8
Ünvan	Lisans ve Yüksek Lisanslı (araştırma görevlisi, öğretim görevlisi, okutman, vb)	34 7,7
	Doktoralı (araştırma görevlisi, öğretim görevlisi, okutman, vb)	141 31,8
	Yardımcı Doçent	200 45,0
	Doçent Doktor	42 9,5
	Profesör	27 6,1
Bölüm	İlköğretim Bölümü	140 31,5
	Eğitim Bilimleri Bölümü	103 23,2
	Diğer Bölümler (Bilgisayar Teknolojileri, Türkçe, Özel Öğretim, Beden, Yabancı diller, Güzel Sanatlar Eğitimi)	145 32,7
	Ortaöğretim Bölümü (Fen-Matematik ve Sosyal Alanlar Eğitimi)	56 12,6
Doktora Alanı	Doktora yapmamış	34 7,7
	Eğitim	292 65,8
	Eğitim dışı	118 26,6
Yüksek Lisans Alanı	Yüksek lisans yapmamış	13 2,9
	Eğitim	295 66,4
	Eğitim dışı	136 30,6
Toplam	444	100,0

Tablo 1: Örneklem Sayı ve yüzdeleri

ları gibi kişisel bilgilerini belirten sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde öğretim elemanlarının bilimin insan yaşamında ne kadar etkili olduğuna olan inançlarını ve eğitimin bir bilim olduğuna ilişkin anlayışlarını ortaya koyan 2 soru bulunmaktadır. Bu sorulara verilen cevaplar da 3'lü bir dereceleme ("İnanmıyorum", "Biraz inanıyorum", "Tam inanıyorum") yapılması beklenmiştir. Üçüncü bölümde ise, eğitim fakültelerinde görev yapan öğretim elemanlarının bilim anlayışlarını öğrenmek için araştırmacılar tarafından "Bilim Anlayışı Saptama Anketi" geliştirilmiştir. Anketin geçerliliği için bu konuda çeşitli çalışmalar yapmış olan bir öğretim üyesiyle (Erdal Toprakçı) görüşmüş ve sorular konusunda onun görüşlerinden ve çalışmalarından yararlanılmıştır. Anket, öğretim elemanlarının eğitimbilim anlayışlarını ortaya koymak amacıyla bilim anlayışları açısından birbirine göre farklılıkları olan realizm, pozitivizm ve gelenekselcilik şeklindeki üç bilim anlayışından yola çıkılarak oluşturulan ve her bir anlayışını niteleyen beş ifade olmak üzere toplam 15 ifadeden oluşmaktadır. Katılımcılar ifadelerle ilişkin görüşlerini "katılmıyorum", "kısmen katılıyorum", "katılıyorum" şeklinde belirtmişlerdir. Anketin üç alt boyutu bazında alfa katsayıları; Pozitivizm. 678, Realizm. 644 ve son olarak Gelenekselcilik. 636'dır. Bütün ölçek açısından bu katsayı, 696'dır. Gerek her bir boyut gerekse tüm ölçek açısından çıkarıldığında katsayıyı yükseltecek bir maddeye rastlanmamıştır.

Araştırmada kullanılan istatistiksel çözümlemelerde anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir. Çözümlemelerden önce işaretlemelerin normal dağılıp dağılmadığı Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi ile kontrol edilmiştir. K-S testi sonuçları $p > 0,05$ anlamlılığında puanların normal dağıldığını ve parametrik testlerin de kullanılabileceğini göstermiştir. Verilerin analizleri için SPSS 16.00 programı kullanılmıştır. Veriler analiz edilirken veri toplama formu-

Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının % 91,35'i bilimin insan yaşamı üzerinde belirleyiciliğine, inanmakta, % 8,65'i inanmamaktadır.

nun üç bölümü için farklı teknikler başvurulmuştur. Buna göre, kişisel bilgiler ile ilgili birinci bölüm frekans ve yüzde olarak tespit edilirken, ikinci ve üçüncü bölüm için ise bağımsız ve karşılaştırmalı ki kare testleri kullanılmıştır.

Bulgular ve yorumlar

1-Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının bilimin belirleyiciliğine ve eğitimin bilimliliğine inanma durumları

Eğitim fakültesi öğretim elemanlarının genel olarak bilime nasıl baktıklarını anlamak üzere sorulan "İnsan yaşamının maddi ve manevi yönlerini anlamak konusunda "bilimin" ne kadar etkili olabileceğine inanıyorsunuz?" sorusuna verdikleri cevaplar Ki-Kare testine göre şöyledir: 41 kişi (beklenen 148 kişi) katılmadığını belirtirken 201 kişi (beklenen 148) kısmen katıldığını son olarak 202 (beklenen 148) kişinin ise katıldığını göstermektedir. Bu değerlerden yola çıkarak, beklenen ve gözlenen değerler arasında anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilir. Bu fark katılmayanlarla diğerleri arasındadır. Buna göre, en azından söylemsel bir düzlemde, Eğitim Fakülte-

si öğretim elemanlarının % 91,35'i bilimin insan yaşamı üzerinde belirleyiciliğine inanmakta, % 8,65'i inanmamaktadır.

Eğitim fakültesi öğretim elemanlarının eğitimin bilimliliğine ne oranda inandıklarını söylemsel bir düzlemde saptamak üzere sorulan "Eğitimin bir bilim alanı olduğuna ne oranda inanıyorsunuz?" şeklindeki soruya Katılmıyorum diyenlerin sayısı 36 kişi (beklenen 148), kısmen katılanların oranı 157 (beklenen 148) ve katılanların oranı ise 251 kişi (beklenen 148) şeklindedir. Rakamlar incelendiğinde, Eğitim fakültesi öğretim elemanlarının en azından söylemsel bir düzlemde eğitimin bir bilim olduğuna inandıkları anlaşılmaktadır.

Her iki maddenin onlara inanma düzeyleri açısından farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde (Pearson: ,000) anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde eğitimin bir bilim olduğuna (251), bilime duyulan inançtan (202) daha fazla bir inanma durumunun söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Bu iki maddenin cinsiyet açısından ne durumda oldukları incelendiğinde eğitimin bilimliliğine inananların sayısının, inanmama ya da biraz düzeyinde inanmak bakımından kadın eğitimcilerde daha az olduğu diğer yandan daha çok kadının tam düzeyde katılımı bulunduğu anlaşılmaktadır (Pearson: ,024). Eğitimi bir bilim olarak gören kadın eğitimcilerin sayısının (164 kişi

İnsan Yaşamının Maddi ve Manevi Yönlerini Anlamak Konusunda "Bilimin" ne Kadar Etkili Olabileceğine İnanıyorsunuz?	Eğitimin Bir Bilim Olduğuna ne Oranda İnanıyorsunuz?				
		İnanmıyorum	Biraz İnanıyorum	Tam İnanıyorum	Toplam
İnanmıyorum	Gözlenen	8	19	14	41
	Beklenen	3,3	14,5	23,2	% 9,2
Biraz İnanıyorum	Gözlenen	18	96	87	201
	Beklenen	16,3	71,1	113,6	%45,3
Tam İnanıyorum	Gözlenen	10	42	150	202
	Beklenen	16,4	71,4	114,2	%45,5
Toplam	Değer	36	157	251	444
	Yüzde	8,1	35,4	56,5	100

Tablo 2: Eğitim Fakültesi Öğretim Elemanlarını Bilime ve Eğitimin Bir Bilim Alanı Olduğuna İnanmaları Arasında İlişki

iken beklenen ise 98,4) fazlalığına bakarak (erkekler 244 kişi oysa beklenen 249,4) eğitimin bir bilim olduğuna daha çok kadın Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının inandığı söylenebilir.

Unvan açısından incelendiğinde ise özellikle "İnsan yaşamının maddi ve manevi yönlerini anlamak konusunda "bilimin" ne kadar etkili olabileceğine inanıyorsunuz?" sorusuna katılanların sayısının (Pearson: ,037) Lisans veya Yüksek lisanslı (araştırma görevlisi, öğretim görevlisi, okutman vb) ve profesör unvanlı eğitimcilerde daha az (Doktorali -araştırma görevlisi, öğretim görevlisi, okutman vb.- Yard. Doç. ve Doçentlere oranla) olduğu anlaşılmaktadır. Bu oldukça ilginç bir bulgudur. Yani bilime olan inançta, bilime yeni adım atanlar ve bilimde epey yol alanların sayısı daha azdır. Bunlardan birincisinin henüz bilimin başında olmasının, diğerinin ise bilimin etkisini görememesinin birer neden olabileceği üzerinde durulabilir.

Eğitim fakültesi öğretim elemanlarının kadrolu çalıştıkları bölümlerine göre bu iki maddeye katılım sayılarında bir farklılık (Pearson: ,249) olmadığı anlaşılmıştır. Diğer yandan yüksek lisansını eğitim dışı ya da içi bir alanda yapmış olma özelliklerindeki Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının bu iki soruya farklı oranlarda sayısal katılımında bulundukları görülmüştür. Buna göre, "İnsan yaşamının maddi ve manevi yönlerini anlamak konusunda "bilimin" ne kadar etkili olabileceğine inanıyorsunuz?" sorusuna biraz inananların (144 kişi beklenen 132,1) daha çok eğitim alanından yüksek lisanslı olduğu, diğer yandan eğitim dışında yüksek lisans yapanlarda ise tam inananların sayısının beklenenden (gözlenen 75 kişi, beklenen 62,8) daha yukarıda olduğu anlaşılmıştır (Pearson: ,032). Bu sonuç yüksek lisansını eğitim alanından yapanların bilime biraz inanırken, yüksek lisansını eğitim alanı dışında yapan Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının bilime daha fazla inandıkları şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan

Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının çoğunluğu daha çok pozitivist ve gelenekselci anlayışı benimsemekte ancak realist anlayışa da bunlardan sonra üçüncü düzeyde bir yer verdikleri görülmektedir.

"Eğitimin bir bilim alanı olduğuna ne oranda inanıyorsunuz?" şeklindeki soruya verilen yanıtların sayıları açısından farklı bir durum (Pearson: ,008) söz konusudur. Eğitim alanından yüksek lisanslı olanlarda oranlar; gözlenen 277 kişi beklenen 270,7 şeklinde iken olmayanlarda gözlenen 109 kişi beklenen 114,9 şeklindedir. Yani yüksek lisanslı eğitim alanından olmayanların sayısı eğitimin bir bilim olduğuna inanma bakımından beklenenden azdır. Buna göre eğitim alanından yüksek lisans yapanlarda eğitimin bir bilim olduğuna inananların sayısı eğitim dışındakilere göre daha fazladır.

Doktoranın eğitim içi ve dışı bir alanda yapanların sayıları bu iki ifade açısından incelendiğinde ikincisi için anlamlı bir farklılık (Pearson: ,049) taşıdığı anlaşılmaktadır. Buna göre, Eğitim alanından doktoralıların "Eğitimin bir bilim alanı olduğuna ne oranda inanıyorsunuz?" sorusuna tam inanma rakamlarının gözlenen sayısı 171 iken beklenenin 161 kişi olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan eğitim alanının dışından doktoralıların eğitimin bir bilim olup olmadığına inanma düzeyi bakımından

"inanmıyorum düzeyinde" beklenen (9,6 kişi) gözlenen (13 kişi) aşmıştır. Buna göre eğitim alanından doktoralıların eğitimin bir bilim olduğuna daha fazla bir inanç içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Doktora (Pearson: ,078) ve yüksek lisansın (Pearson: ,513) her ikisinin birden eğitim içi veya eğitim dışından olması ile ilgili yapılan yüzdeler karşılaştırması her iki ifade açısından da fark olmadığı şeklinde sonuçlanmıştır.

2-Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının bilim anlayışlarındaki dağılımları ve farklılıkları

Üç bilim anlayışı temelinde yapılan ki kare analizi sonuçları Tablo-3'de gösterilmektedir.

Anlaşılabileceği üzere üç akım açısından da katılım durumları arasında anlamlı farklılıklar ($p=,000$) vardır. Katılmama oranları açısından ilk sırada realist sonra gelenekselci bilim anlayışlarının geldiği anlaşılmaktadır. Az düzeyde katılım açısından en fazla gelenekselci yaklaşım sonra pozitivist en sonra realizm gelmektedir. Diğer yandan üst düzeyde katılım en çok pozitivisttedir. Sonra gelenekselcilik en sonra Realist anlayışın geldiği anlaşılmaktadır. Yani Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının çoğunluğu daha çok pozitivist ve gelenekselci anlayışı benimsemekte ancak realist anlayışa da bunlardan sonra üçüncü düzeyde bir yer verdikleri görülmektedir.

Bu manzaranın bağımsız değişkenler açısından ne durumda olduğuna bakmak üzere harekete geçildiğinde

Anlayışlar	Katılma Durumları	Gözlenen N	Beklenen N	Fark	Anlam
Pozitivizm	Katılmıyorum	29	148,0	-119,0	,000
	Kısmen Katılıyorum	236	148,0	88,0	
	Katılıyorum	179	148,0	31,0	
Gelenekselcilik	Katılmıyorum	157	148,0	9,0	,000
	Kısmen Katılıyorum	242	148,0	94,0	
	Katılıyorum	45	148,0	-103,0	
Realizm	Katılmıyorum	213	148,0	65,0	,000
	Kısmen Katılıyorum	202	148,0	54,0	
	Katılıyorum	29	148,0	-119,0	

Tablo 3: Bilim Anlayışlarına Göre

aşağıda ifadelendirilebilecek anlamlarla karşılaşılmaktadır.

Cinsiyetlerine göre Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının bilim anlayışlarındaki dağılım ve farklılıkları

Yapılan yüzdeler karşılaştırmalarında cinsiyet açısından pozitivizmi tercih edenlerin dağılımlarında herhangi bir farklılık yoktur. Ancak özellikle gelenekselci (Pearson: ,000) ve realist (Pearson: ,002) bilim anlayışlarına katılım sayılarında anlamlı farklılıkların olduğu anlaşılmaktadır. Gelenekselciliğe katılımda erkeklerin (198 kişi gözlenen 174,6 beklenen) kadınlara (89 gözlenen 112,2 beklenen) oranla daha fazla sayıda oldukları anlaşılmaktadır. Benzer durum realizm için de söz konusudur. Kadın eğitilimcilerde bu görüşe katılma beklenenin üzerinde (beklenen 63,5 gözlenen 102) iken erkeklerde (beklenen 129,5 gözlenen 111) oldukça altındadır. Genel olarak incelendiğinde erkeklerin kadınlara oranla Pozitivist ve Gelenekselci anlayışlara daha çok sayıda katılım gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Çalıştıkları bölüme göre Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının bilim anlayışlarındaki dağılım ve farklılıkları

Yapılan yüzdeler karşılaştırmalarında Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının bölümleri açısından bilim anlayışlarındaki dağılımlarında anlamlı bir farklılık gözükmemektedir (Pozitivizm için Pearson: ,222; Gelenekselcilik için Pearson: ,133 ve Realizm için Pearson: ,328). Eğitimin özellikle uygulamaya dönük alanları olan ilköğretim, ortaöğretim vb gibi bölüm alanları ile temel alan olarak görülen eğitim bilimleri bölümünde çalışan eğitilimciler arasında bilim anlayışları dağılımında bir farklılık olmaması oldukça ilginç bir bulgudur. Öyle ki eğitim bilimleri bölümü bir kategori ve diğer bütün bölümler bir kategoriye alınarak yüzdeler karşılaştırılmasına gidilmiş ve sonuç bu bulguyu pekiştirmiştir.

Bilim ve eğitimin bir bilim olduğuna en üst düzeyde inananlar en çok gelenekselcilik anlayışında, sonra pozitivist, en sonra realizmde kümelenmektedirler.

Unvanlarına göre Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının bilim anlayışlarındaki dağılım ve farklılıkları

Bilim anlayışlarına katılımda unvanlara göre bir farklılık olup olmadığına bakılmış ancak herhangi bir fark bulunamamıştır. Bundan sonra, yüzdeler karşılaştırmalarında fark aramaya dönük uygulanan bir metot olarak "grupları birleştirme tekniğine" başvurulmuştur. Bunun için Yardımcı Doçent kategorisi (Araştırma Görevlisi, Öğretim Görevlisi, Okutman ve Yardımcı Doçentler) ve Profesör (Doçent ve Profesörler) kategorileri oluşturulmuştur. Sonuçta ortaya iki unvan kategorisi arasında fark olduğu ortaya çıkmıştır. Bu farkın anlamlı olarak özellikle realist bilim anlayışındaki (Pearson: ,046) dağılımda somutlaştığı anlaşılmaktadır. Yardımcı doçent kategorisinde katılımda gözlenen 203 iken beklenen 195,1'dir. Diğer yandan profesör kategorisindeki katılımda ise gözlenen 28 iken beklenen 35,9'dur. Buna göre yardımcı doçent kategorisindekilerin profesör kategorisindekilere göre daha çok realist akımda konumlandıkları anlaşılmıştır.

Yüksek lisansını eğitim ve eğitim dışı bir alanda yapma durumuna göre Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının bilim anlayışlarındaki dağılım ve farklılıkları

Üzerinde çalışılan grubun (444 kişi) 295 kişisi eğitim alanından yüksek lisanslı iken 138'i eğitim dışında bir alandan yüksek lisanslıdır (11 kişisi ise henüz yüksek lisansını tamamlamamıştır). Bilim anlayışlarına göre dağılımları incelendiğinde gelenekselcilik (Pearson:

,471) ve realizme (Pearson: ,381) katılımlarında bir farklılık olmadığı ancak pozitivizme katılımlarında bir fark (Pearson: ,050) olduğu görülmüştür. Gözlenen ve beklenen sayılar açısından karşılaştırıldığında eğitim alanından olanlarda katılım düzeyleri sayı (269 gözlenen) olarak beklenenin (266,5 beklenen) altında iken eğitim dışı bir alandan yapanlarda gözlenenler (133 kişi) beklenenden (108,4) daha fazladır. Buna göre yüksek lisansını eğitim dışı bir alandan yapanlar daha pozitivisttirler.

Doktorasını eğitim ve eğitim dışı bir alanda yapma durumuna göre Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının bilim anlayışlarındaki dağılım ve farklılıkları

Üzerinde çalışılan grubun (444 kişi) 283 kişisi eğitim alanından doktoralı iken 116'sı eğitim dışında bir alandan doktoralıdır (45 kişisi ise henüz doktora-sını tamamlamamıştır). Bilim anlayışlarına göre dağılımları incelendiğinde gelenekselcilik (Pearson: ,384) ve realizme (Pearson: ,057) katılımlarında bir farklılık olmadığı ancak pozitivizme katılımlarında bir fark (Pearson: ,013) olduğu görülmüştür. Gözlenen ve beklenen sayılar açısından karşılaştırıldığında eğitim alanından doktoralı olanlarda pozitivizme katılmayanların sayısı (22 gözlenen) beklenenin (17,7 beklenen) üstünde iken eğitim dışı bir alandan doktora yapanlarda gözlenenler (3 kişi) beklenenden (7,3) daha azdır. Buna göre doktorasını eğitim dışı bir alandan yapanlar daha pozitivisttirler.

Hem yüksek lisansını ve hem de doktorasını eğitim dışı bir alanından yapmış olanlarla eğitim alanından yapmış olanlar arasında fark olup olmadığı incelendiğinde her ikisini de eğitim dışından yapanların (ki bunların sayısı 104'tür) pozitivist anlayıştaki dağılımlarında anlamlı bir fark (Pearson: ,000) olduğu tespit edilmiştir. Beklenen (39,7 kişi) ve gözlenen (101 kişi) değerler arasında karşılaştırma yapıldığında yüksek

lisansı ve doktora eğitimi alanı dışından olanların pozitivistlik katılma oranlarının beklenenden üstünde olduğu görülmektedir. Diğer iki bilim anlayışına katılım azlığı ya da çokluğunda benzer bir durum söz konusu değildir.

İnsan yaşamının maddi ve manevi yönlerini anlamak konusunda “bilimin” ne kadar etkili olabileceğine ilişkin inancın düzeyine göre Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının bilim anlayışlarındaki dağılım ve farklılıkları

İnsan yaşamının maddi ve manevi yönlerini anlamak konusunda “bilimin” ne kadar etkili olabileceğine ilişkin inancın düzeyine göre Eğitim fakültesi öğretim elemanlarının özellikle gelenekselci bilim anlayışındaki dağılımlarında anlamlı (Pearson: ,024) bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yüzdelikler karşılaştırıldığında gelenekselciliğe kısmen katılanlar açısından bilime inanma düzeylerinde (kısmen ve tam) beklenen 130 kişi gözlenen 126 kişi ve gelenekselciliğe tam katılanlar açısından bilime inanma düzeylerinde (kısmen ve tam) beklenen 133 kişi gözlenen 130,6 kişi olduğu görülmüştür. Buna göre bilimin belirleyiciliğine katılım azaldıkça gelenekselciliğe katılım artmaktadır.

20. Yüzyılın ilk çeyreğinde üretilen belirlenemezlik, kuantum, görecelilik kuramlarının sosyal bilimlerdeki yorumuyla “hiçbir şey tam olarak bilinemez” düşüncesini yeniden üretmektedir.

Eğitimin bir bilim alanı olduğuna ilişkin inancın düzeyine göre Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının bilim anlayışlarındaki dağılım ve farklılıkları

Yapılan yüzdelik karşılaştırmaların da eğitimin bir bilim olduğuna inanma düzeyi bilim anlayışlarındaki (Pearson: 452-,717-,514) kümelenmelerde bir farklılık yaratmamıştır. Başka bir deyişle eğitimin bir bilim olduğuna inanma ile Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının bilim anlayışları arasında bir ilişki yoktur.

Bilime ve eğitbilime inanma ve tam inanma açısından deneklerin hangi bilim anlayışına hangi sayıda kısmen ve tam katıldıkları incelenmiş ve sonuçta pozitivistlikte 114 kişi; gelenekselcilikte 167 kişi ve son olarak realizmde 96 kişi olarak kümelendikleri tespit edilmiştir. Anlamlı çıkmasa da bu sonuç oldukça ilginç gözükmemektedir. Çünkü bilim ve eğitimin bir bilim olduğuna en üst düzeyde inananlar en çok gelenekselcilik anlayışında, sonra pozitivist, en sonra realizmde kümelanmektedirler.

Sonuç, tartışma ve öneriler

Bu çalışmada eğitim fakültelerinde görev yapan öğretim elemanlarının bilim anlayışları saptanarak eğitimin bi-

limliliği hakkındaki düşünceleri anlaşılma çalışılmıştır. Buna göre Eğitim Fakültesi öğretim elemanları, bilimin belirleyiciliğine ve eğitimin bir bilim olduğuna (eğitbilime daha fazla olmak üzere) söylemsel olarak da olsa inandıklarını belirtmişlerdir. Nedeni yanlılık da dâhil ne olursa olsun Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının eğitimin bilimliliğine inanma düzeylerinin yüksekliği

Bilime ve eğitbilime duyulan inancın yüksekliği öğretim elemanlarının gelenekselciliğin bilinmezci alt anlayışından olmadıkları saptaması itibarıyla oldukça önemlidir. Çünkü sosyal bilimlerde pozitivistlik alternatif olarak yorumsalcı bir paradigma olarak nitelendirilen postmodernizm öne çıkmaya başlamıştır.

sevindiricidir. Zira bilindiği üzere Eğitim Fakülteleri ağırlıklı olarak Fen-Edebiyat kökenli bilim insanlarından oluşmaktadır. Bilime ve eğitbilime duyulan inancın yüksekliği öğretim elemanlarının gelenekselciliğin bilinmezci alt anlayışından olmadıkları saptaması itibarıyla oldukça önemlidir. Çünkü sosyal bilimlerde pozitivistlik alternatif olarak yorumsalcı bir paradigma olarak nitelendirilen postmodernizm (Şişman, 1996a, s. 296, Şişman, 2007, s. 74) öne çıkmaya başlamıştır. Pozitivistlik karşı görüş olarak son zamanlarda sıklıkla dile getirilen postmodernizm aslında pozitivistlik karşı geliştirilen bir anlayış olarak “gelenekselciliğin” yeniden üretimidir. Daha önce de vurgulandığı üzere gelenekselcilerin bir kısmı “bilinmezci” ve “araççılık” savunmaktadır. Bu iki alt anlayış, bilim öncesi zamanlarda tam olarak “herkesin bilgisi kendisi açısından doğrudur aslında” ya gönderme yapan “hiçbir şey tam olarak bilinemez” düşüncesini ifade etmektedir. İlk çağlarda kendi yaşamsal süreciyle baş başa olan herhangi bir insanın ancak kendi gerçeğinde yaşaması zorunluluğu bu düşüncenin önemli bir nedeni olabilir. Ama postmodernizm (bilinmezcilik ve araççılık) bunu 20.Yüzyılın ilk çeyreğinde üretilen belirlenemezlik, kuantum, görecelilik kuramlarının sosyal bilimlerdeki yorumuy-

la yeniden üretmektedir. Bu kuramlar, büyük anlatılar yerine, çeşitli yerel, kültürel, etnik, dinsel anlatıların bir arada yaşamasına (bilinmezciğe ve araççılığa) davetiye çıkarmaktadır (Heler ve Feher, 1993; Akt. Şişman 1996b, s. 456). Ancak işbirliğinden doğan uygarlıklar gerçeğine küçük bir bakış bile bireyselselciliğin bilim anlayışının iki türü olan araççılığı ve bilinemezciği geçersiz kılabilir. Bu temelde "bilimin insan hayatı üzerine belirleyiciliğine ve eğitimin bilimliğine inançsızlık" ile ilgili azımsanamayacak sayıda öğretim elemanının (% 8,65) olduğu sonucu da oldukça ürperticidir. Bir bilim adamının bilime inanmaması, üzerinde düşünülmesi ve nedenleri ile ilgili araştırmaların yapılması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Eğitimin bir bilim olduğuna daha çok kadın Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının inandığı anlaşılmıştır. Bilime olan inançta, bilime yeni adım atanlar (Lisanslı veya Yüksek lisansını yapmış - araştırma görevlisi, öğretim görevlisi, okutman vb) ve bilimde epey yol alanların (Doçent ve Profesörler) sayısı daha azdır. Bunlardan birincisinin henüz bilimin başında olmasının, diğerinin ise bilimin etkisini yaşamda görememesinin bilime inanmadada birer neden olabileceği üzerinde durulabilir. Eğitim alanının

*John Dewey (1859-1922).
Eğitimi bir bilim olarak değerlendirmekten
uzaklaşmanın başlangıcı aslında
Dewey'e kadar uzanmaktadır.*

**John Dewey (1859-1922).
Eğitimi bir bilim olarak
değerlendirmekten
uzaklaşmanın başlangıcı
aslında Dewey'e kadar
uzanmaktadır.**

(ya da eğitim fakültelerinin) geçmişinin fazla olmaması itibarıyla bu alandaki doçent ve profesörlerin daha çok eğitim dışı alanlardan (Fen-Edebiyat, İktisat Fakülteleri vb.) olmaları (bu çalışma evreni itibarıyla 36 kişi eğitim dışından iken 33 kişi eğitim alanındandır) gerçeği de bir diğer neden olabilir. Yüksek lisansını eğitim alanından yapanlar bilime biraz inanırken, yüksek lisansını eğitim alanı dışında yapan Eğitim Fakültesi öğretim elemanları bilime daha fazla inanmaktadırlar. Öte yandan eğitim alanından yüksek lisans yapanlarda eğitimin bir bilim olduğuna inananların sayısı yüksek lisansını eğitim dışından yapanlara göre daha fazladır. İlave olarak, eğitim alanından doktoralıların eğitimin bir bilim olduğuna daha fazla bir inanç içinde olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim Fakültesi'nde çalışıyor olmanın bu sonuç üzerinde (yani eğitime bir bilim olarak bakmak) olumlu bir etkide bulunduğunu belirtmek yanlış olmayabilir. Ancak, eğitim fakültelerine hala eğitim alanı dışından atamalar yapıldığı da bir uygulama olarak varlığını sürdürmektedir. Şişman ve Turan'ın (2007, s. 13) çalışmasında dile getirdiği gibi, eğitim alanında akademik kariyer yaparak bu alanda istihdam edilecek öğretim kadrolarının seçilme ve istihdamında, eğitimle ilgili mesleki bir deneyim yanında eğitim alanı ile ilgili yüksek lisans ve doktora eğitimi almış olma koşulu aranmalıdır. Son zamanlarda öğretmenlik belgesi verme tartışmalarına yükseköğretim kurumunun yeniden Fen Edebiyat Fakültesi ilavesi de sonucun daha olumsuzlaşmasına yol açacak gibi gözükmektedir.

Kendilerine doğrudan sorulan iki soruya (bilime ve eğitbilime ne kadar inandıkları ile ilgili) verdikleri doğrudan cevapları bağlamında, bilime ve eğitime en azından söylemsel düzlemde inananların hangi bilim anlayışına sahip olduklarına bakmak gerekirse; araştırmanın önemli tespitlerinden biri olarak, Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarının inandıkları bilim anlayışlarının sırasıyla pozitivism, gelenekselcilik ve en sonra realizm olduğu, sonucuyla karşılaşılmaktadır. Oysa bilimin pratik yararını (Dewey 1929) ön plana çıkaran pozitivistler, (ki gelenekselcilerin araççı kanadı da buna benzer bir anlayıştı ve bu son zamanlarda postmodernist söylemlerde adeta yeniden hortlamıştır) eğitbilimin temel bir bilim olmadığı, yaşanan eğitsel sorunlara çözüm arayıcı araştırmalar yapan uygulamalı bir bilim olduğu fikrindedirler. Alkan'ın (1989, s. 25) Türkiye'de bulguladığı, eğitim ile ilgili olarak yürütülen araştırmaların yalnızca doğrudan pratiğe dönük ve betimsel nitelikli olması da, eğitbilime hâkim olan pozitivist anlayışı destekler niteliktedir. Bu durum eğitimi ve doğal olarak eğitbilimcileri bir uygulamalar çalışmacısı kısır döngüsüne sokmakta, eğitim sistemini yöneten politikacı ve bürokratların yaptıklarından (hatalarından) doğan sorunları çözmeye çalışan teknokrat davranışlı eğitbilimcilerin, eğitbilim çalışmalarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Eğitimi bir bilim olarak değerlendirmekten uzaklaşmanın başlangıcı aslında Dewey (1929, s. 13)'e kadar uzanmaktadır. Onun bu konudaki anlayışı, eğitimin bilimden çok sanata daha yakın olduğu ya da olabileceği düşüncesine kadar gidebilmektedir.

Bilim kavramını anlamlandırmada temel ve uygulamalı bilim diye bir ayırma gitmek eğitbilimin (ve diğer sosyal bilimlerin) bilim olmaktan uzaklaşmasında büyük bir rolü vardır. Bu ya pozitivist bir etiketleme ya da postmodernist (gelenekselcilerin araççı kanadının yaşattığı) bir yitiştir. Bu araştırmanın sorgusu

içerisinde araççılar kategorisi olmadığından araççı eğitim fakülteleri öğretim elemanı sayı veya oranından söz etmek zordur. Ancak pozitivistlerin oranı (daha çok görünenle ilgilendiklerinden) bir fikir verebilir. Çünkü pozitivistler sosyal bilim (fen bilimlerinin aksine) perspektifinden sanıldığı kadar teorici (temel bilimci) değildirler. Onlar için sosyal bilim bilimleşmemiş ama bilimselleşme yolunda olan faaliyetler toplamıdır. Bu araştırmancının tespiti olarak pozitivist anlayıştaki Eğitim Fakültesi öğretim elemanı oranı diğer iki anlayıştan anlamlı olarak fazladır. Yani eğitibilimciler ağırlıklı olarak pozitivistlerdir. Aslında bu yönleriyle aynı zamanda eğitibilimin araççı/pratikçi/yararacı/uygulamalı bilim olduğu (ya da postmodernist) anlayışına sahiptirler. Gelenekselci anlayışın geri kalan önemli bir kısmı ise (teoriciler) teoriye aşırı gönderme yaparak pratiğin teoriye uydurulması gerektiğini vurgularlar. Oysa pratiğe dökülmeyen bir teorinin bilimselliğinden bahsedilemez. Bu anlayış, ortaçağla zirvesine çıkan "her şeyin mutlak tarafından zaten bilindiği" görüşünü temele almakta ve "bilinebilecek bir şey kalmamıştır" düşüncesine sarılmaktadır. Ortaçağda özellikle kilisenin Tanrı (ya da ata, dede vb) adına herkesin yaşantısını belirleme çabası ve insanların öteki dünya adına bu yaşantının dışına çıkmama zorunluluğu bu anlayışın başlangıcı gibi gözükmektedir. Dolayısıyla teorici gelenekselciler, eğitibilim eğitim

Eğitimdeki teori ve pratik arasında iki yönlü bir sorun vardır ve bu pratiksizleşen teori ve teorisizleşen pratiktir. Sorunun birinci yönünü gelenekselciler, ikinci yönünü ise pozitivistler (şimdilerde postmodernistler) yaşamaktadır.

Temel bilimleri başka (örneğin fizikçi) uygulama yaptıkları alan (fizik ya da fen eğitimi) başkadır.

sorunlarına çözüm bulmaktan ve yeni yasalara ulaşmak yerine sorunlarını atalarından gördükleri şekilde çözmeyi tercih ederler. Bu durum bilimsel yöntem ve bilimsel süreçle çalışmaktadır. Araştırmancının bulgularından biri olarak pozitivistlerden hemen sonra gelenekselcilerin (ki buradaki gelenekselcilik yalnızca gelenekselcilerin teorici kanadını ifade etmektedir) gelmesi durumu vahimleştirmektedir. Çünkü bu anlayıştakiler bilimsel sürecin ilk iki aşamasını (inceleme ve açıklama) dikkate almadan kafalarındaki teoriye, yaşadıkları gerçeği uydurmaya (kontrol) çalışanlardan oluşmaktadır.

Günümüzde pozitivism artık değerini yitirmiştir (Greenfield, 1986; Toprakçı, 1995; Şimşek 1997; Toprakçı, 1997; Cohen, Manion and Morrison 2000; Toprakçı, 2002; Fırat 2006; Toprakçı, 2008a; Toprakçı, 2008b; Şimşek 2010) insan için olumlu ve yapıcı olanın sadece olguları gözlemleyerek betimlemek olduğu; bilimin dışsal dünyaya ilişkin kestirmeci ve açıklayıcı bilgi edinme girişimi olduğu, önermelerin gözlem ve deney araçlarıyla objektif olarak test edilme gerekliliği, doğada zorunlu bağlantıların olmadığı, var olanın sadece bilimsel teorilerin evrensel yasalarında sistematik olarak gösterilecek olan olayların birbirini izleme ve düzenlilik olduğu gibi pozitivist bilim varsayımları eskisi

kadar ilgi görmemektedir. Şişman'a (1996b, s. 463) göre, sosyal gerçek, zamana ve topluma göre değişmektedir. Sosyal gerçekle ilgili evrensel, genelebilir büyük alıntılar ve kuramlar geliştirmek oldukça güç görülmektedir. Sosyal kuramda, pozitivist yaklaşımdan yorumcu yaklaşımlara, evrensellikten yerelliğe doğru bir dönüşün söz konusudur. Sosyal bilimlerde gelişen ve eğitibilimini de etkileyen bu yeni sosyal bilim paradigması, geleneksel pozitivist bilim anlayışının varsayımlarını reddetmektedir (Şişman ve Turan: 2002, s. 7). Pozitivizmin yerine gelmeye/getirilmeye çalışılan anlayışın davranışları incelendiğinde uygulamalı bilim ve temel bilim farklılaştırmasında yiten gelenekselcilerle ya da yeni adlarıyla postmodernistlerle (Zeka, 1994; Kale, 1995; Şişman, 1996b; Loyart, 1997; Şimşek, 1997; Cihincioğlu, 1998; Giddens, 1998; Doltaş, 1999; Turan ve Şişman, 2000; Aslan ve Yılmaz, 2001; Şişman ve Turan, 2002; Tezcan, 2002; Akay, 2005; Hollinger, 2005; Aydın, 2006; Yıldız, 2006; Aslanargun, 2007; Bayram, 2007; Çağlar, 2008;) karşılaşılmaktadır. Eğitibilimi uygulamalı bilim kategorisine indirgeyip onu kuramdan uzaklaştırmak gelenekçilerin araçsal alt anlayışına hapsedmek anlamına gelecektir. Gelenekselci veya postmodernistlere göre genelde sosyal bilim özelde eğitibilim pratik yararı dikka-

te alan (Dewey 1929; Şimşek 2010) araştırmalar yapmalı ve onunla da yetinmelidirler yoksa kuramsal çalışmaların içinde yiteceklerdir. Ancak bu araştırmanın bulguları bu yitişin özellikle uygulama araştırmalarında olduğunu gösterir gibidir. Çünkü bu çalışmanın sonucunda öğretim elemanlarının çoğunluğu pozitivist ve gelenekselci çıkmıştır. Eğitim fakültelerinin Fen-Edebiyat ve diğer fakülte bölümleri (bilimleri)'nden ihtisaslı olmaları bu sonucu pekiştiriyor gibidir. Zira temel bilimleri başka (örneğin fizikçi) uygulama yaptıkları alan (fizik ya da fen eğitimi) başkadır. Bu yargı, yüksek lisans ve doktora eğitim dışı alanlarda yapmış olanların pozitivist anlayışa daha çok sahip olmaları bulgusuyla da desteklenmektedir.

Eğitimdeki teori ve pratik arasında iki yönlü bir sorun vardır ve bu pratiksizleşen teori ve teoriszleşen pratiktir. Sorunun birinci yönünü gelenekselciler, ikinci yönünü ise pozitivistler (şimdilerde postmodernistler) yaşamaktadır. Realistler açısından ise bir sorun yoktur çünkü teori ve pratik birbirine paralel gitmektedir ya da gitmelidir (Toprakçı, 1995, s. 8). Eğitilimin ürettiği bilgilerin, eğitim uygulamalarının kuram ve yasalarına dönüşmesi gerekir. Çünkü kuram iyi bir pratik için gereklidir (Aypay, 2002, s. 13). Eğitilimciler eğitim pratiğinin teorilerini hazırladıklarında, bu teoriler üretildiği toplumun ve belki

Genel olarak sosyal bilimlerin özel olarak da eğitilimin bilimsellik tartışmalarına son vermek için pozitivist (ve gelenekçi) anlayışın terk edilmesi (bu arada modernizm sonrası anlayışlar tuzağına da düşülmemesi) ve eğitimin teorisi ve pratiği arasındaki uyumun sağlanması gerekir.

de uluslar arası toplumun gerçekten (hukuksal anlamda) yasal belgelerine yansıdığına ancak (o ülkede ya da dünyada) eğitimin bilimselliğinden söz edilebilir (Toprakçı, 2008a, s. 68; Toprakçı, 2008b, s. 35). Pozitivistlerce bu boş bir uğraştır. Çünkü pozitivist anlayış eğitimde teori üretmek istemediğinden ve yöntemi de bunu kolaylaştırdığından olmayan bir teorinin pratikle ilişkisi de olmaz. Dolayısıyla yalnızca bir uygulama alanı olarak görülen bir eğitilim söz konusudur. Oysa pratik yararın ön planda tutulması bilimselliği sınırlandırır. Realistlerde ise eğitilimde teori ile pratik sürekli bir etkileşim ve uyum içindedir. Eğitimin pratik yönü bilimsel tutum ve davranışlarla sorunlara çözüm bulmaya çalışırken, eğitimin teorik yanı teoriye ve pratiğe başvurarak teori ve yasalara varmak için uğraşmaktadır.

Eğitimin kalitesini yükseltmek için eğitimi bir bilim olarak kabul eden insanlarla çalışmak gerekmektedir. Bunun için yüksek lisans ve doktora aşamalarında eğitilim ve öğretmenlik temel alanlarında çalışmış insanlar birer eğitim fakültesi elemanı haline getirilmelidirler. Oysa bugün eğitim fakültelerine eleman atamada çeşitli faktörlerden (sosyal, ekonomik, siyasal vb.) dolayı buna uyulmadığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu faktörlerden biri de eğitim ile ilgili olabilecek bütün alanlarda akademik yolun (lisans, yüksek li-

sans ve doktora ve doçentlik) açık olmaması olabilir. Bu kapalılık, Üniversitelerarası Kurul'un 10 bilim dalının eğitim bilimlerinde ve 18 bilim dalının da öğretmenlik temel alanlarında "doçentlik" bilim dalı olmasına ilişkin verdiği karar (YÖK, 2001) incelendiğinde daha iyi anlaşılabilir. Bu yolun açılması zamanla eğitim fakültelerine eleman atamada etkili olabilecek diğer faktörlerin de ortadan kalkmasına katkı sağlayabilir. Bunun için Toprakçı'nın (2008a, s. 79-83) söz konusu kararla ilgili olarak getirdiği değişiklik önerisinin uygulanması önemli bir adım olabilir.

Diğer yandan genel olarak sosyal bilimlerin özel olarak da eğitilimin bilimsellik tartışmalarına son vermek için pozitivist (ve gelenekçi) anlayışın terk edilmesi (bu arada modernizm sonrası anlayışlar tuzağına da düşülmemesi) ve eğitimin teorisi ve pratiği arasındaki uyumun sağlanması gerekir. Sorun pozitivist bilim tanımında (ya da modernizm sonrası yeniden ortaya çıkan gelenekselci bilim anlayışlarında) gizli gibi gözükmektedir. Fen bilimlerindeki bilim anlayışının otomatik olarak sosyal bilimlere transferi neticesinde şekillenen bu anlayışlar "olanı incelemek" biçiminde özetlenebilir. Bunun devamında söylenen ve neredeyse herkesçe genel kabul gören "olması gerekeni felsefe araştırır" ifadesidir. Şimdi sormak gerekir hangi felsefe? Felsefe realist görüşünü (yani bilimi) doğurduktan sonra ölmedi mi? Hani ondan sonra filozof var mı? Çünkü bu doğumdan sonra filozumsu nitelik gösteren kimseler (Berkeley, Hume, Kant, Nietzsche, Dilthey, Popper, Kuhn, Wittgenstein, Feyerabend, Duhem, Hanson vb.) aslında bilimle ilgili laflar etmediler mi? O halde "olması gerekeni" kim, kimler, ne veya neler (e göre) belirleyecektir. Bilim olanı araştırarak felsefe de öldüğünden olması gerekeni bilimin dışındakiler (siyasiler, yöneticiler, liderler) belirleyecek ve galiba onların yapıp etmelerinden sonra bilim de bu yapıp edilenlerin nasıl olup da ortaya

Lisans ve doktora aşamalarında eğitilim ve öğretmenlik temel alanlarında çalışmış insanlar birer eğitim fakültesi elemanı haline getirilmelidirler.

çıktığını araştıracaaktır. Bu bağlamda bilim hep birilerinin yazarak (ya da planlayarak) uygulamaya koyduğu (ya da iyimser bir görüşle kaotik olarak ortaya çıkan!) senaryoların peşinde koşacak ve hiçbir zaman sosyal yaşam üzerinde belirleyici olamayacaktır. Bu bağlamda 1993 yılında Sivas'ta yaşanan katliamı yazıp oynatanlar oyun bittikten sonra bilim adamlarına (sosyolog vb.) "hadi araştırın bakalım nasıl ve niye oldu (yaptıkları)?" der gibidirler! Oysa bilim adamları bu olayı öldürmeyecek çalışmaları çoktan yapıp önerilerini (yani olması gerekenleri) demokrasi adına toplumsal yaşamı belirleme yetkisinde olan yöneticilere iletmış olmalıydılar. Diğer yandan eğer iletilerse söz konusu yöneticiler tarafından kaile alınmalı ve gereken yapılmalıydı. Bu da sosyal bilimlerin "olması gerekeninin" uygulamaya geçirilmesinde toplumu yönetenlere çok önemli roller düştüğünü göstermektedir.

Kaynaklar:

- 1) ACHINSTEIN, P. & BARKER, S.F., *The legacy of logical positivism*. Baltimore-1969.
- 2) AKAY, A., *Postmodernizm*. İstanbul-2005.
- 3) ALKAN, C., "Eğitim bilimlerinde araştırma". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.22, S.1, Ankara-1989, ss.23-27.
- 4) ASLAN, S. ve YILMAZ, A., "Modernizme bir başkaldırı projesi olarak postmodernizm", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Sivas-2001, ss. 93-108. 15-02-2010 tarihinde <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/120.pdf> adresinden alınmıştır.
- 5) AYDIN, H., "Eleştirel aklın ışığında postmodernizm, temel dayanakları ve eğitim felsefesi", *Eğitimde Politika Analizleri ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.1, 2006, 15-02-2010 tarihinde http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/hasan_aydin_postmodernizm_egitim_felsefesi.pdf adresinden alınmıştır.
- 6) AYPAY, A. (2002). "Eğitim yöneticilerinin eğitiminde kullanılan örgütsel davranış modelleri", *21. Yüzyıl Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Sempozyumu Bildirileri*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 191, 16-17 Mayıs 2002, Ankara-2002, ss.13-23.
- 7) BAYRAM, Y., "Postmodernizm üzerine", *Baykara Dergisi*, S.5, 2007, s.37-39. 15-02-2010 tarihinde http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBİYATI/yavuz_bayram_postmodernizm.pdf adresinden alınmıştır.
- 8) CAN, Y., "Toplumsal yapı ve değişme kuramlarını paradigma temelli bir sınıflandırma denemesi", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 29, No:1, Sivas-2007 ss.1-11. 15-02-2010 tarihinde http://fenedebyat.cumhuriyet.edu.tr/dergi/sayisiz_bilimler/29_1/1136.pdf adresinden alınmıştır.
- 9) CANGIZBAY, K., "Doğa bilimleri-beşeri bilimler farklılığı ya da beşeri bilimlerde nesnenin kaçınılmaz özneliliği", *Ankara: Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Sayı: 111, Ankara-1989, ss.45-50.
- 10) CİRHİNLİOĞLU, Z., "Modernleşme. postmodernizm ve siyaset", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 1-2, 1998.
- 11) COHEN, LOUIS, MANİON, LAWRENCE & MORRISON, KEITH, "Research methods in education", 5th Edition, London-2000.
- 12) ÇAĞLAR, N., "Postmodern anlayışta siyaset ve kimlik", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.3, S.3, Isparta-2008, ss. 369-386. 15-02-2010 tarihinde <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2008-3-19.pdf> adresinden alınmıştır.
- 13) ÇİLENTİ, K., *Eğitim teknolojisi ve öğretim*, Ankara-1984.
- 14) DEWEY, John, "The Sources of a science of education", *Horace Liveright - The Kappa Delta Pi Lecture Series*, New York-1929.
- 15) DOLTAŞ, D., *Batıda ve bizde postmodernizm*, İstanbul-1993, Sayı:1025.
- 16) FIRAT, N.Ş., "Pozitivist yaklaşımın eğitim yönetimi alanına yansımaları, alana getirdiği katkı ve sınırlılıklar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.20, İzmir-2006, ss.40-51. 15-02-2010 tarihinde <http://web.deu.edu.tr/befdergi/5.pdf> adresinden alınmıştır.
- 17) GIDDENS, A., *Modernliğin sonuçları* (Çev. Ersin Kuşdil), 2. Basım, İstanbul-1998.
- 18) GREENFIELD, Thomas B., "The Decline and fall of science in educational administration", *Interchange*, Vol: 17, No.2, 1986, ss. 57-80.
- 19) HANÇERLİOĞLU, O., (1978). *Olguculuk, felsefe ansiklopedisi* Kavramlar ve akımlar, Cilt 4, İstanbul-1978.
- 20) HOLLINGER, R., (2005). *Postmodernizm ve sosyal bilimler*, (Çev. Ahmet Cevizci), İstanbul-2005.
- 21) HUME, D., *Enquiries concerning the human understanding and the principles of moral*. Oxford-1902.
- 22) IŞIK, N.E., "Bilim, etik ve eğitim ilişkisi üzerine", *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, S.423-1, 2003, ss.25-26. 15-02-2010 tarihinde <http://www.kar.tu.itu.edu.tr/derslerimiz/etik/NEIsik.pdf> adresinden alınmıştır.
- 23) İNAL, K., "Sosyolojik açıdan yorumcu (İnterpretative) paradigma ve eğitime uygulaması", *A.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.27-1, Ankara-1994, ss 211-242. 15-02-2010 tarihinde <http://www.education.ankara.edu.tr/befdergi/pdfiler/1994-27-1/211-242.pdf> adresinden alınmıştır.
- 24) KALE, N., "Postmodernizm- hermeneutik ve eğitim", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.28, S.2, Ankara-1995, ss.281-292. 15-02-2010 tarihinde <http://www.education.ankara.edu.tr/befdergi/pdfiler/1995-28-2/281-292.pdf> adresinden alınmıştır.
- 25) KEAT, R. ve URRY, J., *Bilim olarak sosyal teori*, (Çev. Nilgün Çelebi), Ankara-1994.
- 26) KOLAKOWSKI, L., *Positivist philosoph*. Harmandsworth-1972.
- 27) LYOTARD, J. F., (1997). *Postmodern durum*, (Çev. Ahmet Çiğdem), 2. Basım, Ankara-1997.
- 28) MANDELBAUM, M., *Philosophy, science and sense perception*, Baltimore-1964.
- 29) MARDİN, Ş., *İdeoloji* İstanbul-1993.
- 30) SAYILAN, F., AKSOY, H.H., YILDIZ, A., BÜLBÜL, T., ÖZDEM, G., İLGAN, A., SOYDAN, T., "Eğitim bilimlerinde metodoloji sorunları", *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi (28-30 Eylül 2005) Sunulan Bildiri*, Denizli-2005.
- 31) SELLARS, W., *Science, perception and reality*, Londra-1963.
- 32) SENCER, M. ve SENCER Y., *Toplumsal Araştırmalarda yöntembilim*, Ankara-1978.
- 33) SMART, J.J.C., *Philosoph and scientific realiz*, Londra-1963.
- 34) ŞİMŞEK, H., "Pozitivism ötesi paradigmatik dönüşüm ve eğitim yönetiminde kuram ve uygulamada yeni yaklaşımlar. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi", *Pegem Yayınları*, Yıl: 3, Kiş, Sayı: 1, Ankara-1997, ss. 95-109.
- 35) ŞİMŞEK, Hasan, *Eğitim Yönetimi Bilimin Neresinde?*, 2010, 10-01-2010 tarihinde <http://www.ha-sansimsek.net/pdf/%20makale%20metinleri.html> adresinden alınmıştır.
- 36) ŞİŞMAN, M., "Yönetim kurumları ve kültürlerarası farklılaşma açısından yönetim uygulamaları", *Eğitim Yönetim Dergisi*, S. 2 (2), 1996-a, ss.295-308.
- 37) ŞİŞMAN, M., "Postmodernizm tartışmaları ve örgüt kuramındaki yansımaları", *Eğitim Yönetim Dergisi*, S. 2 (3), 1996-B, ss.451-464.
- 38) ŞİŞMAN, M. (2007). *Örgütler ve kültürler*, 2. Basım, Ankara-2007.
- 39) ŞİŞMAN, M. ve TURAN, S., (2002). "Dünyada eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesine ilişkin başlıca yönelimler ve Türkiye için çıkarılabilecek bazı sonuçlar", *21. Yüzyıl Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Sempozyumu Bildirileri*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No: 191, 16-17 Mayıs 2002, Ankara-2002, ss.1-16.
- 40) TEZCAN, M., *Postmodern ve küresel toplumda eğitim*, Ankara-2002.
- 41) TOPRAKÇI, E., "Eğitim bilminde teori ve pratik uyumsuzluğu sorunlarına farklı bir bakış", *H.Ü. İl. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri (6-8 Eylül 1995) Sunulan Bildiri*, Ankara-1995.
- 42) TOPRAKÇI, E., (1997). "Bilim felsefesi ve eğitim bilim", *IV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri-3, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları*, No: 51, 10-12 Eylül 1997, Eskişehir- ss.274-283.
- 43) TOPRAKÇI, E., "Eğitim üzerine", E. Toprakçı (Ed.), *Eğitimin bilimsel temelleri*, Ankara-2002.
- 44) TOPRAKÇI, E., (2008-a). "Eğitilimine giriş", E. Toprakçı (Ed.), *Eğitimin bilimsel temelleri*, Ankara-2008-a).
- 45) TOPRAKÇI, E., (2008-b). *Sınıfı dayalı yönetim*, Ankara-2008-b.
- 46) TURAN, S. ve ŞİŞMAN, M., (2000). "Okul yöneticileri için standartlar: eğitim yöneticilerinin bilgi temelleri üzerine düşünceler", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.3, S.4, Balıkesir-2000, ss.68-87.
- 47) ÜNAL, İ., ÖZSOY, S., GÜNGÖR, S., TUNÇ, B., (2005). "Eğitim bilimlerinin ontolojik temelleri: Sorun Odaklı Bir Yaklaşım", *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi (28-30 Eylül 2005) Sunulan Bildiri*, Denizli-2005.
- 48) VARİŞ, F., "Eğitim bilimine giriş", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları*, No: 159, Ankara-1988.
- 49) YILDIRIM, C., "Bilim nedir?", *Bilim ve Ütopya Aykırı Bilim, Kültür ve Politika Dergisi*, Sayı: 6, İstanbul-1994.
- 50) YILDIRIM, E., "Türk sosyolojisinde pozitivism: bilginin sosyolojik tasarımı (1908-1945)", *Sosyal Araştırma Dergisi*, S.7-1, 2004, ss.107-130. 15-02-2010 tarihinde http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=3&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS&c=google&s_f=5&detailed=1&keyword=44182, adresinden alınmıştır.
- 51) YILDIZ, H., *Postmodernizm nedir?*, 2006, 15-02-2010 tarihinde <http://sbe.dpu.edu.tr/13/153-166.pdf> adresinden alınmıştır.
- 52) YÖK, *Eğitim fakülteleri öğretmen yetiştirme programlarının yeniden düzenlenmesi*, Ankara-1998.
- 53) YÖK, *Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Temel Alanları*, 2001. 06-10-2001 tarihinde http://www.yok.gov.tr/uak/menu/docent_duy_a6.html adresinden alınmıştır.
- 54) YÖK, *Öğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri (1982-2007)*, Ankara-2007. 05-02-2010 tarihinde <http://www.yok.gov.tr/content/view/full/557238/lang.tr.TR/> adresinden alınmıştır.
- 55) YÖK, *Üniversiteler*, 2010. 25-01-2010 tarihinde <http://www.yok.gov.tr/content/view/527/222/lang.tr> adresinden alınmıştır.
- 56) ZEKA, N., *Postmodernizm*, 2. Basım, İstanbul-1994.

Aydın olmanın sorumluluğu

Kapitalist sistemde temel mesele kendini güvenceye almak meselesidir. Zorba ve baskıcı yönetimler boyun eğmeye meyilli kişilik özelliklerini beslediğinden, kendi düzenini sağlamlaştırmak isteyen sistem bu türden kişileri “araçsallaştırır.” Ve yolunun üzerinden çekmek istediği “ötesi”ni gören uyanık bilinçlere karşı “araç” olarak kullanır.

Batı sistemi Roma paralarını süsleyen çift yüzlü Tanrı Janus gibi, birbirine zıt ama birbirini tamamlayan iki ayrı yüze sahiptir. Batı sistemini belirleyen de aslında bu ikiliktir. Bir yünde yurttaş hakları, özgürlükler, çoğulculuk ve seçimler bulunur. Ancak siyasal iktidarın sahibi yalnızca yurttaşlar ve onların örgütleri değildir. Çünkü onlar siyasal iktidarı büyük ticaret, sanayi ya da banka girişimi biçimindeki sermaye sahipleriyle paylaşmak zorundadırlar. Bu ise, “Janus’un öteki yüzü”dür. Batı’nın (ABD, AB) sömürgeci ya da yeni sömürgeci yöntemlerle sanayileşme yolundaki ülkelerle kurduğu eşitsiz ilişkiler olarak tanımlanabilecek emperyalizm, günümüzde en güçlü ekonomik sistemin gücü ile belirlenmektedir.

İster kendi başına, ister diğer sistemlerle olan ilişkisi içinde ele alınsın, Batı sistemi aslında bir ölçüde demokratiktir. Çünkü bu sistemde iktidar hem halka (demos) hem de zenginliğe (plutos) dayanır. M. Duverger buna servet demokrasisi (plutodemokrasi) adını vermiştir.

Emperyalist dünya sistemi içindeki bir ülkenin edilgen konumu, egemen merkezlerle kurulan eşitsiz ilişkiler, sadece gelişmiş bir sanayisinin olmamasıyla açıklanamaz. Böyle bir konum, modern-

leşmenin neticesinde temelde zorla dayatılan egemenlik ilişkilerinin, eşitsiz ekonomik-ticari ilişkilerin bir sonucudur. Günümüzde ise, gelişmiş kapitalizm eşliğinde yeni sömürgeciliğin büyük bir hızla her alana, en ücra yerlere bile sızdığına tanık olunmaktadır.

Bugün dünyada sanki her şey “yeni” kapitalizme ayak uydurmak zorundaymış gibi bir anlayış yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Aslında kapitalist emperyalizmin Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan şeklinde “yeni” olan tek şey neo-liberalizmdir.(1) Ve onun bu niteliği, bugün neocon dünyasının Küreselleşme adı verilen olguda ifadesini bulmaktadır.

Rosa Luxemburg’un “ya sosyalizm ya barbarlık” sözü bugün artık rasyonal bir tercih meselesi olmaktan çıkmış olup, giderek yaşamı idame ettirmek meselesi

Tanrı Janus.

Aslında temel sorun, sömürge ya da sömürgeleştirilmek istenen ülkelerde aydının, kendi gerçeklerine neden kendilerini sömürgeleştirmiş olanların gözüyle baktıklarıdır.

1) Neoliberalizmi “pür piyasa mantığını engelleyen kolektif yapıları yok eden bir program” olarak tanımlayan Bourdieu, “gerçekte bu iktisadi düzenin, bir ütopyanın yürürlüğe konmasından –neoliberalizm ütopyası- dolayısıyla da politik bir sorun haline gelmesinden başkaca bir şey olmadığını” belirtir. “Neoliberal program sosyal gücünü, çıkarlarını temsil ettiği kişilerin politik ve iktisadi gücünden alır.” Bkz; Pierre Bourdieu, *Sınırsız Sömür Ütopyası: Neoliberalizmin Özü*, *Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi*, Editörler: Gülsüm Akalın-U. Selçuk Akalın, Ocak 2009, s.23 ve 25

haline gelmiştir. Dünya nüfusu hızla çoğalırken, işsizlik, yoksulluk ve açlık IMF ve Dünya Bankası odaklı politikalar (2) nedeniyle hızla artmaktadır. Bugün dünyanın en kalabalık metropollerini en tehlikeli alanlar haline gelmiştir.

Neo-liberalizmin bugün her ülkeye ya da topluma göre gerçekleştirmek istediği evrensel bir gündemi vardır. Tek tutkusu maksimum kâr olan kapitalizm, toplumları birer piyasa toplumu haline getirmek istediğinden, kendisine tümüyle bağımlı kılmaya çalıştığı ülkeleri, bütüncül bir restorasyona (düzenleme) gitmeye zorlamaktadır. Türkiye'de bugün rejim krizi olarak görülenin temelinde bu vardır. Bölüşümcü bir dinamiğe sahip olmayan sermaye, yatırım yaptığı/yapacağı bölgelerde sosyal projeler de üretirken, bir düzenleyici şeklinde sosyal görevlerini de yerine getirmektedir. Esas mesele, frenleyici bir mekanizması bulunmayan sermayenin yeniden üretilerek, kapitalist sistemin güvenceye alınarak sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Neo-liberal tasarım, belirlediği şeyin çerçevesine göre sonuçlar üretmektedir. Bu nedenle kamunun yeniden yapılanması, özelleştirmeler ile kamuya ait toprak varlığının el değiştirmesi ve aidiyetler temelinde yeni bir kamusalık içeren tanımlamaların yapılmasını iş-

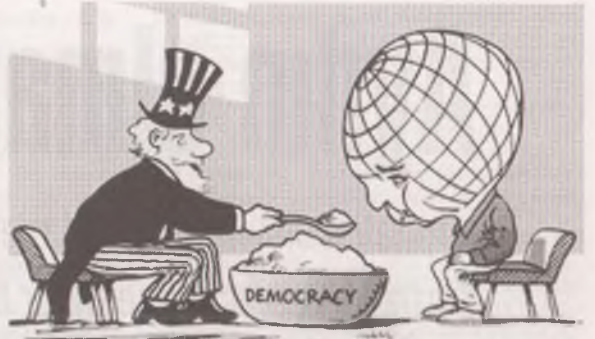
Rosa Luxemburg (1871- 1919)

temektedir. Türkiye'de üniter yapının yeniden tanımlanması şeklinde gündem yaratmasının, laiklik/anti-laiklik şeklinde gerilimler yaratılmasının temelinde bu vardır. Neo-liberal politikalarla toplu sözleşmeleri dışlayıp, kültürel aidiyetlikler yaratarak üniter yapıyı bozup, etnik milliyetçiliği kışkırtarak yeni bir uluslaşma süreci ile yeni bir burjuva restorasyon (düzenleme) yaratmak, yeni bir kamusal alan inşasının yolunu açmaya çalışmaktadır.

Kapitalist sömürgecilik (emparyalizm) tarafından tarihleri, kültürleri, kimlikleri yakılıp yıkılarak bellek kaybına uğrayan toplumlar, karşı karşıya kaldıkları Batı merkezli ideolojik yabancılaştırmanın etkisiyle kendi geçmişlerinde olumlu bir şey olmadığına, ancak modernleşerek refahı yakalayabileceklerine inandırılmışlardır.

İletişim ve teknoloji çağı olan 21. yüzyılda Türkiye insanı, birçok sorunla aynı anda baş etmek zorunda bugün. Türkiye, yaşamları tehdit eden ekolojik sorunlar bir tarafta, vahşi kapitalizmin anında yansımaları, sürekli rekabetçi bir ortam içinde olmanın gerilimi, siyasetin ekonomiye yansıyan olumsuzluklarının insanların alım gücünü, geleceğe dair umutlarını olumsuz etkilemesinin yanında, coğrafyanın getirdiği gerilimler, hukuk ihlalleri, yaşamları tehdit eden terör, faili meçhuller, Cumhuriyet'in temel ilkelerini yaşatma mücadelesi vb. önemli birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır.

Bu çalışmada esas olarak demokrasiyi olgunlaştırmak için demokratikleşme yolunda mücadele vermek zorunda olan Türkiye'de aydınının kimliği, aydın olmanın olmazsa olmazları, toplumdaki rolü ve işlevi ile aydınının devletten bağımsız olma durumu üzerinde durulacaktır. Aslında temel sorun, sömürge ya da sömürgeleştirilmek istenen ülkelerde aydınının, kendi

gerçeklerine neden kendilerini sömürgeleştirmiş olanların gözüyle baktıklarıdır. Dolayısıyla temel sorunsal da aslında burada saklıdır.

Aydın kime denir?

Günümüzde en çok sorulan sorulardan ve üzerinde tartışılan sorunlardan biridir; aydın kime denir?

Etimolojik açıdan ele alındığında, bizim karşılığına aydın tanımını yüklediğimiz kelimenin sözlükteki anlamı Batı'da 'intelijansiya'dır. Anlamını 'intellect' kökünden alan sözcük beyin, akıl, zihin, idrak ve uyanıklık anlamına gelir. Aydın, entelektüel, intelijansiya sözcükleri yaklaşıp aynı durumu karşılarlar. Bu bakımdan hepsi de toplumda düşünce, fikir, bilinç, uyanıklık (şuur) anlamlarıyla ifade edilmek istenen durumlara denk düşerler. Bizim konumuza giren anlamıyla aydın düşünce ve fikir üretebilen, toplumdaki bütün güç odaklarının dışında durabilen kişi ya da kişiler anlamındadır.

Aydın kelimesinin karşılığı Türk Dil Kurumu'nun Sözlüğünde (3) "Kültürlü, okumuş, görgülü, ileri düşünceli, çağın gereksinimlerini benimseyen" kişi olarak tanımlanır. Ancak iş bu sıfatları taşımakla da bitmez. Aynı zamanda bu nitelikleri çevresine taşıyan ve toplumu aydınlatan kişi olması gerekir. Aydın olmanın ilkeleri de vardır. Aydın olmak aynı zamanda sömürüye, küreselleşmeye, kapitalist ekonominin çokuluslu şirketlerine de karşı olmak demektir. Yukarıda belirtilen

2) IMF'ye Karşı Sosyalist İktisat Kongresi, Düzenleyen: Nazım Hikmet Marksist Bilimler Akademisi, Yer: Petrol İş Sendikası Salonu, 3 Ekim 2009

IMF politikaları, küresel kriz-küresel yıkım, emek hareketi, alternatifler ve ne yapmalı? konularının ele alındığı Kongre'de, ABD'li dahil dünyanın bu işe kafa yoran bütün iktisatçıların üzerinde birleştiği ortak noktanın IMF ve Dünya Bankası politikalarının, dünyanın 2008'de krize girmesine yol açtığı belirtildi. Finansal piyasaların reel üretimden kopuk olarak aşırı büyümesi, sanal bir zenginlik (kâr) yaratarak işsizliğe neden oldu. Artık balonun şişeceği nokta bitti. Bu nedenle krizi alıp gelişmekte olan ülkelere devrettiler. Ve balon halkın üzerinde patladı. İşsizlik arttı. Şimdi sanal kârları durdurmak için G-7, G-20 regülasyonlarıyla işi halletmeye, denetim altına almaya çalışmaktadırlar.

3) Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara 1983, s.93

Konuyla ilgili olarak bkz; <http://www.toplumsalbilinc.org>, <http://www.edebice.com>

tanımlamanın yanında aydın olmanın ilkelerini de bünyesinde taşıyan ve bu uğurda mücadele eden kişiye aydın denir. Bunun dışında kalanlara da dense dense "çakma aydın" denir ancak.

Aydın yurdunun topraklarından beslenen ve o toprakların insanlarıyla bütünleşebilen, kendini güvenceye almak odaklı insan zihniyeti üzerinden, aslında kendi varlığını güvenceye alan bir sistem yerine, çağının tanığı olarak muhalif tavrını açık bir biçimde ortaya koyarak adaletsizliklere başkaldırabilen, başkalarının yaşamlarına duyarlı, dünyadaki gelişmeleri izleyen, Afrika'daki açlar için, okyanusun azgın dalgalarında boğaz tokluğuna bir yaşam umuduyla can veren yoksullar için, Bosna'daki, Filistin'deki, Irak'ta ve Gazze'deki, her nerede varsa oradaki katliamlar için, İstanbul'da yıllardır yaşayıp da denizi görememiş olan bir küçük çocuk için gözleri yaşaran, inandığı doğrular uğruna her bedeli ödemeyi göze alabilen, mücadeleden vazgeçmeyen insandır.

Aydın sözcüğünün insanların bilinçaltına pejoratif (aşağılayıcı) anlamda entel-dantel ifadesiyle işlenmiş olmasının sorumlusu, ülkeyi darbeler ülkesi haline getirmiş olanlardır.

Aydın tavrını özgürlükçü demokrasiye duyduğu inanç, ifade özgürlüğüne, evrensel hukukun temel hak ve ilkelerine duyduğu, gösterdiği özen ve saygı belirler. İktidar olma aracı olarak demokrasinin, muhaliflerine karşı, onları susturmak için bir araç olarak kullanılması durumunda, gerçek anlamda bir demokrasi-den söz etmek mümkün değildir. Aynı şekilde muhaliflerini dikkate almayan türden bir "demokrasiden" yana olanlara da aydın demek mümkün değildir.

Aydın olmak demek, insanlığın evrensel değerlerinden yola çıkarak, farklılıklara saygıyı savunmak, her türden şiddeti haklı gösterici, kışkırtıcı fikir üretmemek, önyargılı olmamak, iftira, hakaret, lekeleme, söylenti, dedikodu, manipülasyon (hile, entrika) ve dayanaksız suçlamalardan uzak durmak, devletin belirlediği ulusal ve uluslararası politikalar konusunda gerçeklerden yana olmak, iktidar odaklarına yaranma ucuzluğuna düşmeden, sonuçları ne olursa olsun düşüncelerini söyleyebilmek, fikir-

Toplumsal duyarlıklarını yitiren toplum, geçmiş kazanımlarını unuttur.

lerini açıkça ortaya koyabilmek, yazabilmek, çizebilmek ve tartışabilmek demektir.

Çıkar odaklı değersizliklerin gerçek değerlerin yerine geçtiği ya da geçirildiği, kavramların içinin boşaltıldığı, gizli ya da açık zorbalıkların görünür hale geldiği bir ortamda gerçek anlamda aydın olmak demek, önce insan gibi insan olmanın aydın olmak kavramıyla birebir örtüşmesinin hakkını verecek ve gereğini yerine getirecek biçimde muhalif tavrını haksızlıklarla mücadele ederek, gerçekler ve doğrulardan yana, evrensel değerlerle, ulusunun çıkarlarına sırtını dönmeden, tarihine de sahip çıkarak onun için her şeyi göze alabilecek bir duruşu ortaya koyarak, görevini yerine getirmek demektir.

Birilerinin değirmenine su taşıdığına, iktidar odaklarının çıkar ilişkilerinden uzak durduğunda, itelenip ötelenildiğinde, Ahmet Arif'in şiirindeki gibi "dört yanı puşt zulası"na döndüğünde bir küskünlük yaşayabilir insan belki. Ama yurda küsülebilir mi? Yurduna küsmek mümkün müdür? Binlerce yıllık tarihi zenginlikleri bağrında biriktiren topraklarından, havasından, suyundan beslenen insan yurduna küsebilir mi hiç?

Toplumsal bellek ve toplumsal direnç

Zorbalığın simgelerinden olan McCarthy'ci anlayışın uzantısı şeklindeki toptancı zihniyetler, merak etmeyen, soru sormayan insanlar yetiştirmek ister.

Oysa kendini özgürce ifade edebilmek isteği, sanatın da varlık nedeni olup, insanın en üstün çabası değil midir? İnsanın kendine bir çıkış yolu bulabilmesinin temel koşulu da bu değil midir?

Emperyalizmin kuşatması altında her türden güç odakları tarafından, sadece çıkarları peşinde koşan, araştırmayan, sorgulamayan, verili koşulları kabul eden toplumlar yaratılmak istenmektedir. Çatışmacı ve rekabetçi süreçlerin toplumsal bilincin karşısında yer alabildiği ölçüde örgütlenmeleri destekleyerek onları biçimlendiren kapitalist sistem, bunu kendine toplumsal olanın çıkarını temsil ediyormuş süsü vererek yapar. Toplumsal uyumsuzlukları kışkırtarak çözümlere yardımcı olmak amaçlı kapitalizmin bu maskeli yöntemi, temelde tümüyle bireysel çıkarlara hizmet eder. Ve sonuçta, gerçek anlamda toplumsal olanın önünü tıkar. Kapitalist sistemde temel mesele kendini güvenceye almak meselesidir. Zorba ve baskıcı yönetimler boyun eğmeye meyilli kişilik özelliklerini beslediğinden, kendi düzenini sağlamlaştırmak isteyen sistem bu türden kişileri "araçsal-laştırır." Ve yolunun üzerinden çekmek istediği "ötesi"ni gören uyanık bilinçlere karşı "araç" olarak kullanır. Zaten otoriteye boyun eğmek de baştan yutulmak değil midir? Suya sabuna dokunmamak da kirli kalmak değil midir?

Dünyada ve çevresinde olanları kendi dışındaki olaylar şeklinde algılayarak, tehlikelerden uzak kalabileceği yanılsaması içindeki insan, sistem tarafından

nasil kuşatılmış olduğunun farkına bile varamaz. Yaşamın bütününden koparak, "ötesi"ni göremeyen ya da görmek istemeyen, metalar dünyası tarafından kuşatılarak yarınlar taksitlendirilmiş "hayır" demeyi unutan seyirci insan, yaşımları bölüp-parçalayan kapitalizmin esiri olmanın ötesine geçemez. Zaten sistemin tercihi de, toplumsal belleği güçlü bilinçler yerine, yapay gereksinimlere kolayca yönlendirebileceği iyi tüketicilerden ve sadık bireylerden yanadır. Böylece yaşamın bütününden kopan bu insanlar hep birlikte, toplumsal bellek (4) kaybına yol açarlar. Ve kapitalist sistem sonuçta bütün kusmuğunu, bu unutkan bellekler üzerine yığar.

Bugün bütün kurum ve kuruluşlarda, kültür ve sanat ortamlarında değerlerin harman olmasıyla karşı karşıya kalındığı gibi, toplumda geniş yarılımların da oluşmakta olduğu ortadadır. Bütün bunlar olurken, diğer taraftan toplumdaki suskunluk da açıkça ortadadır.

Toplumsal duyarlıklarını yitiren toplum, sonuçta toplumsal bellek kaybına uğrar. Kendi gibi olmayanları, kendi gibi hareket etmeyenleri alt etme çabalarına karşı ne yapmak sorusuna verilebilecek yanıt; toplumsal belleği uyandırmaktan geçmektedir.

Oysa çok zaman geçti diyor birileri, "unutun artık hain pusularda can veren bu ülkenin yiğit yüreklerini", "unutun diri diri yakılanları"... Ancak zaman unutkanın gerekçesi olabilir mi? Adaletsiz kalmayı meşru hale getirebilir mi? Gerçekleri aşabilir mi zaman? Sürenin geçmesi hakların kaybedilmesinin gerekçesi olabilir mi? "Çok zaman geçtiği için yargılamaları uzatmaya gerek yok, ölen ölmüş kalan kalmıştır, kapatalım dosyayı" diyor birileri... Geride kalanlar unutulabilir mi zamanla katliamları? Yeterli delil bulamamak aşabilir mi adaleti? Arkası kesilmeyen faili meçhuller, hangi gerekçelerle hukuka sığdırılabilir ki? Gerçekleri göz ardı ederek onlardan kurtulmak mümkün müdür? Belleklerde iz bırakan ve asla unutulmayacak olan kurşunlara-

rak, bombalarla parçalanarak can veren aydınların neden aramızda olmadıklarını unutmak mümkün müdür? Ve parlıyor hâlâ / İlk ışıklarında / Gündoğumlarının / Halka halka altın sarısı / Çoban yıldızları / El verip birbirlerine / Tam orta yerinden / Vuruyorlar ölümlü...

Bugün Uğur Mumcu'nun (5) yıllar önce söylediği ve bu topluma miras olarak bıraktığı şeylerin gerçekliği ile yüz yüze gelinmiştir. Ayakta durabilmenin, güçlü olabilmenin dayanağı ise, aydınların sırtını dayadığı değerler olacaktır. Buradan bakıldığında örgütlenmenin, bütün yurtsever aydınların seslerini ortaklaştırmalarının ne denli önemli olduğu ortadadır. Alternatif bir proje oluşturabilmek ancak bu şekilde mümkün olabilir. Susmak ve kendi kabuğuna çekilmek "çağın suçu" değil midir? Katilleriyle bir arada yaşayan bir ülke yerine, çağdaş ve uygar bir ülkede yaşamak isteyenler, devrimciler direncin gözlere yansıyan ışıltısını, özgürlüğün ruhundan ve evrensel değerlere duydukları inançtan alarak alternatif bir proje oluşturabilirler. Bütün olan bitenler, geniş bir proje içinde yer alacak kültür politikalarının, sosyal politikaların oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

Bugünün ülke içindeki koşullarına bakıldığında toplumsal direnç neden dik durmuyor? Neden gerektiğince tepki verilmiyor? sorularını sorabiliriz.

Aslında toplumun bu denli suskun olmasının nedenleri 12 Mart ve 12 Eylül'de aranmalıdır. 12 Eylül'ün temel amaçlarından biri toplumu apolitik (siyaset dışı kalma) kılmaktır. Ve bu dönemde başlayan kirlilik, toplumda tüm değerleri alt-üst ettiği gibi, o günlerin mirası olan sonuçlardan biri olarak, insanlığın ortak paylaşım alanı olan yerlere yeni rant alanları açacak biçimde balyozlarla girilmesinin de yolunu açmıştır. Her değişim bir gelişme değildir kuşkusuz. Ama sonuçta mo-

"Karanlığa ışık tutanlar"- 2005...
Balaban'ın tuval üzerine yağlı boya çizimi.

lalar da yola dahil değil midir?

Demokrasiyi olgunlaştırmak yolundaki bir demokratikleşmeden söz edebilmek, üniversiteler, sendikalar, demokratik kitle örgütleri gibi baskı grupları başta olmak üzere evrensel ölçülere uygun düşecek biçimde bir hukuk devletinin olmazsa olmazı olan yasaları ile donatılmasını, bireylerin ifade özgürlüğünün kısıtlanmamasını, basın yayın haklarındaki kısıtlamaların kaldırılmasını, emeğin gerçek değerini bulabilmesinin önündeki engellerin kaldırılmasını gerekli kılmaktadır.

Makro ve mikro ölçekteki bütün iktidar odaklarında ve bunların dışında kalan alanda yer alan aydınların, gerçek anlamdaki bir demokrasiye ters düşen her türden haksızlıkların karşısında bir duruşa sahip olmaları, demokratikleşme yolunda atılacak en önemli adımı oluşturacaktır. Ancak bu şekilde topyekün bir demokratikleşmeden söz edilebilir.

Bunun yolu da siyasal ya da ekonomik bütün güç odaklarıyla olan ilişkilerde, bireysel çıkar beklentilerinden ve bu istemleri besleyecek olan tuzaklardan uzak durmak, yaratıcılığı artırarak üretmeye devam etmek, yurdunun geleceği için birlik olabilmekten, seslerini ortaklaştırmaktan geçer. Yurtsever aydınlar düşen görev de bu değil midir?

4) Toplumsal bellek ve işlevi ile ilgili olarak bkz; N. Filiz İrge, *Ötesi'nin Varlığını Unutmadan Akmak*, Evrensel Kültür, Nisan 2009, Sayı:208, s.61

5) Yakın tarihimizde yaşanmış ve günümüzü etkilemiş bir dönemi mizahi bir yaklaşımla anlatmasının yanı sıra, 12 Mart döneminde yargılandığı davaların mahkeme tutanakları kaynaklığında yazılmış bir oyun olarak belgesel niteliği taşıyan Sakıncalı Piyade dahil, Uğur Mumcu'nun kitapları, yazıları, söyleşileri iktidar, sermaye ve adalet kavramları üzerinden yine güncel. 12 Mart faşist diktatörlüğünün çıkarttığı acıların, işkencelerin perde arkasını anlatır. Aydın sorgulaması, hukuk ve anayasa sorgulaması yapar. Barışı, eşitliği, özgürlüğü sağlama konusundaki duyarlılıkla ortak bir çağrı niteliğindedir. Ve işte bu nedenlerle bugün yine gündemde olan bir metindir.

Dilim'e Göre

Alfabe-Abece

Eski tüfeklerden Bedreddin beyin hanımı Umay Abla (aramızdaki ismi "Kızıl Yenge"dir), gençleri "Latin alfabe-si"yle ilgili olarak bilgilendirmek istediğini söyledi. "Bence mahzuru yok, bilgilendirebilirsin elbette..." dedim. Dedim; ama bu bilgilendirme için en uygun yerin Bilim ve Ütopya'daki sayfam olduğunu öğrendiğimde de "Hayırlara teb-dil Allah'ım!" diye haykırmamak için kendimi zor tuttum. (Yakındır, sütunumun etrafını dikenli tellerle çevirmeme az kaldı!)

Neyse, kalem Umay ablamızda...

Yanlış anlaşılma-ya olanak tanımayan bir kurallar bütü-nüne sahip olan güzel Türkçemiz üzerine birkaç söz söylemek isterim. Yöntemim apaçıktır: kafa karıştırmam, cıfcaflı sözlerle sapmam! Yazım kuralları (Kemal kardeşim "imla" der), okuyup yazan herkesi ilgilendirir ve ilgilendirmelidir de... Bunun için, yazım kuralları kavranabilir ve kolay uygulanabilir nitelikte olmalıdır. Bilindiği gibi, "**Arap yazısı**" bin yıl boyunca "**Türk dili**"nin yazısı olmuştur. Oysa bu yazı, Arapların kendi ulusal seslerini bile bütün incelikleriyle belirt(e)mez; okunuşu, birçok yerde sözün gelişine (siyak-sıbak) ve "**kulaktan öğrenilen söyleniş**"e bırakır. Sıkılmazsanız eğer, birkaç örnek vermek istiyorum:

Örneğin, üç ünsüzün yan yana yazılmasından oluşan "**mlk**" sözcüğü ("sözcük", Kemal kardeşimde "kelime" oluverir!) hem "**melek**", hem "**mülk**" hem de "**melik**" olarak okunabilir! Bu örnekten anlaşıldığı gibi, birçok sözcükte -iki ünsüz arasında- gösterilemeyen ama söylenen bir ünlü vardır. Gösterilemeyen bu kısa ünlülere, Arapça'da "hareke" denilmektedir ve bunlar da "**e (a)**", "**i (ı)**" ve "**u**" sesidir. "**Sahil**" sözcüğü, "**sahi**" biçiminde yazılır; çünkü birinci "**a**" uzundur, gösterilir; ikinci hecedeki "**i**" kısadır, gösterilmez. "**Veciz**" sözcüğünün "**vciz**" olarak yazılması da bu yüzden-dir: Birinci hecedeki "**e**" kısa olduğundan gösterilmez, ikinci hecedeki "**i**" uzun olduğundan gösterilir. "**Kusur**" sözcüğünün "**ksur**" içiminde yazılması da aynı nedenden kaynaklanmaktadır.

Hemen sıkılmayın, bir iki söz daha edeceğim!..

Bir başka sorun ise şudur: Arap abecesinde, Türkçe için gereksiz olan; ancak Arapçada "**ince ses ayrımları**" bulunan harfler vardır: İki çeşit "**t**", üç çeşit "**h**", üç çeşit "**s**" ve dört çeşit "**k**" gibi... Zorluğunu anlayabilmek için, bu ko-

nuda da birkaç örnek vermek gerek: "**Delalef**" sözcüğünün "**d**"si, "**dalalef**" sözcüğünün "**d**"sinden ayrı bir harf olduğu gibi, "**satır**" sözcüğünün "**t**"si de "**setr**" sözcüğünün "**t**"sinden ayrı bir harftir. "**İhmal**", "**ihimal**", "**ihlaf**" sözcüklerindeki "**h**"ler, nasıl birbirlerine benzemeyen üç ayrı harf ise: "**zaman**", "**zam**", "**zan**", "**zat**" sözcüklerinde de birbirinden ayrı dört "**z**" kullanılması gerekmektedir.

Arap abecesi -bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere- gerek ünlülerin Türkçedeki ünlülerden az olması gerekse ünsüzlerinde Türkçe için gerekli olmayan sesler bulunması ve kimi ünsüzlerin Türkçedeki benzerlerinden daha değişik sesler taşıması dolayısıyla Türkçemize uymaz. Bunun yanında, Arap yazısı da -yukarıda özetlediğim özelliklerinden dolayı- bir sözün gerçek söylenişini başka türlü okunamayacak biçimde yazmaya elverişli bulunması yanında, doğru söyleniş bilinmeyen bir yazımın yanlış okunmasına da yol açmaktadır.

Sonuç

Ulusların varlığının devamı için gerekli olan birlik har-cının "**dil**" olduğu yadsınmamalı ve bunun ayırdına varılmalıdır. Ben burada, kısıtlı bir yere sığdırmaya çalışarak -bir-iki çarpıcı örnek de vererek- bu işin istenen düzeye kavuşabilmesi için bilinmesi gerekli olanları Ana Yazım Kılavuzu'nun yardımıyla ve dilim döndüğünce aktarma gayretinde oldum.

Özel not

Bana sütununda yer verdiği için Kemal kardeşime özel bir teşekkürde bulunmaya gerek duymuyorum; sağduyulu ve ulusunu seven birinin yapması gerekeni yaptı sadece, hepsi bu!

BİLİM VE TOPLUM

ULUSAL KANAL'da Her Cumartesi Saat:

11.15'te

Bilim ve Ütopya dergisi Yazı Kurulu üyeleri

Prof. Dr. Kürşat YILDIZ ve Prof. Dr. Osman Şadi YENEN'in

birlikte sundukları programda,

Türkiye'nin ve dünyanın bilim gündemi ve bu gündem içinde

öne çıkan konular işleniyor.

Üniversiteler, yükseköğretim ile ilgili gelişme ve haberler,

bilimsel yayınlar, bilimsel çalışmalar,

kongreler, dünyada ve ülkemizde bir hafta boyunca bilim ve

teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ile

gelecek haftanın bilimsel olayları aktarılıyor.

Biliyor Muydunuz?

"Taksim Cumhuriyet Anıtı"nın İstiklal Caddesi'ne bakan ve Cumhuriyet'i simgeleyen cephesinde (Atatürk'ün hemen arkasındaki figürler arasında) iki Rus generalinin heykeli olduğunu ve bu heykellerin General Mihail Vasilyeviç Frunze ve Mareşal Kliment Yefremoviç Vorosilov'a ait olduğunu biliyor muydunuz?

Bilim Tarihi'ne Yolculuk

Tanzanya Büyük Yarık Vadi'deki dik yamaçlı Olduvai Gorge'da tarih öncesi Alt Paleolitik hominoidleri taş aletler yaptılar. Yirminci yüzyılda bulunan bu kaba pütürlü aletler Oldowan olarak tanımlanırlar. Bunlar aynı zamanda birinci tarz endüstriler olarak da tanımlanır.

Yatak no 1 olarak bilinen en eski arkeolojik maden yatağı, kamp merkezleri ve yerel bazalt ve kuvarstan elde edilen pütürlü taş aletlerle birlikte yaşam zeminlerinin varlığına kanıt olmuştur. Burası bu tür aletlerin keşfedildiği ilk merkez olduğu için bu aletler Oldowan olarak adlandırılmıştır. Oldowan aleti kullanımının yaklaşık iki buçuk milyon yıl önce başlayarak 0.5 milyon yıla kadar devam ettiği farz edilmektedir. Neredeyse bir milyon yılda özel kişilere açılan Oldowan merkezleri bulundu. 1.5 milyon yıldan sonra Acheulean merkezleri arkeolojik kayıtlarda görülmeye başlanmıştır. Fakat bu Oldowan merkezlerinin artık bulunmadığı anlamına gelmez. Australopithecus'dan eski hominoidlere kadar sıralanan Oldowan aletlerinin bir çok hominoid türüne üretildiği düşünülmektedir.

Alt Paleolitik dönem boyunca tarih öncesi hominoidler Afrika, Batı Asya ve Avrupa'nın büyük kısmı boyunca bilimsel olarak Acheulean olarak tanımlanan taş aletler üretmiştir.

Acheulean aletleri genellikle homo erectus kalıntılarıyla birlikte bulunur. İkinci tarz- yani Acheulean ya da çift yüzlü- alet yapanlar aynı zamanda birinci tarz pütürlü alet metodunu da kullanmışlardır. Fakat aynı zamanda ilk gerçek el baltalarını yapmak için pütürlü parçaları taşın merkezinden uzağa sıkıştırmak amacıyla tahta ya da kemik araçlar kullanarak birinci tarzı desteklemişlerdir. Kemikten ya da baltadan yapılan yumuşak balta kullanımı aynı zamanda tamamlanmış aletin şekli üzerinde daha çok kontrol sağlamakla sonuçlanmıştır. Daha önceki birinci tarz endüstriden farklı olarak merkez birinci tarzdan kalan pütürlerden arındırılmıştır. Bir diğer avantaj ise; ikinci tarz aletler bitmiş aletin üretimine daha fazla önem göstererek simetrik bir şekilde iki uçlu da çalışılmıştır ki bu yüzden adı çift yüzlüdür.

Türün ilk kabul gören örnekleri, 1,65 milyon yaşında, bazılarının onun ortaya çıkışını 1.8 milyon yıl öncesi kadar erken olduğunu iddia etmesine rağmen, Kenya'nın batı Turkana bölgesinden gelmektedir.

400.000 - 350.000 yıl önce
ilk boya maddelerinin kullanılması

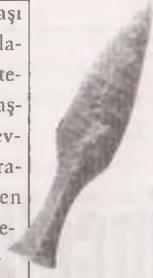
Doğal olarak oluşan ochres ve demir oksit gibi boya maddeleri tarih öncesi zamandan beri renklendirici olarak kullanılmıştır. Arkeologlar ilk insanların boyayı vücut süsleme gibi estetik amaçlarla kullandığını açığa çıkarmıştır. 350.000 - 400.000 yıllık olduğuna inanılan boyalar ve boya öğütme, dövme aletlerinin Zambia'da Lusaka yakınlarındaki Twin nehrindeki mağarada bulunduğu bildirilmiştir.

1.650.000 - 100.000 yıl önce
Acheulean ya da ikinci tarz endüstriler

3 milyon yıl önce

2.500.000 - 500.000 yıl önce
ilk endüstriyel kompleks

Ateşle işlemek, genellikle bir taşı ateşin altına gömerek, onu parçalamak ya da onu diğer bir aletle sürterek bir alet şekline getirmeyi kolaylaştırmaktır. Arkeologlar, orta taş devrindeki Afrikalı modern insanlar tarafından yapılan tarihi 72.000'den 164.000 yıl öncesine dayanan el işiyle birlikte Güney Afrika kıyılarında bir çok merkezi çalışıyordu.

Gürcistan, Caucasus'un sıradağ uzantılarındaki tepelerinde bulunan Dzudzuana Mağarası'ndaki bir seri Üst Paleolitik katmanlardaki yaban keten liflerinin benzersiz buluşu, tarih öncesi avcı toplayıcıların taş aletlere sap takmak için sicimler yaptığını, sepet ördüklerini ya da kıyafet diktiklerini gösterir.

Bazı lifler bükülmüştür ki bu onların ipler ya da teller yapmak için kullanıldığını gösterir. Diğerleri boyanmıştı. Bölgedeki ilk insanlar bitkileri kumaşı ya da ketenden yapılmış iplikleri boyamak için kullandı.

M.Ö. 33.000'de en eski müzik aletleri

M.Ö. 35.000'de bilinen en eski matematiksel el eserleri

M.Ö. 70.000 civarlarında büyük ihtimalle bilinen en eski Paleolithic sanat örnekleri

162.000 - 70.000 yıl önce ilk insanlar ateşle işlenmiş taşları alet olarak kullandı

Bilinen en eski matematiksel el eseri Lebombo kemigi, Habeş maymununun fibulasına kasten açılan yirmi dokuz farklı çentikten oluşan uzun bir sopadır. Lebombo kemigi, Swaziland'ın Lebombo dağlarındaki sınır mağarası içinde keşfedilmiştir.

Takvim sopalarına benzeyen Lebombo kemikleri hala Namibia'da yerliler tarafından kullanılır.

M.Ö. 32.000 - 28.000 civarlarında keten liflerinden materyal yapımı

M.Ö. 30.000 civarlarında mağara resimlerinde kaydedilen bilgi

En eski kayıtlı bilgilerin bir çoğu Paleolitik mağara resimlerini taşıyan işaretli kemiklerle Cromagnon sanatını kapsar. Bu sanatın amaçları tam olarak anlaşılmamıştır.

Radyoaktif karbon izotopu tarihlerine göre belirlenen en eski mağara resimleri 1994'de Fransa'nın Ardeche bölgesinde keşfedilen Chauvet Mağarası'ndaki resimlerdir ve M.Ö. 30.000 kadar eskilere dayanır. Birçok mağara resimleri mağara derinlerinde olduğundan, genellikle ulaşılabilir bölge-lerde, onların toplu halk gösterimleri için olmayabileceği fakat kabile toplumunun büyükleri tarafından Cognescenti'ye gözler önüne serilmiş olabileceği ileri sürülmüştür.

2002'de Cape Town'dan neredeyse 200 mil ötede, Güney Afrika'daki Blombos Mağarası'nda bulunan geometrik şekillerle süslenmiş ochre kaya parçalarının tarihi orta taş devrine dayanır ki bu da Avrupa Orta Paleolitik çağa ya da kabaca M.Ö. 70.000'e denk düşer. Bunlar belki de bilinen en eski Paleolitik sanat örnekleridir.

Grifon akhabasının içi boş kemiklerinden oyulan ve 2009'da Almanya'da batı Ulm'daki Hohle Fels Mağarası'nda bulunan beş parmak delikli kemik bir flüt, şu zamana kadar bölgedeki mağaralarda bulunan müzik aletlerinden en eksiksiz olanıdır.

Mamut fildişinden oyulan üç delikli bir flütle sessiz bir kuğunun kanat kemiklerinden yapılan iki flüt bölgedeki bir başka mağarada açığa çıkarılmıştır.

İz Birakanlar

Uluğ Nutku: Bir omzunda felsefenin güncelliği, diğerinde genelliği

“Bir süredir inanmanın felsefesi üzerinde duruyorum. Bu hiç yapılmadı, ne bizde ne de başka yerde. Yapılan din felsefesi diye adlandırılıyor. Bu bir çelişkidir. Dinin felsefesi olmaz; dünya ve insan görüşü olur ve bu da yaptırımcıdır, irdelemeci değil.”

Prof. Dr. Uluğ Nutku ders vermeyi, hem de iki farklı kentte sürdüren emekli bir öğretim üyesi; bazen, araları uzun da olsa 13 yıldır dergimizde yazıyor. En kıdemli yazarlarımızdan birisi... O, bir felsefeci ama duyguları onu zora soktuğunda şiire geçiyor, ondan güç alıyor.

“Diledöküm atmosferi dünyayı saran atmosferden farklı; bu ancak özel olabiliyor. Bu atmosferi yüzlerce öğrencim sayesinde soludum. Genç yaşta ölenler oldu. Öldürülenler oldu. İşkence görenler oldu. Ben felsefe yazarken yanıbaşına gelirler bazen. O zaman kavramlarla uğraşmayı bırakır, başka bir kâğıt alır, onlara şiir yazarım.”

Nutku’nun bir de şiir kitabı var: “Ur Uruk Urşu değişik bir anlatımdır. Tarihte değerli olanı süzerek anlatmaya çalıştım; her şiire bir sayfa da açıklama ilıştirdim. Bana öyle geliyor ki şiir diğer bütün uğraşlara önceldir.”

Uluğ Nutku’yu tanıma çalışmamın ilk adımında, onun iki özelliği dikkatimi çekti:

Çok sevilen bir hoca ve üç Anadolu kentindeki üniversitelerin, felsefe bölümleri kurucusu olması... İyi bir hoca ol-

mak, alanında yetkin olmak... Zor da olsa bunlar başarılabilir. Öğrenciyken sevilmeyen ama sonraki yıllarda değeri anlaşılan, takdirle anılan pek çok hoca vardır. Nutku, hem takdir edilmeyi hem de seilmeyi nasıl başarmıştı, ona bunun gizini sordum. “Öğretirken öğreniriz ilkesini benimsedim. Öğrencilerim arasında bir öğrenci olmayı öğrendim. Çalışmalarım insan felsefesine odaklıdır, dal dilinde felsefi antropoloji. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fel-

Dr. Uluğ NUTKU

Uluğ Nutku’yu tanıma çalışmamın ilk adımında, onun iki özelliği dikkatimi çekti: Çok sevilen bir hoca ve üç Anadolu kentindeki üniversitelerin, felsefe bölümleri kurucusu olması...

sefe bölümünde 22 yıl çalıştıktan sonra 1990'da kendi isteğiyle Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi Bölümüne geçtim; bölümü bağımsızlaştırdık. 1994'de Mersin Üniversitesi Felsefe bölümünü oluşturdum. 2000'de Cumhuriyet Üniversitesi'nde aynı görevi yerine getirdim. Hiçbir zorlayıcı tavırla karşılaşmadım. Bölümlerimiz hep el üstünde tutuldu. Şu an size Çukurova Üniversitesindeki bölüm odamdan yazıyorum. Haftada iki gün burada, üç gün Sivas'taki bölümümde ders veriyorum. Emekli olalı sekiz yıl oldu. Anı çok ama derlemeye pek vaktim olmuyor."

Öğrenciler arasında bir öğrenci olmak

Öğrencilerinin anı yazılarından, Nutku'nun 'öğrenciler arasında bir öğrenci olma' davranışının, üniversite amfileriyle sınırlı kalmadığını öğreniyoruz. 1970'li yıllarda güvenlik nedeniyle öğretim üyelerinin, farklı bir kapıdan üniversiteye giriş-çıkış yaptıkları günlerde Uluğ Nutku, öğrencilerle birlikte ana girişi kullanıyor. Yaşamsal saldırılara rağmen öğrencilerle birlikte oluyor. O, aynı zamanda kimi öğrencilerinin sırdaşı, sığınağıdır da. Hocaları Mengüşoğlu'nun asistanlığını Nutku'yla birlikte yapan Dr. Tüten Anğ da onun bu yanını vurguluyor: "Ülkemizde süregiden o kargaşa günlerinde fakülte koridorlarında olup biten her ne olursa olsun, öğrencilerimiz için kapısı daima açık olan 202 no.lu odamız, öğre-

Cumhuriyet Üniversitesi Felsefe Bölümü son sınıf öğrencilerine

nen ve öğretene arasında sevgiye dayanan saygının ve saygıya dayanan sevginin yeşerdiği bir yerd. Kendi aramızda ve öğrencilerimizle böylesi bir ilişkinin kurulmasında en büyük katkının öğrenme ve öğretmeyi hayatının olmazsa olmazı idesi, alçakgönüllülüğü, sevgi ve saygıyı bir yaşam ilkesi olarak değerlendiren Uluğ'a ait olduğunu düşünüyorum. Her ikimiz de hiç unutmamak ki böyle bir ortam ancak Takiyetin Mengüşoğlu gibi bir hocanın yanında gerçekleşebirdi."

Uluğ Nutku öğrencisi ne kadar saçmalarsa saçmalasın 'sen saçmalıyor-sun' demez. Ona verdiği metin veya ödevle kendi kendine hatasını görmesini, kavramasını sağlar. Öğrencileri bir metni nasıl okuduğunu, yorumladığını, problem üzerinde nasıl düşündüğünü derste, ondan görerek öğrenirler.

Büyüklenmemek, kendini ötekileryle bir ve aynı görmek... Söz ve eylem birliğine, bilmediği konularda fikir ileri sürmemeye önem verir.

Emir kipiyle konuşmanın insansal olmadığını söyler ve dilsel iletişimdeki olumsuz etkisine dikkat çeker. İnsanlar arasında ayırım yapmamak, insanların eksiklik ve hatalarını hoş görmek. İnsanların eğriyi yaptıkları gibi doğruyu da yapabileceklerini umut etmek, inanmak... İnsandan, insanlıktan umutlu olmak...

Şimdi her ikisi de felsefe doçenti olan Nutku'nun iki eski öğrencisi, Mersin Üniversitesi'nden Çetin Veysal ve Muğla Üniversitesi'nden Mehmet Elgin;

2006 yılında Uluğ Nutku'ya Armağan kitabını yayımlamışlar. İnkılâp kitapevi tarafından basılan kitabın, çoğu felsefeci olan 42 yazarı var. "Bunu yapmalarını, daha yazacağımı, on yıl sonra böyle bir armağanın daha anlamlı olacağını söylemiştim. Beni dinlemediler. O zaman 70 yaşındaydım. Birisi kulağıma fısıldamıştı: On yıl sonra 'armağan' olmayabilir, 'anı' olabilir. Ses çıkarmadım."

Kişiliği ve düşünce yapısı

Uluğ Nutku nasıl bir insan, nasıl bir hocadır? Bu soruya bazı dostları "Filo-zofun beyefendisi" veya "Adam gibi adam deyiminin örneği"; öğrencileri de "Hem hoca hem dost" yanıtını veriyorlar.

50 yıllık dostu, felsefeci yazar Afşar Timuçin ise: "Onda bir çelebilik vardır. O çelebilik zamanla sağlam bir bilgiye dönüştü" açıklamasını yapıyor.

Uluğ Nutku felsefeyi Anadolu'ya taşımak için ısrarlı bir çaba gösteriyor. Üniversitelerin halkı da içine alan faaliyetler yapmasına çalışıyor. Bu doğrultuda pek çok etkinliğe imza atıyor. Mersin'de ilk defa 'Mersin felsefe günleri' adı verilen halka açık etkinliği 1994'te başlatıyor. Bu ad şimdi birçok felsefe bölümünün şehir adına etkinliğinin başlığıdır. Böylece felsefenin kitlelerce konuşulur tartışılır olmasında etkin bir rol alıyor.

Uluğ Nutku, sevilen bir bilim adamı, güvenilir, paylaşımcı bir dosttur. Zaman zaman insanlar hakkında yanıldığını anlasa bile, onları asla yarı yolda bırakmaz. Sadece arkadaş ve dostlarına de-

Prof. Dr. Uluğ NUTKU Munzur Şenlikleri'nde

Sosyolog Prof. Dr. Adnan Gümüş (Çukurova Üni. Felsefe Grubu Eğitimi Bölümü) ile Samandağ/Antakya "Felsefe Günleri"nde...

ğil, kendisine, kendi düşüncelerine de sadıktır.

O, gelip geçici değer ve modaların yakınında asla yer almaz. Koşulların gerektirdiği gibi değil, kendi belirlediği doğrulara göre davranır.

Yargılamaya değil anlamaya önem verir. Onun dünyasında önyargılara ve kırıcılığa yer yoktur. Olağan üstü sabırlıdır. Sakin, sesiz ve sevecendir ama gerektirdiğinde direnç göstermekten kaçınmaz. Dikkatli, yavaş ama etkili konuşur.

Tüten Ang, Uluğ Nutku'un düşünce yapısını şu sözlerle tanıtıyor: "İnsanın disharmonisi ve evrenin diyalektik yapısı Uluğ'un düşünce dünyasının temel problemini oluşturmaktadır. Her zaman ve her mekânda ve her alanda insanın insanlaşma sürecini geciktiren her şeye karşı durulması gerektiği onun yazı ve eylemlerindeki ana temadır. Bu ana tema çerçevesinde ortaya koyduğu tüm bilimsel eylemlerinde açık ve anlaşılır bir Türkçeyi bir bilim dili olarak kullanmada gösterdiği titizlik, çok iyi yabancı dil bilgisine rağmen gerekmedikçe kullanmamakta gösterdiği itina, bilimsel bilgisi, düşünme yeteneği, onun açık, anlaşılır, gösterişten uzak, içten kişiliğinin bir bilim adamı olarak uzantısıdır."

Kişiliğini oluşturan önemli etkiler

Kişiliği hangi önemli etkiler altında oluşmuştu? Kendine örnek aldığı kişiler

var mıydı? Nutku'nun verdiği yanıtın büyükbabasının, anne ve babasının bir de küçük yaşta yaşadığı deprem deneyiminin onda etkiler bıraktığı görülüyor.

"Kişi, üzerindeki etkilerin ne kadarının bilincinde olabilir sorusu felsefeyle psikolojinin ortak bir sorusudur. Buna cevap vermem zor ama deneyebilirim. Ailemin büyüklerine sadakat duygusuyla bağlıyım, çünkü üzerinde hiç baskı olmadı. Büyükbabam, annemin babası, bizimle beraberdi ve ikimiz aynı odada yataydık. O beş vakit namaz kılar ve dua okurdu. Onu sessizce seyredirdim ve böyle davranmam gerektiğini bana kimse söylemedi. Namazdan sonra aritmetik derslerimiz başlardı. Bir defa bile bana, gel sana bir dua öğreteyim, demedi. Engin hoşgörü içinde büyüdüm. Bu nedenle de 1942-43 Çerkeş-Kurşunlu depremindeki ilk büyük hayat tecrübemi doğru değerlendirdim. Bütün tanrıların insan zihninin yaratıkları oldukları gerçeğini daha yedi yaşındayken anladım.

Bütün dualara rağmen toprak sarsıntısının bir ay sürmesi, Sarıkaya köyünün batması, ölüm üzerine ölümün yığılması, gerçek ile 'sanki gerçek' arasındaki ayrıma kavuşmama neden oldu."

Yaşamının ilk yılları

Nutku 1935'de Zara'da doğmuş. "Nüfus kâğıdımda 12-13 Nisan yazılı. İki gün süren doğum olmaz elbette. Ben

hep 13'ü kullanırdım. Kimlik numarası gerekince ilk tarih olan 12 Nisan resmileşti. Çocukluğum birbirinden uzak yerlerde geçti.

İlkokulun birinci sınıfını, 1942-43 Kurşunlu-Çankırı'da, ikincisini Niğde'de, üçüncüsünü Yeldeğirmeni/Kadıköy-İstanbul'da ve sonra Gelibolu'da, dördüncü ve beşincisini Polatlı'da okudum.

O yıllar İkinci Dünya Harbi, daha doğrusu emperyalistler arası dünyayı paylaşım harbi, yıllarıydı. Babam askerî tabipti, cerrahı ve askerî birlikler sürekli kaydırılırdı. Koşullar zordu. Yemek masamız katlanır, bavul olurdu. Her an başka bir yere sevk edilebilirdik.

1941 yılında, Almanlar Bulgaristan'ı da işgal edip sınırimıza dayandıklarında biz Edirne'deydik. İlk defa uçak gördüm. Alman askerî keşif uçağıymış. Şehir üzerinde uçtu, gitti. Askerî karargâhın bulunduğu yerde siyah dumanlı bir daire çizip uzaklaşmış. Böyle yaparak 'yerinizi biliyoruz, kolayca vururuz,' demek istemiş. Hemen bir kamyonu bindirilip İstanbul'a gönderildik. Olayları gazeteden takip edebilme heyecanı ile okumayı, erkenden öğrendim."

Annesi ve babası

"Annem Melek, İstanbul'da Kız Muallim'de okurken annesi vefat edince üç erkek ve kendisinden 25 yaş küçük kız kardeşine, abla diye çağırdığım teyzeme bakmak zorunluluğuyla okulu bırakmış. 83 yaşına geldiğinde, öğrenci-

Ailesi ve Uluğ NUTKU (Alt sıra soldan birinci)

liğinde ezberlediği şiirleri bir çırpıda okurdu. Bunların bir kısmı İstanbul'un 1918'de işgaline karşı yazılmış yürek-lendirici şiirlerdi. Teyzem Suat Ülgen ha-yattadır. Annem ve o benim "üstün in-san" örneklerimdir. Nietzsche'nin üstün insanı ancak bir kadın olabilir (Nietzsche bunu hiç düşünmedi). Babam Seyfullah Cumhuriyete 50 yıl hizmet etti. Ölümün-den az önce annemi, ablamı ve beni karşısına oturttu. Dedi ki: 'Meşin çan-tamı hazırladım, küçük ameliyatlar için bisturimi, makasımı içine koydum. 1928'de yaptığım gibi Erzurum dekovil hattı askeri cerrahı olarak önce Zara ve Sarıkamış'a gitmek istiyorum, ne dersiniz?' 'Peki, baba' dedik. Ölüm öncesi hasreti olduğunu sonradan anladık. Ona yetişmek için daha beş yıl faal olmam, yeni öğrencilerle tanışmam gerekiyor. Aramızdaki fark gene de çok büyük. O katır sırtında günlerce köy köy dolaşır, hasta bakardı. O zamanlar ordunun hal-ka hizmeti üzerinde titizlikle durulurdu. Benim hayatım lüks sayılır. Ders ve kon-ferans vermeye otobüsle gidiyorum, katırla değil."

Eğitimi

"İlkokuldan sonra babam beni İstan-bul'daki Amerikan Robert Kolej'e 1947'de yazdırdı. 'Bu adamlar başarılı oldu, onlardan öğren' dedi. İki yıl 'ihzarı', dil hazırlık yılları, üç yıl orta, dört yıl lise-yi orada okudum. Hemen hemen her yıl okuldan, anti-Amerikan tavırlarımdan dolayı, üç gün-bir hafta atıldığımdan, bir sömestre fazladan okuyarak mezun ol-dum. O yıllardaki haşarlığıma pişman değilim ama bütün öğretmenlerimi saygıyla anırım da."

Uluğ Nutku, 1957 Şubatında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne giriyor. Ancak 1964'de mez-un olabiliyor. Çünkü 1961'de "147'ler olayında" hocası Takiyettin Mengüsoğlu da görevden alınan 147 öğretim üyesin-

den biridir. Mengüsoğlu, Almanya'ya Tü-bingen Üniversitesi'ne ders vermeye gi-dince Uluğ Nutku da oraya gidip bir yıl oldukça ağır koşullarda işçi olarak çalışıyor. Dönüşünde de her yarıyıl bir sertifika sınavına giriyor. Böylece öğre-nimi, 7,5 yılda tamamlanıyor. Doktora çalışması da 10 yıl sürüyor. "Hiç acelem yoktu, felsefenin de yoktu!" diyor.

Uluğ Nutku'nun doktora konusunun başlığı: Yeniçağ Felsefesinde Apriori Problemi'dir; 1978'de İnsan ve İnsanlık Kavramları Üzerine Antropolojik-Etik Bir Çalışma başlıklı teziyle de doçent olu-yor. Nutku, İngilizce, Almanca biliyor. Li-sans öğrenimi boyunca klasik filoloji de okumuş, Grekçe ve Latince sertifikaları almış.

Hocaları

"Hocalarımı nasıl anlatabilirim ki? Anlatmak anı yazmak gibi olur, becere-mem. Mengüsoğlu ile 27 yıl çalıştım, asistanıydım. 1984'te ölene kadar bana hiç yüz çevirmedi. Haftada birkaç gün evinde çalışırdık. Almanca felsefe kitap-ları okutur, anlattırırdı. Macit Gökberk uf-ku geniş bir hocamdı. Son yıllarında onu daha iyi tanıdım. Nermi Uygur her za-

man yakınlık gösterdi. Onlar aramızdan ayrıldı. Hocam İsmail Tunalı ile zaman zaman karşılaşıyoruz. Çalışma hızını hiç kesmemiş olmasına hayranım. Bedi-a Akarsu doğrudan hocam olmadı ama bana Çukurova Üniversitesi'ne geçmemi öneren odur. Böylece son yıllarımın ro-tasını çizmiş oldu. Ona müteşekkirim."

Felsefe, üniversiteler ve eğitim

Uluğ Nutku'nun felsefeye ilgisi nasıl ve ne zaman başlamıştı?

"Lisenin üçüncü sınıfına geçince branşlaşma başladı. Mühendislik oku-yacaklar Mühendis-1 diye ayrılırdı. Di-ğerleri: doğa bilimleri, ekonomi ve edebi-yattı. Ben ve Çetin Remzi Yüregir 'Hu-manities' (edebiyat) dalını seçtik, sınıfta iki kişiydik. Çetin halen "Yeni Adana" ga-zetesinin başında ve ben de 1957'den beri zaman zaman gazeteye makale ve köşe yazısı gönderiyorum. Felsefeye il-gim o yıllarda başladı. Üniversite için fel-sefe bölümünü seçişim bilinçliydi."

Uluğ Nutku dünyada ve ülkemizde bilimin ve felsefenin durumunu, gidişini, üniversitelerimizi nasıl değerlendiriyor? "Son elli yıldır felsefe çok dallandı bu-daklandı. Bir uzmanlık alanında çalışmak önemlidir, felsefenin bütünlü-ğünü gözden kaçırmama koşuluyla. Dünyada olduğu gibi bizde de böyle bir parçalanma var. Umarım parçaları yeni-den bütünleştirecek kimseler çıkar."

Türkiye'de her şehre bir üniversite kurulması girişimini iki yönden değeren-dirmeye çalışıyorum. Olumlu yön, henüz cılız olsalar da bu üniversiteler halkın bi-lincinin yükselmesine yol açabilirler. Olumsuz yön, ille de bir şeyler yap-acağız diye alanları birbirine karıştır-maktır; adama göre iş, ucubeler yaratır, yaratıyor da. Yeni açılan felsefe bölüm-lerine ilahiyatçı sokuşturması bizim emeklerimizi hiçe sayan, tarihsiz-gele-neksiz kimselerin işidir. Bunlar ergeç tasfiye edilecektir. Fazla zarar vermeden tasfiyeleri için basının desteğine ihti-yacım var. Şimdilik tek başıma mücade-le ediyorum."

Cumhuriyetimizin büyük başarısı, Avrupalının birikimini, eğitim yoluyla özümseyecek kuşaklar yetiştirmiş ol-

"Fazla yazmadım" diyen Uluğ Nutku'nun çeşitli yerlerdeki konuşmalarından ve bazı araştırma konularından oluşan kitapları:

1. İnsan Felsefesi Çalışmaları, Bulut Yayınları, 1998
2. Felsefe ve Güncellik, Bulut Yayınları, 2005
3. Ur Uruk Urşu, Anı Yayınları, 2005
4. Daha Güncel Felsefe, Anı Yayınları, 2006

masıdır. Bizim eğitimcilerimiz ve biz böy-
leyiz. Ama bilim süreklilik ister. Bilim ge-
leneklerinin kurulması ve kendini aşarak
yenilmesi, bilim dışı müdahalelerle ke-
sintiye uğrarsa, bütün toplum zarar gö-
rür. Bir kuşağın eğitimsiz kalması, telafi-
si çok zor zararlara yol açar."

"İnanmanın felsefesi"

Uluğ Nutku bugünlerde ne yapıyor?
"Bir süredir inanmanın felsefesi üzerinde
duruyorum. Bu hiç yapılmadı, ne bizde
ne de başka yerde. Yapılan din felsefesi
diye adlandırılıyor. Bu bir çelişkidir. Dinin

felsefesi olmaz; dünya ve insan görüşü
olur ve bu da yaptırımcıdır, irdelemeci
değil.

Günümüzde felsefe uğraşına girmek
isteyen birisi 'vahiy bilgisi' denilen şeyin
bilgi değil, sadece bir inanç olduğunu bil-
meli. Bu olguya tarihsel gözle bakılması
gerektiğini, tek-tanrı dinlerden binlerce
yıl öncesinde de bu 'kutsal yalan'ın (Ni-
etzsche) halklar arasında dolaştırıldığını
görmeli. Buna 'özel bilgi çeşidi' demenin
hiçbir şey ifade etmediğini, bilginin insan
emeğiyle kazanıldığını, oysa bu tür
inançların işlenebilir ve geliştirilebilir hiç-

bir sorun içermediğini anlamadıkça fel-
sefeye hiç girmesin; çünkü bu gerçekle-
re rağmen girmek isterse, sorunları yü-
züne gözüne bulaştırır, debelenmekten
başka bir şey yapamaz. Anladığında,
inanmanın ötsel bir varoluş olgusu oldu-
ğunu (öze bakış), çok çeşitli biçimler
aldığını (tarihsellik), 'sanki var' bilinci
üzerinde büyük kültürlerin yükseldiğini
görmeye başlayacaktır.

Dinin felsefesi olmaz düşüncemi vur-
guluyorum, çünkü kitaplarda, makaleler-
de Hristiyan Felsefesi, İslam Felsefesi
gibi konu başlıkları geçiyor. Bunlar iyi
düşünülmeyen söylenmiştir, çelişiktir,
oksironomidir, tahtadan demir, acı reçel
gibi. Millet adıyla da felsefe olmaz, Al-
man felsefesi, İngiliz felsefesi, Türk fel-
sefesi gibi. Doğrusu, Türkçe felsefe vb.
dir. Belirleyici olan dildir. Farabi Türk idi,
ama Arapça yazdığı için ona Arapça dü-
şünen filozof demek gerek. Daha uzun
söylersek, İslami Arap toplumunun filo-
zofu; ama bu bile sorunların dillerde or-
taklığını tek dile indirgemez.

Felsefe çalışmaya başlayan kişi filo-
zoflarla doğrudan tanışmalı, ikinci el
yazıları sonraya bırakmalı. 26 yüzyıllık
bir eser birikimi var. Bir kitabı birkaç de-
fa ve yavaş okumalı, okurken satır ara-
larına kendi düşüncelerini ve sorularını
yazmalı. Bir filozofun bütün yazdıklarını
da eldeki olanaklar dâhilinde okumalı,
örneğin, Platon'un diyaloglarının hepsi-
ni. Tercümeli düşünmemeli, kendi dilinde
düşünmeli."

Yaşamının olmazsa olmazı öğren-
mek ve öğretmek olan Uluğ Nutku'ya,
yetiştirdiği öğrenciler, verdiği dersler ve
konferanslar, kurduğu felsefe bölümleri,
yaptığı ve yapacağı tüm bilimsel
çalışmalar için teşekkür ediyoruz.

Felsefeyle uğraşanların, felsefe öğ-
rencilerinin ve okurlarının ondan öğre-
necekleri çok şey var. Uluğ Nutku'nun
daha uzun yıllar ışık olmaya, öğrencileri-
ni ve bizi aydınlatmaya devam etmesini
diliyoruz.

Yararlanılan Kaynaklar ve Dipnotlar:

- 1) Uluğ Nutku'yla, e-posta yoluyla yapılan görüşme, Mart 2010
- 2) Uluğ Nutku'ya Armağan kitabı, Çetin Veysel ve Mehmet Elgin, İnkılâp kitapevi, 2006
- 3) İnsan Felsefesi Çalışmaları, Uluğ Nutku, Bulut Yayınları, 1998

Uluğ Nutku'nun bazı sorularımıza yanıtları

Bilim ve Ütopya Dergisi ile ilgili değerlendirmeniz nedir?

"Bilim ve Ütopya'ya yazı göndermeye, yanılmıyorsam 13 yıl önce başlamıştım; aralıklı ol-
du ama güncel sorunuz ne ise cevaplandırmaya çalışmıştım. Derginizin aydınlanmacı tutu-
mu, bilime kapalı ve bilimi de takıyyeciliğe dönüştüren kimseleri, işgal ettikleri ve layık olma-
dikları mevkilerden kovmamıza büyük destektir."

İnsanoluş sürecimizde, 'canlılar arasında bir canlıyız' kavrayışına ulaşmamız İnsan- lığa ne kattı? Bu kavrayışı ne ölçüde benimsediğimiz söylenebilir?

"Bu kavrayış hem bilimsel olarak doğrudur hem de ahlaki bakımdan insanın yerini ve sını-
rını belirleyicidir. İnsan her şeyin kendisi için 'yaratıldığı' inancına saplandı.

Çağımızdaki bunalımın kökü bu önyargıdadır. 'Yaratılmışlık' kavramı kenara bırakılmalı,
'oluş' anlaşılmalıdır. Eski bilgelikler bunu anlamışlardı. İnsan doğa sahnesinden silinir yok
olursa, evrimde tekrar edilemeyeceğine dair (kavramsal iletişim niteliğinin biricikliği) Julian
Huxley'in görüşüne katılıyorum, ama evrim bizim öngöremeyeceğimiz başka niteliklere sahip
nice türler oluşturabilir. Bu nedenle kendimize, Nicolai Hartmann'ın dediği gibi, 'varolanlar ara-
sında bir varolan' olarak bakmalıyız. Buna 'canlılar arasında bir canlıyız' sınırlamasını ekliyo-
rum. İnsanlığın bu bakışa yeniden ulaşması doğayı talan etmesini engelleyecektir."

Değerli felsefecilerimizden, Takıyettin Mengüşoğlu: "İnsan sınırlarını, özünü, ne ol- duğunu kendisi bellirler. O, dili sayesinde tarihsel bir varlık, çalışması ile de yaratıcı, ya- pıcı ve yıkıcıdır," demiş. Siz, insanın özü, sınırları ve çalışması ile ilgili olarak neler söy- lersiniz?

"Hocamın 14 temel olguda topladığı 'insanın varoluş koşulları'nı dört özsellikte toplamaya
çalıştım:

Nesnenin, insan dâhil, yapısını ve özelliklerini olduğu gibi bilmek; 2. Amaç koymak ve
amacı gerçekleştirmeye yönelmek; 3. Anlam vermek, kendini anlama yerleştirmek, varolma-
yanı 'sanki var'a dönüştürmek ve değer vermek (çift yönlü: yapıcı ve yıkıcı); 4. Tarihselliği
devşirmek: geçmişti şimdiye süzmek, geleceğe uzatmak; geleceği geçmiş ve şimdinin bireşi-
mi olarak tasarlamak..."

Dünyanın, bölgemizin bugün içinde bulunduğu durumla ilgili olarak ne söylersiniz? Kültürel, sosyal alanda bir duraklama, çürüme ya da geriyi gidişten söz edilebilir mi? Bir geriye gidiş varsa bu durum kalıcı olabilir mi? İnsanlık sorunlarını nasıl aşabilir?

"İnsanlığın umudu karşıt-küreselleşmenin güçlenmesi ve küresel emperyalizme galip gel-
mesidir. Bu sadece umut olarak kalamaz, eylem pekişmelidir. Emeğin hakkı bizim merkezi
kavramımızdır. Dünyanın bütün hammadde, enerji ve gıda kaynaklarının adil paylaşımını ger-
çekleştirecek yeni bir Birleşmiş Milletler Örgütü yaratılacaktır. Yurdumuz bıçak sırtındadır.
Yurdumuzu küreselleştirmeye teslim eden yabancı sermaye taşeronları alaşağı edilmedik-
çe rahat yüzü göremeyiz. Halkları üçyüz yıldır gittikçe daha şiddetle sömüren ve utanmazca-
sına 'gerçekçi politika' (realpolitik) denilen yılanın başı ezilmelidir. Yeni bir dünya düzeni ancak
ve ancak küresel-paylaşımcı-yetinmecî, doğaya saygılı bir iktisadî düzen dayanağında kuru-
labilir."

Destekleyici ve alternatif tıp

Vurgulamakta ve altını çizmekte yarar vardır ki; “şifalı ot” gerçekten de iyileştiriciliği olan, yarar sağlayan bitkiseldir. Oysa, bu yazının konusu “şifalı ot” olmaktan çok “şifalı ot” içerdiği düşüncesiyle pazarlaması yapılan “endüstriyel” ürünlerdir.

Destekleyici ve alternatif tıp uygulamaları adı altında tanıtımı yapılanların göz ardı edilemeyecek boyutlara eriştiğine kuşku yok.

Bugünün Türkiye'sinde görsel, işitsel ya da yazılı basında hemen her an bu türden bir yöntemin pazarlamasının yapıldığına tanık olabilirsiniz.

Bu yöntemler arasında “şifalı otlar” başlığı altındakilerin önemli bir yer tuttuğunu söylemeliyiz. Buna basınçlı oksijen tedavisi, akupunktur ve ozonoterapi gibi başka yöntemleri de ekleyebiliriz.

Bu noktada bir duruma açıklık getirmekte yarar var! Birçok ilacın hammaddesi de olan otların sorgulanmasından çok her derde deva “şifalı otlar” olgusuna odaklanılmalıdır. Bir Ortopedi uzmanı olarak topuk dikenini tedavisi için kırmızı pul biberin yerel olarak uygulanması önerisinin ulusal televizyonlarda dile getirildiğini gözlerimle görmesem inanmakta güçlük çekebilirdim.

İster şifalı ot isterse bir başka yöntem olsun sorunun iki noktada düğümlendiğini söyleyebiliriz. Birincisi, önerilen yöntemin akıl ve bilim süzgecinden geçirilmemiş olması ise; ikincisi de önerilen yöntemin getirim (rant) aracına dönüştürülmüş olduğu gerçeğidir. Karşımızda duranın “şifalı ot” olmaktan çok bir şekilde endüstriyel işleminden geçirilerek paketlenmiş ve pazara sunulmuş ürün olduğu gerçeğini kavramakta yarar vardır.

Bir kez daha vurgulamakta ve altını çizmekte yarar vardır ki; “şifalı ot” gerçekten de iyileştiriciliği olan, yarar sağlayan bitkiseldir.

Oysa bu yazının konusu “şifalı ot” olmaktan çok “şifalı ot” içerdiği düşüncesiyle pazarlaması yapılan “endüstriyel” ürünlerdir.

Geleneksel tıp uygulamaları yapan hekimlerin hemen her uygulama ve eyleminde suç ve hata arama alışkanlığının giderek yerleştiği günümüzde; destekleyici ve alternatif tıp uygulamalarının alabildiğine “özgür” bir ortamda hiçbir sınırlayıcılık olmaksızın ve sorumluluk üstlenilmeksizin sürdürülüyor oluşu son derece düşündürücüdür.

Benzer uygulamaların yalnız ülkemizde değil dünyada da yaygınlaştığı göz ardı edilemez.

Örneğin ABD bu türden ürünlerin üretim ve pazarlanması konusunda önemli ülkelerden biri konumundadır. Ancak, buna karşılık söz konusu çalışmalar NIH'nin (Ulusal Sağlık Enstitüsü) bir uzantısı olarak kurulan NCCAM'ce (Ulu-

Birçok ilacın hammaddesi de olan otların sorgulanmasından çok her derde deva “şifalı otlar” olgusuna odaklanılmalıdır.

İster şifalı ot isterse bir başka yöntem olsun sorunun iki noktada düğümlendiğini söyleyebiliriz. Birincisi, önerilen yöntemin akıl ve bilim süzgecinden geçirilmemiş olması ise; ikincisi de önerilen yöntemin getirim (rant) aracına dönüştürülmüş olduğu gerçeğidir.

sal Destekleyici ve Alternatif Tıp Merkezi) izlenmekte, değerlendirilmekte ve değerlendirme sonuçları kamuoyunca paylaşılmaktadır.

Haftalık bilim dergisi Nature'in 10 Aralık 2009 tarihli sayısında yer alan bir haber oldukça önemli ve yol göstericidir.

"Merkez (NCCAM) şifalı otlardan uzaklaşıyor" (Birleşik Devletler Destekleyici ve Alternatif Tıp Araştırma Merkezi belirlilerin giderilmesine odaklanıyor)

Söz konusu merkezin onuncu kuruluş yıldönümü geride kalan sürecin irdelemesi fırsatı olarak da algılanmış.

Bu irdeleme sonuçlarına göre merkezin yürüttüğü birçok klinik çalışma alternatif tedavileri desteklemek bir yana bu tedavilerin etkinliğini çürüten bir göstergeye dönüşmüş. Bunlardan birine konu olan çalışma Ekinezya bitkisinden elde edilen ürünün soğuk algınlığını önlemede ve tedavi etmede yetersiz kaldığını ortaya koymuş. Bu durumun doğal sonucu olarak da Ekinezya içerikli ürünlerin satışında ciddi düşüşler gözlemlenmiş.

2007 yılında Amerikalıların % 38'inin önceki 12 ayda en az bir kez alternatif tedavi yöntemlerine başvurduğu ve bu tedavilere toplam 33 milyar doları aşkın para harcadığı da bir başka önemli bilgi. Aynı yıl içinde NCCAM'nin araştırmalara harcadığı para ise 125 milyon \$.

Herhangi bir yerde mucizevi etkileri nedeniyle pazarlandığına tanık olabileceğiniz yılan yağı da ekinezya benzeri bir fiyaskoya yol açmış.

Şimdilerde çoğu Amerikalı araştırmacı bu türden yöntemler için harcanan para ve zamanın savurganlığa eşdeğer olduğunu daha yüksek sesle dile getirir olmuş.

Bir başka araştırmacı ise, işe yaramadığı bilimsel olarak kanıtlanan bu türden tedavi yöntemlerinden vazgeçilmeyeişine vurgu yaparak "amaç nedir?" sorusunu yönelte gereği duymuş kamuoyuna.

Merkezden bir yetkili, başlangıçta şeker hastalığı ya da kanser gibi süregelen rahatsızlıkların tedavisini amaçlayan bu türden tedavi yöntemlerinin artık başta ağrı olmak üzere belirti tedavisine yönelmesi gereğine vurgu yapıyor.

İlk on yıl sonunda E vitamini ve selenyumun da prostat kanserini önleyici

Ülkemiz temel besin değerlerimizi karşılayacak yeterliktedir.

olmadıkları sonucuna varılmış olmasına vurgu yapılmış.

İlginç olan bir başka nokta da bu merkezin etkin bir politik girişim sonucu kurulmuş olması; bu politik gücün etkinliğini ve merkez üzerindeki baskısını sürdürüyor oluşu.

Iowa senatörü Tom Harkin önderliğindeki bu politik güç o denli önemli ve basat konumdaymış ki; ABD Kongresi tarafından uzun tartışmalar ve zorlu bir süreç sonunda kabul edilen son sağlık yasasına bile söz konusu tedavi yöntemlerinin geri ödemesinin yapılabilmesine ilişkin kimi hükümler yerleştirilebilmiş.

Özellikle, son yıllarda ülkemizde de sağlık ortamının ticarileştirilmesi ve parasal kazanca konu edilmesi girişimlerinin yoğunlaştığı göz önünde tutulursa; "destekleyici ve alternatif tıp" yöntemlerinin bu ortamda oluşan pastadan pay alma isteği içinde olmasına şaşırılmamalı.

"Destekleyici ve alternatif tıp" uygulamalarına ilişkin çok sayıda asıllı asılsız yöntem Türkiye'deki hemen her ortamda ve her fırsatta insanların ilgisine özgürce sunulabilmektedir. Söz konusu yöntemlerin tıbbi sakıncaları ve yan etkilerinin yanı sıra yurttaşlara parasal zarar verdiği gün gibi ortada olan bir gerçektir.

Uzunca süredir tartışılan ve yararları konusunda günümüzde bile tam olarak uzlaşılamamış vitaminlere de kısaca değinmekte yarar var.

Bu konuda da ülkemizin coğrafi konumu, iklimi ve tarımsal üretimi göz

önünde tutulmalı. Örneğin, güneşe hasret bir kuzey ülkesinde anlam taşıyabilecek kimi önerilerin ve destekleyici ürünlerin Türkiye için son derece gereksiz olduklarını da anımsatmakta yarar var. Güneşli bir ülkede yaşıyor olmamız nedeniyle D vitamini eksikliği bizim ülkemiz için son derece olasılık dışı bir durumdur. Türkiye'de D vitamini eksikliği yaşamak için ya ileri derecede beslenme bozukluğu ya da güneşe çıkmamak gibi bir alışkanlık olmalıdır.

Diğer yandan, özellikle kış aylarında pazarlaması yapılan C vitamini de ülkemizde alımı son derece kolay vitamin grubudur. Gerek narenciye ve gerekse narenciye dışı C vitamini kaynakları bolca yetiştiğinden ve toplumca erişimi çok da güç olmadığından C vitamini içeren endüstriyel ürünlerin de ülkemiz için fazlaca anlam taşımadığının altını çizmekte yarar var.

Çok çeşitli başlıklar altında sağlık kurumlarının ve hekimlerin sıkıca denetlenmediği görüntüsü yaratılan günümüzde; bilimsel ve akılcı olmadığı ortada olan destekleyici ve alternatif tıp uygulamalarının önemli bölümünün sorgulanmıyor ve alabildiğine özgürce pazarlanabiliyor oluşu göz ardı edilebilecek gibi olmasa gerektir.

Bugün için sağlığın bile ana bileşenleriyle ticarete konu olduğu anımsandığında, destekleyici ve alternatif tıp yöntemlerinin ticarileştirilmesine şaşırmanın gerek! (C.B)

Hipnoz nedir?

Bilinç dışının belli durumlarda güç kazanması ya da bastırılmasının zorlaşması ile birlikte, bilinci çözücü bir etki göstererek bireyin kontrolünü ele geçirmesi de hipnotik bir görünümün ortaya çıkmasına neden olur.

Derin uyku anlamına gelen hipnoz ile ilgili olarak tıp camiasının içinde ve dışında ciddi bir kavram kargaşası sürmektedir. Günümüzde hipnozu çözüm bulunamayan sorunların mucizevi çözümü olarak sunma eğilimi göze çarpmaktadır. Hipnoz bir tedavi yöntemi midir? Önce bunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Hipnoz açısından anlaşılması gereken en önemli nokta insanların bilinç ve bilinç dışı olarak ikili bir zihinsel yapıya sahip olması ve ruhsal yapımızı anlayabilmeye yarayacak birçok gizli verinin saklı olduğu bilinç dışına, bireylerin normal yaşantıları sırasında ulaşmanın olanaklarının yok denecek düzeyde olmasıdır. Zihnimizin bu karanlık bölgesine ışık tutabilmenin heyecanlandırıcı tarafı olduğu gibi, birçok sorunu da açıklayabilmenin olanaklarını bize sağlar.

Gün içinde her insanın bilinçlilik düzeyi dalgalanma gösterir, bilinen en

Bilinci tam olarak çözerek bir insanın bilinç dışına tam olarak ulaşabilmenin tek kesin yolu amobarbital kullanarak hipnoz oluşturmaktır.

yaygın bilinç düzeyi dalgalandırma biçimi alkol kullanımıdır. Teorik olarak tam bir bilinçlilik halinde iken neyi yapıp neyi yapmayacağımız, neyi söyleyip neyi söylemeyeceğimiz, hangi olaya nasıl bir tepki ya da duygusal eğilim göstereceğimiz bizim tam kontrolümüz altındadır. Aslında bilinç düzeyimizi değiştirecek hiçbir madde kullanmamış olsak da, bilinç dışımızın her zaman bilince müdahale etme çabası içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bilinç dışının belli durumlarda (çatışmalı bir kompleksin gücünü artırması, bilinci zayıflatacak olaylar ya da maddelerin kullanımı gibi) güç kazanması ya da bastırılmasının zorlaşması ile birlikte, bilinci çözücü bir etki göstererek bireyin kontrolünü ele geçirmesi de hipnotik bir görünümün ortaya çıkmasına neden olur. Bunu en sık kişiliğin çözüldüğü çoğul kişilik ve füğ gibi disosiyatif histerik tablolarla gözlemliyoruz.

Bilinci tam olarak çözerek bir insanın bilinç dışına tam olarak ulaşabilmenin tek kesin yolu amobarbital kullanarak hipnoz oluşturmaktır. Amobarbital kullanı-

mı dışında hipnoz oluşturabilmenin çeşitli yöntemleri vardır ancak bu yöntemler her insanda farklı bir bilinç düzeyine ulaşabilmemizi sağlayacağı için o insanda bilinç dışının ne kadarlık bir kısmına ulaşip ulaşmadığımızı anlamamıza yardımcı olmazlar. Örneğin telkin ve gevşeme teknikleri ile bir insanın farklı bir bilinç düzeyine inebiliriz ancak yine de bu düzey, bilinç dışından oldukça uzakta bir düzey olabilir. İnsanların yaklaşık olarak %10'u telkinle ve gevşeme teknikleri kullanılarak diğer insanlara göre daha derin bir hipnoza sokulabilir, hatta bu grubun içindeki %2'lik bir kesimde tam bir hipnoz ve bilinç dışına tam bir temas gerçekleştirebilme olanağı vardır. Bu istisnai grup dışında amobarbital kullanmadan yapılacak olan hipnoz girişimleri ancak bilinç dışının yüzeysel kısımları ile sınırlı bir temas olanağı taşıyabilir.

Bilinç dışına ulaşmanın önemli olduğu hatta gerekli olduğu durumlar vardır. Örneğin geçmişte yaşanmış ve unutulmuş bir travmatik olayın öğrenilmesi tedavide psikiyatristin çok işine yarayabilir. Bunu cerrahların vücudun içinde, çıplak gözle görülemeyen kitlelerin niteliğini anlayabilmek amacıyla yaptıkları biyopsiye benzetebiliriz. Nasıl ki biyopsi sonrasında alınan doku örneğinin incelenmesi sonrasında çıkan sonuca göre tedavinin sonraki aşamaları belirleniyorsa, hipnoz altında elde edilen bilinç dışı materyalin incelenmesi sonrasında da psikiyatrik tedavinin sonraki aşamaları belirlenir. Yani hipnoz bir tedavi yöntemi değil bir tanı yöntemidir ve her çeşit tedaviye yön gösterici olarak kullanılabilir. (M.İ.)

Hipnoz bir tedavi yöntemi değil bir tanı yöntemidir ve her çeşit tedaviye yön gösterici olarak kullanılabilir.

14 Mart ve Tıbbiyeli Hikmet

Hikmet Boran, Mustafa Kemal'in, eserini emanet ettiği, devrimci, bağımsızlık mücadelecisi, fikri hür, vicdanı hür Türk Gençliği'nin temsilcisidir.

Mart 1919'da İngiliz birliklerince işgal edilmiş olan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencileri okulun kuruluş günü olan 14 Mart'ta topluca kutlama yapma bahanesiyle işgal kuvvetlerine karşı ayaklanma maksadındaydılar. Öğrenciler 3. Sınıf talebesi olan Hikmet Bey önderliğinde okulun iki kulesi arasına büyük bir Türk bayrağı astılar. İşgal kuvvetleri, hareketi bayrak asılmadan önce fark etmelerine rağmen bu durumu engelleyemediler. Kendisi için büyük tehlikeye doğmuş bulunan Hikmet Bey kaçarak Sivas'a geldi.

Sivas Kongresi'nin 31 delegesinden biri olan ve Tıbbiye'yi temsilen Sivas'a gelmiş bulunan Tıbbiyeli Hikmet 1901 yılında Balıkesir'in Savaştepe bucağında doğmuştur. Tıbbiyeli Hikmet yukarıdaki olaydan başka Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal'e hitaben yaptığı ateşli konuşma ile de tanınır. Kongre'nin 9 Eylül 1919 gecesi, mandacılık tartışmasında bu konuyla ilgili olarak "Paşam muhakkak bulunduğum Tıbbiyeliler beni buraya istiklal davamızı başarma yolundaki mesaiye katılmak üzere gönderdiler, mandayı kabul edemem. Eğer kabul edecek olanlar varsa, bunlar her kim olurlarsa olsunlar şiddetle red ve takbih ederiz. Farz-ı mahal, manda fikrini siz

kabul ederseniz, sizi de reddeder, Mustafa Kemal'i vatan kurtarıcısı değil vatan batırıcısı olarak adlandırır ve tel'in ederiz." demiştir. Bu sözleri söylerken duyduğu coşku ve heyecan da konuşmasının etkisini artırmıştır.

Bu konuşmayı Mustafa Kemal;

"Arkadaşlar, gençliğe bakın; Türk millî bünyesindeki asil kanın ifadesine dikkat edin! Gençler, vatanın bütün ümit ve istikbali size, genç nesillerin anlayış ve enerjisine bağlanmıştır." diyerek Hikmet Bey'e dönmüş ve "Evlat; müsterih ol. Gençlikle iftihar ediyorum ve gençliğe güveniyorum. Biz, azınlıkta kalsak dahi mandayı kabul etmeyeceğiz. Parolamız tektir ve değişmez: Ya istiklal, ya ölüm!" sözleriyle değerlendirmiştir.

Mustafa Kemal'in bu sözleri üzerine Hikmet Bey de yerinden fırlayarak: "Var ol Paşam!.." demiş ve Mustafa Kemal'in elini öpmüştür.

Mustafa Kemal Atatürk ulusal davalarda askeri tıp öğrencilerinin öncü olduğu düşüncesini çeşitli zamanlarda dile getirmiştir. Sivas Kongresi'nde Hikmet Bey'i alınından öperek; "Daima ilerici ve devrimci fikirlere alemdarlık etmiş olan Tıbbiye'nin mümessili olan genç" diye tanıtmayı, Türk hekimleri için bir övünç kaynağı olmuştur.

Kongreden sonra Hikmet Bey, yakın arkadaşı Yusuf Balkan'la birlikte, Dr. Adnan Adıvar'ın başhekim olduğu Ankara Cebeci Askeri Hastanesi'nde, bakterioloji uzmanı Tabip Albay İbrahim Tali Öngören'in de bulunduğu laboratuvarında aşı yapımında çalıştılar. İki arkadaş, İbrahim Tali Bey'le beraber kendi

Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane...

üzerlerinde tifüs aşısı denenmesini, gönüllü olarak kabul ettiler. Gösterdikleri bu fedakârlık üzerine, Mustafa Kemal tarafından Hikmet ve Yusuf Beyler'e rütbe verilmiş ve maaş bağlanmıştır. Daha sonra da bu genç tıp öğrencileri, Mustafa Kemal'den izin alarak Kurtuluş Savaşı'na katılmışlardır. Bir yıl kadar sonra Hikmet Bey, tekrar İstanbul'a dönerek 1922 yılında tahsilini tamamlamıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra bir gün sofra sohbetlerinde Atatürk, Hikmet Bey'i hatırlayarak, kendisinin bulunup milletvekili olmasını istemiştir. Ancak bulunamayınca, yanlış bir haber olarak öldüğü söylenmiştir. Atatürk'ün vefatından sonra ise Hikmet Bey'in sağ olduğu ve Albay rütbesiyle bir askerî hastanenin başhekimliğini yapmakta olduğu öğrenilmiştir.

Hikmet Bey savaş yıllarından sonra hayatını veteriner olarak sürdürmüş, yakalandığı tüberkülozdan kurtulamayarak 1945 yılında genç yaşta vefat etmiştir.

Orhan Boran'ın babası olan Hikmet Boran, Milli Mücadele sırasında İzmir'e giren ilk birlikte subay olarak görev almıştır. Mustafa Kemal'in, eserini emanet ettiği devrimci, bağımsızlık mücadelecisi, fikri hür, vicdanı hür Türk Gençliği'nin temsilcisidir. (U.E.)

Hikmet Boran, Tıbbiye'yi temsilen Sivas Kongresi'ne 31 delegeden birisi olarak katılmıştır.

Ermeni terörünün ilk kurbanlarından

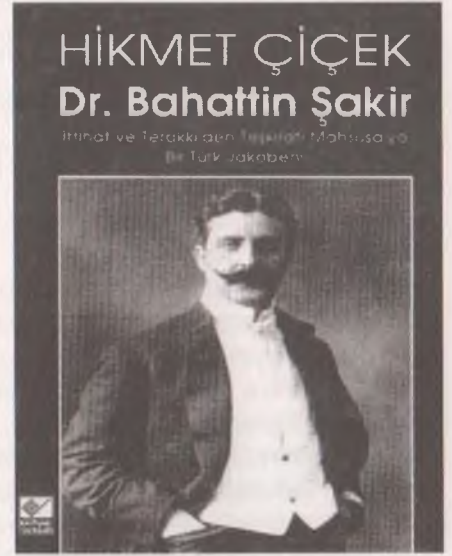
Dr. Bahattin Şakir

Dr. Bahattin Şakir 1912'de Balkan Savaşında Edirne'nin Bulgarlar tarafından kuşatılması sırasında oradaki hastanede başhekim olarak çalıştı. Edirne'nin işgali üzerine tutsak düştüyse de bir süre sonra serbest bırakıldı. 1913'te Teşkilat-ı Mahsusa'nın siyasi bölüm şefliğine getirildi.

Ermeni Tehciri üzerinden henüz çok kısa bir zaman geçmiş olmasına rağmen Ermeni teröristler özellikle Avrupa'da ve Avrupa devletlerinin siyasi ve adli desteğini ve hatta teşviklerini de alarak Osmanlı siyasetçilerini katletmeye başlamışlardır. Bu teröre kurban gidenlerden biri de İttihat ve Terakki'nin Kâtibi Mesul'lerinden ve Teşkilat içindeki ünlü "Doktorlar Grubu"nun üç önemli isminden biri olarak devrin önde gelen siyasetçileri arasında yer alan ve Cemiyet'in "Türkçü" kanadında bulunan Dr. Bahattin Şakir'dir.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın da kurucularından olup siyasi bölüm şefliğini yürüten Bahattin Şakir 1874 İstanbul doğumludur. Askeri Tıbbiye'yi 1896'da ta-

bip yüzbaşı olarak bitirmiştir. 1900'de aynı okulun tıbbi kanuni muallim muavinliğine getirilmiştir. Aynı zamanda Şehzade Yusuf İzzettin Efendi'nin özel hekimliğini de yapmaktayken Ahmed Celalettin Paşa'nın maiyetine girdi. Ahmet Rıza ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin milliyetçi kanadıyla ilişki kurdu. Ahmed Celalettin Paşa'nın muhalefet kanadında yer almasından sonra İttihatçılarla ilişkileri ve meşrutiyeti savunuyor olması nedeniyle Erzincan'a sürgüne gönderildi. Cemiyete gönderdiği yardımın ortaya çıkması üzerine tutuklandı, ardından da Trabzon'a sürüldü. 1905'te Mısır'a, oradan da Paris'e kaçtı. Paris'te ve bir ara gizlice geldiği İstanbul'da Dr. Nazım ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin propaganda ve örgütlenme çalışmalarına önderlik etti. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a ve Askeri Tıbbiye'deki eski görevine döndü. Daha önce Kahire ve Paris'te çıkan Şura-yı Ümmet Gazetesinin yayımını İstanbul'da sürdürdü. "Ali Kemal Davası" ve "Kanun-i Esasimizi İhlal Edenler" adlarıyla imzasız olarak kitaplar yayımladı. 1909'da Haydarpaşa Tıp Fakültesi'nde adli tıp müderrisi oldu. Ertesi yıl tıp fakültesi ikinci reisliğine seçildi. 1912'de Balkan Savaşında Edirne'nin Bulgarlar tarafından kuşatılması sırasında oradaki hastanede başhekim olarak çalıştı. Edirne'nin işgali üzerine tutsak düştüyse de bir süre sonra serbest bırakıldı. 1913'te Teşkilat-ı Mahsusa'nın siyasi bölüm şefliğine getirildi. Aynı yıl Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'ne bağlı

Dr. Bahattin Şakir (1874-1922)

olarak kurulan Tababet-i Adliye Müdürlüğü'ne ve Tababet-i Adliye Encümeni Reisliği'ne getirildi. I. Dünya Savaşı yıllarında Erzincan bölgesinde Teşkilat-ı Mahsusa yöneticisi olarak görev yaptı ve Ermeni Tehciri içinde etkin rol oynadı. Hüseyin Cahit Yalçın hatıralarında Bahattin Şakir'in tehcirdeki rolü için; 'Tehcir işinde Bahattin Şakir'in rolü nedir?' En hususi toplantılarımızda bile bu mesele tasrih edilmemiştir, aydınlanmamıştır. Açık, kati bir kanaatim yok, fakat başka meseleler konuşulurken, ağızdan çıkmış bir kelimeden, sızmış bir fikirden, zapt edilememiş jestlerden, hâsılı gözle görülmeyen, fakat insanda bir şüphe uyandıran ince ve hafif delillerden, ben de kuvvetle peyda olan zanna göre, tehcir işinin en büyük amili ve haliki odur. Yalnız başına Şark vilayetlerini dolaşa-

Dr. Nazım (1872-1926)

rak zemin hazırladığını, esası kararlaştırdığını ve şahsi kanaatlerini tatbika çalışırken, haiz olduğu mevki dolayısıyla, emirlerinin Merkezi Umumi ve hükümet emirleri diye telakki olunduğunu ve nihayet hükümetteki bazı nafiz arkadaşlarını da sürüklediğini kuvvetle zannediyorum. Onun için, bir gün Bahattin Şakir'in hatırasını ihya etmek lazım gelirse, onun heykeline Şark vilayetleri göğüslerini minnetle açacaklardır.' diye söz etmiştir.

Mondros Mütarekesi'yle birlikte sa-
vaş suçlusu ilan edilince 2 Kasım
1918'de Enver ve Talat Paşalar ile birlikte Berlin'e kaçtı. Eylül 1920'de Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultayı'na katıldı. 1920'de İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı'nın Bakü temsilcisi oldu. 1921 ilkbaharında bu örgütün Moskova'da yapılan kongresine katıldıktan sonra Almanya'ya döndü. 17 Nisan 1922 günü Berlin'de Cemal Azmi Bey ile birlikte Ermeni suikastçılar tarafından katledildi. 1927 yılında ailesine yardım amacıyla İcra Vekilleri Heyeti'nce bir kararname çıkartıldı: "Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet Kalem-i Mahsusa Müdiriyyeti Aded 4716 Kararnâme: Ermeni emval-i metrukesinden olub maliyece vaz-ı yed olunarak bilâhara Evkafa devir edilen ve İstanbul Vilâyeti İdare Hey'etince onyedibin beşyüz altmış yedi lira kıymet takdir edildiği anlaşılan Şişli'de Kır Sokağında atık üç ve Cedid bir numrolu hanenin, 31 mayıs 926 tarih ve 882 numrolu kanun mucibince, Ermeni su-i kasd komiteleri tarafından şehid edilen ricalden Doktor Bahaeddin Şakir Bey'in hîn-i vefatında nafakasıyle mükellef bulunduğu zevcesi Cenân Hanım'la oğlu Alp ve Mehmet Celasin Beyler namına temlikî, Efkaî Müdiriyyet-i Umumiyesinin 23 Kânûn-ı sâni 927 tarih ve 31453/9 numrolu tezkiresiyle vukû'bulan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Hey'etinin 13 Şubat 927 tarihli ictimâ'ında tasvip ve kabul olunmuştur. 13 Şubat 927. Reisicumhur Gazi M. Kemâl, Başvekil İsmet..." Böylece tıbbiyenin, askeriye ve siyasi kadroların teröre kurban verdiği ilk isimlerden olan Dr. Bahattin Şakir bir nebze olsun hatırlanmış oldu. (U.E)

Sumak

Bu bitki daha çok Güneydoğu Anadolu bölgesinde tanınır. Çalı gurubundan olan ağacın yapraklarının kurutulup toz haline getirilmesiyle elde edilir. Yaprakları tanen, şeker ve sarı renkli boya maddesi içerir. Kabız edici, kan kesici, antiseptik etkilidir, ayrıca yün kumaşların boyanmasında kullanılır. Sumağın, sarıçiçeklerinin taç yaprakları ve meyvelerinde oldukça keskin ekşi bir lezzet vardır. Güneydoğu'ya has "ezme" ve çeşitli yörelerde yapılan mantı ile birlikte yenilir. Soğanın acılığını alır, daha lezzetli duruma getirir.

Yaprakları sepicilikte, meyveleri baharat olarak kullanılır. Çok yıllık bir bitkidir. Ortalama 3 metreye kadar boyanabilir. Küçük ağaç yapısındaki bitkinin (*Rhus coriaria*) anayurdu Akdeniz yöresidir. Ülkemizde de, Batı ve Güney Anadolu başta olmak üzere pek çok yörede kendiliğinden yetişir. Sumak bitkisi 10-15 yaprakçıktan oluşan bileşik yapraklar taşır. Her biri ortalama 3-5 cm uzunluktadır. Yaprakçıkların yüzeyi tüylü, kenarları kalınca dişlidir. Sık kümeler oluşturan çiçekleri üzüme benzeyen dik salkımlar ha-

lindeki meyvelere dönüşür. Her biri içinde tek bir çekirdek (tohum) içeren yuvarlak biçimli kırmızı meyveler ekşi lezzetinden ötürü, öğütüldükten sonra bazı et ve hamur yemeklerine baharat olarak serpilir. Sumağın en önemli bölümü yaprağıdır. Bileşimindeki bol tanenden ötürü yapraklar çok eskiden beri derilerin sepilenmesinde kullanılır; bu yüzden bitkiye "derici sumağı" da denir. Yapraklar genellikle yaz ortasına doğru toplanır kurutulur, daha sonra öğütülür toz haline getirilir. Yün kumaşların boyanmasında da kullanılan sumak yaprakları ayrıca ishal kesici, kanama durdurucu, antiseptik etkilere sahiptir. Sumakla aynı familyadaki (*Anacardiaceae*), Güney Avrupa ve Anadolu'da yaygın bir türe ise boyacı sumağı (*Cotinus coggyria*) denir. Bu türün yaprakları da sepicilikte kullanılabilir; deri ve kumaş boyası olarak kullanılır.

Sumak Türkçemizde yerel olarak Tadımlı veya Tutum olarak da adlandırılır. Sumak bütün olarak çekilir veya dövülürse yani kepeği atılmazsa; sumak çok daha güçlü antioksidandır. Kepeği atılsa bile sumak yine çok güçlü antioksidandır. Sumak (*Rhus coriaria*); tanen flavon ve antosiyanin gibi polifenolik bileşikler, sitrik asit, malik asit ve tartarik asit başta olmak üzere zengin içeriği vardır. Yemeklere lezzet katan, sağlığa olumlu etkileri olan sumağın zehirli türleri de vardır. Sumak ülkemizde yüksek niteliklere sahip olduğu için yerli üretimler tercih edilmelidir. (S.F.K.)

Antik Dönem devletlerinin borçlanması

Günümüzde Yunanistan, İspanya vb devletleri iflasın eşiğine getiren borçlanma, Antik Dönem devletlerinde nasıl gerçekleşmekteydi? Antik Dönem'de devletler veya şehirler, nakit ihtiyacında olduklarında borçlanmışlar, kimi durumda da borç vermişlerdir. Borç, hem içten hem de dıştan alınabilmıştır.

Son ekonomik kriz, devletlerin borçlanabilme yetisine sahip olmalarının önemini bir kez daha ortaya koydu. Borcunu ancak yeni borçlarla ödemeye mahkum konumdaki bir Yunanistan'ın veya İspanya, Portekiz, İtalya gibi devletlerin borç temin edemediklerinde nasıl bir ekonomik çöküntü içine girdikleri, günümüz kapitalist sisteminde yaşanan olgular. Peki, Antik Dönem'de devlet borçlanmaları nasıl ger-

çekleşmekteydi? Aşağıda antik devletlerin borç veren ve alan olarak, o dönemdeki borç ilişkilerindeki konumunu inceleyeceğiz.

Antik Dönem'de devletler veya şehirler, nakit ihtiyacında olduklarında borçlanmışlar, kimi durumda da borç vermişlerdir. Borç, hem içten hem de dıştan alınabilmıştır. İç borçlanma, tek tek yurttaşlardan veya belirli gruplardan sağlanırken, dışarıdan borçlanma, ya devletten devlete ya da borçlanan dev-

Antik Dönem devletleri harcamalarını karşılamak için, fetihler yoluyla elde ettikleri gelirler veya madencilikten sağladıkları büyük miktardaki kaynaklar dışında, kronik nakit darlığı içinde olmuşlardır.

Ephesos (Selçuk), Antik Dönem'de çeşitli devletlere borç veren önemli bir şehir devletiydi.

Hellenistik Dönem'de Delos (Sakız) Adası parasal işlemlerin odağında yer almıştır.

let ile doğrudan yabancı devlet vatandaşları arasında olabilmıştır.(1)

Antik Dönem devletinin de, bugün olduğu gibi, nakit parası olmayan herhangisi bir şahıs kadar elinin sıkıntıda olabileceği durumlar olmuştur. Sikke darısı devlet tekelinde olsa da, uzun bir süre sikkelere kullanılan metal, kaynakları kıt altın – gümüş gibi soy metal temelli olduğundan, Antik Dönem devletleri harcamalarını karşılamak için, fetihler yoluyla elde ettikleri gelirler veya madencilikten sağladıkları büyük miktardaki kaynaklar dışında, kronik nakit darlığı içinde olmuşlardır.(2) Bu nedenle nakit ihtiyaçlarını borçlanarak karşılamışlardır.

Eski Yunan devletlerinin borçlanması

Devlete borç verenlerin en önde gelenleri tapınaklar olmuştur. M.Ö. 5. ve 4. yy.larda Atina Akropolü'ndeki Athena Tapınağı, hazineleriyle, borç veren olarak Atina'da büyük rol oynamıştır. Keza Ephesos Atremis Tapınağı (3) ve diğerleri de etkin roller üstlenmişlerdir. Hellenistik Dönem'de Delos Apollon Tapınağı da parasal işlemlerin odağında yer almıştır. Tapınağa ait hesap listeleri hem özel hem de devlet borçlanmaları hakkında bilgi verir; sadece iç borçlanmalar değil yabancı devletlerin borçlan-

ma kayıtları da vardır.(4)

Devletin iç borçlanmalarında faiz oranları çeşitlilik göstermiştir. Ancak zaman zaman yurttaşlar devlete faizsiz de borç vermiştir. Devletin borçlanma faizleri, piyasa oranlarının biraz altında gerçekleşmiştir. Örneğin Athena Tapınağı'nın kendi devletine verdiği kredilere uyguladığı faiz, ilk başlarda %6 iken daha sonra ise %1,2 olmuştur.

"Dış borçlanmalarda, borç alacak şehrin halk meclisi, önce kimden borç alınacağına karar verir ve şehri temsil edecek bir komisyon oluştururdu. Bu komisyona *danestai* (δανεισται) veya daha sık kullanılan bir ifadeyle *prodaneistai* (προδανεισται) denmiştir. Bu komisyon iki veya üç kişiden oluşur ve yurttaşlar arasından, genellikle de bankerden seçilirdi. Devlet memurları bu komisyonda görev alamazdı. Komisyon, borç veren devletle, alınacak borcun koşullarını ve verilecek teminatları konuşurdu.

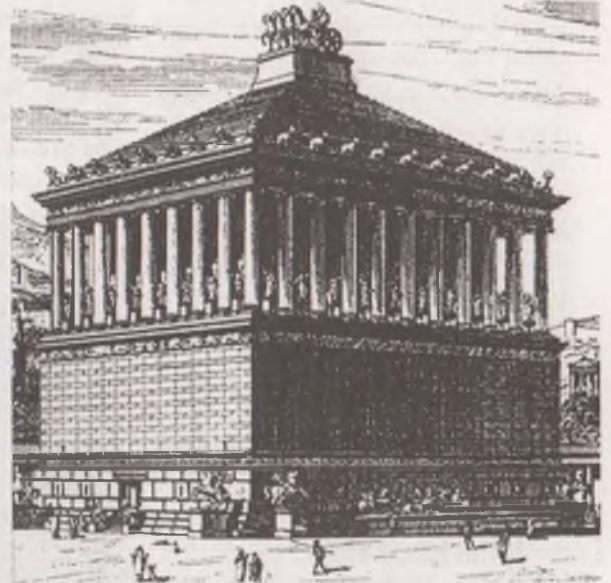
"Borç veren devlet, varılan anlaşmayı kendi yurttaşlarının onayına, komisyon üyeleri de tekrar memleketlerine giderek bunu kendi halk meclisinin onayına sunarlardı. Onay alındıktan sonra komisyon nihai sözleşmeyi (*syngraphe* - συνγραπτε) yapmak üzere geri dönerdi. Ödemenin zamanı borç alan tarafından belirlenirdi. Borç verilen para nakit olarak komisyona teslim edilirdi. Eğer borç alan taraf isterse, borç veren taraf, paranın nakli sırasında güvenlik için onlara yardımcı olurdu. Para transferinde banka aracılığının kullanılması

seyrek görülürdü.

"Borcun teminatı her zaman önem taşıyan bir konu olurdu. Şüphesiz borcunun ödeme kabiliyeti ve isteğine duyulan güven belirleyici bir etkendi. Her iki taraf arasında yapılan yazılı bir sözleşme (*syngraphe* - συνγραπτε) bulunurdu. Ancak teminat olarak, şehrin önde gelenlerinin şahsi kefaletleri veya değerli mallar alınırdu. Ya da her iki tür teminatın birlikte alınması söz konusu olurdu.

"Kefillere Miletos'ta *proengyoi* (προενγυοι), Delos'ta *anadokhoi* (αναδοκχοι) denmiştir. Delos belgelerinde kefil olarak *prodaneistai* (προδανεισται) adı da geçer. Köken itibarıyla *prodaneistes* (προδανεισται) sözcüğü, gerektiğinde devlete borç para veren özel kişiyi ifade etmiştir.

"Değerli malların teminat verilmesi, genellikle şahsi kefaletin yanı sıra ikinci bir güvence olarak verilirdu. Alacaklıya verilen teminat nesneleri çok çeşitliydi. Örneğin Delos'ta genellikle tüm devlet gelirleri teminat gösterilmiştir (5) Amorgos'taki borç alma şartları çok daha sıkı olmuştur, (6) devlet ve şahıslar tüm mal

Halikarnassos'a (Bodrum) ait yazılı belgelerde, verilen borçlara karşı alınan teminat nesneleri tek tek gösterilmiştir.

1) Devletin borçlandığı yurttaş kesimi daha çok soylu sınıf olmuştur. Bu konuda bkz. E. Ildız, "Antik Dönem'de Soylu Sınıfın Hem Borç Veren Hem de Borç Alan Olarak Finans İşlerindeki Konumu", *Bilim ve Ütopya*, S. 185, Kasım 2009, s.72-78.

2) M. I. Finley, *Antik Çağ Ekonomisi*, (Çev. H. P. Erdemir), İstanbul, 2007, s. 198-199, 208, 236-237.

3) O. Benndorf, *Forschungen in Ephesos*, I, Viyana, 1905, s. 29, 1 ve nr. 319 ve 324.

4) Bkz. E. Ildız, "Tarihte Tapınak Bankacılığı", *Bilim ve Gelecek*, S. 72, Şubat 2010, İstanbul, s. 52-57.

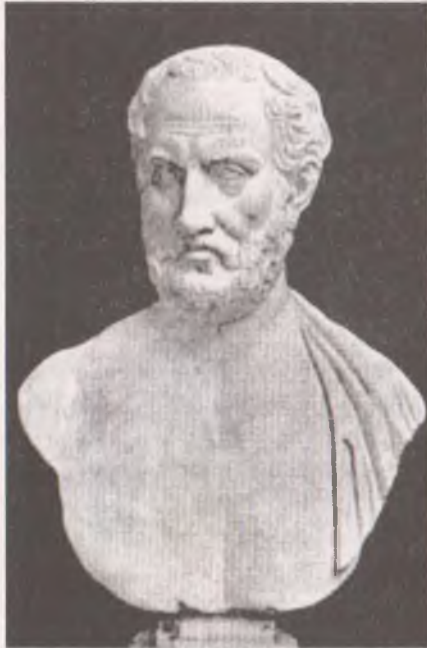
5) IG XI 2, 287 A, 123 vdd, 148, 73 vdd; OGI 46, 8 ve G. Billeter, *Geschichte des Zinsfusses im griechisch-römischen Altertum bis auf Justinian*, 1898, s. 43.

6) *Dittenberger Syll.* Ç 517, 7 vdd.

varlıklarıyla (içindekilerle birlikte) teminat alınmıştır. Halikarnassos ve başka bazı yerlerde teminat nesneleri tek tek gösterilmiştir; çoğu yerde ipotek işlemi de yapılmıştır. Çok darda kalındığında tapınaklardaki kutsal kaplar da teminat gösterilmiştir. (7)

"Teminat alınması iki nedenden kaynaklanmıştır: 1- Faizlerin zamanında ödenmesi, 2- Borç alınan tutarın geri ödenmesi. Faiz ödemelerini güvenceye almak için (örneğin Amorgos'ta) bunun doğrudan devlet gelirlerinden ödenmesini sağlayan bir düzenleme öngörülmüştür. Ana paranın geri ödenmesinden çok faizlerin aksamaksızın ödenmesine daha fazla önem verilmiştir.

"Alınan borcun sönümü (itfası) (ki bunun teknik ifadesi *apodosis* [αποδοσις] veya *komide* [κομίδε] idi), üç yoldan gerçekleşmiştir: 1- İcrayla, 2- Kendi arzusuyla ödeyerek, 3- Alacaklının

Antik yazarlardan tarihçi Thoukydides, devletlerin savaş harcamaları için borçlandıklarını belirtir.

rızası veya üçüncü bir şahsın aracılığı sonucu alacağın bağışlanması ile. Alınan borcun süresi ve geri ödeme tarihi çeşitlilik gösterirdi. Ya doğrudan sözleşmeye kaydedilir (ki Delos'ta bu süre ortalama 5 yıldır) veya alacaklının sözleşmeyi feshetmesiyle alacağın ödenmesi talep edilirdi (Amargos'ta yasal olarak sözleşmenin tek yanlı fesih hakkı vardı). Bazen de vade uzatılması söz konusu olurdu; örneğin Tenos'ta 5 yıllık vade 11 yıla uzatılmıştır.

"Alınan borç tutarları bazen çok yüksek olmuştur, örneğin 60 talent gibi; Miletos'tan alınan iki borçtan, içeri verilen 23 talent (140.400 drakhme), dışarı verilen 12 talent 10 mina idi. Bunun yanı sıra daha düşük tutarlar da söz konusu olmuştur; örneğin Oropos'ta 1 talent veya daha fazlasını borç verenlerin adı, kentin şeref sütununa yazılmıştır.

"Genel olarak faiz oranları, özel borçlanma oranlarının çok da altında kalmamıştır. Borç almayla görevlendirilen komisyon, sözleşmeyi en düşük faiz oranıyla yapmaya çalışır, fakat bu oran genellikle %10 civarında olurdu. Yurttaşlar veya diğer borç verenler, yerel devlete veya dost devletler kendi aralarında birbirlerine faizsiz veya düşük faizle de borç verirdi. Örneğin Knidos, Miletos'a 18.000 drakhmesi faizsiz bir yıl vadeli, geri kalan 55.000 drakhmesi %6 faizli borç vermiştir.

"Borçlanma ihtiyacına yol açan çeşitli etkenler olmuştur. Ancak barışçıl amaçlardan çok savaşçıl amaçlarla borçlanılmıştır. Örneğin sur inşası veya bakımı (Oropos),(8) askerlerin maaşının ödenmesi (Klazomenai) gibi. Savaş borçlanmaları, dönemin tarihçileri (ör. Thoukydides) tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir. Belgelerde; tahıl alımı

Antik Dönem'in Batı Anadolu'da önemli bir liman şehri olan Miletos'ta verilen borca kefil olanlara *proengyoi* denilmekteydi.

(ör. Khorsiai), (9) büyük bir salonun inşası (ör. Halikarnassos'ta) (10) ve başka amaçlar için de borçlanıldığı hususunda bilgiler yer alır."(11)

Roma'da Devletin Borçlanması

Roma'da da merkezi devlet ve yerel şehirler, hem kendileri nakit ihtiyacında olduklarında borçlanırlar hem de kimi durumlarda borç verirdi. Örneğin eyalet şehirleri vergi yükümlülüklerini (*tributa*, *vectigalia*, *decuma*) yerine getiremediklerinde yüksek faizle borçlanırlardı. Sulla tarafından Asia Eyaleti'ne M.Ö. 84'te salınan 20.000 talentlik (12 milyon denarius) *tributum* yükümlülüğü, eklenen faizlerle M.Ö. 70'te 120.000 talente (720 milyon denarius) çıkmıştı (Plut. *Luc* 20).(12) Bu durumlarda devlete veya kent yönetimlerine borç para verenler Romalı soylular (Pompeius, Crassus, Brutus Minor, Herodes -büyük),(13) zengin yurttaşlar, yabancılar, dost devletler, hayır kurumları ve

7) *Athen. Mitt.* 1919, 173, 1.

8) IG VII 4263

9) IG VII 2383

10) OGI 46

11) B. Laum, "Anleihen", RE, Ek C. 4, s. 24-25.

12) H. Klotz, *Die Wirtschaft des Imperium Romanum*, Mainz, 2006, s. 182.

13) Bkz. E. İldiz, "Antik Dönem'de Soylu Sınıfın Hem Borç Veren Hem de Borç Alan Olarak Finans İşlerindeki Konumu", *Bilim ve Ütopya*, S. 185, Kasım 2009, s.72-78.

Batı Anadolu'daki Klazomenai (Urla) şehir yönetimi, askerlerin maaşını ödemek için borçlanmak zorunda kalmıştı.

tapınaklar idi. (14)

Devletin borç vermesine bir örnek, Genç Plinius'un eyalet valisi olarak bulunduğu Anadolu'daki Bithynia'da, toplumdaki kredi darboğazını aşabilmek için İmparator Traianus ile yaptığı yazışmalar gösterilebilir. Plinius M.S. 111'de, Roma'nın alacaklı olduğu bazı şehirleri zorladığında görür ki, yerel piyasada gerekli paranın temin imkânı bulunmamaktadır. Faiz oranları yıllık %12'dir ve kredi kullanmak isteyenler bu oran üzerinden faiz ödemek isteme-

Batı Anadolu'daki Knidos (Eski Datça), Miletos'a 18.000 drakhmesi faizsiz bir yıl vadeli, geri kalan 55.000 drakhmesi %6 faizli borç vermiştir.

mekte, kredi verenler de faizleri düşürmeye yanaşmamaktadır. Bunun üzerine Plinus İmparator Traianus'a, kentin borç verirken uyguladığı faizlerin düşürülmesini önererek şöyle yazar: "Efendim, senin öngörülü öğütlerin ve bizim hizmetimiz sayesinde devlet gelirleri toplanmış ve toplanmaktadır; bunların işletilmeden kalmasından korkuyorum. Nitekim, toprak satın alma fırsatı ya hiç yok ya da çok az; öte yandan, özellikle yüzde on iki oranla —özel kişiler aralarında bu oranla borçlanıyorlar- devlete borçlanmak isteyen çıkmıyor. Bu nedenle, efendim, ödünç alacak kişilere cazip gelecek biçimde faizin düşürülmesinin mi, bu da işe yaramazsa, devlete güven sağlamak için, *decurio*'lar arasında bölüştürülmesinin mi gerektiğini uygun görürsün, düşün. *Decurio*'lar, her ne kadar isteksiz olsalar ve reddetseler de, faizin düşürülmesiyle borç onlara daha hafif gelecektir" (Plin. *epist* X 54).

Başka çare olmadığını gören İmparator Traianus ise Plinius'a verdiği cevapta kendisini bu konuda yetkili kılarak şöyle der: "Çok aziz *Secundus*'um, devlet gelirlerinin daha kolaylıkla yatırımı için ben de faiz oranının düşürülmesinden başka yol göremiyorum. Borçlananların sayısına göre onun ölçüsünü sen kararlaştır. İstemeyen kimseleri, belki de gerek duymayacakları bir şeyi almaya zorlamak çağımızın adalet anlayışına uygun değildir" (Plin. *epist*. X 55).

Aslında Bithynia'da vatandaşların devlete borçlanmadaki isteksizlikleri salt faiz oranının %12 olmasından kaynaklanmıyordu; kent yönetiminin ödeme güvenliğini sağlamada zorlayıcı olması, güvence gösterme koşulu araması gibi etkenler de devletten borç almaya karşı isteksizlik yaratıyordu.

Sonuç

Antik Dönem devletlerinin borçlanma ihtiyacı daha çok büyük savaş harcamalarından, savaş yenilgileri sonrası ekonominin içine girdiği darboğazlar-

Roma İmparatoru Sulla tarafından Asia Eyaleti'ne M.Ö. 84'te salınan 20.000 talentlik vergi, eyalet tarafından ödenemeyince eklenen faizlerle 14 yılda 120.000 talente çıkmıştı.

dan kaynaklanmıştır. İkincil derecedeki etkenler ise; imar faaliyetleri ve büyük çaplı ithalat (tahıl vb) ödemeleri olmuştur. Yerel şehir yönetimlerinde bu etkenlere ilaveten, merkezi idareye karşı ağır vergi yükümlülüğünden de bahsedilebilir.

Kısaltmalar

Antik kaynaklar

Plin. *epist.*(= G. Plinius Caecilius Secundus "Genç", *Epistulae*). Kullanılan metin ve çeviri: *Epistulae* X. Kitap; Genç Plinius'un Anadolu Mektupları, Latince'den Çev. Çiğdem Dürüşken – Erendiz Özbayoğlu, İstanbul 2001

Plut. *Luc.* (= Plutarkhos, *Bio Parallelo-i* [Lucullus]). Kullanılan metin ve çeviri: *Plutarch's Lives*. İng. Çev. B. Perrin I-XI, Londra – New York 1959 (The Loeb Classical Library).

Çağdaş kaynaklar

Athen. Mitt.: *Mitteilungen des deutschen archaologischen Instituts, Athenische Abteilung*.

Dittenberger Syll: W. Dittenberger *Sylogae Inscriptionum Graecarum*, Ed. II (1898-1901) ve III (1915-1924)

IG: *Inscriptiones Graecae*

OGL: W. Dittenberger *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*

Son işaret fişeği:

Bir rektörün intiharı

Cavit Orhan Tütengil'lerden başlayıp bir muhasebe yapmalı. Yitirdiklerimize, ülkemize ve geleceğe karşı sorumluluklarımız, ülkenin bağrına sokulmuş hain bir bıçağın kanatan ve acı veren ilerleyişiyle birlikte artıyor.

Bunca alamet varken... 2005 yılında Van M Tipi Cezaevinde banyoda kendisini çamaşır ipiyle asan Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Genel Sekreter Yardımcısı Enver Arpalı'nın ölümünün üzerinden 4,5 yıl geçti.

"Haksız Ekonomik Çıkar Sağlamak Amacıyla Kurulmuş Örgütün Faaliyeti İçerisinde Cebir ve Tehdit Uygulamak Suretiyle Örgüt kurmak, Örgüte Üye Olmak ve Bu Kapsamda İhaleye Fesat Karıştırmak, Resmi Evrakta Sahtecilik Yapmak" suçlarından tutuklanmasına karar verilen Enver Arpalı'nın tahliye talebi beş kez reddedilmişti.

Avukatının anlattıklarından "Bana

kelepçe takmasınlar, bunu kaldıramam, mahkemeye kelepçeyle nasıl giderim?" dediği, bileklerine kelepçe takılmasının en büyük kaygısı olduğu öğrenildi. Mahkemenin son tahliye red kararı Enver Arpalı'nın ölümünden iki gün sonra tebliğ edilmişti.

Van'da Rektör Prof. Dr. Yücel Aşkın'ın yurtdışında iken lojmanı basılarak arandı, "Şok gelişme..." başlığıyla yayın yapan basın organlarında ne kaçakçılığı kaldı, ne de yolsuzlukları. Sonra mahkeme süreçlerinde herkes tahliye oldu. Ama onurlu insanlar canından oldu, diğerlerinde de ne yazık ki atılan çamur yaralar açtı, izler bıraktı.

O zaman Van'a parmak basılmıştı, şimdi sıra Erzincan'da görünüyor.

Prof. Dr. Büyükkasap'ın intiharına neden olan, üniversitede kalorifer dairesi inşaatı ihalesindeki yolsuzluk iddiasıyla 11 Mart günü gerçekleştirilen, 10 kişinin gözaltına alındığı ve aralarında Yapı İşleri Dairesi Başkanı'nın da bulunduğu 3 kişinin tutuklandığı operasyondur.

Erzincan Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Erdoğan Büyükkasap bir Perşembe sabahı rektörlük konutunda kendini asarak yaşamına son verdi.

Erzincan Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Erdoğan Büyükkasap bir Perşembe sabahı rektörlük konutunda kendini asarak yaşamına son verdi. İlk başta bu trajik ölüme anlam veremeyenler oldu. Kalemle aldığı mektup nedense gecikmeli olarak açıklandı: "Hatam oldu ama suçum yok. Hiç haberim olmadığı bir işten adliyeye çıkmak ihtimali ağıma gidiyor. Siz böyle bir yükü hak etmediniz. Sizleri çok seviyorum."

Rektör Prof. Dr. Büyükkasap'ın intiharına neden olan, üniversitede kalifer dairesi inşaatı ihalesindeki yolsuzluk iddiasıyla 11 Mart günü gerçekleştirilen, 10 kişinin gözaltına alındığı ve aralarında Yapı İşleri Dairesi Başkanı'nın da bulunduğu 3 kişinin tutuklandığı operasyondu. Üniversite'yi geliştirmek uğruna eğitim gören çocuklarından ayrı yaşadığı çocuklarına ve ailesine leke sürülmesini önlemek için ölümü seçmişti.

Aslında Anadolu'nun bu şehrinde kısa süre içinde ortaya çıkan başka olguları da unutmak doğru olmaz. İlin Başsavcısı, Alay Komutanı, MIT'te görev yapan devlet görevlileri ve son olarak merkezi Erzincan'da bulunan 3. Ordu Komutanı'nı içine alan bir başka suçlama nedeniyle birçoğu tutuklu durumdaydı.

Ciddi hastalıklarına rağmen Başkent

Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Haberal ve iki dönem İnönü Üniversitesi Rektörlüğü yapan Prof. Dr. Fatih Hilmi-oğlu'nun "terör örgütüne üye olmak" iddiasıyla yargılandıkları davada tutuklukları sürüyor.

Olguları, birbirleriyle ilişkilerini kurarak incelememek, dün Van'da bugün Erzincan'da meydana gelen olayları bütüncül bir bakışla ele almamak, gerçekle yüzleşmemek için gözlerini kapamak gibi bir şey.

Şehirlerin ele geçirilmesinde Üniversitelere hakim olmak çok önemli. Cumhuriyet'in kurumlarını, her yolu deneyerek fethetmek için elindeki bütün kozları kullanan insafsız ve izansız bir kuvvet karşısında, insanlar onurlarını korumak için en zor kararlardan birini verip intihar ediyor.

Son yıllarda ardarda gelen intiharlara bir de Rektör intiharı eklendi. Onlar onurlarını ve yakınlarını korumak için ölürken geride kalanlar için birer işaret fişegi yaktılar. Ama abluka ve baskı altındaki toplum bunu anlamazdan gelir görünüp verilen mesajları bilincinin en derin yerlerine gömüp saklamayı tercih ediyor.

İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kemal Alemdaroğlu'na yöneltilen usulsüzlük ve görevi kötüye kullanma suçlamalarıyla başlayan süreçte Van operasyonu ve ardından gerçekleşen rektör tutuklamaları, hiç kuşkusuz bir yönüyle üniversiteye verilen güçlü bir mesaj anlamı taşıyor. İlk hamle karşısında birlikte davranamayıp yeterince güçlü refleks gösteremeyen üniversite, şimdi rektörlerini sözcüğün gerçek anlamıyla ilahlara kurban ediyor.

Kemalist Devrim'le kavgalı liberaler, AB ve ABD hayranı modernleşmeciler, emperyalistlerin kendilerine verdiği bir ev ödevi olan etnisite konusuna odaklanmış olanlar, ikbal ve küçük hesap peşinde koşanlar, karşı devrimin üniversiteleri ele geçirme stratejisi karşısındaki dağınıklığın nedenleri arasında sayılabilir.

Türkiye üzerinde hesap yapanların

gücü, ablukanın ağırlığı, Cumhuriyet'in uyanık bekçileri üzerinde terör ve ortadan kaldırmaya varan şiddet uygulaması, adaleti sağlaması beklenen kurumların kendilerinin de baskı altında olmaları, üniversitenin önemli kesimini etkisizleştiren diğer caydırıcı unsurlar.

Ama geri kalanların biraraya gelip örgütlü davranmaları, uyuyanları da uyandırmaları için bu kadar işaret fişegi ne gerek var mıydı?

Cavit Orhan Tütengil'lerden başlayıp bir muhasebe yapmalı. Yitirdiklerimize, ülkemize ve geleceğe karşı sorumluluklarımız, ülkenin bağrına sokulmuş hain bir bıçağın kanatan ve acı veren ilerleyişiyle birlikte artıyor.

Prof. Dr. Özdal Dillioğlulugil'in Mart 2010 sayımızda yayınlanan "Tıp eğitimi ve uygulamasında başlıca sorunlar ve öneriler" başlıklı yazısında Tedavi Mevzuatı ile ilgili bölümde bizden kaynaklanan bir yanlışlık olmuştur. Aynı paragrafın düzeltilmiş halini aşağıda yayınlıyoruz. Yazardan ve okurlardan özür dileyerek düzeltiyoruz.

En son çıkarılmaya çalışılan bir Maliye uygulaması ile, neredeyse hastalıklar için gerekli tedavi olduğunu düşündüğümüz ilaç etken maddelerini bile kullanabilmemiz imkansız hale gelecekti. Muadil demek TDK sözlüğüne göre eşdeğer demektir. Yani muadil ilaç, etken maddesi aynı fakat ticari adı farklı olan ilaçtır. Örneğin, "ofloksasin" etken maddesini içeren farklı ticari isimli ilaç ambalajları muadil ilaçlardır. Halbuki, "ofloksasin" içeren bir ticari ilaç ile "levofloksasin" içeren bir ticari ilaç muadil (eşdeğer) değildir. Son olarak çıkarılmaya çalışılan Maliye uygulaması ile eczanelerin aynı gruptan olan (örneğin, kinolon antibiyotik - ofloksasin/levofloksasin-, antiaritmik vs.) ilaçları muadil kabul etmesi ve hastaya ucuz olanını vermesi düşünülmektedir. Halbuki, değişik etken maddelerin farmakodinamik ve farmakokinetik açıdan, hastanın ve hastalığın özelliğine göre çok önem arz edebilecek olan çok farklı özellikleri olabilmektedir. Bu uygulama da bizim tedavilerimizin kontrolünü tamamen elimizden kaçırmamıza, hastaları gereği gibi tedavi edemememize neden olabilecek bir uygulamadır.

Nanometre düzleminde kontrol mekanizmaları daha iyi süperiletkenlerin önünü açabilir

Akımın dirençle karşılaşmadan geçtiği süperiletkenlerin heyecan uyandırıcı uygulamaları var. Fakat en yüksek sıcaklıkta çalışabilen süperiletkenin bile etkisini gösterebilmesi için çok fazla soğutulması gerekiyor ve araştırmacılar süperiletkenlerin oda sıcaklığında çalışmasının ne zaman ve nasıl mümkün olacağını merak ediyorlar. Şimdiyse bir araştırma ekibi bakır bazlı bir süperiletkende, yüksek süperiletkenliğe sahip alanlarla çevrili zayıf süperiletkenliğe sahip çok küçük alanların daha yüksek sıcaklıklarda da işlev gördüğünü gösterdi.

Deney, Physical Review Letters dergisinin son sayısında yayımlandı.

Hem normal hem de süperiletken akımların, birbirine temas eden süperiletken malzeme ve metal katmanları arasında gidip gelebildiği, araştırmacılar tarafından uzun bir süredir biliniyor. Birçok elementten oluşan bakır temelli seramik süperiletkenlerde, süperiletkenlik özelliği çevre atomlara bağlı olarak birkaç nanometrelik alanda değişkenlik gösterebiliyor. İnce metal ve sü-

periletken katmanlar arasındakine benzer şekilde bu küçük alanlar birbirini etkileyebilir.

Princeton Üniversitesi'nden, Brookhaven Ulusal Laboratuvarı'ndan ve Japonya'daki "Elektrik Gücü Sanayisi Merkezi Araştırma Enstitüsü" bir araya gelen araştırmacılar şimdi ilk kez tarama tünelleme mikroskobu kullanarak bunun nasıl mümkün olduğunu nanometre düzleminde incelediler. Bir süperiletken malzemeyi ısıttıklarında, bu özelliğin birbirine sadece birkaç nanometre mesafede olan bölgelerde farklı sıcaklıkta kaybolduğunu gördüler. Bir bölgenin süperiletkenliği sadece o bölgenin özelliklerine değil, bitişik alanlarda olanlara da bağlıydı. Yüksek süperiletkenliğe sahip bölgeler, zayıf bölgelerin daha yüksek sıcaklıkta da özelliğini yitirmemesini sağlıyor gibi görünüyordu.

Araştırmacılar bu özelliği, nanometre boyutlarında düzenleme yaparak yüksek süperiletkenliğe sahip bölgelerin zayıf bölgelere etkisini en yükseğe çıkarabilirler. Sonuç olarak, düzenlen-

memiş bir seramik süperiletkenden daha yüksek sıcaklıkta çalışabilen yeni bir malzeme elde edilebilir.

Kaynak: Science Daily
Çeviren: Ahmet ÇAKAN

Bilim adamları görmenin köklerini keşfediyor

Hala yaşamakta olan eski bir sucul canlı grubunun bir üyesi olan hidraları inceleyen UC Santa Barbara'daki bilim adamları insanın görme yetisinin köklerinin anlaşılması yönünde bir keşif yaptılar.

Hidralar, denizanelarıyla aynı grupta, knidiller şubesinde yer alan basit hayvanlardır. Knidiller yaklaşık 600 milyon yıl önce oluştu. Araştırmacının yürütücüsü Todd H. Oakley "Biz, hangi genetik 'kapının' veya iyon kanalının hidraların ışığa duyarlılıklarında rol aldığını belirledik" diyor. "Bu insanların görmesinde kullanılan iyon kanalının aynı- sı."

Oakley, görmeye ilgili birçok genin var olduğunu ve görmeye bağlı nöral tepkinin başlamasından sorumlu bir iyon kanal genin var olduğunu söylüyor. Bu gen iyonların girişi ve çıkışlarını kontrol ediyor, yani bir kapı gibi davranıyor.

Opsin olarak adlandırılan bu gen, omurgalı hayvanlarda bulunuyor ve sinek gibi hayvanlardan daha farklı bir görmeye yol açıyor. Böceklerin görme yetileri hidra ve omurgalı hayvanların görme mekanizmalarından sonra ortaya çıktı.

"Bu çalışma daha önce laboratuvarımda hidralarla yaptığım çalışmaların devamıdır ve evrimin, insanın zirvesinde bulunduğu merdiven benzeri bir ilerleme süreci olduğu yanılgısıyla mücadele etmeye devam ediyor," diyor Oakley. "Onun yerine, insan dahil tüm organizmaların eski ve yeni özelliklerin bir bileşimi olduğunu gösteriyor".

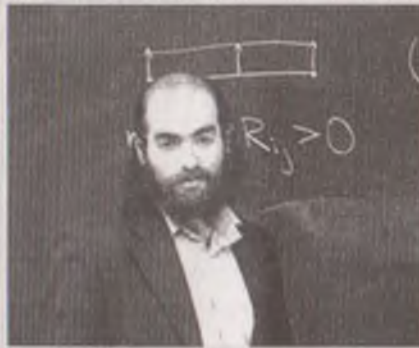
Kaynak: Science Daily
Çeviren: Oya NADİR

Poincaré sanısı çözüldü

Topolojide Poincaré sanısı, Fransız matematikçi, fizikçi ve filozof Henri Poincaré'nin 1904 yılında ortaya attığı teoremdir.

Bu sanının ispatıyla evrenin oluşumu, açık evrenin geleceği, evrenin içindeki mevcut uzay zaman dokusundaki görülemeyen madde olan karanlık maddenin evrenin genişlemesi üzerindeki etkileri konularında pek çok yeni teori ve varsayım geliştirilecektir.

Matematikçileri yaklaşık bir asır boyunca uğraştıran bu problem Rus matematikçi Grigori Perelman tarafından çözülerek 2002-2003 yıllarında çizimler halinde kamuoyuna sunuldu. O zamandan bu yana çeşitli önemli matematik heyetleri tarafından doğruluğu onaylandı. 2006 yılında doğruluğu resmi olarak onaylandı. 18 Mart 2010 tarihinde kendisine Milenyum Ödülü verildi.

Topolojinin en büyük problemlerinden biri olan Poincaré sanısı, ödüllü Yedi Milenyum Problemi'nden birisiydi ve bu güne kadar çözülen ilk problem oldu. Clay Matematik Enstitüsü ilk doğru çözüme 1 milyon dolar vadetmişti ancak Perelman ödülü henüz kabul etmedi. Perelman bu çözüm nedeniyle Fields Meda'la da layık görüldü ancak reddetti.

Kaynak: <http://tr.wikipedia.org>

Kayalardan kağıt

Kağıt üretim teknolojisi büyük bir devrim yaşıyor ve taştan üretilen yeni bir kağıt klasik kağıdın yerini alıyor.

Bu seneki Çin Ulusal Halk Kongre'sinde ve 3 Mart'ta başlayacak olan Çin Halkı Danışma Konferansı'nda tüm dosyalar ve not kâğıtları yeni bir tür düşükkarbonlu ve çevre dostu kâğıttan oluşuyordu.

Yeni kağıdın ilk partisi Çin'in Jilin eyaletinin kuzeydoğusundaki kağıt üreticileri tarafından sağlanacak. Zengin Mineral Kağıdı - ZMK (Rich Mineral Paper) kalsit, mermer ve kireçtaşı gibi kalsiyum karbonat çeşitlerini içeren kayalardan elde edilen hammadde ile üretiliyor.

Bundan başka, ZMK çevre dostudur ve üretim sürecinde suyun kirlenmesine yol açmaz, zehirli gaz ve katı atık oluşturmaz.

"Kağıt sanayi çevre kirliliğinin yoğun olduğu bir sanayidir," diyor Çin Bilimler Akademisi Coğrafi Bilimler ve Doğal Kaynaklar Araştırma Enstitüsünde araştırmacı olan Dong Suocheng. Kağıt üretimi için büyük miktarlarda kereste ve su gerekiyor ve aynı zamanda üretim süresince çevreye ve insan sağlığına ciddi zarar veren toksik ve tehlikeli maddeler oluşturuyor.

Geleneksel kağıt üretiminde 1 ton kağıt üretmek için 3.7 ton odun, 200 ton su, 1.8 ton kömür ve 600 kwh elektrik gerektiğini ve büyük miktarlarda atık su ve 300'den fazla zehirli gaz türü oluştuğunu belirtiyor Dong ve "Eğer birgün ZMK geleneksel kağıdın yerini alabilirse, büyük ekonomik ve ekolojik getirisi olacaktır" diyor.

Odun hamuru kağıdının aksine, ZMK taştan üretiliyor. Mineralleri toz haline öğütme ve bu tozu zehirsiz organik makro molekül bileşiklerinde çözmek için, yani üretim sürecinde suya, güçlü asitlere, güçlü bazlara, ağartıcı veya başka organik klorinlere ihtiyaç yoktur. Bu, atık oluşmadığı anlamına gelir. Üstelik üretimde birim başına enerji tüketimini geleneksel yöntemle göre %65 oranında azaltıyor.

Ayrıca ZMK biyolojik olarak indirge-

nebilir ve geri dönüşümü mümkündür. Bir çöp fırlatma konulduğunda, kağıdın içindeki taş tozu zararsız bir şekilde tamamen yanar ve bundan dolayı zehirli gaz oluşturmaz. Kağıt güneş ışığına 6 ay veya daha fazla maruz kalırsa yumurta kabuğu gibi çatlar ve parçalanır, gömüldükten bir yıl sonra ise inorganik toza dönüşür.

ZMK geleneksel kağıt gibi görünür ama daha esnek ve dayanıklıdır, dolaşısıyla daha uzun ömürlüdür ve suya dayanıklıdır. Baskıda kullanıldığında daha temiz ve net görüntü ve resim sağlar. Plastik alışveriş torbalarının, masa örtülerinin ve yağmurlukların yerini alması bekleniyor.

ZMK üretim tekniği "polimer yüzey kimyası"nı kullanır. Üreticiler, kağıdın sertliğini geliştirmek için dolgu maddeleri ekleyebilirler.

Üreticiler aynı zamanda üretim maliyetlerini büyük ölçüde azaltabilecekler. Geleneksel ürünlerle karşılaştırıldığında, ZMK ürünlerinin avantajları güvenli, çevre dostu ve zehirsiz olmaları; su, yağ, küf ve böceklerden etkilenmemeleridir.

Jilin Eyaleti'nin 2010 Hükümet Çalışma Raporu çevre dostu ZMK'nın seri üretimini tasarlıyor ve onu geliştirmekte olan stratejik sanayiler arasında sayıyor. Eyaletin yıllık ZMK üretiminin 5.4 milyon tona ulaşması bekleniyor. Geleneksel kağıt üretimiyle karşılaştırıldığında, bu üretim kapasitesi her yıl 8.64 milyon m³ kerestenin harcanmasını engelleyebilir, bu da 1.016 km² ormana eşittir. Ayrıca 1.08 milyar m³ suyu koruyacaktır, 650 milyon ton atık su oluşmasını engelleyecek, 1.89 milyar kwh elektrik harcamasını engelleyecek ve 300'den fazla zehirli gaz ve atığın alınmasını azaltacaktır.

Kaynak: Beijing Review
Çeviren: Hakan GÜRİSOY

Bir dinozorumuz daha oldu

Bilimciler velociraptor türü dinozorun yakın akrabası olan, kafasından kuyruğuna 1,8 metre uzunluğundaki "dromaeosaurid" ailesine mensup yeni bir tür dinozor keşfetti. Dinozora ait fosil, Moğolistan iç kesimlerinde Üst Kretaseus dönemine ait kaya katmanları arasında bulundu.

Zootaxa bilimsel dergisinde yayımlanan makalede, pençe

ve dişleri tam durumda fosilleşmiş iskeletin 145 ila 65 milyon yıl öncesine ait olmasına rağmen çok iyi korunmuş olmasına dikkat çekildi.

Pekin'deki Çin Bilimler Akademisinde yapılan incelemelerde, yeni tür dinozorun, özellikle çene ve ayaklarında belirgin özelliklere sahip bulunduğu görüldü.

Ayaklarında dinozorlara özgü pençeler bulunan bu yırtıcıyı "koşan kertenkele" anlamına gelen dromaeosaurid ailesine dahil eden bilim adamları, bu dinozora "Linheraptor exquisitus" adını verdi.

Kaynak: www.ntvmsnbc.com

Psikopatların beyni, sonucu düşünmeden ödül peşinde

Vanderbilt Üniversitesi'nde yapılan yeni bir araştırmaya göre psikopatların beyni ne pahasına olursa olsun ödüllendirilme arıyor. Araştırma, beynin ödüllendirilme mekanizmasının psikopatiyle bağlantısını ortaya çıkarıyor ve bu bireyleri anlamak için yeni bir araştırma alanı açıyor.

"Bu çalışma nörolojik araştırmanın davranışla bağlantısını ortaya koyarak önemini altını çiziyor", diyor Ulusal Sağlık Enstitüsü'nden Dr. Francis S. Collins. "Bu buluşlar bize, bir kişilik zafının antisosyal davranışa dönüşmeden önce müdahale etmenin yeni yollarını gösterebilir."

Çalışmanın sonuçları 14 Mart 2010'da Nature Neuroscience dergisinde yayımlandı.

"Psikopatlar genelde sonuçlarını hiç düşünmeden istediklerini alan soğukkanlı suçlular olarak düşünülür", diyor çalışmanın başyazarı olan, Psikoloji Bölümü yüksek lisans öğrencisi Joshua Buckoltz. "Şiddetli suç işleme, residivizm (tekrarlı olarak suç işleme) ve madde bağımlılığı gibi psikopatiyle bağlantılı, başa çıkması en zor davranışlardan bazılarının temelinde bir hiperaktif dopamin ödüllendirme mekanizmasının olabileceğini bulduk."

Daha önceki psikopati araştırmaları bu bireylerin eksikliği üzerine yoğunlaşmış: Korku, empati ve kişilerarası ilişki kurma becerisi. Yeni araştırmaysa fazlalıklarını inceliyor: İmpulsif davranış, ödüllendirilmeye ve riske almaya yüksek meyil. Ve bu son özellikler psikopatinin şiddete ve suça yönelik eğilimiyle yakından bağlantılı.

"Psikopati araştırmaları uzun bir sü-

re geleneksel bir çalışma biçimi içinde korku ve cezalandırılmaya karşı duyarlılık eksikliği üzerine yoğunlaştı. Fakat bu özellikler şiddete ve suça eğilimi pek iyi açıklamıyor," diyor Psikoloji ve Psikiyatri Doç. Dr. ve aynı zamanda çalışmanın diğer yazarı Zald. "Verilerimiz, diğer tarafta bir şeylerin olduğuna işaret ediyor. Bu bireylerin ödüllendirilme istekleri çok güçlü. O kadar ki bu istek, risk algısını ve sonuç kaygısını aşılıyor."

Dopamin ve psikopati arasındaki ilişkiyi incelerken araştırmacılar, dopamin salgısını ölçmek üzere beynin pozitron emisyon tomografisi (PET) ile birlikte beynin ödüllendirme mekanizmasının fonksiyonel manyetik görüntülemesini (fMRI) gerçekleştirdiler.

"Gerçekten çarpıcı olan, birbirinden çok farklı bu iki yöntemle birbirine çok benzeyen iki sonuç aldık. Psikopatik özelliklere sahip bireylerde her ikisi de yüksekti", diyor Zald.

Araştırmaya gönüllü katılanların psikopati özelliklerinin seviyesi kişilik testiyle belirlendi. Bu özellikler, şiddetli suça eğilimlilerin en ucunda bulunduğu bir yelpazeye yayılmış durumdadır. Tabii, normal bir insan da benmerkezcilik, saldırganlık ve aşırı risk alma gibi özelliklere sahip olabilir.

Deneyde ilk olarak katılımcılara bir doz amfetamin veya "speed" verildi. Daha sonra beyinleri PET ile taranarak uyarıcıya tepki olarak salgılanan dopamin ölçüldü. Daha önceki çalışmalarda

madde kullanımı, dopamin salgısındaki değişimle ilgilendirilmişti. Psikopatiyle madde kullanımı arasında kuvvetli bir bağlantı vardır.

"Bizim hipotezimiz, psikopatik özelliklerin aynı zamanda dopamin ödüllendirme mekanizmasındaki bir ha-

sarla da bağlantılı olduğuydu", diyor Buckholtz. "Bunu doğrulayacak şekilde yüksek seviyede psikopatik özelliklere sahip insanların amfetamine tepki olarak neredeyse dört kat fazla dopamin salgıladıklarını gördük."

Deneyin ikinci kısmında deneklere çok basit bir işi tamamlamaları karşılığında para ödülü verileceği söylendi ve bu işi yaparken beyinleri fMRI taramasından geçirildi. Araştırmacılar, psikopatik özellikleri daha yüksek bireylerin beyindeki dopamin ödüllendirme mekanizmasıyla bağlantılı bölgenin ödülü düşündükleri sırada diğer katılımcılarından çok daha aktif olduğunu ortaya çıkardılar.

"Bir kez ödüllendirilme beklentisi içine girdiklerinde, hedeflerine ulaşınca ya kadar psikopatların dikkatlerini başka yere kaydıramamalarının nedeni bu yükselmiş dopamin tepkisi olabilir", diye açıklıyor Buckholtz. Zald ekliyor: "Mesele, sadece olası olumsuzlukları görmemeleri değil, fakat ödüllendirilme motivasyonunun bu kaygıları geride bırakması."

Kaynak: Science News
Çeviren: Ahmet ÇAKAN

İzmit'in altında dev tüneller bulundu

Üzerine binalar inşa edildiği anlaşılan ve bazı kişilerin de evlerinin altındaki bölümlerinden delik açıp define bulmak amacıyla içine girdiği tesbit edilen tüneller koruma altına alınırken, İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürlüğü tünellerin uzunluğunu ve nerelere kadar ulaştığını belirlemek

amacıyla geniş çaplı araştırma başlatacak.

Tarihi kayıtlara göre yerleşim birimi olarak yaklaşık 3 bin yıllık geçmiş olan ve Roma İmparatorluğu'na da antik dönemdeki ismi Nicomedia olarak bir dönem başkentlik de yapan İzmit'te yapılan kazılarda tarih fişkırması de-

vam ediyor.

Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürlüğü'nün İzmit'in Çukurbağ Mahallesi'nde geçen yıl başlattığı ve M.S. 3'üncü Yüzyıldan kalma, Roma İmparatorluğu'na başkentlik yaptığı dönemde yaptırılan büyük bir yapı ortaya çıkarıldı.

Kazanılan zaferlerin kutlandığı alanda olduğu anlaşılan yıkılmış yapıya ait dev sütunlar ve panolar gün ışığına çıkarıldı.

Eserler, Kültür Müdürü Adnan Zamburkan ve Müze Müdürü İlksen Özbay gözetiminde bugünden itibaren Müze Müdürlüğü bahçesine götürülmeye başlandı. Müze Müdürü Özbay, bugünkü İzmit'in bir dönem Roma İmparatorluğu'na da başkentlik yaptığını hatırlatırken, buradan çıkan eserlerin çok değerli olduğunu, panolarda ayrıca Athena'nın da ilk kez savaşçı kadın kıyafetiyle renkli kabartmalarının bulunduğunu söyledi.

İlksen Özbay, bu bölgenin bir ören yeri haline getirileceğini, ancak eserlerin tamamının ortaya çıkarılabilmesi için birkaç evin daha istimlak edilmesi gerektiğini anlattı.

Heyecanlandırın tüneller

Bu arada Müze Müdürü İlksen Özbay, kazı alanının yakın çevresinde

bazı evlerin altında çok geniş tüneller olduğunu ve bazı kişilerin buralarda mantar yetiştirdiğini belirledi. Kültür Müdürü Adnan Zamburkan ve İlksen Özbay basın mensuplarıyla birlikte, Gülümser Sokak'taki 4 katlı Aren Apartmanı sahibini güçlükle ikna ettikten sonra apartmanın bodrumundan geçilen tünellere girdi.

6 metre genişliğinde, orijinalinin yüksekliği ise 3 metreyi bulduğu anlaşılan tünellerin bazı evlerin altından geçtiği görüldü.

Tünellerin zemininde ise deniz kumu ve midye kabuklarının alması, bu bölgede yaşanan ve sadece esfanelerde anlatılan büyük deprem ve tsunamilerden kaynaklandığı izlenimi doğurdu.

Müze Müdürü İlksen Özbay, bina

sahiplerinin daha önceden içeriye girilmesine izin vermediğini, kendisinin de ilk kez buraya girdiğini belirterek, "Muhteşem bir yapı. Bunların içinden atlı arabaların geçtiği efsanelerde anlatılıyor. Ancak nerelere kadar uzandığını bilmiyoruz. Çok geniş çaplı inceleme gerekiyor. Bazı noktalarda üzerinde bina inşa edilirken delikler açılmış ve muhtemelen içine girildikten sonra tekrar beton atılarak kapatılmış" dedi.

Kaynak: www.cnnturk.com

Tümöre nanorobotla saldıracaklar

Amerikalı araştırmacılar, kanda dolaşıp kanserli tümörü bularak içine giren ve hastalığa yol açan geni bloke edebileceği söylenen bir 'nanoparçacık robot' geliştirdi.

Damarda hastalıklı hücreleri bulup yok etmeye programlı nanobotların kullanımını öngören ve insanda kullanılması mümkün olabilecek nanorobotik tedavide önemli gelişmeler sağlandı.

Önde gelen ilaç firmaları kanser, RNA müdahalesi (RNAi) adı verilen ve körlük veya AIDS gibi hastalıkların gelişiminde rol oynayan proteinleri üreten genlerin devre dışı bırakılması yöntemi üzerine çok sayıda çalışma yürütüyor.

Daha önce de, yağ veya lipidler kullanılarak, tümördeki hedefe varma yöntemleri geliştirilmişti. Pfizer, Roche ve Alnylam gibi ilaç devleri geliştirdikleri

parçacık içeriye girip müdahale edici RNA veya 'siRNA'yı bırakıyor. Böylece 'ribonükleotid redüktaz' denen ve kanserin büyümesine yol açan proteini üreten gen bloke ediliyor.

Davis, bu tedavinin tümörü küçültüp küçültmeyeceğini henüz bilmediklerini ancak tedavinin güvenliği açısından da henüz bir şey söyleyemeyeceklerini söylüyor.

İlk deneyler başarılı

Çeşitli tipte tümörlere sahip kanser hastalarında birinci aşama klinik deneylerinde hastalara 21 günde dört kez, 30'ar dakikalık seanslarla parçacıkların oluşturduğu ilaç verildi. Daha sonra alınan örneklerde, parçacıkların tümör hücrelerinin içine girdikleri anlaşıldı ve parçacığın yani robotun taşıdığı RNA'nın görevini yaptığı, kanserin gelişimine yol açan proteinin çalışmasını engellediği gözlemlendi.

Kaynak: www.ntvmsnbc.com

RNAi ilaçlarını hedefe götürmeye odaklanmıştı.

Araştırmaya önderlik eden, kimyasal mühendislik profesörü Mark Davis'in tümörün hedeflenen yere ulaşması ve mekanizmanın işlemesi açısından heyecan verici bir noktada olduklarını belirttiği yöntemde, kanserli hücreyi bulan

K i t a p k u r d u

Bizi Utandıranlar

A. Can Atas

Şiir anlayışına teorik anlamda farklı bir bakış geliştiren A. Can Atas'ın "Kardelen Yayınları"ndan çıkan son kitabı Bizi Utandıranlar'ın alt başlığı da şöyle: "Şiirler Dünyasından Memleket İzleri".

Evvela, bir paragrafla şairimizden söz edelim...

1960 Tunceli doğumlu olan A. Can Atas, lise öğreniminden sonra -1980-1985 yılları arasında- "Rotterdam Sosyal Akademi"yi ve 1985-1990 yılları arasında da "Amsterdam Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü"nü bitirdi. Ayrıca, devletin (Hollanda) birçok farklı kurumunda görev alan Atas'ın yayımlanmış birçok kitabı ve çalışması var. Yazarımız/şairimiz, halen Amsterdam ve Utrecht üniversitelerinde "Uluslararası İlişkiler ve Türkiye'nin Dış Politikası" konusunda çalışmalar yapmaktadır.

Hayatın gerçek anlatım dili

Kitabın şiir teorisine bakış niteliğinde olan metin bölümünde bakın şiire nasıl bir anlam zenginliği giydiriyor şairimiz: "Şiir, insan yaşamında acıların, mutlulukların, sevinçlerin ve de hüznün kesiştiği bir buluşma mekânıdır. Şiir, çoğu zaman şairin bireysel veya toplumsal duygu birikiminin kabarak volkan patlamasını önleyecek bir sibop (supap) görevinde bulunur. Sonradan, şairin usulcacık soluk alıp vermesini sağlarken, memleket şairini şizofreniden kurtarır. İşte orda şairin rahatlamasını sağlayan bir şiir dünyasıyla buluşma olur."

Şimdi de iki örnek sunalım...

Seni Düşünürken
O şiirler,
Satırlara sığdıramadığım
sözcükler,
Umut ve özlemle,
Yazılanlarla adım, adım,
Kelime, kelime,
Hep birlikte olabilmenin
mutluluğuyla,
Her yeni güne taşırken,
Hep seni,
Senin için,
Seni düşünürken,
Yazılanlarda.
Uzaklığına eksik kalanlar,
Hep seni,
Yine de hep senin için,
Seni yazıyorum.

Hiçbir şey unutulmasın
diye,
Sensiz seni yazmak kadar,
Yokluğunda sevmek gibi,
Zor ve anlamsız olması...
Düşünürken sensizliğini,
Hissetmek kadar zor
ve uzak,
Sevmek kadar anlamlı,
Senin için yazarken...

insan

Onlar,

Tankların gölgesinde,

Birer birer vurulurken,

insan olmanın,

Çılgılık sesine gömüldüler.

Yüklerini milyonlara verdiler,

Onurlar kırılırken,

Ebu Garib'den,

Zeytin dalını uzattılar,

Dünyaya...

insan olduklarına dair.

Atas'ın şiirlerinde, "Sosyalist teori"nin güçlü direnişçilerinden C. Caudwell'in sıkça sözünü ettiği özgürlük ve evrensellik temaları sağlam bir yer tutuyor. İsterseniz, "Evrenselliği Olan Bir İletişim Dili" bölümünden bir paragrafı şuracığa sıkıştırıvereyim: "Bir şiirin derinliğinde sunulan veya yatan tarz ve mesaj, içerik olarak hep aynı anlamın bütünlüğü içinde kalır. Kaçınılmaz olarak, şiirin yansıması da farklıdır ve tek-tip bir anlayışın etkisinde kalması doğru değildir; aksi halde, şiirin evrenselliğinden bahsetmek de olası değildir."

Kitaplığımızda yer açalım

Eserin hazırlık aşamasında olmama rağmen, ak kâğıda basılan şiirleri bir kez daha keyifle okudum ve kitaplığımın göz hizama denk gelen bir yerine yerleştiriverdim... Siz de benim gibi yapın ve kitaplığınızda mutlaka bir yer açın Bizi Utandıranlar için!..

Şiir tadında günlere...

Kardelen Yayıncılık, Ocak 2010, 96 Sayfa.

(Tanıtım: Kemal KIRAR)

Eğitici Cep Kitabı

Emine Yılmaz Demirel

Bu kitap, işi ya da konumu nedeniyle "eğitcilik" yapan herkese, bu işlevlerini kolaylaştıracak bazı bilgiler sunmak amacıyla yazılmıştır. Eğitim; öğretmenler ve öğrenciler dışında, insan ilişkilerinin bir parçası olarak, toplumun her bireyini az çok ilgilendirmektedir. Yalnızca okulla sınırlı kalmayan, hepimizin ömür boyu karşılaştığı bir durumdur. Tüm meslek topluluklarından insanlar, özellikle de an-

ne babalar, farkına varınsınlar ya da varmasınlar, hem "eğitici" hem de öğrenci olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Yapılan bilinçli ya da bilinçsiz eğitimde, genellikle yakın çevreden gözlenen yöntemler kullanılmaktadır. Eğitim bilimcilerin hedef kitlesi ise çoğunlukla profesyonel öğretmenlerdir. Yaşamları boyunca eğitim işlevini yürüten üniversite öğretim üyeleri ve gündelik hayatta "eğitcilik" yapan kişiler, eğitim biliminin verilerinden planlı ve düzenli bir biçimde yararlanmamaktadırlar. Bu kitap, "eğitici eğitimi" almadan "eğitcilik" yapan insanlara, işlerini daha iyi yapabilmek konusunda yol gösterici bir niteliğe sahiptir.

İmge Kitabevi, 2010, 188 Sayfa.

Konut Bunalımı Kent Rantları ve Proje Muhafızları Murat Karayalçın

Konut sektöründe uzunca bir süredir yadırgatıcı, hatta garip sayılabilecek gelişmeler yaşanıyor. Sektörü inşaatçılardan çok maliyeciler, bankacılar yönetiyor; 'zehirli atık', 'hava kabcacı', 'işman kedi' gibi birtakım yeni kavramlar konut kredilerine ilişkin çözümlemelerle birlikte kullanılıyor; halen sürmekte olan küresel iktisadi ve mali bunalımın sorumlusu olarak, ABD'deki eşik altı konut kredileri, yani bir anlamda konut sektörü gösteriliyor. İşin ilginç yanı, 1997 yılında ki Asya Krizinin de konuttan kaynaklanmış olması. Yani konut sektörü neredeyse on yılda bir dünyanın bir bölgesinde ya da dünya genelinde büyük bir bunalım yaratıyor. Konut sektörü bir şekilde "kapitalizmin yeni baronları" tarafından, "sermayenin kuralıslaştırılmış finansallaşmasına" kurban seçilmiş durumda.

Bu kitap, halen yaşanmakta olan küresel bunalımda konut sektörünün nasıl kullanıldığına; Türkiye'de konutun önemine, kentsel rantların ortaya çıkışına, kamu kesiminin bu rantlardan pay almak için kullandığı bugünkü araçların yetersizliğine ve Dikmen Vadisi Projesi deneyiminden hareketle kentsel projeleri bağlamında halkın ve belediyelerin nasıl örgütlenmeleri gerektiğine ilişkin bir çalışmadır.

İmge Kitabevi, 2010, 166 Sayfa.

Şiddet ve Demokrasi

John Keane

Şiddet ve Demokrasi, John Keane'in "şiddet"i bir kez daha ve bu kez demokrasi bağlamında ele aldığı bir kitap. Demokrasiyle en çok çelişen unsurlardan ve onun en ciddi sorunlarından biri olarak şiddet, demokrasiye inanan herkesin bir insanlık görevi olarak karşı durması gereken bir şey. Şiddet "insan doğası"nın mutlak bir parçası değildir; bu kavram, kendisine yüklenen çok çeşitli anlamlardan dolayı tek bir tanım kabul etmez, bu nedenle de kafalar karışık, diyor Keane. Bu yüzdendir ki herkesi, en başta da şiddete cevabı yine şiddette bulan biçare siyasetçileri, şiddetin kaynağı, sonuçları, büründüğü kılıklar ve elbette çareleri üzerinde enine boyuna düşünmeye çağırıyor.

Yazar, demokrasiden aldığı güçle şiddeti gerekçelendirme heveslisi çabalara veryansın ederken bir yandan da dünyanın şiddetin insafına bırakılmasına kesinlikle karşı çıkıyor. Dünyamızı çepeçevre saran "şiddet üçgeni"nin çarkına ancak demokrasi ile çomak sokulabileceğine inanan Keane, şiddeti "demokratikleştirmek", yani demokrasinin ellerinde açık açık hesabı verilebilir kılmak gerektiğini savunuyor: Şiddetin yeryüzünden ancak bu şekilde silinebileceğine inanıyor.

İmge Kitabevi, 2010, 296 Sayfa.

Yeniden Doğu-Asya Çağında Küresel Ekonomi

Andre Gunder Frank

1960'larda geliştirilen ve az gelişmişliğin, gelişmiş kapitalizme doğru giderken uğranılan bir durak değil, bizatihi gelişmiş kapitalist ülkelerin gelişmişliğinin kaynağı olduğunu savunan Bağımlılık Teorisi'nin en önemli kurucusu sayılan Andre Gunder Frank, bütün akademik yaşamı boyunca emeğin, ezilenlerin, zayıfların safında yer aldı. Emperyalizmin ve sömürgeciliğin mekanizmalarını deşifre etmeye çalıştı.

Braudel'in deyişiyle tarihçileri "icat eden" ve onları içeride ve dışarıda kendi çıkarlarını temellendirmek üzere kullanan Avrupa, merkezinde kendisinin yer aldığı bir dünya ve "uygarlık" tarihini bütün dünyaya dayattı. Bunda o kadar başarılı olmuş ki, Andre Gunder Frank Yeniden Doğu kitabında sadece düşmanlarını değil pek çok dostunu ve meslekdaşını da "yere sermek", ya da kendi ifadesiyle onların "ayaklarının altındaki Avrupa merkezci ideolojik halıyı çekmek" zorunda kalıyor. Karl Marx ve Max Weber'e kadar uzanan eleştirilerden Rostow, Huntington ve Fukuyama gibi son dönem düşünürlerinin yanı sıra Polanyi, Talcott Parsons, Toynbee, Kindleberger, dahası Braudel, Wallerstein, Perry Anderson ve Benjamin Barber da nasibini almış. Ve 21. yüzyıl için yeniden Asya merkezli bir dünyanın ipuçlarını içeren bir kaynak...

İmge Kitabevi, 2010, 440 Sayfa.

Kentler

Anadolu'nun Dönüşümü, Türkiye'nin Geleceği

E. Fuat Keyman/Berrin Koyuncu Lorasdağı

Bir süredir karşımızda, geleceği için söz sahibi olmak isteyen bir

Anadolu var. Anadolu kentleri, ekonomik dinamizmleriyle, zenginleşen, dünyaya açık, modernleşen bir coğrafya yaratmış durumda. Artık statik, değişime kapalı, geri kalmış bir Anadolu'dan değil; tam aksine, küreselleşen, kentleşen, "yeni orta sınıflar" üreten Anadolu'dan söz ediyoruz.

1990'lardan başlayarak ivme kazanan bir dönüşüm süreci geçiren Anadolu kentlerinin derinlemesine tahlilini yapan Kentler/Anadolu'nun

Dönüşümü, Türkiye'nin Geleceği, Kayseri'den Çorum'a, Bolu'dan Denizli'ye, Şanlıurfa'dan Eskişehir'e, Adıyaman'dan İzmir'e açılan yelpazede 11 kenti mercek altına alıyor.

Kitap, hem yeni bir "kenti anlama ve yönetme modeli" ortaya koyuyor, hem de "Anadolu'nun dönüşümünün Türkiye'nin geleceği için ne denli önemli olduğunu" gösteriyor.

Doğan Kitap, 2010, 292 Sayfa.

Modernizm ve Postmodernizm

Edebiyatın Dünü ve Yarını

Semih Gümüş

Modernizm özellikle Türkiye'de, edebiyat alanın-da nasıl ortaya çıktı, romanda, öyküde, şiirde yansıması nasıl oldu, nasıl bir yol izledi? Postmodernizm nasıl algılandı? Edebiyatımıza postmodernizm nasıl girdi? Postmodern yapıtlar okurla bağ kurabildi mi?

Değerli eleştirmen Semih Gümüş bu ki-ta-bında, özellikle bu soruları aydınlatmaya çalışan yeni denemelerini bir araya getiriyor.

Modernizm ve Postmodernizm, yalnızca edebiyatımızın değil, ülkemizin de yüz yıllık serüvenine ışık tutuyor. Çünkü edebiyatı anlamak, çevremizde olup bitenlere açık bir zihinle bakmak anlamına geliyor. Okuduğumuz romanlar yaşamımızı nasıl etkiliyor ve dilimize nasıl bir katkı sağlıyor? Özellikle genç okurların çağdaş edebiyata nasıl yaklaşabilecekleri konusunda bir kılavuz, Modernizm ve Postmodernizm.

Can Yayınları, 2010, 152 Sayfa.

Macellan - Bir insan Bir Yaşam

Stefan Zweig

Çevresini dolaşarak dünyanın yuvarlak olduğunu kesin olarak kanıtlayan Portekizli denizcinin biyografisi, Yeniçağ'ın bu en önemli kâşifini kararlı, cesur, mağrur bir kişilik olarak tanımlıyor. Tarihte iz bırakmış kişilerin yaşamöykülerini kendine öz-gü bir üslupla kaleme alan Zweig, Macellan'da, dünyanın pek çok coğrafi bölgesine bugün bildiğimiz adlarını veren Portekizli kâşifin, her biri apayrı bir macera olan keşiflerini kişiliğiyle bütünleştirerek anlatıyor.

Colombus'un başarısı Avrupa'da müthiş bir şaşkınlık yaratır. Bir süre sonra da yaşlı dünyamızın daha önce hiç tanık olmadığı bir macera ve keşif heyecanı patlak verir: Tek bir cesur insanın başarısından, tüm bir kuşağa yetecek şevk ve cesaret doğar, bu daima böyledir. Avrupa'da sınıfından ve konumundan hoşnut olmayan, haksızlığa uğradığını düşünen ve beklemek için fazla sabırsız olan herkes, küçük oğullar, işsiz subaylar, büyük efendilerin piçleri, kanun tarafından aranan karanlık tipler, hepsi de Yenidünya'ya gitmek ister.

Can Yayınları, 2010, 312 Sayfa.

Karanlığın Aynasında

Murat Gülsoy

Benliğimizin sınırlarını kimi kez gönüllü olarak kaybederiz kimi kez istemeden. Sadece bir başkasıyla değil, bizi saran dünyayla da kucaklaşma, bir başkasında erime çoğu kez bir haz duygusuyla özdeşleştirilir. Oysa acının sınırları tam da burada başlar. Murat Gülsoy, bir origami ustası gibi, düz bir kâğıtla başladığı anlatısını katman kat-

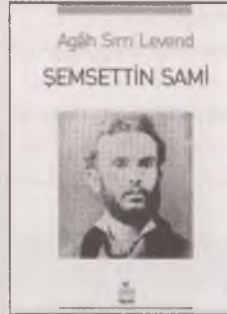
man çoğaltarak kahramanlarının ironik dünyasının kederle malul hikâyesini kuruyor. İki boyutlu sandığımız bir dünyanın karanlık dehlizlerine doğru ilerlerken yaklaşımakta olanı hissetmeyişimize şaşırtıyoruz. Yarım bir hayatı sol göğsünün üzerindeki akrebin çizgilerinde saklayan bir kadınla aşkı bulduğunu sanan bir adamın yollarının kesiştiği yerde oluşan karanlık yüzeyden yansıyan görüntüleri anlatıyor roman: birbirinin içinde eriyen bedenler, çocukluk korkularında büyüyen genç kızlığın uçucu kıpırtısı, aklın puslu manzaralarında belirip kaybolan umutlar, deliliğin onulmaz dehşeti, karıştına dönüşmeye hazır duygular, algılar ve hayaller... Karanlığın Aynasında bir solukta okunan ve insanı içine çeken bir girdap roman.

Can Yayınları, 2010, 240 Sayfa.

Şemsettin Sami

Agah Sırrı Levend

Şemsettin Sami, Türkçenin sadeleştirilmesi, çağdaşlaşması yolunda son derece önemli çalışmalar yapmış bir düşünce adamı. Kamus-ı Türkî'den Kamusü'l-A'lâm'a, yaşamsal önem taşıyan sözlüklere imza atmış. İlk Türk romanı olarak kabul edilen Taaşuk-ı Talat ve Fitnat'ı yazmış. Aile ve Hafta dergilerini çıkararak Türkiye'de çağdaş güncel yayıncılığın başlamasına önayak olmuş. Oyunlar, günlük yazılar kaleme almış.

Elinizdeki kitap, Türk Dil Kurumu'nun duayeni Agah Sırrı Levend tarafından yazılmış bir Şemsettin Sami biyografisi. Bu büyük düşünce adamımız üzerine yapılmış en kapsamlı yayınlardan biri. Genç kuşakların Türk diline, kültür yaşamımıza bunca değerli katkılarda bulunmuş Şemsettin Sami'yi daha yakından tanımlarını sağlayacak bir başvuru kitabı.

Can Yayınları, 2010, 176 Sayfa.

Therese ve Laurent

George Sand

George Sand adını ilk kez 1832'de yayımlanan Indiana adlı romanında kullandı. Toplumsal kurallara karşı çıkan kadın kahramanını savunduğu bu eseriyle kısa sürede ün kazandı. Daha sonraki eserleriyle özgürlük sorununu sadece kadınlarla ilgili olarak

değil, daha geniş bir toplumsal bağlamda ele aldığını gösterdi. Unutulmayan romanlarından biri olan

Therese ve Laurent'da ünlü şair Alfred de Musset ile yaşadığı aşkı konu aldı.

İş Bankası Yayınları, 2010, 218 Sayfa.

Üçüncü Meşrutiyet Milli Mücadele Tarihi - III 1920

Mahmut Goloğlu

Ebedi uykusuna İstanbul'da yatmış İngiliz asıllı bir Osmanlı paşası: Hobart Paşa...

Mahmut Goloğlu'nun Milli Mücadele Tarihi dizisinin üçüncü kitabı,

Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e uzanan sürecin ana dönüm noktasını,

Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşunu ve ilk dönemlerini inceliyor.

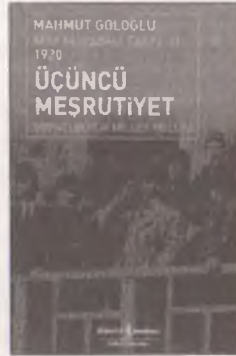
Üçüncü Meşrutiyet, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin yarattığı ivmenin, yurt çapında bir harekete dönüşme sürecini Büyük Millet Meclisi'nin ilk yılı ekseninde inceliyor.

İstanbul hükümetlerinin tutumlarından Meclis-i Mebusan'ın işgal kuvvetlerince dağıtılmasına, yeni bir meclisin Ankara'da toplanması kararından mebusların Anadolu'nun kalbindeki bu küçük kentte buluşmalarına, Sevr tartışmalarından Sovyet Rusya ile imzalanan ilk uluslararası antlaşmaya pek çok olay pek çok ayrıntı...

Ekler bölümünde hem Birinci Meclis milletvekillerinin ayrıntılı küneleri,

hem de o dönemin tanıklarının kendi kalemlerinden anılarıyla birlikte.

İş Bankası Yayınları, 2010, 419 Sayfa.

Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700- 1870

Virginia H. Aksan

Değerli Osmanlı tarihçisi Prof. Virginia Aksan'ın Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri (1700-1870) başlıklı çalışması Osmanlı askeri sisteminin yaklaşık iki yüzyıllık bir zaman aralığında geçirdiği dönüşümü yansıtan bir harp tarihi çalışması olmanın ötesinde, Osmanlı tarihine, modernleşmesine ve tarihyazımına ilişkin çok daha genel bir çerçeveyi de tartışmaya açıyor.

Osmanlı İmparatorluğu'nu Katolik Habsburgların Avusturya'sı ve Ortodoks Romanovların Rusya'sı ile karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alan Aksan, imparatorluğun içindeki askeri, entelektüel ve dinsel seçkin gruplarıyla merkezin çatışmalı ilişkilerini de yine askeri dönüşüm ve reform girişimleri bağlamında ele alıyor.

İş Bankası Yayınları, 2010, 419 Sayfa.

Aforizmalar

Franz Kafka

Kafka, içinde yaşadığı dönemin, o dönemin olaylarının değil, gelmiş geçmiş tüm zamanların toplumsal mekanizmalarının yarattığı yalnızlığı, anlamsızlığı betimlemiştir. Kuşkusuz, karanlık bir tablodur bu. Bu karanlık tabloyu aydınlatan ise Kafka Güneşi'dir. Gecenin en

yoğun ânında doğan, karanlığın tüm gizlerini açığa vuran ışığıyla, bizlere, insanlara yalansız bir dünya göstermeye çalışan, bunu handiyse özür dilercesine mırıldanarak gerçekleştiren, son aşamada da pişman olup tüm yazdıklarının yakılmasını (bunu hiçbir zaman yerine getirmeyecek bir dostundan istemiş olsa da) isteyen, hiçlikten sahici bir dünya yaratan bir insan.

Eğer Kafka'nın yapıtında manevi değerler ve umut aranıyorsa, burada aranmalı.

Ve bu aforizmalar da bu ışığın altında okunmalı.

İş Bankası Yayınları, 2010, 109 Sayfa.

Kısıtlı Şartlar Villası

Alexander McCall Smith

Kısıtlı Şartlar Villası, Prof. Igelfeld'in konuk öğretim üyesi olarak davet edildiği iki ülkeye yaptığı seyahatlerin öyküsüdür. Ünlü dilbilimci İngiltere seyahatinde Kıta Avrupası ile Ada arasında hakikatin kavranışı ve bilimsel yaklaşımın farkı üzerine yüzyıllardır uğraşılacak sorunları çözüme kavuşturur. Kolombiya seyahatinde ise hükümet karşıtı gerillaların arasına düşmesi ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel süreçlerin yönünü umulmadık bir şekilde değiştirir. Sosis Köpeklerin İncelikleri ve

Porketizce Düzensis Fiiller kadar eğlenceli bir kitap...

İş Bankası Yayınları, 2010, 113 Sayfa.

Pusu Hikayeleri

Vedat Yenerer

Kamuoyunun bilmediği çok önemli bilgiler, Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik ardı arkası kesilmeyen saldırıların paranoya olmadığının anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Türkiye'de atom bombası var mı?

33'er nasıl şehit edildi?

Hangi Genelkurmay Başkanının kahvesine siyanür katıldı?

Apo nasıl yakalandı?

Türkiye'de altın ve altından daha değerli olan soymetallerin varlığı saklanıyor mu?

Yunan askeri haber alma sitelerine bilgi ve görüntü sızdıran gazeteci kim?

Suudi Arabistan Kralı'nın Türkiye ziyaretinde yanında getirdiği ve her birinin değeri yaklaşık 750 bin dolar olan saatler kimlere armağan edildi?

Ve daha nice sorunun yanıtları...

Bilgi Yayınevi, 2010, 192 Sayfa.

Etik - Ahlak Felsefesi

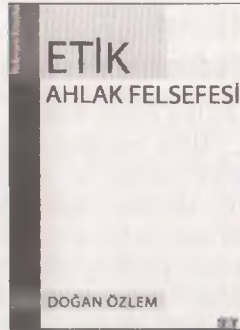
Doğan Özlem

Etik, felsefe disiplinleri içerisinde yeri en az belirli olan disiplin olmasına rağmen, konularının ve sorunlarının çeşitliliği, teori bolluğu ve çözüm denemelerinin çokluğu açısından tüm diğer felsefe disiplinlerinin önünde yer alır.

Etik -Ahlak Felsefesi- kitabının ilk üç bölümü "Etik'in Konumu ve Temel Problemleri", "Başat Sayılan Problemlere Göre Etik Tipleri" ve "Eleştirel Etik" bölümlerinden oluşuyor. "Etik Üzerine Değerlendirmeler" adlı son bölümde ise bizzat bir felsefe disiplini olarak etik'in ne'liği ve olabilişliği tarihselci/hermeneutik bakış açısıyla irdelenip eleştiriliyor ve her etik'in bir ahlak, her ahlakın bir etik içerdiği, bir evrensel ahlakın olanağını ortadan kaldıranın tam da bu olgu olduğu ileri sürülüyor.

Doğan Özlem'in Referans Kitaplar dizisinde yer alan Etik -Ahlak Felsefesi- kitabı güncelliğini korumaya devam ediyor.

Say Yayınları, 2010, 256 Sayfa.

Türkçenin ABC'si

Fuat Bozkurt

Uzun yıllardan beri Türkçeyle ilgili çeşitli çalışmalar yapan Fuat Bozkurt tarafından hazırlanan Türkçenin ABC'si, geleneksel dilbilgisi yöntemi esas alınarak düzenlenmiş; ses, yapı ve tümcebilgisi sırasıyla hazırlanmıştır.

Yaşayan bir varlık olarak "Dil" kendisini her zaman yenileme güdüsünü taşısa ve günümüzde çağdaş dilbilimciler pek çok temel konuda farklı yorumlamalarda bulunsalar bile; dilin esasları o denli değişime uğramamakta, ancak yaklaşımlar değişmektedir.

Türkçenin ABC'si, ABC dizisinde hedeflendiği gibi, içinde bulunduğu alanın yapıtaşlarını vermekte, Türkçede yol almak isteyenler için bir rehber niteliği taşımaktadır.

Say Yayınları, 2010, 184 Sayfa.

Gargantua

François Rabelais

16. yüzyılın önde gelen hümanistlerinden olan François Rabelais'nin felsefesini en iyi yansıtan örnek, Gargantua'nın sonunda anlatılan Thélème Manastırı'dır. Manastırın girişinde yer alan "Fay ce que voudras" (Gönünün dilediğini yap) yazısı dönemin keşiflik kurumunun karşıtı olan bir yapılanmanın dayandığı temel ilkeyi vurgular. Yapıta ütopyacı öğeleri kazandıran bu bölümde kadın ve erkeklerin idealle edilmiş birlikteliği anlatılır. Aslında bu evrensel parodi romanıyla Rabelais, asalak keşiflere, din sömürücüsü yüksek rütbeli papazlara, savaş çıkaran papalara karşı çıkarak yeni hümanizmanın öğretisini, yeni bir felsefi ve ahlaki bakış açısını sergiler.

Say Yayınları, 2010, 256 Sayfa.

Dersimiz: Atatürk

Turgut Özakman

Atatürk'ü en doğru ve en yalın biçimde herkese anlatabilecek tek kitap.

Tarih, savaşlarda düşmana galip gelen büyük komutanlarla dolu. Tarih-te milletlerini daha ileriye götürmek için çalışan birçok önemli önder var. Ama hiçbiri Atatürk gibi anılmıyor, özlenmiyor. Tarih sayfalarında uyuyorlar.

Çünkü aralarında Atatürk gibi hem vatanını düşmanlardan temizleyip yeni bir devlet kuran, hem milletini sömürden, hurafelerden, ortaçağlılık-

tan kurtarıp çağdaş uygarlığa kavuşturan biri yok.

Üstelik Atatürk'ün Milli Mücadele ve Cumhuriyet zaferlerinin özellikleri, koşulları incelenirse, benzersiz büyüklüğü daha iyi anlaşılır.

Atatürk yoksul, ilkel, geri, çağdışı toplumu çağa açan, Anadolu aydınlanmasını başlatan, Türkiye'yi kalkanıran insandır.

Bu konuda da örneği yok.

Birliğimizi, dirliğimizi, geleceğimizi korumak için büyük küçük, kadın erkek herkese gerçek Atatürk'ü, değerini, büyüklüğünü, örneksizliğini iyi anlatmalıyız. Okulda, ailede, iş yerinde, basında, televizyonlarda, radyolarda, yurtdışında, her yerde, herkese.

Dersimiz: Atatürk bu büyük ödevin bir adımdır.

Öğretmen ve öğrencilerin her zaman başvurabilecekleri eşsiz bir kaynak.

Senaryonun tam metni.

Turgut Özakman'ın yalın ve güzel diline eşlik eden renkli film kareleriyle hazırlanan kitap 17 Mart 2010'da filmin galasıyla birlikte kitapçılarda.

Bilgi Yayınevi, 2010, 112 Sayfa.

Toplumsal Cinsiyet

Sosyal Psikolojik Açıklamalar

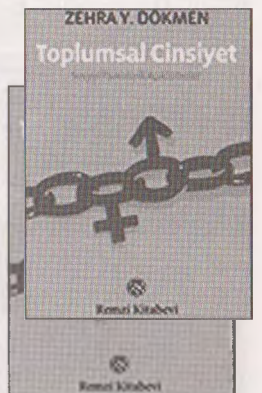
Zehra Y. Dökmen

Toplumsal değer yargılarının yol açtığıifte standart...

Kadınların da erkeklerin de toplumsal, ekonomik, psikolojik davranışlardan yola çıkan Zehra Yaşın Dökmen, sorunların, toplumun her iki cinsin biçtiği rollerden, farklı kurallar işletmesinden kaynaklandığını saptıyor. Toplum genellikle, beklentiler konusunda her iki cinsin de yönlendirmelerde, dayatmalarda bulunur. Kimileri için pek sıkıntı yaratmayan bu durum, çoğunlukla gerçek birer sancılı zorlanmaya yol açar.

Zehra Yaşın Dökmen bu ve benzeri ilişkilere psikolojik açıdan yaklaşmakta, örnek durum ve olaylardan yola çıkarak konuya bilimsel düzeyde açıklık getirmektedir.

Remzi Kitabevi, 2010, 240 Sayfa.

Orada Saat Kaç?

Serge Gruzinski

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan biri Amerika'nın keşfi konusunda ne düşünüyordu? Peki Yeni Dünya'da yaşayan biri Osmanlı hakkında ne düşünüyordu?

Orada Saat Kaç?, XVI. yüzyılda uzak coğrafyalarda, farklı tarihsel ve toplumsal yapılar içerisinde yaşayan fakat aynı dünyayı paylaştıklarının farkında olan iki insanın, Meksikolu Heinrich Martin ve İstanbullu isimsiz bir yazarın birbirlerini anlama çabalarını anlamaya çalışan bir kitap. Serge Gruzinski, başka dünyalara

ve başka insanlara karşı duyulan merak duygusundan hareketle, bu iki yazarın ötekiye tanıma çabalarına odaklanıyor. Orada Saat Kaç? sorusu ötekiye yönelik bu arayışın en somut ifadesi olarak karşımıza çıkıyor. Gruzinski'nin çalışması, bu şekilde tezahür ettiğini anlamamıza yardımcı oluyor. Coğrafyadan tarih bilimine, astronomiden astrolojiye kadar geniş bir çerçevede sayısız kitabın ve elyazmalarının elden ele gezdiği, gezginlerin başka dünyalara dair maceralarını anlattığı bir ortamda dünyayı keşfetme duygusunun yarattığı heyecanı hayal etmek zor olmasa gerek.

Bu kitapta, birbirlerinin varlığından habersiz bir şekilde birbirlerinin yaşadığı dünyaları tanımak isteyen iki meraklı insanın zaman bilimsel gerçeklere, kimi zaman söylencelere, astrolojik tahminlere ve kehanetlere dayanan bilgiler üzerinden, yaşadıkları dünyayı tanıma ve anlama yönündeki arayışlarına tanık olacaksınız. Ve XVI. yüzyılda olduğu gibi, iletişim araçlarının böylesine geliştiği günümüzde de bilme arzusunun ne denli güçlü olduğunu göreceksiniz bir kez daha.

Doğu Batı Yayınları, 2010, 224 Sayfa.

Heidegger

Özgür Aktok/ Metin Bal

Düşünceyi mesken tutmuş bir filozofun patikalarından derlenmiş bu önemli metinler, Heidegger'in bizleri çağırışına uygun düşecek şekilde, bu sefer ilk defa Türkçede yankı bulmaktadır.

Bir isimden fazlası yoktu aslında ortada; ama bu isim Almanyayı baştan başa adeta gizemli bir kral hakkındaki söylenti gibidolaşmaktaydı... Bu yüzyılın tinsel çehresini belirlemeye yardım eden, var olduğundan haklı

nedenlerle kuşku duyacağımız şey bir "Heidegger felsefesi" değil, "Heidegger'in düşüncüsü"dür... Heidegger'in düşüncesi yoluyla esen rüzgâr tıpkı binlerce yıl öncesinden Platon'un eserlerinden bize doğru savrulan rüzgâr gibi bu yüzyıla ait değildir. Çok eski çağlardan gelmektedir ve geride bıraktığı, kendi tamamına ermiş bir şeydir. Tüm kendini tamamlamış şeyler gibi, o da o eski çağlara geri döner.

Doğu Batı Yayınları, 2010, 423 Sayfa.

Nihilist

Reddedilenlerin Risaleleri

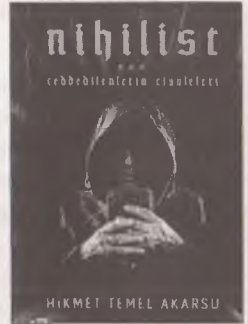
Hikmet Temel Akarsu

Nihilist, avangard edebiyat ve marjinal kültür alanlarında verdiği roman, öykü, oyun, deneme, hiciv gibi eserleriyle dikkatleri üzerinde toplamış Hikmet Temel Akarsu'nun, birçok ilki bağrında toplayan son romanı. Vahiyler aldığını ve "Reddedilenlerin Mesih'i" olduğunu iddia eden bir "seçilmiş'in (!) başarısız seyr-ü serüvenini aktaran roman, aynı zamanda tarihsel izlekleri panoramik olarak yansıtan bir tüketiş öyküsü.

Akarsu, kendini "Reddedilenlerin Risaleleri"ni yazmaya adanmış bir muhalifin trajikomik tüketişini anlatırken, günümüz dünyasının sorun-sallarına ve âdemoğlunun içsel buhranlarına çarpıcı göndermeler yapıyor.

Metin boyunca giderek artan düzeyde duyumsanan mağlubiyet, feragat ve beyhudecilik duygusu ise insanlığın başından beri hiçbir zaman yakamızı bırakmamış karabelayı bir kez daha getirip yaşamlarımızın odağına yerleştiriyor: Nihilizm!

Doğan Kitap, 2010, 192 Sayfa.

Sana Mektuplar

Özdemir Asaf

Aşk der demez, kalbin hızlı çarpmalı...

Sana Mektuplar tam ismiyle Halit Özdemir Asaf Arun'un en tutkulu aşkını yaşadığı, ilham kaynağı olan karısı Sabahat Selma Tezakin'a yazdığı mektupların derlemesi. 1944 – 1959 yıllarında yazılan bu mektuplar Özdemir Asaf'ın kızı Seda Arun tarafından bir araya getirildi.

Ünlü şairin gerçek yaşantısını, ona ilham veren aşklarını, aile hayatını, kavuşma heyecanlarını, aşk acılarını, kısaca Özdemir Asaf'ın gizli kalan gerçek kişiliğini tanıma fırsatını bulabileceğimiz bir derleme Sana Mektuplar.

Doğan Kitap, 2010, 192 Sayfa.

Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış

Oğuz Adanır

Geçmişin devasa gölgesinden bakıldığında, her toplum kendi benzersiz yolculuğuna çıkmıştır. Bu yolculuk içinde farklı ilişki türleri, zihinsel ve estetik kalıplar, inanç ve yaşam tarzları kendine ait olan renk ve peyzajları üretmişlerdir.

"Zihin yapısına ilişkin, hiçbir toplumda hiçbir önemli yenilik beklenemez." Başka bir ifadeyle, bir toplumu kavramanın en iyi yolu onun zihin yapısını ayrıntılı biçimde çözümlenmekten geçer. Türkiye'de modernleşme adına yaşama geçirilen değişiklikler ise, biçimsel kalıpların dışına çıkamamıştır. İnşa edilen yapı ve kurumlarla, Türkiye'ye çağ atlatmak mümkün olmamıştır. Geç-

miş ile bugün arasında tutarlı bir ilişki kuramamak, Türk modernleşmesinin en zayıf halkalarından birini oluşturur. Bu bakımdan, hem sağ, hem de sol ideoloji merkezleri, tarihin dinamiklerini bölük pörçük açıklamayı tercih etmişler, ancak dünyaya bakarken ait olduğumuz ve ayak bastığımız yerden nasıl bir bütünsel bakış geliştirilebileceği üzerine pek kafa yormamışlardır. Bu yönleriyle Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış'ta, potlaç kuramından hareketle Osmanlı ve Cumhuriyet'e dair yeni bir kuram geliştirilir. Simülasyon evreninden Osmanlı ve Cumhuriyet'e nasıl bakabiliriz? Bu evrende sık sık nüsedan hastalıkların kökü nerededir ve kültürel kodlar nasıl bir anlama sahiptir? Batı burjuvazisinin aksine, bu toplumdaki para ve kazanç tutkusunun ürettiği herhangi bir değer olmuş mudur? Eski Dünyada, Yüce Padişah ile Sevgili kulu arasındaki bağlar, bugüne gelindiğinde hangi ilişki türlerine evrilmiştir? Burada, alan el-veren el ilişkisi nasıl bir rol üstlenmiştir? Bu tür sorulara alışılmışın dışında yanıtlar üretebilmek için entelektüelin düşünceleriyle toplumu kuşatıp sarması, tarih, din, antropoloji, sanat, edebiyat, kültür, ekonomi, siyaset alanlarındaki geniş ufuklara yolculuk etmesi gerekir. Entelektüelin elinde bir anahtar olmalıdır ki, birbiriyle bağlantılı kapıları ardınca açabilsin. Kendine ait, bir kuram ve model üzerinden hareket etmelidir ki, söylediği doğrular uçup gitmek yerine birbiri üzerine eklenilsin ve kalıcı olabilsin. Böylelikle her klasik yapıt, yeni yorumlara izin verdiği müddetçe daha da klasikleşecektir. Kitap, son yıllarda benzerine az rastlanan topluma bütüncül ve makro ölçülerde bakabilen entelektüel bir birikim ve heyecanın örneğidir. Geliştirilen model içinde birçok önemli eser yeniden okunur. Birçok yerde Avrupa ile Osmanlı örnekleriyle karşılaştırılır. Yazar, Mauss, Berkes, Ülgener, Baudrillard, Bloch, Braduel gibi isimlerle başka bir sentezin imkanını araştırmaya koyulur, eski dünyaya yepyeni bir pencere açar.

Doğu Batı Yayınları, 2010, 726 Sayfa.

Yaşanmamış Sosyalizm

M. İnanç Turan

Yaşanan sosyalizm deneylerini/denemelerini farklı/karşıt açılardan değerlendiren çalışmalara bir arada yer veren "Geçmişten Geleceğe Sosyalizm" dizisi içinde, bu kez Sovyetler deneyimine eleştirel açıdan yaklaşan bir çalışmaya yer veriyoruz. Yazar, "yıkıntı" olarak tarif ettiği SSCB'nin çözülüşünü, solun hakkını vererek değerlendiremediğini düşünüyor ve "yaşananları uzun boylu tartışmadan, gerekli sonuçları çıkarmadan... Sosyalizm umudu yaratmamız mümkün değildir" saptamasından yola çıkarak Sovyet deneyimini çeşitli yönleriyle değerlendiriyor. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin hiçbir zaman kurulamadığını, bir geçiş toplumu olduğunu ve giderek yozlaştığını iddia eden yazar, sosyalizm denemesinin başarısızlığının temelinde, yanlış bir teori üzerine oturmuş politikanın yattığını öne sürüyor, başarısızlığa yol açan teoriyi ve politikayı tüm yönleriyle sorguluyor. Marx, Engels ve Lenin'in teoride öngördükleri ile fiilen yaşananları karşılaştırıyor. Ulusal sınır içinde sosyalizm kurulabilir mi? Sosyalizm sınıflı bir toplum mudur? Sosyalizmde devletin durumu ne olacak? Sosyalizmde demokrasi nasıl bir değişim geçirir? Sosyalizmde para olacak mı? Sosyalizmde sürekli ordu olacak mı?... Kitap boyunca ele alınan temel konuları oluşturuyor.

Yordam Kitap, 2009, 176 Sayfa.

Kapitalizm ve Köylülük

Ağalar, Üretenler, Patronlar

Oya Köymen

Sermaye Birikirken'in yazarından yeni kitap... Ünlü tarihçi Hobsbawm'a göre: .. Avrupa ve Ortadoğu çevresinde yalnızca bir köylü kalesi kaldı: Türkiye..." İşte bu kitabın temel konusu da dünyada ve Türkiye'de tarihsel, kuramsal verilerin ışığında, köylülükle ilgili tartışmaların eşliğinde, kapitalizmle birlikte köylülüğün geçirdiği dönüşümler; özellikle de Türkiye'de köylülüğün başına gelenlerin hikâyesidir. Değişik kapitalizm modellerindeki köylülüğün farklı değişim süreçlerinin sanayileşmeye etkilerinin incelendiği bu çalışmada; sanayideki kapitalist sermaye birikimi yollarından farklı olan tarımsal dinamiklerin ve tarımın özgüllüğü üstünde durulmuş; dünyadaki somut gelişmelerin incelendiği 20. yüzyılda, tarımının ve tarımsal politikaların önemli dönüm noktaları ele alınmıştır. Türkiye'deki 1923'ten günümüze kadar tarımsal yapının değişimi, tarım politikaları ve köylülüğe ilişkin tartışmalar kitabın yarısından fazlasını kapsamaktadır. Sosyalistlerin ve sosyal bilimcilerin köylülüğün değişim sürecini nasıl değerlendirdikleri ise kendi başına bir düşünce tarihi niteliğindedir. Bu çalışmada, toplumsal tarih ile düşünce tarihi bütünselliği içinde olaylar, süreçler ve sınıflar, köylülük ekseninde inceleniyor.

Yordam Kitap, 2009, 232 Sayfa.

Mankurtlaştırma Süreci

İkram Çınar

Mankurtlaştırma, eğitim ve kültür politikalarıyla birey veya toplumları ulusal kimliğinden uzaklaştırma, kendi toplum ve kültürüne yabancılaştırma, bilinçsizleştirme ve sömürüye açık hale getirme, zihni yeniden kurgulama yoluyla egemen güçlere ve süper devletlere yarandırma hatta onun kölesi durumuna getirerek kendi değerlerine düşman etmeyi anlatan sosyo-kültürel bir kavramdır. Bu kitapta yazılanlar mankurtlaştırma sürecinin nasıl işlediğini, eğitim ve kültür politikalarının bu sürece nasıl hizmet ettiğini anlatıyor. Umulur ki, subaşlarını devlerin tuttuğu bir dönemde bir tas su işlevi görür ve rüzgârı tersine çevirme çabalarına katkısı olur.

Eğitim ve kültür politikaları, eğitim sosyolojisi, felsefesi ve jeo kültür konularıyla ilgilenenlere önerilecek bir kitap.

Anı Yayıncılık, 2006, 285 Sayfa.

Kurtuluş Savaşı Sosyolojisi

Mehmet Devrim Topses

Kurtuluş Savaşı Sosyolojisi bir tarih çalışması olarak algılanabilir. Oysa sosyolojinin sosyal olaylar karşısında kendine özgü bir yöntemi ve bakış açısı bulunmaktadır. Bu anlamda Kurtuluş Savaşı Sosyolojisi kitabı bir tarih çalışması değil, tarihsel verilerden yararlanmakla birlikte bu döneme sosyolojik olarak bakmayı amaç edinen bir incelemedir. Türk toplumunun daha yakından incelenmesine ve toplumsal anlamda geleceğe yönelik dersler çıkartılmasına bir katkı sağlayabilirse amacına ulaşmış olacaktır.

Anı Yayıncılık, 144 Sayfa.

Matematiğin B & Ü'sü

Matematik? 17
İlk Sorular 4

■ İlk yazımızda (B&Ü.125. Kasım 2004) sorduğumuz, matematik boyunca uzunca bir gezintiden sonra yineleyip (B&Ü.181. Temmuz 2009) sondan başlayarak ikisini yanıtladığımız altı genel sorumuzun bu yazımızda dördüncüsünü ele alacağız.

S4. BİZ MATEMETİĞİN (AKSIYOM, POSTÜLAT, TANIMSIZ ÖGE, TEOREM, PROBLEM,... GİBİ) GENEL TERİMLERİNİ HERKESİN ANLAYABİLECEĞİ BİR DİLLE AÇIKLAYABİLİR MİYİZ?

Bu soruya bizim yanıtımız "Evet". Deneyelim.

• 'Aksiyoym' TDK sözlüğünde "*Belit; gerçek olduğu kendiliğinden apaçık görünmekle kanıtlanması gerekmeyen söz. "Tüm, parçalarının her birinden büyüktür."* sözü bir belirtir." Bu açıklama birçok bakımdan yanlış, eksik.

(1) Burada bir tanımlama yapılmaya çalışılmış. Ama 'gerçek', 'apaçık', 'kanıtlanma' biliniyor sayılmış. Böylece tanımlama yapıldığı varsayılmış. Matematikte bu kabul edilmez.

(2) 'Aksiyoym $\subset$ söz' alınınca aksiyoym yalnız dilde olur. Halbuki 'aksiyoym $\in$ matematik.'

(3) Verilen örnek apaçık sayılabilir. Ama ya Öklit-dışı geometrinin paralellik aksiyoymu.

• Ansiklopedide açıklama oldukça doğru: "*Aristoteles'e göre mantıkta, kanıtlanmaya dayanan bilimlerin çıkış noktasını oluşturan, kanıtlanmayan ilk ilke.*"

Yine de aksiyoymun açıklamasında 'ilke' kavramını kullanıyoruz. Neden ilke daha bilinir olsun? Bu açıklamada doğru olan, aksiyoymun ilk olduğunun, çıkış noktası oluşturduğunun, kanıtlanmadığının söylenmesi.

• Biz ise söylediklerimizin çok daha anlaşılır olmasını istiyoruz. Bu nedenle önce 'dil'den başlıyoruz.

Herşeyi adlandırıyoruz. (Çevrenize bakarak bunu doğrulayabilirsiniz.) Herşeyin değiştiğini, bu değişim sonucu şeylerin nitelikler kazandığını görüyoruz. (Doğrulama yine çevre gözlemiyle.) (Şeylerin, değişimlerin, niteliklerin adları dilbilgisinde isim, fiil, sıfat.) Dilde adlandırdığımız bu kavramlar 'tümevarımsal kavramlar.' Yani özelden genele ulaştığımız kavramlar. Bize "İsim ne, fiil ne, sıfat ne?" diye sorulduğunda da, "İsim kitap, isim kavram,... gibi somut şeylerin ve soyut kavramların; fiil, gitmek, öğrenmek, düşünmek,... gibi somut veya soyut değişimlerin; sıfat, uzak, bilgili, bilge,... gibi somut veya soyut niteliklerin adları diyoruz." Hâlâ anlamadığını söyleyene de daha çok örnek veriyor, cümleler kurarak kullanımıyla açıklamalar yapıyoruz.

• Matematik dallarında ise daha ileri gidiyor, 'yapılar' kuruyoruz. Yapı, yine tümevarımsal, yani örneklerinden öğrenilen

bir kavram. 'Öge, işlem ve bağıntı'lardan oluşuyor ve kendi içinde 'tüm dengelimsel' yani bazı öge, işlem ve bağıntılar diğerlerinden türetiliyor. Bu türetmeyi, tanımlar kullanarak ve öncüllerin 'özele ve yinelemeli' uygulamasıyla yapıyoruz. Bir matematik dalının genel yapısı içinde geriye doğru gidildiğinde bir yerde durmamız gerekiyor. Tanımlama ve türetme sonsuz olamaz çünkü. Daha ileri gidemeyip durduğumuz bu yapı parçasına 'temel yapı' diyoruz. Bir matematik dalının daha ileri aşamalarında da temel yapısal eklemeler yapıyoruz.

Çok açıklamada bulunduk. Şimdi bir örnekle bu açıklamamızı somutlaştıralım.

Uzay geometrinin temel yapısı şöyle:

(1) *Temel ögeler: nokta, doğru, düzlem, uzay*

(2) *Temel işlemler: kesişim ve belirleme*

(3) *Temel bağıntılar: içerme ve uzaklık*

Buradaki nokta, doğru, düzlem ve uzay tanımlanmaya çalışılmış ama bu tanımlar hep tanımlananlardan daha belirsiz. Bugün bunlara **tanımsız öge** diyoruz; tanımlamaya çalışmıyoruz. Bazı kitaplarda "Geometri, nokta, doğru, düzlem, uzay denilen ve aralarında aşağıdaki işlem ve bağıntıların söz konusu olduğu ögelerin matematiği." diye bu tanımsızlık belirtiliyor. En anlaşılırı temel yapıyı olduğu gibi vermek ve bundan geometrinin tüm yapısının nasıl türetildiğini göstermek.

Biz de burada bunu yapmaya çalışalım.

(1) Önce 'boyut' diye bir tanımsız kavram daha verelim. Ögelerimizin boyutları (alışılğıelmişden farklı) nokta, doğru, düzlem, uzay sırasıyla 1,2,3,4 olsun.

Matematik diline dönerek herşeyi simgeleştirirsek,

Nokta: N, doğru: d, düzlem: dz, uzay: u olsun. Bir ögenin boyutunu $by(\ddot{O})$, iki ögenin kesişimini $K(\ddot{O}_1, \ddot{O}_2)$, iki ögenin belirlendiği ögeyi $B(\ddot{O}_1, \ddot{O}_2)$, birinci ögenin ikinci ögeyi içermesini $\ddot{O}_1 \supset \ddot{O}_2$, iki öge arasındaki uzaklığı $u(\ddot{O}_1, \ddot{O}_2)$ ile gösterirsek, bazı genel, temel yapısal bağıntılar yazıyoruz. Uzayı evrensel öge, yani tüm diğer ögeleri içeren ve tek öge alırsak (simgesel $\ddot{O}_E$), $by(K(\ddot{O}_1, \ddot{O}_2)) = by(\ddot{O}_1) + by(\ddot{O}_2) - by(\ddot{O}_E)$ [eksi sonuçlarda sıfır yani öge yok alınacak.]

$by(B(\ddot{O}_1, \ddot{O}_2)) = by(\ddot{O}_1) + by(\ddot{O}_2) [by(\ddot{O}_E) \text{ den büyük boyutlarda } by(\ddot{O}_E) \text{ alınacak.}]$

Dile geri dönerek bu iki genel bağıntımızı somutlaştıralım.

Uzayda iki noktanın, bir nokta ve bir doğru veya bir düzlemin, iki doğrunun arakesiti genelde yok. (Bunlar uzaya sığar.)

Uzayda bir doğru ve bir düzlemin arakesiti bir nokta, iki düzlemin arakesiti bir doğru.

Uzayda iki nokta bir doğru, bir nokta ve bir doğru bir düzlem belirler. Bir nokta ve bir düzlem, iki doğru, bir doğru ve bir düzlem, iki düzlem hep (evrensel küme) uzayı belirler.

Özel durumları da (yani genelde olmayan kesişimleri de) içersin istiyorsak belirleme bağıntısını

$$by(B(\vec{O}_1, \vec{O}_2)) = by(\vec{O}_1) + by(\vec{O}_2) - by(K(\vec{O}_1, \vec{O}_2))$$

diye yazmalıyız. Bunun örneği,

Uzayda kesişen iki doğru bir düzlem belirler.

Hatırlamaya şöyle bir soru gelebilir: "Kesişim ve belirleme bağıntılarımızı neden genelde yazdık? Uzayı evrensel küme aldığımızı göre bu bağıntıları aşağıdaki gibi somutlaştırır, daha kolay anlaşılır kılabiliriz."

Uzayda (ve genelde),

$$K(N_1, N_2) = \emptyset \quad K(N, d) = \emptyset \quad K(N, dz) = \emptyset \quad K(d_1, d_2) = \emptyset \\ K(d, dz) = N \quad K(dz, dz) = d$$

$$B(N_1, N_2) = d \quad B(N, d) = dz \quad K(d_1, d_2) = N \Rightarrow B(d_1, d_2) = dz$$

Peki, neden böyle genelde yazdık? Unutmayalım, daha genel, daha genel yazmak matematikte genel bir amaç. Örneğin analitik geometride,

$$y = 2x + 1$$

bir doğru fonksiyonu. Burada x ve y doğru üzerinde gezinen noktaların değişken koordinatları.

$$y = mx + n$$

ise daha genel, (x eksenine dik olanlar dışında) tüm doğruların fonksiyonu. m ve n doğruyu belirleyen değişge (parameter), ikincil değişken.

$$y = f(x)$$

ise (doğrular da dahil, hemen hemen) tüm eğrilerin fonksiyonu. f, x lı karmaşık bir işlem kümesini simgeleyen daha genel bir değişken, işleç (operator).

Kesişim ve belirleme bağıntılarımızı böyle genel yazarak biz de geometrimizi çok genellemiş olduk. Örneğin (bu nedni soyut ve uygulamadan uzak olursa olsun),

Altı boyutlu bir uzayda (yani $by(\vec{O}_E) = 6$)

İki düzlem uzayımıza sığar. ($3 + 3 - 6 = 0$)

Bir doğru ile beş boyutlu bir uzay bir noktada kesişir. ($2 + 5 - 6 = 1$)

İki dört boyutlu uzayın arakesiti bir doğru. ($4 + 4 - 6 = 2$)...

Soyut matematikçiler oluşturdukları bilgilerin somut yaşamda uygulamasının olup olmadığıyla ilgilenmez. Ama 'toplumcu matematik'te bu önemli. Açıklamalarımıza devam edelim: (Zaman değişkenini ayırdığımızda) somut yaşam problemlerini çözmede bize dört boyutlu uzay yeterli.

Gelin burada temel boyut kavramına geri dönelim. Alışageldiğimize göre

nokta, doğru, düzlem, uzay sıra ile 0, 1, 2, 3 boyutlu diyoruz. Burada düşüncemiz şöyle: Noktayı

evrensel küme alırsak bunun içinde yalnız kendisi var; yani içindeki bir noktayı belirlemek için bilgi gerekmiyor. Doğruda (belli bir noktadan uzaklık gibi) bir bilgi ile içindeki bir noktayı

belirliyoruz.

Düzlemde (belli bir noktadan herhangi iki yönde) uzaklık, uzayda (belli bir noktadan (N0 dan) herhangi üç yönde (OX, OY, OZ de) uzaklık gibi sıra ile iki ve üç bilgi belli bir noktayı (N1 i) belirlemeye yetiyor.

İşte boyutu bu gerekli bilgi sayısına göre veriyoruz. Burada başvuru noktamızı var sayıyoruz. Bu başvuru noktamızın değişimiyle değişmeyen bağıntılara da 'değişmez (invariant) bağıntılar' diyoruz. Bizim burada boyut belirlememiz farklı. Bir ögenin boyutu belirlenmesi için gerekli nokta sayısı diyoruz.

Dikkat ederseniz, söylediklerimiz matematikten çok felsefe (yani bilginin bilgisi) gibi şeyler. Ama buraya kadar söylediklerimizden ana sorumlardan bazılarını yanıtlatabiliyoruz.

Tanımsız öge, temel öge.

Yani tümevarımsal (yani gözlem ve deneyimlerimizle) belirlendiğimiz, soyutladığımız, bir tür varsaydığımız öge. Örneğin 1; somut yaşamda ayırt etmenin karşılığı; örneğin nokta, somut yaşamda bir tür en küçük cisim (önceleri atom, sonra elektron, nötron, proton, şimdi kuark) karşılığı. Matematik tüm yapısıyla soyut. Bu nedenle biz istersek ilk aşamadaki türev öğeleri de temel öge alabiliyoruz. Örneğin aritmetikte sayma sayılarını (1, 2, 3, 4,... yı), geometride açı veya üçgeni. Bu durumda temel bağıntılarımız artıyor. Dilde temel isim, fiil ve sıfatlarla adlandırdığımız kavramlar temel öge. Örneğin elma, yer değiştirmek, kırmızı,...

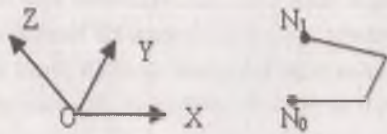
Aksiom, temel bağıntı.

Yani tümevarımsal belirlendiğimiz, bir tür varsaydığımız bağıntı. Örneğin eşitlik; somut yaşamda aynı saymanın karşılığı; örneğin içerme; somut yaşamda kapsamanın karşılığı. Örneğin boyut bağıntıları. (Acaba bunları kanıtlayıp temel bağıntılıktan çıkarabilir miyiz?) Türetilen, kanıtlanabilen bağıntıları da aksiom gibi ele alabiliriz. Örneğin toplama, çarpma işlemlerini temel yapısal, tanımsız ele aldığımızda bunların türetilip kanıtlanabilen özellikleri (değişme, birleşme,...) aksiom oluyor (Peano aksiyomları).

Postülat, geometrinin aksiyomları.

Örneğin Öklit'in beşinci postülatı (verilen bir noktadan verilen bir doğruya ancak bir paralel çizilebilir.) paralellik aksiyomu. Sözlükteki, "Konut (postülat) bir bilimin kuruluşunda temel görevi görmekle birlikte belitten daha az olan ve tanımlanmayan ilkel gerçek." açıklaması doğru değil. Buna karşın Wikipedia'da postülat $\subset$ aksiom değil postülat = aksiom alınmış.

Dilde isim, fiil, sıfat ve fiil, sıfat ve kendi türlerinin sıfatı olan zarf ile yardımcı bazı özel sözcükler, bağ sözcükleri temel öğeler; bunlarda yapılan değişiklikler, bunlarla yapılan gruplamalar ve bu gruplamaların dizini temel işlemler; bu temel işlemlerin her dile özgü kuralları ise temel bağıntılar. Örneğin Türkçemizde yüklemnin sonda olması, eğer böyle değilse cümlelerin devrik sayılması, İngilizcede ise yüklemnin öznenin sonra gelmesi aksiom. Matematik çok genel bir bilim (genel bil-

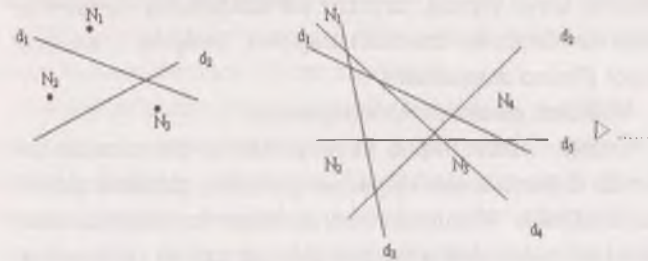

gi). Bu nedenle aksiyomları (temel bağıntıları) çok basit oluyor. Diğer bilimlerde de temel bağıntılar aksiyom. Örneğin fizikte devinim bir temel işlem, bunun nedeni olarak görülen kuvvet bir temel öge. Bunlar arasında varsayılan $Fdt = d(mv)$ bir temel bağıntı yani aksiyom. (Bilimde aksiyomlara 'temel yasa' adı da veriliyor). Bu aksiyomdaki F , t , m ve buna ek $R(konum)$ temel ögeler; $V = dR / dt$ tanımlı bir türev öge.

Tanımsız öge, aksiyom ve postülat üzere buraya kadar söylediklerimizle yetinelim. Burada bir özetleme de yaparsak,

Tüm bilimler (genel bilgiler) bir temel yapıyla (temel ögeler, temel işlemler, temel bağıntılarla) başlıyor. Buna matematik ve dili de ekliyoruz. Bunun sonucu 'dilin matematiği' ve tüm diller için geçerli 'genel dilbilgisi' kavramları geçerli oluyor. Biz bu temel yapıyı gözlem ve deneyimlerimizi soyutlayarak tümevarımsal oluşturuyoruz. Bu temel yapıdan sonrası ise tüm-dengelsel, bu temel yapıdan özele ve tekrarlı uygulama ve tanımlarla yeni öge, işlem ve bağıntılar oluşturarak türetiliyor. (Buna 'matematişel' de diyebilirsiniz). Temel yapıdan sonrasını genel bir adla 'karmaşık yapı', bu karmaşık yapının son aşamasını 'soyut uygulama' diye adlandırıyoruz. Temel yapıımız somut yaşamdan soyutlandığından, karmaşık yapıımız temel yapıdan türetildiğinden, bu karmaşık yapının her aşaması da somut yaşamla eşlenebiliyor. Bu nedenle somut yaşamın herhangi bir özel problemini de soyut matematişel yapıımızdan yararlanarak çözebiliyoruz. Bunu da 'somut uygulama' diye adlandırıyoruz.

Yine çok genel sözler söyledik; şimdi yukarıdaki uzay geometri örneğimize dönerek söylediklerimizi somutlaştıralım: Uzay geometrimizdeki evrensel kümemizde ($\mathcal{O}_E = u$) yalnız iki öge (N, d) ve iki işlem (K, B) alsak ve hiçbir karmaşık öge (yarı doğru, doğru parçası, öge olarak açı, üçgen,...) ve (uzaklık bağıntısı aracılığıyla) türev öge (çember, parabol,...) tanımla-

masak bile bir karmaşık yapı oluşturabiliriz. Nasıl mı?

(1) İki nokta alırsak bir de türev ögemiz, doğrumuz oluyor ($B(N_1, N_2) = d$).

(2) İki doğru alırsak da bir türev noktamız ($K(d_1, d_2) = N$).

(3) Örneğin üç nokta ve iki doğrumuz (N_1, N_2, N_3, d_1, d_2) varsa ilk adımda $B(N_k, N_L)$ den üç türev doğrumuzu (d_3, d_4, d_5) ve $K(d_1, d_2)$ den bir türev noktamızı (N_4) buluyoruz. Ama hemen buradan da yeni türev nokta ve doğrularımıza ulaşıyoruz....

(4) Örneğimizde ikinci adımda üç türev doğrumuz ($B(N_1,$

$N_4)$, $B(N_2, N_4)$, $B(N_3, N_4)$) ve altı türev noktamız ($K(d_1, d_3)$, $K(d_1, d_4)$, $K(d_1, d_5)$, $K(d_2, d_3)$, $K(d_2, d_4)$, $K(d_2, d_5)$) söz konusu.

(5) Bu yeni noktalar ve yeni doğrular bize yine üçüncü adımda yeni doğrular ve yeni noktalar veriyor.

(6) Bu sanki sonsuza dek sürüyor.

(7) Şimdiye dek yalnızca karmaşık yapıdaki türev ögelerin oluşumunu örnekledik. Şimdi önce temel öge sayılarını geneller, nokta sayısını m , doğru sayısını n alırsak, "Acaba birinci, ikinci,..., k ıncı adımda kaç türev nokta ve doğruya ulaşırız?" diye bir soru sorabilir; (ve birden geometriden düzenleme bilgisine atlayarak) bu soruları yanıtlatabiliriz. Örneğin m noktamız varsa bunlardan ilk adımda (genelde yani en çok) elde edeceğimiz doğru sayısı $m(m-1)/2$, aynı şekilde n doğru-muzdan ilk adımda elde edeceğimiz nokta sayısı $n(n-1)/2$ olacak. İkinci adımdaki doğru sayısı ise $mn(n-1)/2, \dots$

Eğer türev ve karmaşık ögelerimizi de eklersek birçok yeni işlem ve bağıntılara da ulaşılıyor. Buna çok basit bir örnek verelim.

Bir türev öge olan çemberimizle ($\mathcal{C}$) temel öge doğrumuzu ele alırsak (evrensel kümenin de düzlem olduğu varsayımıyla) bu iki ögenin kesişimi koşullu değişiyor. (Yani temel ögelerin kesişiminde olduğu gibi basit değil.)

$u(M, d) > R \Rightarrow K(\mathcal{C}, d) = \emptyset$ (Herhangi iki öge arasındaki uzaklığı (eğer bu uzaklık sıfır değilse) birbirine en yakın noktaları arasındaki uzaklık diye tanımlıyoruz. Burada M çemberimizin merkezi, R çemberimizin yarıçapı. Dilde söylersek, "Bir çemberle bir doğrunun uzaklığı çember yarıçapından büyükse çemberle doğru kesişmez.")

$u(M, d) = R \Rightarrow K(\mathcal{C}, d) = N$ (Bu durumda doğru çembere teğet diyoruz.)

$u(M, d) < R \Rightarrow K(\mathcal{C}, d) = N_1, N_2$ (Bu durumda doğrunun adı kesen, çember içinde kalan parçası kiriş.)

İkinci durumdan kendimize bir de problem türetiyoruz: "Bir çembere dışındaki bir noktadan (cetvel ve pergelle) teğet çizmek."

Sanırsız yeterince açıklamada bulunduk; açıklamalarımızı örneklerle somutlaştırdık. Artık ana sorumuzun geri kalanını yanıtlatabiliriz.

Teorem (bağıt): karmaşık yapı bağıntısı.

Yani öncüllerden türetilen, böylece kanıtlanabilen karmaşık yapı bağıntısı. Teoremle ilgili iki ad daha kullanılıyor. Önbağıt (Lemma): Önemli bir teoremin türetilmesinde (kanıtlanmasında) öncelikle türetilen öncül bağıntı; ekbağıt (corollary): bir teoremden hemen türetilen sonuç bağıntılar. Bu ayrımlar öznel.

Problem (çözüt): soyut veya somut uygulama.

Unutmayalım, teorem-problem ayrımı bile serbest. Biz her teorem kanıtına da problem, genel her problem bağıntısına da teorem adını verebiliriz.

Şimdi söylediklerimizi (bu defa fizikten) örnek vererek somutlaştıralım:

1) Konum (R), zaman (t), kütle (m) ve kuvveti (F) temel öge ve $Fdt = d(mv)$ bağıntısını temel bağıntı aksiyom alırsak ve (temel bağıntımız analiz içinde olduğundan bu matematik dalını bildiğimizi varsayarak) birçok devinim problemini bu temel yapı yardımıyla çözebiliyoruz.

2) Temel bağıntımızda $V, V = dR / dt$ diye tanımlı. m yi de zamanla değişmez alırsak, bağıntımız

$$Fdt = d(mv) \Rightarrow F = m dv / dt = ma$$

oluyor. $Fdt = d(mv)$ temel bağıntımızda Fdt gücü ve süresiyle etki, $d(mv)$ ise kütle ve hız çarpımındaki değişim yani sonucuyla etki. Bunların eşitliği bir tür enerji korunumu. Bunu biz gözlem ve deneylerimizden çıkarıyoruz. $F = ma$ ise temel bağıntımızdan türetilen bir tür teorem. Yeryüzünde F in yerini G (yerçekim kuvveti), a nın yerini g (yerçekim ivmesi) alıyor. G yi

$$F = k \frac{m_1 \times m_2}{d^2}$$

de sabit düşünersek, yeryüzünde (çok uzaklaşmazsak),

$$a = g \text{ (sabit)}$$

oluyor. $a = dv / dt \quad V = dR / dt$ tanımlarından (analiz yardımıyla)

$$G = \left(k \frac{m_D}{d_{D-C}} \right) m_C = g m_C$$

$V = fg dt = gt + V_0 \quad R = fvd t = 1/2gt^2 + V_0t + R_0$ yazıyoruz. Bu karmaşık yapı bağıntıları (isterseniz siz bunlara teoremler deyin) başkaca bir kuvvet etkisi (örneğin rüzgar veya çarpışma vb) olmadığı süreç (ve devinen cismin dönmediği varsayımıyla) tüm yeryüzü devinimlerini belirliyor. Bundan sonraki, "Ben basket topunu şu yönde, örneğin hangi hızla atarsam potaya girer?" sorusu bu bağıntıların somut uygulaması yani problem.

Newton gezegen devinimleri üzere Kepler Yasalarını (kendi oluşturduğu analiz yardımıyla) dönüştürerek, temel bağıntısına ulaşıyor ve böylece kuvveti de (en azından çekim kuvvetini) tanımlı kılıyor. Yeryüzü için dünyanın kütlelerini (m_D) sabit, dünya-cisim uzaklığını (d_{D-C}) ve yerçekim kuvvetini (F) yönce yaklaşık sabit alarak, bağıntısını (teorem olarak) türetiliyoruz.

Umarız dördüncü ana sorumuzu da kolayca anlaşılır bir biçimde yanıtladık. Son yazımızda da ilk üç sorumuzu yanıtlayarak bu dizimizi bitireceğiz.

**TÜRKİYE'DE NELER OLUYOR, GERÇEKTEN BİLİYOR MUSUNUZ?
TÜRKİYE ÜZERİNE OYNANAN OYUNLARI ÖĞRENMEYE HAZIR OLUN...**

KONFERANS "HUKUK, SİYASET VE TARIM"

Konuşmacılar
Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI
Prof. Dr. Çetin YETKİN

Düzenleyenler:
Y.A.R. Müdafaa-ı Hukuk Yayınları
İzmir İli Çiftçi Örgütleri Platformu

Tarih : 16 Nisan 2010
Saat : 17.30
Yer : Ahmet Fırıncı
Kent Müzesi
Çankaya-İZMİR

Problemler, Sorular ve Çözümler (Mühürli) Mustafa KAYMAKÇI
İzmir Müdafaa-ı Hukuk Yayınları Ltd. Şti.
İzmir Merkez Çiftçi Örgütleri Platformu
E-posta: 0542 411 00 00 - 0542 411 00 01 - 0542 411 00 02
E-posta: mustafakaymakci@problemler.com.tr

öğretmen dünyası

**Bağımsızlığı
Aydınlanma
Halkın
Öğretmenlerin
31 Yıllık Sesi**

öğretmen dünyası 364

Nisan Sayısında:

Özel Dünyası
Unutulmayan Eğitim Sistemimiz
KÖY ENSTİTÜLERİ
Mehmet Sazak - Erdal Altı - M. Cavit Alpaslan
Ömer Cahit Yıldız - Keremettin Çetin

Bir Dönemin Odağında
Prof. Dr. İhsan Doğramacı
Prof. Dr. Korkut Boratav
Ayhan Sarıhan

Doğlarca'dan Yeni Şiir

DERGİMİZİN BULUNDUĞU KİTAREVLERİ

ANKARA Hacıyev Etiler Köşkü (0312) 313 43 43, ANKARA Bahçelievler Askeri Kışlası (0312) 256 77 600,
Kocaeli Üsküdar İlhanlı Köşkü (0212) 239 15 90, **HAZAY** Antalya Sığirci Köşkü (0326) 214 05 40,
İSTANBUL Beyoğlu Akşemsi Karagözü Köşkü (0212) 266 20 70,
İZMİR - Etiler Köşkü (0332) 43 11 69, **ORDU** - Fatsa Güneş Güneş Köşkü
SAMSUN - Hacıyev Etiler Köşkü (0362) 714 11 67

Necaribey Cad. 13/13 Sıhhiye ANKARA
Tel: (0312) 229 41 25 Belgegeçer (0312) 229 45 76
e-posta: ogdunyasi@gmail.com ogdunyasi@sekelay.net
www.ogretmendunyasi.org

Abone olunuz!

Posta Çekit Numarası: 324199
Yıllık: 12 Sayı 150 TL - 6 Ay: 65 TL

Ö d ü l l ü S ö z c ü k B u l m a c a s ı

SOLDAN SAĞA:

1) Çağdaşlaşma Sancıları isimli betiğin- de "Baş paketlemek uygarlık yollarını kapa- tan etkili bir cehalet aracıdır" diyen; Türk, İslam, Anadolu mimarlığı ve sanatını konu alan kitaplar ve makaleler yayımlamış, "Osmanlı Mimarisi", "Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu" isimli betikleri de üretmiş, 1926 yılı doğumlu mimarımız.-Gitar eşliğinde seslen- dirilen Portekiz halk şarkısı.

2) Öğütülmüş tahl.-17. yüzyılda yaşamış ünlü Osmanlı tarihçisi.-Salgı bezine benzer yapıdaki hücrelerde oluşan tehlikesiz tümör.

3) Gaziantep yöresinde yetişen beyaz bir üzüm cinsi.-Leke öğesinin ağır bastığı soyut yapıtlarıyla tanınmış 1927 yılı doğumlu ressamımız.

4) Bitkisel kökenli bir yiyecek ya da içe- ceğin ağızda bıraktığı hoş koku.-Argoda, söz kalabalığı, kuru gürültü.-Bir haber ajansının kısa yazılışı.

5) Hollanda'nın plaka imi.-Çarşılarda ay- nı işi yapan esnafın bulunduğu bölüm.-Tropi- kal Afrika'da yetişen ve odunu mobilyacılıkta kullanılan bir ağaç.

6) Madagaskar'da yaşayan bir cins gu- guk kuşu.-Açık mavi ya da mavimsi yeşil renklerde, berilin şeffaf ve silikatlı bir türü olan değerli bir taş.

7) "... deyince aklım karışır/ İki bin- üç bin yıl/ Sen hep en güzel" (Cengiz Bektaş).-Göz- leri görmeyen.-Sık gözlü ağ.

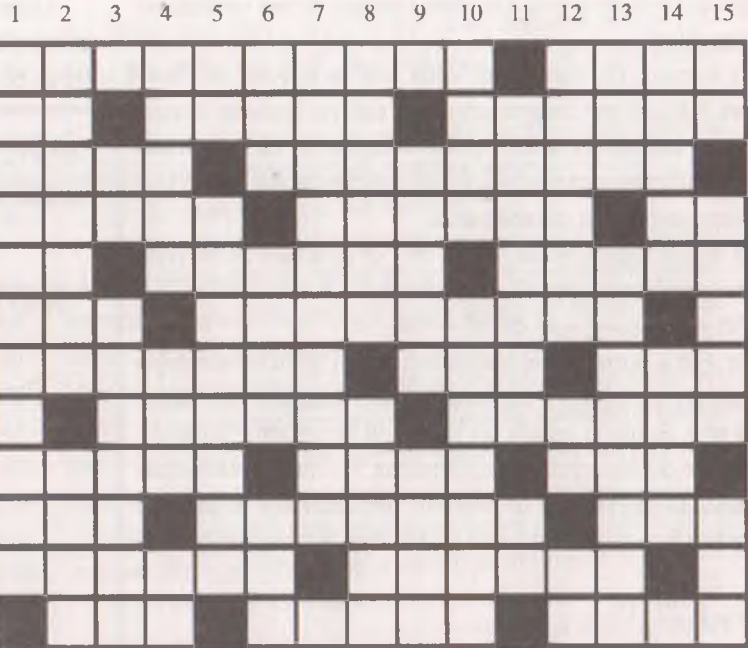
8) Trabzon'un bir ilçesi.-Ankara geçisinin kılından elde edilen iplikle dokunan giysi.

9) Eski Türklerde hastalığı iyileştirmek için okunan dua.-Asya ile Avrupa'yı ayıran dağlar.-Karışık renkli.

10) Ata.-Kuvvetlerin maddeler ve devi- nimler üzerine etkisini inceleyen fizik dalı.- ".... Sevdigimi Söyle" (Tarık Dursun K.).

11-)Konya'nın bir ilçesi.-Müzikte, kayıtlar- dan sonra sesin düzenlenmesi, ses seviyesi- nin ayarlanması işlemi.

12-)"Ey, hey" anlamında kullanılan bir seslenme sözü.-İri taneli bezelye.-Bir yüzü sırlı ve genellikle çiçek resimleriyle bezeli, pişmiş, balçık levha.

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

1) Çağdaş bir resim dili ve yer yer top- lumsal bir bakış açısıyla Çukurova insanını tuvale yansıtmış olan 1935-2006 yılları ara- sında yaşamış ressamımız.

2) Bir başarıyı veya durumu ödüllendir- mek amacıyla verilen türlü biçimlerde levha, plaket.-Türk müziğinde günümüze örneği gelmemiş bileşik bir makam.

3) Molibden elementinin simgesi.-Bir ale- tin çapları birbirinden farklı olan parçaların- dan birini ötekine geçirebilmek için yararlanı- lan bağlayıcı.

4) İsviçreli psikiyatr Jung'a göre insan ru- hunun kadını bölümü.-Eski dilde, otlar.-Ren- yum elementinin simgesi.

5) Olumsuzluk anlamı veren bir önek.- Alaturka müzikte, güftenin iki dördlüğü arası- na, başına ya da sonuna gelebilen, sözsüz çalınan parça.

6) Kısık sesli küçük keman.-Yarı saydam bir süs taşı.-Karada yaşayan bir yumuşakça cinsi.

7) "Yüzyıldır ..." (Oktay Akbal'ın Modern

Türkiye Tarihi ile ilgili bir betiği).

8) Çuhadan yapılmış, ucu kıvrık ve uzun- ca külah.-Uzaklaşma.

9) Birini bir göreve getirme, tayin etme.- Halk dilinde, mayası tutmamış hamura veri- len ad.

10) Emile Zola'nın bir romanı.-Sina Yarı- madası'nda gariplikleriyle ünlü kabile.

11) Eski dilde, dolaşım, dönme.-Kırgızis- tan'ın plaka imi.

12) Ege yöresine özgü bir halk oyunu.- Galyum elementinin simgesi.-"Doğar mi- delerden nur topu gibi ihtilaller" (F. N. Çamlı- bel).

13) Boyuna iki düşey düzlem arasında inşa edilmiş kemer parçası.-Bir bütün olarak varlığı ele alan ve var olanların en temel nite- liklerini inceleyen felsefe dalı.

14) "Kenar gezme ... yar gel içeri/ Bize mehman olan yar gel içeri" (Sarıkamış yöre- sine ait bir türkü).-Cezayir'de bir liman kenti.

15) Kemiklerin yuvarlak ucu.-Eski Yunan kentlerinde pazar yeri.-Başkaldıran.

Mart sayımızın bulmaca yanıtları

Mart ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Ali SAY- DAM / Adana, A. Nusret OLGAY / İzmir, Buse ALBAYRAK / Mersin Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Kürşat Başdemir'in "Eski Anadolu" adlı kitabını ka- zandılar.

Nisan ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz üç kişi, Logos Yayınları'nın yayımladığı Sabri Özer'in "Top- rağın Sancısı" adlı kitabını kazanacaklar.

Evrım Kursu- İzmir

8- 9 Mayıs 2010 Cumartesi- Pazar saat 09.30- 18.00

Program:

09.30- 10.30	Açılış Dersi: Bilim nedir? Bilimin yöntemi? Prof. Dr. Semih Koray
10.30- 10.45	Soru- Cevap
10.45- 11.00	Çay arası
11.00- 11.30	Türkiye’de Bilim ve Toplum Orhan Bursalı
11.30- 11.45	Soru- Cevap
11.45- 12.00	Çay arası
12.00- 12.30	Darwin, Beagle Yolculuğu ve Evrim Kuramı Prof. Dr. Ali Nihat Bozcuk
12.30- 13.00	Yemek arası
13.00- 13.30	Darwin, Beagle Yolculuğu ve Evrim Kuramı Prof. Dr. Ali Nihat Bozcuk
13.30- 13.45	Soru-Cevap
13.45- 14.00	Çay arası
14.00- 14.30	Evrım’e Moleküler Kanıtlar Doç. Dr. Filiz Gürel
14.30- 14.45	Çay arası
14.45- 15.15	Evrım’e Moleküler Kanıtlar Doç. Dr. Filiz Gürel
15.15- 15.30	Soru- Cevap
15.30- 15.45	Çay arası
15.45- 16.15	Evrımsel Psikolojiye Giriş: Temel Kavramlar, Bulgular ve Tartışmalar Dr. Hasan G. Bahçekapılı
16.15- 16.30	Çay arası
16.30- 17.00	Evrımsel Psikolojiye Giriş: Temel Kavramlar, Bulgular ve Tartışmalar Dr. Hasan G. Bahçekapılı
17.00- 17.15	Soru- Cevap
17.15- 17.30	Çay arası
17.30- 18.15	Evrım ve Davranış: Davranışın Homojen ve Heterojen Yapıtaşları Doç. Dr. Hakan Çetinkaya
18.15- 18.30	Soru- Cevap

İkinci Gün

10.30- 11.30	Evrım Gerçeği Prof. Dr. Ali Demirsoy
11.30- 12.00	Soru- Cevap
12.00- 13.00	Yemek arası
13.00- 14.00	Evrım Gerçeği Prof. Dr. Ali Demirsoy
14.00- 14.15	Soru- Cevap
14.15- 14.30	Çay arası
14.30- 15.00	İnsanın Evrimi Arş. Gör. Ferhat Kaya
15.00- 15.15	Çay arası
15.15- 15.45	İnsanın Evrimi Arş. Gör. Ferhat Kaya
15.45- 16.00	Soru-Cevap
16.00- 16.15	Çay arası
16.15- 16.45	Fosil Örnekleri ile Evrim Teorisi Arş. Gör. Ferhat Kaya
16.45- 17.00	Çay arası
17.00- 17.30	Fosil Örnekleri ile Evrim Teorisi Arş. Gör. Ferhat Kaya
17.30- 17.45	Soru- Cevap
17.45- 18.15	Katılım Belgelerinin Sunulması

Bilim ve Ütopya Tarih Okulu

TARİH KURSU-İstanbul

Metodoloji, Felsefe ve Vaka Çalışmaları

24-25 Nisan Cumartesi- Pazar saat 10.00- 18.00

Program:

- 10.00- 10.30 Açılış Dersi: **Sosyal Bilimlerde Evrensel Yasalar Var Mı?**
Prof. Dr. Semih Koray
- 10.30- 11.00 Açılış Dersi: **Tarih Nedir?** Prof. Dr. Mahir Aydın
- 11.00- 11.30 Açılış Dersi: **Doğuda Bilim Neden Geriledi? Batıda Neden İlerledi?**
Prof. Dr. Remzi Demir
- 11.30- 12.00 Soru- Cevap
- 12.00- 13.00 Yemek arası
- 13.00- 13.30 **Osmanlılar Dönemi'nde Bilim ve Felsefeye Genel Bir Bakış**
Prof. Dr. Remzi Demir
- 13.30- 13.45 Soru- Cevap
- 13.45- 14.00 Çay arası
- 14.00- 14.30 **Bir Süreç Olarak Tarihte Yasallık, Zorunluluk, İlerleme:**
Hegel-Marx-Comte Dr. Cengiz İskender Özkan
- 14.30- 14.45 Çay arası
- 14.45- 15.15 **Bir Süreç Olarak Tarihte Yasallık, Zorunluluk, İlerleme:**
Hegel-Marx-Comte Dr. Cengiz İskender Özkan
- 15.15- 15.30 Soru- Cevap
- 15.30- 15.45 Çay arası
- 15.45- 16.15 **Tarihsel Materyalizm** Sadık Usta
- 16.15- 16.30 Çay arası
- 16.30- 17.00 **Tarihsel Materyalizm** Sadık Usta
- 17.00- 17.15 Soru- Cevap
- 17.15 Kapanış

İkinci Gün

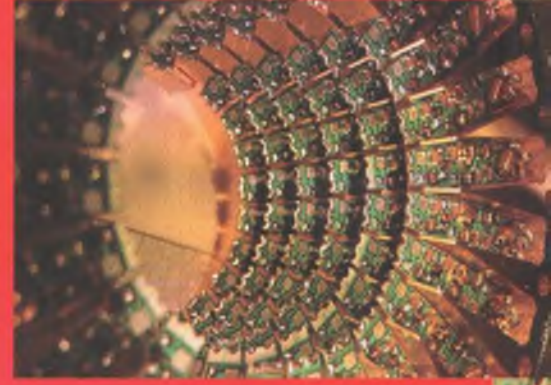
- 11.00- 11.30 **Taş Devri'nden Ortaçağ'a Uygarlık Tarihi**
Doç. Dr. Cüneyt Akalın
- 11.30- 11.45 Çay arası
- 11.45- 12.15 **Taş Devri'nden Ortaçağ'a Uygarlık Tarihi**
Doç. Dr. Cüneyt Akalın
- 12.15- 12.30 Soru- Cevap
- 12.30- 13.30 Yemek arası
- 13.30- 14.00 **Vaka Çalışması: Kemalist Devrim Nasıl Okunmalı?** Arslan Kılıç
- 14.00- 14.15 Çay arası
- 14.15- 14.45 **Vaka Çalışması: Kemalist Devrim Nasıl Okunmalı?** Arslan Kılıç
- 14.45- 15.00 Soru-cevap
- 15.00- 15.15 Çay arası
- 15.15- 15.45 **Vaka Çalışması: Fransız İhtilali Nasıl Okunmalı?** Dr. Arda Odabaşı
- 15.45- 16.00 Çay arası
- 16.00- 16.30 **Vaka Çalışması: Fransız İhtilali Nasıl Okunmalı?** Dr. Arda Odabaşı
- 16.30- 16.45 Soru- Cevap
- 16.45- 17.00 Çay arası
- 17.00- 17.30 **Vaka Çalışması: Sovyet Devrimi Nasıl Okunmalı?** Yıldırım Koç
- 17.30- 17.45 Çay arası
- 17.45- 18.15 **Vaka Çalışması: Sovyet Devrimi Nasıl Okunmalı?** Yıldırım Koç
- 18.15- 18.30 Soru- Cevap
- 18.30- Değerlendirme Ve Katılım Belgelerinin Sunulması

(Katılım şartları ve başvurular için iletişim bilgileri: **Emrah Maraşo**, 0533 5413696, (0312) 418 52 64, tarihkursu@gmail.com, emrahmaraso@bilimveutopya.com.tr, emrahmaraso@gmail.com)

Bilim ve Ütopya

Herkes İçin Bilim ve Felsefe Dersleri- 1 Evrenin Gizemli Şiiri Kuantum Teorisi

Program:

11.00- 11.30 **Atomların Dünyasında
Klasik Paradigmanın İflası ve Yeni
Paradigmanın Doğuşu: Kuantum
Teorisi** Prof. Dr. Namık Kemal Pak

11.30- 11.45 Çay arası

11.45- 12.15 **Atomların Dünyasında
Klasik Paradigmanın İflası ve Yeni
Paradigmanın Doğuşu: Kuantum
Teorisi** Prof. Dr. Namık Kemal Pak

12.15- 12.30 Soru- Cevap
12.30- 13.30 Yemek arası

13.30- 14.00 **Gündelik Hayatta Kuantum
Alan Teorisi** Prof. Dr. Cihan Saçlıoğlu

14.00- 14.15 Çay arası

14.15- 14.45 **Gündelik Hayatta Kuantum
Alan Teorisi** Prof. Dr. Cihan Saçlıoğlu

14.45- 15.00 Soru-cevap
15.00- 15.15 Çay arası

15.15- 15.45 **Klasik Fizikten Analogilerle
Kuantum Olayların Açıklanması**
Prof. Dr. Bekir Karaoğlu

15.45- 16.00 Çay arası

16.00- 16.30 **Klasik Fizikten Analogilerle
Kuantum Olayların Açıklanması**
Prof. Dr. Bekir Karaoğlu

16.30- 16.45 Soru- Cevap

16.45- 17.15 **Değerlendirme ve Katılım
Belgelerinin Sunulması**

(Katılım şartları ve başvurular için iletişim bilgileri: **Emrah Maraşo**, 0533 5413696, (0312) 418 52 64, emrahmaraso@bilimveutopya.com.tr, emrahmaraso@gmail.com)